

DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNEJ, GOSPODARCZEJ I PRZESTRZENNEJ W WOJEWÓDZTWIE LUBUSKIM

Spis treści

I. WSTĘP	4
1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA.....	5
2. SFERA SPOŁECZNA	7
2.1. Demografia	7
2.2. Usługi publiczne i infrastruktura na rzecz kapitału ludzkiego (oświata i szkolnictwo wyższe, ochrona zdrowia, kultura i dziedzictwo regionalne, sport).....	9
2.3. Polityka społeczna	19
2.4. Kapitał społeczny	26
2.5. Rewitalizacja	30
2.6. Skutki pandemii COVID-19 oraz konfliktu zbrojnego w Ukrainie w obszarze społecznym	30
3. SFERA GOSPODARCZA	33
3.1. Gospodarka regionalna.....	33
3.2. Rynek pracy	36
3.3. Przedsiębiorczość, przemysł, usługi	40
3.4. Innowacje.....	50
3.5. Rolnictwo, rybactwo, leśnictwo	54
3.6. Potencjał turystyczny	58
3.7. Wpływ pandemii COVID-19 i wojny w Ukrainie na obszar gospodarczy	62
4. SFERA PRZESTRZENNA	64
4.1. Struktura funkcjonalno–przestrzenna.....	64
4.2. Infrastruktura transportowa	75
4.3. Zasoby przyrody i ochrona środowiska	82
4.4. Energetyka.....	94
4.5. Infrastruktura teleinformatyczna i społeczeństwo informacyjne	97
4.6. Bezpieczeństwo publiczne	102
5. SFERA ZARZĄDZANIA ROZWOJEM REGIONU.....	104
5.1. Sprawność instytucjonalna.....	104
5.2. Finanse publiczne	109
5.3. Współpraca międzynarodowa i krajowa współpraca międzyregionalna	110
5.4. Działania promocyjne i informacyjne.....	112
6. OTOCZENIE ZEWNĘTRZNE I PROGNOZOWANE TRENDY ROZWOJOWE	116
6.1. Otoczenie zewnętrzne	116

6.2. Prognozowane trendy rozwojowe	119
II. ANALIZA SWOT	124
III. PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE KLUCZOWE DLA REALIZACJI CELÓW STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO 2030	131
IV. KONSULTACJE SPOŁECZNE PROJEKTU STRATEGII	141
V. OCENA EX-ANTE PROJEKTU AKTUALIZACJI SRWL 2030	141
VI. PODSUMOWANIE OCENY ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO	141
Słowniczek pojęć	142
Spis rysunków i tabel	145

I. WSTĘP

Diagnoza społeczno-gospodarcza województwa lubuskiego stanowi podstawę do opracowania aktualizacji dotychczas obowiązującej strategii rozwoju regionu. Jest to dokument mający charakter raportu o stanie województwa, dokonanego w oparciu o dostępny zasób informacji ilościowych i jakościowych, zebranych z lat 2012-2022¹. Diagnoza jest syntetycznym ujęciem sytuacji przestrzennej oraz społeczno-gospodarczej województwa. Dane w niej wykorzystane służą przede wszystkim wyznaczeniu mocnych i słabych stron regionu lubuskiego, a także wskazaniu jego wyzwań, potencjałów i problemów. To z kolei jest podstawą do aktualizacji celów i najważniejszych kierunków rozwoju oraz określenia kluczowych przedsięwzięć strategicznych.

Dokument charakteryzuje obszary rozwoju związane ze sferą społeczną, gospodarczą, przestrzenną oraz sferą zarządzania rozwojem regionu, wraz ze wskazaniem trendów, które miały miejsce na przestrzeni ostatnich lat. Najistotniejsze uwarunkowania rozwojowe regionu w obszarze społecznym dotyczą trendów demograficznych, usług publicznych i infrastruktury na rzecz kapitału ludzkiego, polityki społecznej, kapitału społecznego i aktywizowania obywateli, rewitalizacji obszarów. Dokonano analizy aktualności danych dotyczących innowacyjnej, zielonej gospodarki, w tym przedsiębiorczości, przemysłu, usług, rynku pracy, turystyki, rolnictwa. Sfera przestrzenna opisuje stan infrastruktury technicznej (transportowej, energetycznej, teleinformatycznej), zasobów i ochrony środowiska, bezpieczeństwa publicznego. W sferze zarządzania przedstawiono analizę zasobów finansowych, organizacyjnych i ludzkich, zakres współpracy województwa na płaszczyźnie krajowej i międzynarodowej. Ważnym tematem w analizie pozostaje kryzys wywołany m.in. przez wybuch w 2020 roku pandemii COVID-19, a wśród nowych wyzwań należy wskazać konflikt zbrojny w Ukrainie, trwający od 24 lutego 2022 r. Uwarunkowania te zostały także ujęte w diagnozie. Całość materiału diagnostycznego oraz wiedza ekspercka posłużyły do opracowania analizy SWOT w części mocnych i słabych stron rozwoju województwa. Kończącą diagnozę analiza otoczenia zewnętrznego i trendów rozwojowych pozwoliła na sformułowanie szans i zagrożeń dla regionu płynących z otoczenia zewnętrznego.

Diagnozę regionu przygotowano w ramach prac Zespołu roboczego do spraw Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego, w skład którego wchodzi dyrektorzy departamentów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze, dyrektorzy wybranych jednostek podległych (ROPS, ZDW, WUP, LCPR) oraz dyrektor Urzędu Statystycznego w Zielonej Górze. Opracowanie zawiera przede wszystkim informacje ilościowe, przeważnie statystyczne, pozyskane ze źródeł powszechnie dostępnych, głównie z Banku Danych Lokalnych GUS oraz informacje ilościowe i faktograficzne pochodzące z zasobów informacyjnych poszczególnych departamentów urzędu marszałkowskiego i jego jednostek organizacyjnych. Aktualizacji regionalnych danych statystycznych dokonał Urząd Statystyczny w Zielonej Górze. Niniejsze opracowanie ma charakter syntezy z wielu źródeł, a ze względu na sposób pozyskania danych, charakteryzuje się różną wielkością zasobu informacji w poszczególnych dziedzinach. Oceny diagnostyczne dokonywane były m.in. w oparciu o kryterium porównawcze z innymi jednostkami oraz kryterium czasowe – postępu lub regresu danego zjawiska, przy czym porównania retrospektywne uzależnione były od dostępności informacji w Banku Danych Lokalnych GUS.

Syntetyczne wnioski z diagnozy w formie wyzwań zostaną ujęte w części programowej zaktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030.

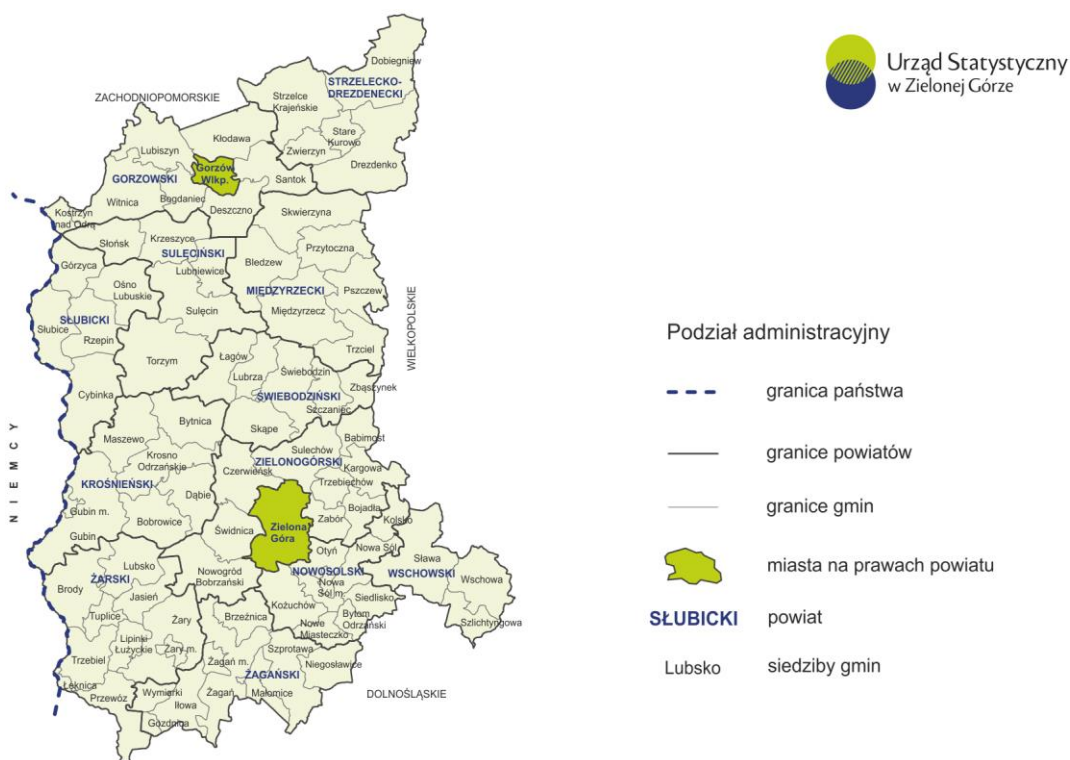
¹ Poszczególne wskaźniki statystyczne dostępne w ramach baz danych Głównego Urzędu Statystycznego są uaktualniane w różnych terminach, w związku z tym część danych pochodzi z roku 2022 lub wcześniejszych. Niektóre wskaźniki zbierane i dostępne są również w cyklu dwuletnim lub innym.

1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA

Województwo lubuskie położone jest w środkowozachodniej części Polski. Powierzchnia regionu wynosi 13.988 km² (4,5% powierzchni kraju), co plasuje lubuskie na 13. miejscu wśród polskich województw. Region z liczbą mieszkańców mniej niż 1 mln osób (według stanu w dniu 31.12.2022 r., z uwzględnieniem wyników Narodowego Spisu Powszechnego 2021 – 980,0 tys. osób) jest drugim województwem w kraju o najmniejszej liczbie ludności (po województwie opolskim). Lubuszanie stanowią 2,6% ludności Polski. Lubuskie od wschodu graniczy z województwem wielkopolskim, od południa z województwem dolnośląskim, natomiast od północy z województwem zachodniopomorskim. Zachodnia granica regionu stanowi jednocześnie granicę Polski z Niemcami i pokrywa się w całości z odcinkami dwóch rzek – Odry i Nisy Łużyckiej.

Atutem regionu, ale i wyzwaniem jest jego **międzymetropolitalne położenie** - bliskość aglomeracji berlińskiej, wrocławskiej, poznańskiej i szczecińskiej, a także dostępność do strategicznych szlaków komunikacyjnych o znaczeniu międzynarodowym. Przez województwo lubuskie przebiegają dwa **korytarze sieci bazowej Transeuropejskiej sieci transportowej TEN-T: Morze Północne – Bałtyk i Bałtyk – Adriatyk**, z biegnącymi wzdłuż nich - równoleżnikowo autostradą A2 (Berlin – Warszawa) oraz południkowo - drogą ekspresową S3 (Świnoujście – Lubawka). Do drogowej sieci kompleksowej TEN-T zalicza się natomiast droga krajowa nr 18 (A18), będąca częścią trasy Berlin – Wrocław. Dzięki korzystnemu położeniu województwo lubuskie stanowi atrakcyjny obszar do inwestowania, osiedlania się oraz wypoczynku. Współpraca oraz aktywność różnorodnych instytucji (m.in. przedsiębiorstw, placówek edukacyjnych i kulturalnych), wykorzystujących płynące z tego możliwości, stwarzają korzystne uwarunkowania rozwojowe województwa.

Rysunek 1. Podział administracyjny województwa lubuskiego.

Wiodącymi ośrodkami regionu są jego dwa największe miasta - Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra. Dzieli one między siebie funkcje administracyjne (Gorzów Wielkopolski jest siedzibą Wojewody Lubuskiego a Zielona Góra siedzibą władzy samorządowej) oraz funkcje gospodarcze i społeczne. Obydwa miasta liczą łącznie ok. 256 tys. mieszkańców (Zielona Góra 139,3 tys., a Gorzów Wielkopolski – 116,4 tys. mieszkańców w końcu 2022 r.). Do największych spośród 43 miast w regionie należą także: Nowa Sól, Żary, Żagań oraz Świebodzin.

Województwo podzielone jest na 12 powiatów ziemskich: gorzowski, krośnieński, międzyrzecki, nowosolski, słubicki, strzelecko–drezdenecki, sulęciński, świebodziński, wschowski, zielonogórski, żagański i żarski oraz 2 powiaty grodzkie: Gorzów Wielkopolski i Zieloną Górę. W skład powiatów wchodzi 82 gminy, w tym: 9 miejskich, 34 miejsko-wiejskie i 39 wiejskich (stan w dniu 31.12.2022 r.).

2. SFERA SPOŁECZNA

2.1. Demografia

Liczebność populacji i natężenie określonych procesów demograficznych stanowi główny czynnik w planowaniu polityki rozwoju. Konieczne jest rozpoznanie kształtujących się trendów w wymiarze czasowym i przestrzennym, jak również analiza prognoz demograficznych.

Liczba ludności województwa w 2022² r. wyniosła 980,0 tys. osób. W porównaniu z 2012 r. ubyło ponad 37,8 tys. mieszkańców, co było spowodowane przede wszystkim odpływem migracyjnym ludności. Ponadto zanotowano pogorszenie sytuacji w zakresie przyrostu naturalnego – w 2021 r. w przeliczeniu na 1000 ludności osiągnął wartość minus 6,0, wobec minus 4,0 przed rokiem i dodatniego współczynnika na poziomie 0,7 w 2012 r.

W 2022 r. spośród 82 gmin województwa lubuskiego, w 49 gminach tj. w 60,0% gmin w województwie, **saldo migracji** było ujemne. Spadek liczby ludności obserwowany był w większości powiatów województwa lubuskiego, największy w mieście na prawach powiatu Gorzowie Wielkopolskim oraz w powiatach: strzelecko-drezdeneckim, żagańskim i żarskim. Wzrost liczby ludności wyróżnia jedynie miasto na prawach powiatu Zieloną Górę, jak również powiat gorzowski, w których dodatnie saldo migracji oznacza większą liczbę ludności napływającej niż odpływającej z miasta / powiatu.

Należy zaznaczyć, że odpływ ludności z obszaru województwa w największym stopniu dotyczył populacji w wieku produkcyjnym. W 2021 r. współczynnik salda migracji ludności z tej grupy wieku wyniósł minus 15,4 (wobec minus 7,1 w 2012 r.).

W końcu 2022 r. 62,0% Lubuszan mieszkało w południowej części województwa lubuskiego. W podregionie zielonogórskim liczba ludności sięgała 608,0 tys. osób. Ludność podregionu gorzowskiego liczyła 324,0 tys. osób, tj. 38,0% ludności ogółem.

Z ogółu ludności województwa lubuskiego 64,3% mieszkało w miastach, wśród których ze względu na liczbę ludności, oprócz Gorzowa Wielkopolskiego i Zielonej Góry, wyróżniają się: Nowa Sól (36,3 tys. ludności), Żary (35,2 tys.), Żagań (23,7 tys.) i Świebodzin (21,0 tys.). Wśród miast liczących powyżej 15 tys. ludności znajdują się: Kostrzyn nad Odrą (17,9 tys.), Międzyrzecz (17,3 tys.), Słubice (16,4 tys.), Gubin (16,0 tys.) i Sulechów (15,9 tys.).

Województwo lubuskie wyróżnia niewielka w skali kraju **gęstość zaludnienia**, tj. liczba mieszkańców przypadająca na 1 km² powierzchni. Wartość tego wskaźnika w 2022 r. wyniosła 70 osób na 1 km² wobec 121 osób na 1 km² średnio w kraju (wobec odpowiednio 73 i 123 osoby na 1 km² w 2012 r.). W podregionie gorzowskim gęstość zaludnienia wyniosła 61 osób na 1 km², a w podregionie zielonogórskim – 77 osób.

Wskaźnik feminizacji w województwie lubuskim (tj. liczba kobiet przypadająca na 100 mężczyzn) zwiększył się ze 105 w 2012 r. do 106 w 2022 r. i był nieznacznie niższy od średniej krajowej (107).

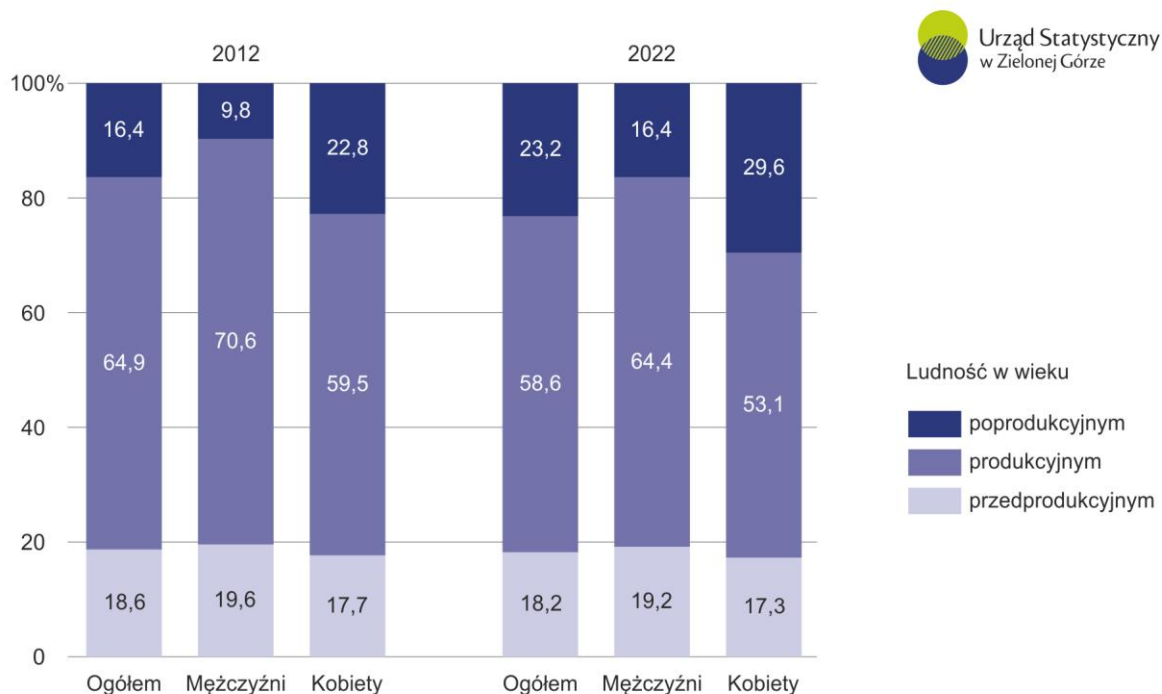
² Dane o ludności oraz współczynniki demograficzne, a także przeliczenia na 1000 ludności opracowano przyjmując jako bazę wyjściową:

– dla lat 2010–2019 – wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011;

– dla lat 2020–2022 – wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021.

Obserwowane procesy demograficzne w zakresie ruchu naturalnego oraz ruchu migracyjnego ludności wpływają na zmiany stanu oraz struktury ludności województwa lubuskiego. Analiza zmian struktury populacji wskazuje na postępujący proces starzenia się społeczeństwa wyrażający się m.in. rosnącym udziałem ludności w wieku poprodukcyjnym w populacji ogółem, przy spadku udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym.

Rysunek 2. Struktura ludności według wieku w województwie lubuskim.

W końcu 2022 r. liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym wyniosła 178,4 tys. osób (tj. o 6,4% mniej niż w 2012 r.), w wieku produkcyjnym w województwie lubuskim 573,9 tys. osób (tj. o 13,6% mniej w porównaniu z 2012 r.), a liczba ludności w wieku poprodukcyjnym 227,7 tys. osób (tj. o 35,2% więcej z stosunku do 2012 r.).

W rezultacie udział ludności w wieku produkcyjnym w ogóle ludności w województwie lubuskim zmniejszył się z 64,9% w 2012 r. do 58,6% w końcu 2022 r., przy wzroście udziału ludności w wieku poprodukcyjnym z 16,4% w 2012 r. do 23,2%. Rezultaty te są zbliżone do wyników notowanych w pozostałych regionach kraju. Konsekwencją zachodzących zmian w strukturze ludności jest pogarszająca się relacja liczby ludności w wieku poprodukcyjnym do liczby ludności w wieku produkcyjnym, którą odzwierciedla **wskaźnik obciążenia demograficznego**. W 2022 r. w województwie lubuskim na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało blisko 40 osób w wieku poprodukcyjnym (wobec 25 w 2012 r.). Największą liczbę ludności w wieku poprodukcyjnym w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym zanotowano w miastach na prawach powiatu: Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra (odpowiednio 45 i 43) oraz w powiecie nowosolskim (42), międzyrzeckim i żagańskim (po 41). Z kolei najniższy współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi występuje w powiecie gorzowskim (32) i słubickim (34).

Do roku 2050 prognozuje się, że liczba ludności w województwie lubuskim będzie stale się zmniejszać, przy czym tempo tego spadku przyspieszy po 2020 r. Szacowana liczba ludności w 2050 r. – 878,6 tys. mieszkańców - jest niższa od liczby ludności w 2022 r. o 10,3%. Jednocześnie prognozuje się dalsze istotne zmiany w strukturze wieku mieszkańców regionu. Przewiduje się istotny spadek ludności w przedziale wieku 15-24 lata (tj. głównie młodzieży uczącej się) oraz dalszy przyrost ludności w grupie 65 lat i więcej.

Demograficzna wizja województwa lubuskiego, która wyłania się z prognozy ludności na lata 2014-2050, nie jest optymistyczna. Przy obecnych tendencjach w ruchu naturalnym i wędrownym ludności regionu, Lubuskie czeka stopniowy ubytek liczby ludności oraz znaczące zmiany w strukturze wieku jego mieszkańców. Przewidywane zmiany wydają się być nieuchronne, gdyż wynikają z „nowej demografii” Polski. Charakteryzuje ją przede wszystkim bardzo niska liczba urodzeń, utrzymująca się po gwałtownym spadku wyżowego okresu połowy lat 80. ubiegłego wieku oraz bardzo niskie wartości współczynnika dzietności, przy jednocześnie spadającej w wolniejszym tempie umieralności. Zmiany relacji liczby osób najstarszych (85 lat i więcej) i liczby osób w wieku 50-64 lata wpływają na pogorszenie możliwości wsparcia dla osób sędziwych. Stopień zaawansowania procesu starzenia ludności w województwie lubuskim obecnie jest niewiele wyższy niż średnio w kraju. Procesy demograficzne zachodzące w ostatnich latach w województwie lubuskim są tożsame z trendami krajowymi, ale również z przemianami ludnościowymi w Europie Środkowo-Wschodniej.

2.2. Usługi publiczne i infrastruktura na rzecz kapitału ludzkiego (oświata i szkolnictwo wyższe, ochrona zdrowia, kultura i dziedzictwo regionalne, sport)

Oświata i szkolnictwo wyższe

Zmiany statystyczne w obszarze oświaty i szkolnictwa wyższego determinowane są z jednej strony wprowadzaniem nowych przepisów prawnych (reformy edukacji), z drugiej strony należy uwzględnić wpływ sytuacji demograficznej. W latach 2012-2021 **liczba ludności w wieku szkolnym w województwie lubuskim zmniejszyła się z 209,4 tys. do 180,8 tys.** (tj. o 13,6%). Liczebność grup wiekowych, odpowiadających kształceniu na poziomie średnim (15-18 lat) i wyższym (19-24 lata), była w 2021 r. mniejsza w porównaniu z 2012 r. odpowiednio o 19,2% i 32,8%. Zwiększyła się jedynie liczba ludności w wieku 7-14 lat (o 10,0%), odpowiadającym kształceniu na poziomie podstawowym.

Reforma systemu edukacji wprowadziła od 1 września 2017 r.: 8-letnią szkołę podstawową, 4-letnie liceum ogólnokształcące, 5-letnie technikum, 3-letnią szkołę branżową I. stopnia, 2-letnią szkołę branżową II. stopnia oraz zlikwidowała gimnazja. Spowodowało to w całym kraju zmiany dotyczące funkcjonowania szkół.

W 2021 r. w województwie funkcjonowało 100 żłobków i 30 klubów dziecięcych. Oznacza to 4,5-krotny wzrost liczby żłobków i 10-krotny wzrost liczby klubów dziecięcych w porównaniu z 2012 r. W rezultacie we wszystkich powiatach w regionie działała przynajmniej jedna placówka sprawująca opiekę nad dziećmi w wieku do lat 3. Spośród 82 lubuskich gmin, w 57 gminach (tj. w blisko 70% gmin w regionie) działał żłobek lub klub dziecięcy (w 2012 r. żłobek występował zaledwie w co piątej gminie w województwie). W 2021 r. w województwie lubuskim na 1000 dzieci w wieku do lat 3 było 192 dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych (w 2012 r. – 51).

Edukacja przedszkolna w roku szkolnym 2020/2021 w województwie lubuskim obejmowała 89,7% dzieci w wieku 3-6 lat (wobec 71,3% w 2012 r.). W podregionie gorzowskim wskaźnik ten był nieznacznie wyższy i wyniósł 90,2%, natomiast w podregionie zielonogórskim – 89,4%. W placówkach wychowania przedszkolnego zlokalizowanych w miastach wskaźnik wyniósł 112,8% (tj. o 27,5 p. proc. więcej w odniesieniu do 2012 r.), na wsi wyniósł 53,01% (tj. o 3,5 p. proc. więcej niż w 2012 r.). W miastach na prawach powiatu na 100 dzieci w wieku 3 lat przypadło ponad 100 dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym: w Gorzowie Wlkp. omawiany wskaźnik wyniósł – 109,9%, a w Zielonej Górze – 104,3% (tj. odpowiednio o 27,1 p. proc. i 13,7 p. proc. więcej niż w 2012 r.). W powiatach w województwie lubuskim wskaźnik upowszechnienia edukacji przedszkolnej dzieci 3-6 letnich kształtował się w przedziale od 75,6% w powiecie gorzowskim do ponad 92,3% w powiecie wschowskim. We wszystkich powiatach zanotowano wzrost odsetka dzieci w wieku 3-6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w porównaniu z 2012 r., największy w powiecie nowosolskim (o 23,3 p. proc. do 86,4%) i międzyrzeckim (o 21,5 p. proc. do 88,3%).

W roku szkolnym 2021/2022 w województwie lubuskim funkcjonowało 355 szkół podstawowych (tj. o 21 szkół podstawowych więcej niż w 2012 r.). Naukę w szkołach podstawowych dla dzieci i młodzieży (łącznie ze specjalnymi) realizowało 82,6 tys. uczniów (tj. o ok 46% więcej w stosunku do 2012 r.). Z ogółu szkół podstawowych w województwie 182 stanowiły szkoły wiejskie, do których uczęszczało łącznie 26,1% ogółu uczniów szkół podstawowych dla dzieci i młodzieży. Liczba absolwentów szkół podstawowych w roku szkolnym 2021/2022 wyniosła 9,8 tys. i była o 1,4% większa niż w 2012 r.

W roku szkolnym 2021/2022 na terenie województwa działały 72 licea ogólnokształcące, w tym 51 liceów dla młodzieży oraz 21 liceów dla dorosłych. Było to o 41,5% mniej niż w 2012 r. W szkołach tych naukę pobierało łącznie blisko 16 tys. uczniów, tj. o 17,7% mniej niż w 2012 r. Liczba absolwentów w 2021 r. wyniosła 3,8 tys., tj. o 36,9% mniej niż w 2012 r.

W województwie lubuskim od 2019 r. realizowany jest w ramach Poddziałania 8.2.1 Wyrównywanie dysproporcji w jakości kształcenia na poziomie ogólnym oraz dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych i zdrowotnych – projekty realizowane poza formułą ZIT, projekt stypendialny pn. „Lubuskie Talenty – Program Stypendialny”. Celem projektu jest podwyższenie potencjału edukacyjnego uczniów lubuskich szkół podstawowych i liceów ogólnokształcących szczególnie uzdolnionych w zakresie przedmiotów matematyczno - przyrodniczych, informatycznych lub języków obcych poprzez wsparcie stypendialne. W ramach projektu wsparcie stypendialne otrzymało łącznie 1322 stypendystów³.

W roku szkolnym 2021/22 sieć szkół zawodowych w województwie tworzyły: 53 szkoły branżowe I stopnia, 3 szkoły branżowe II stopnia, 53 technika, 19 szkół specjalnych przysposabiających do pracy oraz 3 szkoły artystyczne ogólnokształcące dające uprawnienia zawodowe. W szkołach branżowych I. stopnia uczyło się 6,7 tys. osób. Najwięcej absolwentów szkół podstawowych kontynuuje naukę w technikach. W roku szkolnym 2021/2022 liczba uczniów techników wyniosła 19,2 tys., co stanowiło ok. 40% ogółu uczniów szkół ponadpodstawowych. W roku szkolnym 2021/2022 technika ukończyło 3,0 tys. absolwentów, w tym 44,3% kobiet.

Reforma szkolnictwa, szczególnie zawodowego, miała na celu zwiększenie podejmowania przez uczniów wczesnej nauki zawodu. Sektor pracodawców wielokrotnie wskazywał na niedostateczne rozwiązania systemowe w aspekcie współpracy sektora edukacji i pracodawców. W województwie lubuskim podjęto realizację dużych projektów edukacyjnych w ramach Poddziałania 8.4.1. Doskonalenie jakości kształcenia zawodowego RPO L2020. Projektami objęci zostali uczniowie/słuchacze i nauczyciele szkół zawodowych. Zostają oni skierowani na staże uczniowskie oraz kursy, natomiast nauczyciele na kursy i studia podyplomowe pogłębiające ich wiedzę. Działania projektowe skupiają się także na rozwoju doradztwa zawodowego.

Projekty przewidywały modernizację oferty kształcenia zawodowego i dostosowanie jej do potrzeb lokalnego rynku pracy, tak aby uczniowie/słuchacze mieli szansę korzystać w szkołach ze sprzętów nowej generacji, kształcić się pod okiem wysoko wykwalifikowanej kadry oraz zdawać egzaminy zawodowe, zarówno teoretyczne jak i praktyczne, w placówkach, w których się kształcą.

Interwencja Europejskiego Funduszu Społecznego przyczyniła się do utworzenia wysokiej jakości wyspecjalizowanych ośrodków kształcenia i szkolenia w poszczególnych branżach, ściśle współpracujących z pracodawcami oraz elastycznie reagujących na zmiany zachodzące na rynku pracy.

Ponadto w ramach Poddziałania 8.4.1 w 2022 r. rozpoczęto realizację projektu stypendialnego „Lubuscy Zawodowcy – Program Stypendialny – Pilotaż” mającego na celu zwiększenie zdolności do zatrudnienia uczniów

³ Stypendia były przyznawane w latach szkolnych: 2019/2020, 2020/2021, 2021/2022 i 2022/2023.

szkół i placówek oświatowych kształcenia zawodowego poprzez przyznanie stypendiów w roku szkolnym 2022/2023 dla 189 szczególnie uzdolnionych uczniów lubuskich szkół o profilu zawodowym z terenu Województwa Lubuskiego.

Zdawalność egzaminów maturalnych w latach 2012-2017 utrzymywała się na poziomie powyżej średniej krajowej, w 2018 r. była równa średniej krajowej, a od 2019 r. utrzymuje się na niższym poziomie niż średnio w kraju. W 2021 r. zdawalność egzaminów maturalnych wyniosła 77,2% wobec 78,2% średnio w kraju. Zdawalność egzaminów maturalnych jest wyższa wśród absolwentów liceów ogólnokształcących, w 2021 r. wyniosła 82,4%, natomiast w grupie absolwentów technikum wyniosła 70,7%⁴.

W roku szkolnym 2021/2022 w 30 szkołach policealnych edukację kontynuowało 5,7 tys. uczniów. Większość (80,6%) stanowiły szkoły dla dorosłych, natomiast w drugiej kolejności (76,7%) były to szkoły zarządzane przez podmioty sektora prywatnego. Szkoły policealne kształcą przede wszystkim w zawodach związanych ze zdrowiem (32,2% ogółu uczniów), świadczeniem usług dla ludności (19,2% uczniów), higieną i bezpieczeństwem pracy (14,2%), ale również z obszaru artystycznego (12,3%), biznesu i administracji (11,3%).

Jednym z podstawowych mierników poziomu kapitału ludzkiego danego regionu jest liczba działających na jego terenie szkół wyższych, ich jakość oraz liczba studentów korzystających z oferty edukacyjnej. Sytuacja szkolnictwa wyższego w województwie lubuskim determinowana jest przez dynamicznie zachodzące procesy demograficzne, uwarunkowania formalno-prawne (zmiana ustawy o szkolnictwie wyższym), presję konkurencyjności ośrodków akademickich z innych województw oraz zapotrzebowanie rynku pracy.

W roku akademickim 2022/2023 na terenie województwa lubuskiego funkcjonowało 5 tzw. uczelni macierzystych i 2 filie uczelni mających siedzibę jednostki macierzystej poza województwem lubuskim. Wśród uczelni publicznych znajdują się 2 uczelnie macierzyste tj. **Uniwersytet Zielonogórski** (na którym studiuje ponad 70% lubuskich studentów) i **Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim**. Ponadto funkcjonują 2 jednostki uczelni spoza województwa, tj. Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wielkopolskim Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu oraz Collegium Polonicum w Słubicach (Filia Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu). W województwie lubuskim znajdują się trzy uczelnie niepubliczne: Łużycka Szkoła Wyższa im. Jana Benedykta Solfy z siedzibą w Żarach, Wyższa Szkoła Biznesu w Gorzowie Wielkopolskim, Wyższa Szkoła Zawodowa w Gorzowie Wielkopolskim (wcześniej w Kostrzynie nad Odrą).

W uczelniach w regionie kształciło się łącznie 12,3 tys. studentów, w tym 95% w uczelniach publicznych, 63,5% na studiach stacjonarnych. Podobnie jak w innych regionach, w województwie lubuskim liczba studentów w uczelniach systematycznie się zmniejsza, przy czym spadek notowany w województwie lubuskim jest głębszy niż średnio w kraju. W roku akademickim 2021/2022 wyniósł 42,3% w porównaniu z rokiem 2011/2012 (wobec 37,4% średnio w kraju). Większy spadek liczby studentów zanotowano jedynie w województwach: świętokrzyskim (o 48,7%) i warmińsko-mazurskim (o 46,8%).

Sytuację szkolnictwa wyższego w regionie odzwierciedla **najmniejsza w kraju liczba studentów na 10 tys. ludności**, która w roku akademickim 2020/2021 r. wyniosła 125, wobec 321 średnio w kraju. Dla porównania w roku 2011/2012 r. na 10 tys. ludności przypadało 208 studentów, wobec 435 średnio w kraju.

W prezentowanym okresie liczba nauczycieli akademickich sukcesywnie spadała. W roku akademickim 2020/2021 wyniosła 1.231 wobec 1.392 w roku 2011/2012, co oznacza spadek o 11,5%.

⁴ Wstępne informacje o wynikach egzaminu maturalnego przeprowadzonego w terminie głównym (w maju) 2022 r. – województwo lubuskie, https://www.oke.poznan.pl/files/cms/735/matura_2022_wstepna_informacja_lubuskie.pdf, (12.12.2022).

Zmniejszyła się liczba asystentów (o 61,2%) i adiunktów (o 3,3%) przy wyraźnym wzroście liczby profesorów (o 9,1%). W województwie lubuskim występuje dobre nasycenie kadry osobami o najwyższych kwalifikacjach na tle kraju. Stosunek nasycenia kadry profesorską (w stosunku do liczby nauczycieli akademickich ogółem) w roku 2020/2021 r. wyniósł 0,32, przy średniej w Polsce 0,29. Korzystny był także wskaźnik nasycenia adiunktami (0,44 wobec 0,43 średnio w kraju).

Stosunek liczby studentów do liczby nauczycieli akademickich pokazuje m.in. jakość kształcenia poprzez dostępność nauczycieli akademickich dla studentów. W województwie **liczba studentów przypadających na jednego nauczyciela akademickiego była najniższa w kraju** i wyniosła 10, wobec 13 średnio w kraju. Była też znacznie mniejsza niż w 2012 r., kiedy na 1 nauczyciela akademickiego przypadało 15 studentów (wobec 17 średnio w kraju).

W ostatnich latach zwiększył się odsetek cudzoziemców studiujących na lubuskich uczelniach, przy czym jest on niski w porównaniu z innymi regionami. Odsetek studentów cudzoziemców studiujących na lubuskich uczelniach wyniósł 2,1% wobec 7,2% średnio w kraju. Oznacza to ponad 2,5-krotny wzrost omawianego odsetka w porównaniu z rokiem akademickim 2011/2012 (wobec ponad 4-krotnego średniego wzrostu odsetka cudzoziemców na uczelniach w kraju).

Zarząd Województwa Lubuskiego w lipcu 2018 r. przyjął dokument pn. **Kierunki rozwoju szkolnictwa wyższego w województwie lubuskim do roku 2030** wraz ze szczegółową diagnozą sytuacji szkolnictwa wyższego. Dokument ma charakter koordynacyjny, jego celem jest zapewnienie efektywnej integracji i spójności działań na rzecz poprawy szkolnictwa wyższego w województwie lubuskim w ramach działań różnych podmiotów, a przede wszystkim: uczelni wyższych, samorządu województwa i samorządu terytorialnego z miast - ośrodków akademickich Zielonej Góry i Gorzowa Wielkopolskiego. Corocznie opracowywany i przyjmowany przez Zarząd Województwa Lubuskiego jest Plan działań na rzecz rozwoju szkolnictwa wyższego w województwie lubuskim, który ma charakter informacyjno-koordynacyjny. Samorząd Województwa Lubuskiego wspiera corocznie finansowo lubuskie uczelnie, udzielając dotacji na prowadzenie nowych kierunków, doposażenie pracowni, laboratoriów oraz podwyższanie kwalifikacji kadr uczelni. Samorząd Województwa Lubuskiego przyznaje także od roku akademickiego 2018/2019 stypendia motywujące dla lubuskich studentów. Celem pomocy jest wsparcie, wyrównywanie szans edukacyjnych oraz inspiracja do podjęcia studiów na lubuskich uczelniach. W latach 2018 – 2022 przeznaczono na ten cel ponad 720.000 zł.

Należy także wskazać na słabą aktywność Lubuszan w kształceniu ustawicznym i realizacji idei uczenia się przez całe życie. W 2020 r. jedynie 2,7% dorosłych Lubuszan uczestniczyło w kształceniu lub szkoleniu. Wskaźnik ten obniżył się o 0,2 p. proc. w odniesieniu do 2012 r.

Ochrona zdrowia

Kapitał ludzki diagnozowany jest również wskaźnikami dotyczącymi ochrony zdrowia. Powszechnie stosowanym miernikiem jakości opieki zdrowotnej jest współczynnik urodzeń żywych i zgonów niemowląt.

W 2021 r. w województwie lubuskim odnotowano 8,0 urodzeń żywych na 1000 ludności (tj. o 2,1 pkt. mniej niż w 2012 r.) i 3,2 zgonów niemowląt na 1000 urodzeń żywych (o 2,8 pkt. mniej niż w 2012 r.). W przypadku obu współczynników ich wartości dla województwa lubuskiego są niższe od ich wartości średnich w kraju (odpowiednio o 0,7 i 0,8 pkt.).

W populacji ogółem wskaźnik liczby zgonów w latach 2012-2021 wyraźnie wzrósł, osiągając wielkość bliską 14 zgonów na 1000 ludności 2021 r. Było to o ponad 4,6 punktu więcej w odniesieniu do 2012 r. (9,4). Do głównych przyczyn zgonów zaliczały się tzw. choroby cywilizacyjne, wśród których największy odsetek stanowiły dysfunkcje układu krążenia i nowotwory.

W grupie dzieci i młodzieży w województwie lubuskim występuje najwyższy w kraju współczynnik zgonów, któremu towarzyszy niska częstość hospitalizacji z ogółu przyczyn. Grupa ta wykazuje skłonność do zachowań ryzykownych, a wynika to z szerszego spektrum problemów. Województwo lubuskie odznacza się również najwyższym w kraju współczynnikiem dzieci i młodzieży leczonych całodobowo z powodu zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania. Jednocześnie bardzo niska jest liczba leczonych ambulatoryjnie, co świadczyć może albo o zbyt małych możliwościach korzystania z opieki poradni, albo o poważnym zaawansowaniu chorób, wymagającym już leczenia szpitalnego⁵.

Wśród placówek opieki zdrowotnej podległych samorządowi województwa lubuskiego należy wymienić: **Szpital Uniwersytecki im. Karola Marcinkowskiego w Zielonej Górze sp. z o.o.** i **Wielospecjalistyczny Szpital Wojewódzki w Gorzowie Wielkopolskim sp. z o.o.** oraz jednostki specjalistyczne w Torzymiu - pulmonologiczno-kardiologiczna i w Świebodzinie - ortopedyczno-rehabilitacyjna, a także szpitale psychiatryczne w Ciborzu i Międzyrzeczu – Obrzycach oraz w Zaborze – psychiatria dziecięca. W Nowym Dworcu natomiast funkcjonuje ośrodek dla osób uzależnionych. Ofertę uzupełniają szpitale powiatowe, **w szczególności wielospecjalistyczny szpital w Nowej Soli** i inne placówki niepubliczne. Dla utrzymania efektywnego systemu opieki zdrowotnej na obszarze województwa niezbędne jest **stałe doposażanie jednostek ochrony zdrowia** w nowoczesny sprzęt i aparaturę medyczną nowej generacji oraz utrzymanie i rozwój kadry medycznej. W 2018 r. rozpoczęto budowę **Centrum Zdrowia Matki i Dziecka w Zielonej Górze**, która zakończyła się w 2020 r. (w obiekcie przez 16 miesięcy funkcjonował Szpital Tymczasowy, który służył pacjentom chorym na COVID-19, otwarcie Centrum zgodnie z jego pierwotnym przeznaczeniem nastąpiło w IV kwartale 2022 r.). W Szpitalu w Gorzowie Wielkopolskim zainwestowano w Ośrodek Radioterapii, który skupia w jednym miejscu wszystkie poradnie związane z leczeniem onkologicznym oraz w rozbudowę pawilonu medycznego dla Oddziału Anestezjologii i Intensywnej Terapii i Oddziału Hematologii. Samorząd Wojewódzki sfinansował w połowie budowę Bazy Lotniczego Pogotowia Ratunkowego HEMS w Gorzowie Wielkopolskim. Przy gorzowskim szpitalu od 2016 r. funkcjonowała tymczasowa baza kontenerowa Lotniczego Pogotowia Ratunkowego. Nowy, kompleksowy zakres świadczeń w regionie wykonuje także Ośrodek Geriatrii, który powstał w 2023 r. przy Lubuskim Specjalistycznym Szpitalu Pulmonologiczno-Kardiologicznym w Torzymiu (modernizacja została sfinansowana ze środków Samorządu Województwa i stanowić ma dodatkowe zabezpieczenie medyczne na wypadek ponownego zagrożenia epidemicznego).

Inwestycje w ochronie zdrowia w ostatnich latach obejmowały także infrastrukturę szpitalnictwa psychiatrycznego (modernizacje oddziałów, modernizacje bloków operacyjnych, termomodernizacje budynków, utworzenie Centrów Zdrowia Psychicznego), zakup wysoko specjalistycznego sprzętu (PET, robot DaVinci, akceleratory, tomografy komputerowe), wsparcie jednostek w zakresie walki z pandemią COVID-19 (zakup środków ochrony osobistej, zakup sprzętu: ECMO, tomografów, respiratorów, pomp infuzyjnych, ambulansów, elektrokardiografów, aparatów do terapii nerkozastępczej, bronchofiberoskopów, kardiomonitörów i wielu innych).

Należy podkreślić, że lubuskie samodzielne publiczne zakłady opieki zdrowotnej wykazują najniższe zadłużenie w kraju, w 2012 r. zadłużenie wynosiło 359,2 mln zł, ale już w 2019 r. 69,9 mln zł. W 2021 r. wyniosło 101,1 mln zł i nadal było najniższe wśród polskich województw⁶.

Istotnym wyzwaniem dla regionu jest deficyt specjalistycznej kadry medycznej. Łączna liczba lekarzy i dentystów, według danych GUS pracujących z pacjentem w 2021 r. wyniosła 3,0 tys. i była o 2,0% większa niż w 2019 r.⁷,

⁵ *Krajowe ramy strategiczne. Policy paper dla ochrony zdrowia na lata 2014–2020*, Ministerstwo Zdrowia, Warszawa, lipiec 2015 r., s. 280.

⁶ *Zadłużenie SPZOZ*, Ministerstwo Zdrowia, <https://www.gov.pl/web/zdrowie/zadluzenie-spoz>, (24.04.2023).

⁷ Uwaga: od 2019 r. dane dotyczące lekarzy, lekarzy dentystów, pielęgniarek i położnych opracowywane są w oparciu o źródła administracyjne, w tym rejestry: — posiadających prawo wykonywania zawodu (lekarzy i lekarzy dentystów,

przy czym liczba lekarzy wzrosła o 3,1% przy spadku liczby dentystów o 1,4%. W 2021 r. na 10 tys. ludności w województwie lubuskim przypadało 23 lekarzy pracujących z pacjentem, tj. najmniej w kraju (wobec 34 średnio w kraju). Średni wiek lekarza w 2019 r. wyniósł 51 lat⁸ i obok woj. opolskiego był najwyższy w kraju. Biorąc pod uwagę liczbę lekarzy według specjalizacji, największe odchylenie wskaźników na 10 tys. ludności w województwie od ich wartości średnich w kraju, zanotowano w grupie specjalistów chorób wewnętrznych (2,4 na 10 tys. ludności wobec 4,8 średnio w kraju), chirurgów (2,4 na 10 tys. ludności wobec 3,4 średnio w kraju) oraz pediatrów (1,1 wobec 1,9).

Należy jednak podkreślić widoczny w ostatnich latach w danych statystycznych wzrost liczby lekarzy niektórych specjalizacji, w tym: kardiologii (o 11,3% w porównaniu z 2019 r.), anestezjologii i intensywnej terapii (o 7,6%), endokrynologii (o 7,1%), radiologii i diagnostyki obrazowej (o 6,5%), onkologii (o 5,6%), a także pediatrii (o 3,9%), neurologii i okulistyki (po 3,2%). Zmniejszyła się w stosunku do 2019 r. liczba lekarzy m.in. w specjalizacjach: chorób płuc (o 11,5%), dermatologii i wenerologii (o 9,1%), diabetologii (o 4,3%), a także medycyny rodzinnej (o 3,6%) oraz położnictwa i ginekologii (o 2,2%).

Nadal jednak niedobory lekarzy widoczne są w dziedzinach priorytetowych takich jak: chirurgia onkologiczna, geriatria, ginekologia onkologiczna, hematologia, medycyna ratunkowa, neurologia dziecięca, onkologia i hematologia dziecięca, patomorfologia, psychiatria dzieci i młodzieży, radioterapia onkologiczna, pediatria i stomatologia dziecięca. Oprócz niedoboru lekarzy specjalistów występuje niedobór fizjoterapeutów, diagnostów laboratoryjnych oraz odnotowano spadek liczby pielęgniarek i położnych. W 2021 r. liczba pielęgniarek pracujących wyniosła 5,1 tys. i była o 8,2% mniejsza niż w 2019 r., przy czym liczba pielęgniarek zmniejszyła się o 8,7% przy spadku liczby położnych o 3,8%. W przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców liczba pielęgniarek wyniosła 46,4, a położnych – 5,7 wobec odpowiednio 56,6 i 7,5 średnio w kraju.

Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze przy współpracy z Uniwersytetem Zielonogórskim i Szpitalem Uniwersyteckim im. Karola Marcinkowskiego w Zielonej Górze sp. z o.o. zainicjował powstanie **kierunku lekarskiego na Wydziale Lekarskim i Nauk o Zdrowiu** w roku akademickim 2015/2016. Współpraca szpitala i UZ związana jest z kształceniem w zawodach medycznych oraz potrzebami w zakresie działalności badawczej w powiązaniu z udzielaniem świadczeń zdrowotnych i promocji zdrowia, jak również zadań badawczych. Wśród działań mających wpływ na zwiększenie zasobów kadry medycznej są ufundowane przez samorząd województwa lubuskiego **stypendia dla studentów kierunków lekarskich**. Warunkiem otrzymania wsparcia jest deklaracja związania swojej zawodowej przyszłości z regionem lubuskim. Od 2019 r. przyznawane są również **stypendia dla studentów kształcących się na kierunkach pielęgniarstwo i położnictwo, a od 2022 r. – dla przyszłych psychologów klinicznych i psychoterapeutów**.

Według „Mapy potrzeb zdrowotnych na okres od 1 stycznia 2022 r. do 31 grudnia 2026 r.” w 2019 r. liczba kobiet przebadanych w kierunku raka szyjki macicy wyniosła w województwie lubuskim 14 tys. na 100 tys. rocznej populacji do przebadania (14. miejsce w Polsce). Jednocześnie analiza danych epidemiologicznych ukazuje, że w Lubuskiem zaobserwowano najwyższą zapadalność i śmiertelność na raka szyjki macicy w 2019 r. (odpowiednio ok. 19,9 i 12,8 przypadków na 100 tys.). W tym samym roku w Lubuskiem zgłosiło się do badań w kierunku nowotworów piersi 90,2 tys. kobiet na 100 tys. rocznej populacji do przebadania - jest to wartość najwyższa w Polsce i o ok. 42% wyższa od średniej dla kraju. 1.665 mieszkańców województwa objętych zostało

pielęgniarek i położnych), — płatników składek ZUS, — podmiotów wykonujących działalność leczniczą, — praktyk lekarskich, — praktyk pielęgniarek i położnych. Dane dotyczą pracujących bezpośrednio z pacjentem, bez względu na główne miejsce pracy. W związku z przejściem na nowe źródło dane nie są porównywalne z danymi prezentowanymi wcześniej, opartymi o metodę sprawozdawczości.

⁸ Mapa potrzeb zdrowotnych na okres od 1 stycznia 2022 r. do 31 grudnia 2026 r., Minister Zdrowia, Warszawa, sierpień 2021 r.

programem z zakresu profilaktyki palenia tytoniu, 468 osób programem z zakresu profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych, 373 osoby programem z zakresu profilaktyki nadwagi i otyłości.

Samorząd Województwa Lubuskiego realizuje działania z zakresu promocji zdrowia i kształtowania prozdrowotnych postaw mieszkańców województwa lubuskiego (kampanie informacyjne, badania profilaktyczne, akcje promujące zdrowy styl życia) oraz poprawy organizacji świadczeń usług zdrowotnych podmiotów leczniczych podległych Urzędowi Marszałkowskiemu Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze. Wśród stałych i rozpoznawalnych inicjatyw można wymienić np. organizowany od wielu lat *Lubuski Piknik Zdrowia*, wspieranie akcji krwiodawstwa, cykliczne organizowanie zbiórek krwi oraz wspieranie idei transplantacji (m.in. poprzez promowanie oświadczeń woli, konferencje dla młodzieży, zainicjowanie i podpisanie wielostronnego Listu Intencyjnego „Partnerstwo dla Transplantacji”). Ponadto realizowane są regionalne programy zdrowotne takie jak: *Program polityki zdrowotnej wczesnej diagnostyki chorób nowotworowych płuc dla mieszkańców województwa lubuskiego – Zdrowe Płuca Lubuszan*, czy *Program polityki zdrowotnej – Leczenie niepłodności metodą zapłodnienia pozaustrojowego in vitro dla mieszkańców województwa lubuskiego*. W ciągu 5 pierwszych lat funkcjonowania *Programu in vitro* (od 2018 r.) urodziło się 95 dzieci, a kolejne 41 ciąż czeka na rozwiązanie (stan na dzień 28.03.2023 r.). Wojewódzki program in vitro kontynuowany jest również w 2023 roku. W latach 2017-2020 realizowany był projekt pn. *Lubuszanie skutecznie przeciw nowotworom – wsparcie realizacji programów zdrowotnych ukierunkowanych na wykrywanie i zapobieganie nowotworom złośliwym jelita grubego, szyjki macicy, piersi wśród mieszkańców województwa lubuskiego*. Natomiast od 2020 r. mieszkańcy regionu mogą skorzystać z darmowych badań w ramach projektów *Kolonoskopia dla osób pracujących, uczących się lub mieszkających w powiatach województwa lubuskiego: krośnieńskim, nowosolskim, zielonogórskim, żagańskim, żarskim* oraz *Cytologia, mammografia do lubuskich kobiet trafia – wsparcie profilaktyki nowotworów złośliwych szyjki macicy i piersi*. Wszystkie projekty dofinansowane są ze środków UE w ramach RPO-Lubuskie 2020.

Kultura i dziedzictwo regionalne

Województwo lubuskie posiada specyfikę, która wynika z osiedlenia się tutaj mieszkańców o różnej tradycji kulturowej. Utrudnia to z jednej strony budowę jednolitej kultury regionu, z drugiej strony tworzy się zróżnicowana, czerpiąca z wielu źródeł tożsamość kulturowa.

Działalność instytucji kultury pozostawała pod znacznym wpływem skutków pandemii Covid-19 w 2020 r. i 2021 r. Stąd we wszystkich obszarach działalności kulturalnej zanotowano wyraźne pogorszenie wskaźników statystycznych, zarówno w zakresie liczby realizowanych działań, jak i widzów odwiedzających instytucje kultury.

Według danych z 2021 r. na obszarze województwa działało **17 muzeów, 13 kin, 253 biblioteki, 2 teatry i 2 filharmonie** oraz **4 galerie i salony sztuki**. Zainteresowanie wydarzeniami kulturalnymi odzwierciedla wskaźnik liczby widzów i słuchaczy w teatrach i instytucjach muzycznych na 1000 ludności, który w 2021 r. wyniósł 122 widzów i był zbliżony do średniej krajowej (125).

W placówkach teatralnych w Gorzowie Wielkopolskim i Zielonej Górze w 2021 r. odbyło się łącznie 251 przedstawień, tj. o 9,1% mniej niż w 2020 r. i ok. połowę mniej niż przed 2020 r. Nadal stosunkowo niewielka była liczba widzów ok. 40 tys. osób tj. o ponad 45% mniej w porównaniu z 2019 r. i o ok. 60% mniej w stosunku do 2012 r. Z kolei w filharmoniach zlokalizowanych w miastach wojewódzkich (Gorzowie Wlkp. i Zielonej Górze) liczba przedstawień osiągnęła poziom zbliżony do notowanego przed pandemią, a liczba widzów / słuchaczy wzrosła w porównaniu z 2020 r. o ok. 26%, była jednak o ok. 19% mniejsza niż w 2019 r. i o ok. 35% mniejsza w stosunku do 2019 r.

Lepiej przedstawia się dostęp mieszkańców województwa do kin, które funkcjonowały w obu miastach wojewódzkich oraz w 7 powiatach. W 2021 r. na jedno miejsce w kinach stałych w regionie przypadało 196 osób (wobec 238 w 2012 r.). Było to jednak więcej niż średnio w kraju (129 wobec 149 w 2012 r.) w przeliczeniu na

1000 ludności w województwie przypadało 577 widzów w kinach stałych (wobec 424 w 2020 r., 1320 w 2019 r. i 852 w 2012 r.).

Liczba masowych imprez artystyczno-rozrywkowych oraz sportowych sukcesywnie rosła do 2019 r., po czym, w 2020 r. ze względu na obostrzenia wynikające z zagrożenia pandemią COVID-19, zmniejszyła się do 48 (tj. o 68,8% w skali roku). W 2021 r. zorganizowano 85 imprez artystyczno-rozrywkowych oraz sportowych, w których wzięło udział ok. 275 tys. osób. Największym zainteresowaniem cieszyły się imprezy sportowe, w których uczestniczyło ok. 206 tys. osób.

Województwo lubuskie charakteryzuje lepszy niż średnio w kraju dostęp do zasobów bibliotecznych, odzwierciedlony liczbą ludności przypadającej na jedną placówkę biblioteczną (publiczną). W 2021 r. wskaźnik ten wyniósł 3,3 tys. osób wobec 4,4 tys. średnio w kraju.

Atutem województwa są **branżowe cykliczne imprezy kulturalne**, przyciągające widownię z całego kraju i z zagranicy. Zaliczają się do nich między innymi: *Lubuskie Lato Filmowe* w Łagowie, *Festiwal Muzyki Dawnej Muzyka w Raju*, *Międzynarodowe Spotkania Zespołów Cygańskich ROMANE DYVESA* w Gorzowie Wielkopolskim, *Winobranie* i *Festiwal Kabaretowy* w Zielonej Górze (nazywanej z racji liczby powstałych w niej kabaretów *Zagłębiem Kabaretowym*), czy *Wielka Ucieczka* w Żaganiu.

W latach 2018 - 2022 Samorząd Województwa Lubuskiego podjął ważne inwestycje w instytucjach kultury. Niektóre przedsięwzięcia są jeszcze w trakcie realizacji. W Filharmonii Zielonogórskiej im. Tadeusza Bairda w Zielonej Górze realizowany jest projekt *Rozbudowa i modernizacja budynku Filharmonii Zielonogórskiej – etap I* w ramach RPO. W budynku głównym wykonano roboty remontowo-adaptacyjne pomieszczeń pod potrzeby funkcjonalne. Natomiast w Teatrze Lubuskim w Zielonej Górze realizowany jest projekt *Modernizacja Lubuskiego Teatru w Zielonej Górze*, współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego – Lubuskie 2020, gdzie wzniesiono obiekt pod potrzeby nowej funkcji – sceny lalkowej i połączono go łącznikiem z siedzibą główną Teatru. Trwają prace związane z wyposażeniem i zagospodarowaniem wnętrza i otoczenia.

W Regionalnym Centrum Animacji Kultury w Zielonej Górze realizowano projekt *Rozbudowa i nadbudowa budynku Regionalnego Centrum Animacji Kultury w Zielonej Górze* wraz z restauracją zabytkowego parku. W ramach inwestycji rozbudowany został budynek RCAF, powstała nowa sala wielofunkcyjna z zapleczem, zrewitalizowano zabytkowy park. W Muzeum Lubuskim im. Jana Dekerta w Gorzowie Wlkp., w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego w realizacji jest projekt pn.: *Kompleksowy remont, konserwacja i renowacja zabytków oraz modernizacja wystaw stałych w Zagrodzie Młyńskiej w Bogdańcu*. W ramach inwestycji wykonano roboty odwadniające, wzmacniające układ konstrukcyjny, wykonano prace renowacyjne drewnianej stolarki, wykonano nowe pokrycie dachowe.

Województwo lubuskie należy do obszarów bogatych w zabytki⁹. Rozmieszczenie zasobów dziedzictwa kulturowego, zarówno w sensie liczbowym, jak i pod względem reprezentowanych wartości, nie jest równomierne. Różnorodna przeszłość historyczna zdecydowała o odmienności form architektonicznych i rozwiązań artystycznych. Część południowa obszaru, związana wcześniej ze Śląskiem i Dolnymi Łużycami, zabytki wschodniej części terenu, stanowiące ziemie wielkopolskie, posiadają cechy zbliżone do sztuki śląskiej, a architektura części północnej wykazuje pokrewieństwo z Pomorzem Zachodnim i Marchią Brandenburską.

Najcenniejsze zabytki nieruchomości (4.609 sztuk) objęte zostały ochroną poprzez wpis do rejestru. W województwie lubuskim znajdują się według kategorii obiektu: 564 obiekty sakralne, 133 obiekty budownictwa

⁹ Opracowano na podstawie *Programu opieki nad zabytkami Województwa Lubuskiego na lata 2021-2024* przyjętego Uchwałą nr XXXIII/454/21 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 21 czerwca 2021 r.

obronnego, 37 założeń przestrzennych, 171 budowli użyteczności publicznej, 24 zamki, 290 rezydencji, 206 parków pałacowych i ogrodów dworskich, 259 zabudowań folwarcznych, 115 budynków gospodarczych, 2.410 domów mieszkalnych, 151 obiektów przemysłowych, 91 cmentarzy i 151 innych. Województwo lubuskie zajmuje siódmą pozycję w kraju, ze względu na ilość zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru. W porównaniu z danymi z roku 2016, liczba obiektów objętych ochroną prawną poprzez wpis do rejestru wzrosła o 298 pozycji. Wiele zabytków znajduje się jednak w złym stanie technicznym i wymaga koniecznych, pilnych remontów, a niestety brakuje środków finansowych na ten cel na poziomie regionalnym i krajowym, jak również UE.

W rejestrze zabytków ruchomych województwa lubuskiego znajduje się w sumie 6.681 obiektów wpisanych do rejestru (o 423 obiekty więcej niż w 2016 r.), z tej liczby 5.878 stanowi wyposażenie świątyń. Zabytków archeologicznych jest 549, co plasuje Lubuskie na 5 pozycji w kraju.

Na terenie województwa znajdują się dwa z 40 w Polsce parki kulturowe: Park kulturowy Dolina Trzech Młynów w Bogdańcu (utworzony w 2006 r.) oraz Park kulturowy Grodzisko w Wicinie (utworzony w 2013).

Na terenie województwa zewidencjonowano ok. **16.800 stanowisk archeologicznych**. W większości są to miejsca tzw. luźnych znalezisk, przeważnie fragmentów ceramiki, uzyskanych w wyniku badań powierzchniowych w czasie realizacji Archeologicznego Zdjęcia Polski. Badania archeologiczne na terenie województwa lubuskiego prowadzone są przez archeologów zatrudnionych w instytucjach (muzea, instytuty badawcze, fundacje i stowarzyszenia) oraz prowadzących samodzielną działalność, w tym gospodarczą. Wśród stanowisk archeologicznych wyróżnia się osada obronna ludności kultury łużyckiej z okresu halszackiego w Wicinie oraz 539 zabytków archeologicznych o charakterze obronnym, osadniczym, sepulkralnym i gospodarczym.

Ponadto w regionie znajdują się **4 zabytki o statusie pomnika historii**: Park Mużakowski (wpisany w 2004 r.), Poaugustiański Zespół Klasztorny w Żaganiu z Kościołem pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (wpisany w 2011 r.) oraz Kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Kłępsku i Zespół klasztorny opactwa cysterskiego w Gościkowie-Paradyżu (wpisane w 2017 r.). **Park Mużakowski**, położony po obu stronach granicznej rzeki Nysy Łużyckiej w miejscowościach Łęknica i Bad Muskau, został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO w 2004 r.

Na popularyzację dziedzictwa kulturowego wpływa tzw. **turystyka kulturowa**, często o charakterze weekendowym, dlatego utworzono szereg szlaków kulturowych, odnoszących się do cennych zespołów zabytkowych tj.: Szlak templariuszy i joannitów, Szlak dziedzictwa kulturowego augustianów żagańskich, Szlak gotyckich kościołów farnych, Szlak zabytkowych ratuszy, Szlak średniowiecznych fortyfikacji miejskich, Szlak kamiennych kościołów wiejskich z XII-XIII wieku, Szlak zamków i dworów obronnych, Szlak architektury związanej z rodami Bironów i Talleyrandów, Szlak zabytkowych kościołów drewnianych, Północny szlak zabytków konstrukcji szkieletowej, Szlak zabytków konstrukcji szkieletowej – część środkowa województwa, Szlak zabytkowych organów, Szlak renesansowej i barokowej sztuki sepulkralnej, Szlak architektury barokowej, Szlak fortyfikacji Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego, Szlak umocnień tzw. Pozycji Środkowej Odry, Szlak najcenniejszych zespołów urbanistycznych o średniowiecznym rozplanowaniu i zachowanym układzie przestrzennym, Szlak elektrowni wodnych, Szlak parków projektowanych przez Eduarda Petzolda, Szlak winiarski, Szlaki dziedzictwa kulturowego Żagania oraz Szlaki rodów Bibersteinów i Promnitzów. Natomiast do szlaków ponadregionalnych należą: Szlak cysterski, Szlak Wałów Chrobrego (tzw. Wały Śląskie) i Droga św. Jakuba (nazywana po hiszpańsku *Camino de Santiago*).

Sport

Sport jest uznawany za ważny atrybut działań państwa. Odgrywa nieocenioną rolę w wychowaniu i rozwoju nie tylko młodego pokolenia, ale każdej grupy społecznej. Poprzez wysiłek fizyczny i rywalizację sportową, umożliwia on zachowanie zdrowia nie tylko fizycznego, ale przede wszystkim psychicznego. Województwo Lubuskie stale

rozwijając się, od wielu lat wychodzi naprzeciw oczekiwaniom mieszkańców regionu poprzez inicjowanie autorskich programów polegających na tworzeniu, rozbudowie i modernizacji obiektów sportowych, służących uatrakcyjnieniu oferty sportowej. Każdego roku, stopniowo, Województwo Lubuskie stara się wspierać zarówno sportowców i działania związane z działalnością sportową, modernizując infrastrukturę sportową w naszym regionie, jednocześnie wychodząc naprzeciw potrzebom regionalnej wspólnoty samorządowej.

Sportowcy z terenu województwa lubuskiego mogą poszczycić się wysokimi osiągnięciami, które co roku zdobywają na poziomie krajowym, ale również międzynarodowym, startując w różnego typu mistrzostwach. Ważnymi dyscyplinami, które mocno rozwijają się w lubuskim są przede wszystkim sporty wodne (kajakarstwo, wioślarstwo, pływanie), koszykówka, kolarstwo, czy strzelectwo sportowe, żużel. Nie można stwierdzić jednoznacznie, że ludzie wolą rywalizować niż współpracować. Jednak w sporcie rywalizacja jest nieodłącznym elementem rozgrywki, budzi emocje, tworzy niepowtarzalny klimat dla zawodnika i widza sportowego spektaklu i to jest ważne dla mieszkańców województwa lubuskiego.

W latach 2012-2022 utrzymany został proporcjonalnie wysoki poziom uprawiania sportu przez dzieci i młodzież oraz osoby z niepełnosprawnością. Wzrosło zainteresowanie rekreacją, w szczególności uprawianiem sportu na wolnym powietrzu (wolnostojące siłownie czy skateparki), a także ścieżkami rowerowymi. Wszystkie te inwestycje w dalszym ciągu będą rozbudowywane. Największą popularnością wśród młodzieży cieszyły się gry zespołowe, akrobatyka, pływanie, ale także strzelectwo. Jednakże w dalszym ciągu zbyt mała populacja dzieci i młodzieży w sposób systematyczny uprawia sport w zorganizowanych formach i należy dążyć do zmiany tych proporcji. Mając to na uwadze ważne jest, aby krzewić wśród nich kulturę fizyczną, zabezpieczać dogodne warunki do uprawiania sportu i możliwości rozwoju także psychicznego, nie tylko społecznego.

W ostatnich kilku latach znacząco poprawiła się infrastruktura sportowa regionu (m.in. hale sportowo-rekreacyjne, boiska, baseny, place rekreacyjno-sportowe). Każda placówka oświatowa, czy chociażby gmina, na której terenie działa np. związek czy klub sportowy, powinna posiadać wielofunkcyjne boisko sportowe, albo szeroko rozumianą rozbudowaną infrastrukturę sportową (np. skatepark, pumtruck), by społeczność lokalna miała możliwość uprawiania sportu i warunki do rekreacji.

Samorząd Województwa Lubuskiego planuje, względem lat ubiegłych, realizować kolejne autorskie programy sportowe, nakierowane na rozwój i rozbudowę infrastruktury sportowej. W ubiegłych latach realizowano m.in.: program *Boiska do Piłki Siatkowej – Lubusik – sportowe Lubuskie na lato, Lubuskie siłownie pod chmurką* czy *Program Pełnowymiarowych Boisk do Piłki Nożnej - Lubuskie gra w piłkę* (2013 r.); programy ministerialne *Umiem pływać, Mały Mistrz, Multisport*; czy *Moje Boisko – Orlik 2012* oraz *Program Rozwoju Bazy Sportowej Województwa Lubuskiego* (do 2016 r.). Od 2018 r. realizowano program inwestycyjny pn. *Rekreacja nad lubuską wodą* skierowany do jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych.

Konkretnym przykładem dobrych rozwiązań na kolejne lata jest program inwestycyjny pn. *Lubuska Baza Sportowa*. To inicjatywa mająca na celu zarówno poprawę infrastruktury sportowej w województwie lubuskim, jak i stworzenie warunków sprzyjających rozwojowi regionalnej infrastruktury sportowej poprzez wsparcie realizacji zadań inwestycyjnych, w ramach współdziałania jednostek samorządu terytorialnego oraz zlecenia realizacji zadań organizacjom pozarządowym. Program w latach 2021-2022 umożliwił modernizację i budowę niemal 70 różnorodnych inwestycji sportowych na terenie całego województwa. Były to m.in. inwestycje w infrastrukturę lekkoatletyczną czy skateparków/ pumtrucków, ale także modernizacje i budowy boisk, hal czy sal sportowych i szatni. Kolejne lata przyczynią się do zwiększania ilości miejsc, w których zarówno społeczności lokalne jak i różne grupy społeczne będą miały możliwość krzewienia kultury fizycznej i rozwoju sportowego.

Celem wspierania młodych sportowców i sportu na terenie województwa lubuskiego, Samorząd Województwa Lubuskiego od 2008 roku, w ramach gwarantowania stypendiów sportowych Marszałka, objął wsparciem niemal 500 wybitnie uzdolnionych sportowców województwa (w tym również duży odsetek osób niepełnosprawnych).

W roku 2023 i kolejnych latach, planowane są kolejne edycje ww. pomocy uzdolnionym zawodnikom, którzy poświęcają swoje życie sportowi i promocji województwa lubuskiego na arenie krajowej, ale też międzynarodowej.

Na bieżąco od 2009 r., prowadzona jest kompleksowa modernizacja Wojewódzkiego Ośrodka Sportu i Rekreacji imienia Zbigniewa Majewskiego w Drzonkowie. To z kolei wpłynie będzie na jakość uprawiania sportu, czy spędzania czasu wolnego dla osób, które nie zajmują się sportem amatorsko. Ważną rolę dla sportu w województwie lubuskim odgrywa w dalszym ciągu Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wielkopolskim oraz akademickie kluby sportowe, które rokrocznie odnoszą sukcesy na arenie krajowej jak i przede wszystkim międzynarodowej.

Działanie Samorządu polegające na realizacji zadań statutowych związanych z działalnością sportową, pozwoli na zwiększenie dostępu dla mieszkańców regionu do wysokiej jakości obiektów sportowych. Rozwijanie infrastruktury sportowej przyczyni się do poprawy jakości życia mieszkańców naszego województwa, co w konsekwencji doprowadzi do poprawy warunków treningowych sportowców, a także umożliwi masowe uprawianie sportu i jednocześnie służyć będzie lokalnym społecznościom do aktywnego spędzania czasu wolnego.

2.3. Polityka społeczna

Sytuacja gospodarstw domowych

Województwo lubuskie cechował wysoki wskaźnik osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej (w 2021 r. wyniósł 324 na 10 tys. ludności wobec 257 średnio w kraju), przy czym wskaźnik ten stopniowo maleje (w 2012 r. wyniósł 604 na 10 tys. ludności). W 2021 r. świadczenia przyznano 32,1 tys. osób, tj. 48,1% mniej niż w 2012 r. **Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto** w województwie lubuskim od lat kształtuje się poniżej średniej krajowej. W 2021 r. wyniosło 5.020,57 zł wobec 5.682,97 zł średnio w kraju. W kolejnych latach prezentowanego okresu utrzymywała się tendencja wzrostowa wynagrodzeń w województwie. W rezultacie w 2021 r. przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto było o ok. 65% wyższe niż w 2012 r. Poniżej średniej krajowej kształtowała się również przeciętna miesięczna emerytura i renta brutto z pozarolniczego systemu ubezpieczeń społecznych (ZUS), która w 2021 r. wyniosła 2.384,65 zł (wobec 2.623,26 zł średnio w kraju) i była o blisko 49% wyższa od notowanej w 2012 r. Natomiast przeciętna miesięczna emerytura i renta brutto rolników indywidualnych (KRUS) we wszystkich latach prezentowanego okresu kształtowała się powyżej średniej krajowej. W 2019 r. wyniosła 1.542,66 zł (wobec 1.428,84 zł średnio w kraju), tj. wzrosła o ok. 29% w stosunku do 2012 r.

Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę wyniósł w województwie lubuskim 2.126,85 zł w 2021 r., tj. o ok. 3% powyżej średniej krajowej (2.061,93 zł), sytuując region na 4. miejscu w Polsce wśród województw. Wskaźnik ten pokazuje tę część dochodu gospodarstwa domowego, którą może ono przeznaczyć na wydatki lub przyrost oszczędności. W porównaniu z 2012 r. przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę zwiększył się w województwie o ok. 73%.

Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych w 2021 r. wyniosły 1.300,27 zł przy średniej krajowej wynoszącej 1.316,09 zł. W porównaniu z 2012 r. przeciętne miesięczne wydatki na osobę wzrosły o ok. 29%. Najwięcej wydatków Lubuszanie miesięcznie przeznaczali na żywność i napoje bezalkoholowe (362,94 zł) oraz użytkowanie mieszkania lub domu i nośniki energii (260,30 zł). Najmniej wydatków przeznaczono na edukację (12,42 zł), restauracje i hotele (36,28 zł), napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe (40,15 zł) oraz odzież i obuwie (50,67 zł).

Od roku 2020 bazą wyjściową bilansu stanu i struktury ludności są wyniki Narodowego Spisu Powszechnego 2021, sytuację gospodarstw domowych obrazuje wskaźnik zasięgu ubóstwem po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych, który stopniowo wzrastał, w 2019 r. wynosił 11,9%, a w 2021 r. wzrósł do 12,8%.

W 2021 r. nastąpiła dalsza **poprawa sytuacji ekonomicznej części gospodarstw domowych** w regionie. Gospodarstwa domowe miały większe możliwości oszczędzania. Dochody rodzin wzrosły i stopniowo malała liczba korzystających z pomocy społecznej. Pomocy środowiskowej najczęściej udzielano z powodu ubóstwa, bezrobocia, długotrwałej choroby i niepełnosprawności.

Systematycznie poprawia się subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych na terenie województwa lubuskiego, pomimo tego, że w 2021 r. nastąpił nieznaczny spadek odsetka gospodarstw domowych, postrzegających swoją sytuację materialną jako dobrą albo raczej dobrą (56,2% wobec 57,5% w 2020 r.) oraz spadek odsetka gospodarstw postrzegających ją, jako złą albo raczej złą (4,4% wobec 4,5% w 2020 r.). W kraju zadowolonych ze swej sytuacji materialnej było 53,0% gospodarstw, a niezadowolonych 5,1%. W poprzednich latach w 2019 r., jako raczej dobrą sytuację materialną postrzegało 26,9% gospodarstw domowych, natomiast jako raczej złą albo złą – 7,0%, podczas gdy w 2013 r. odpowiednio: 20,4% i 26,3%. Zmniejszyła się również liczba osób, która postrzegała swoją sytuację jako przeciętną z 52,3% w 2013 r. do 40,3% w 2019 r.

Polityka senioralna

Polityka senioralna województwa lubuskiego zainicjowana została powołaniem **Lubuskiej Społecznej Rady Seniorów** w październiku 2016 r. Rada zaangażowana jest do wdrażania **Wojewódzkiego Programu na rzecz Osób Starszych** (przyjętego przez Zarząd Województwa Lubuskiego w grudniu 2017 r.). Dokument powstał w odpowiedzi na potrzebę działań aktywizujących osoby starsze i konieczność tworzenia dla nich przestrzeni służących poprawie jakości życia. Z jednej strony świadczy to o trosce samorządu województwa o los osób starszych, z drugiej strony stanowi dowód dużego zainteresowania środowisk senioralnych potrzebą mówienia o swoich problemach oraz współdecydowania o swojej przyszłości. Rok później obrady rozpoczął **I. Lubuski Sejmik Seniorów**.

Od 2018 roku Samorząd Województwa Lubuskiego wspiera działania na rzecz seniorów z województwa lubuskiego wynikające z *Wojewódzkiego Programu na rzecz Osób Starszych* w ramach *Lubuskich Inicjatyw Senioralnych*. Zadania wspierające działania na rzecz seniorów z województwa lubuskiego zostały wpisane również do uchwalanego rokrocznie *Programu współpracy Województwa Lubuskiego z organizacjami pozarządowymi*. Celem ich jest zapewnienie usług wsparcia na rzecz seniorów powyżej 60 roku życia. Obejmują one realizację projektów w zakresie zwiększania poziomu aktywności osób starszych, działalności kulturalnej i sportowej, przeciwdziałania e - wykluczeniu np. kursy, szkolenia, warsztaty itp., zwiększania świadomości osób starszych na temat przemocy oraz podejmowania działań na rzecz poprawy bezpieczeństwa seniorów. Na realizację zadań na rzecz seniorów z województwa lubuskiego w latach 2018-2022 zrealizowano projekty na łączną kwotę ok. 2,3 mln zł, dofinansowano łącznie 285 organizacji pozarządowych.

Najbardziej widoczne zmiany w strukturze społecznej w województwie lubuskim dotyczą gwałtownie zwiększającej się grupy osób starszych, w wieku powyżej 65 lat. Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi zwiększył się w porównaniu z notowanym w 2012 r. z 17,6 do 28,8 (wobec wzrostu jego wartości średniej w kraju z 20,1 do 28,9). Współczynnik wsparcia międzypokoleniowego (wskaźnik wsparcia najstarszych – liczba osób w wieku 85 lat i więcej przypadająca na 100 osób w wieku 50-64 lat) w województwie lubuskim w 2021 r. wyniósł 10 (wobec 11 średnio w kraju i 6 w 2012 r.). Odsetek osób w wieku 65 lat i więcej w ogóle ludności w województwie wyniósł blisko 19% (wobec 13% w 2012 r.). Populacja województwa lubuskiego starzeje się w szybkim tempie. Na terenie każdego powiatu obserwuje się wzrost odsetka osób w wieku produkcyjnym i spadek udziału osób w wieku produkcyjnym.

Srebrna gospodarka (ang. *silver economy*), zwana gospodarką senioralną, była tematem realizacji przez Agencję Rozwoju Regionalnego S.A. w Zielonej Górze projektu „Silver SMEs” z programu Interreg Europe. Celem projektu było wsparcie polityki regionalnej na obszarach wiejskich, wzmocnienie potencjału małych i średnich przedsiębiorstw do opracowywania nowych, innowacyjnych produktów i usług zapewniających korzyści i radość starszym osobom oraz rozwój i wzrost konkurencyjności regionów. Rezultatem projektu było rozwijanie inicjatyw i proaktywnych polityk publicznych wspierających MŚP, które oferują produkty i usługi wspierające aktywne starzenie się, dobry stan zdrowia, integrację społeczną i niezależność osób starszych. Opracowano Action Plan (Plan Działania), który określał działania mające na celu wzmocnienie regionu pod kątem rozwoju i możliwości w sektorze srebrnej gospodarki.

Samorządy lubuskie dążąc do zwiększenia aktywnego uczestnictwa seniorów w życiu społecznym, rozbudowy infrastruktury ośrodków wsparcia w środowisku lokalnym oraz zwiększenia liczby miejsc w placówkach korzystały również z programu Senior+, pozyskując w latach 2015-2021 na ten cel 12,2 mln zł. W regionie działało 18 dziennych domów seniora+, w którym było 460 miejsc oraz 31 klubów seniora+ posiadających 680 miejsc¹⁰.

Ważnym rozwiązaniem w zakresie rozwijania usług społecznych dla osób potrzebujących wsparcia (w tym osób z niepełnosprawnością oraz seniorów) są zielone gospodarstwa opiekuńcze. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Zielonej Górze w partnerstwie z Lubuskim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego w Kalsku (ODR) wdraża *Lubuski model usług społecznych na terenach wiejskich*, zakładający współpracę międzyinstytucjonalną w dostarczaniu usług społecznych (pomiędzy JOPS, gospodarstwami opiekuńczymi a mieszkańcami wsi). Odbywa się to w ramach projektu pn. *Zielone gospodarstwa opiekuńcze*, którego efektem są powstałe 3 gospodarstwa opiekuńcze obejmujące swoim wsparciem 24 seniorów. Pobyt w gospodarstwach opiekuńczych (GO) opiera się na wykorzystaniu potencjału gospodarstwa rolnego do prowadzenia działań o charakterze terapeutycznym, opiekuńczym i integracyjnym. Tym co wyróżnia GO to fakt, że działają one na bazie wiejskiego gospodarstwa domowego i wykorzystują w swojej działalności zasoby związane z rolnictwem oraz rytmem zmieniających się pór roku. Uczestnicy GO dużo czasu spędzają na świeżym powietrzu włączając się w rozmaite prace w gospodarstwie. Ten projekt pokazuje pozytywny wizerunek obszarów wiejskich, jako miejsca, w którym można żyć szczęśliwie i zdrowo w każdym wieku.

Dane wskazują, że zwiększać się będzie popyt na usługi społeczne związane z potrzebami osób w podeszłym wieku. Prawie połowa z 23 funkcjonujących domów pomocy społecznej (DPS)¹¹ oferuje usługi skierowane do seniorów. Ponadto rozwija się też sieć placówek Senior+, w regionie działa ich 45¹².

Dostępność działań w zakresie aktywizacji i integracji seniorów ze społecznością lokalną jest oceniana wysoko. Jednakże należy rozwijać usługi wsparcia osób starszych świadczone w miejscu ich zamieszkania. W tym kontekście ważnym zadaniem jest także rozwój usług transportu indywidualnego typu *door-to-door* dla osób z potrzebą wsparcia w zakresie mobilności. Z myślą o osobach potrzebujących wsparcia w codziennych czynnościach, ale nie mogących liczyć na pomoc bliskich, należy rozwijać usługi z zakresu mieszkalnictwa chronionego i wspomaganego. Szczególnie trudne jest zapewnienie usług osobom mieszkającym na obszarach wiejskich z dala od dużych ośrodków miejskich oraz w gminach, które są rozległe terytorialnie, ale mają

¹⁰ Opracowano na podstawie *Realizacja wybranych zadań w obszarze polityki społecznej w województwie lubuskim – wnioski z nadzoru, problemy, wyzwania*, Lubuski Urząd Wojewódzki, Gorzów Wielkopolski, 30 września 2022 r., https://bip.lubuskie.uw.gov.pl/polityka_spoleczna/analizy_i_dane_statystyczne, (19.01.2023).

¹¹ *Wykaz domów pomocy społecznej - woj. lubuskie - stan na 17 października 2022 r.*, <https://bip.lubuskie.uw.gov.pl/download/Wykaz-domow-pomocy-spolecznej-woj.-lubuskie-stand-na-17-pazdziernika-2022-r,22105.docx>, (14.03.2023).

¹² *Wykaz placówek Senior+ w województwie lubuskim - stan na 31 marca 2022 r.*, <https://bip.lubuskie.uw.gov.pl/download/Wykaz-placowek-Senior-stand-na-31.03.2022-r,20868.xlsx>, (14.03.2023).

stosunkowo niedużą liczbę mieszkańców. Wsparcia wymagają także rodziny osób potrzebujących pomocy w codziennym funkcjonowaniu¹³.

Polityka młodzieżowa

W 2021 r. liczba dzieci i młodzieży w wieku 0-24 lata wyniosła 245,7 tys., co stanowiło 24,9% ogółu ludności w województwie lubuskim. Liczba ta zmniejszyła się w porównaniu z 2012 r. o blisko 15%. Największy odsetek dzieci i młodzieży zanotowano w powiecie gorzowskim (blisko 28%) oraz wschowskim (27%). Najmniejszy udział dzieci i młodzieży w ludności ogółem wystąpił w Gorzowie Wlkp. i Zielonej Górze (odpowiednio 22% i 23%).

Samorząd Wojewódzki diagnozując problemy, ale przede wszystkim potrzeby współczesnej młodzieży, opracował politykę młodzieżową województwa lubuskiego opartą na trzech głównych kierunkach tj.: edukacja i rynek pracy, zdrowie i włączenie społeczne oraz atrakcyjność spędzania wolnego czasu. **Założenia polityki młodzieżowej województwa lubuskiego** to dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Lubuskiego 1 sierpnia 2016 r., który ma funkcję koordynującą cele i kierunki działań wskazanych w innych dokumentach strategicznych. W ślad za tym dokumentem realizowany jest **Program dla Młodzieży Młodzi On-Life**, w ramach którego koordynowane są działania dla młodych w zakresie rynku pracy, przedsiębiorczości, wolontariatu, edukacji. Jego ważnym elementem jest Budżet Inicjatyw Obywatelskich, gdzie 1 mln zł z budżetu województwa w 2017 r. przeznaczano na udzielanie mikrodotacji (max. 5 tys. zł) organizacjom pozarządowym i grupom nieformalnym na realizację pomysłów ludzi młodych. Od 2018 r. przyznawane są mikrodotacje (max. 10 tys. zł) dla organizacji pozarządowych, które podejmują inicjatywy na rzecz młodych ludzi. Z roku na rok zainteresowanie udziałem w konkursie zwiększa się, co daje świadectwo rosnącego zaangażowania organizacji pozarządowych, młodzieży i osób do 35 r. życia w rozwój regionu. Projekty realizowane w ramach konkursu to inicjatywy w zakresie edukacji obywatelskiej, budowania świadomości obywatelskiej, zadania ukazujące czym jest samorząd i wspólnota, czym są małe ojczyzny. Młodzi ludzie, dzięki programowi mogą mieć wpływ na to, jak będzie się rozwijało Lubuskie poprzez rozwój naszych małych ojczyzn.

W ramach kształcenia postaw obywatelskich wśród dzieci i młodzieży od 2013 r. zwoływany jest **Lubuski Sejmik Dziecięcy**. Celem inicjatywy było przekazanie uczniom praktycznej wiedzy o funkcjonowaniu samorządu. W 2014 r. po raz pierwszy obradował **Lubuski Sejmik Młodzieżowy**, którego idea jest przybliżenie uczniom szkół ponadpodstawowych istoty samorządności i postaw obywatelskich.

Osoby z niepełnosprawnością

Według Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), liczba biernych zawodowo z tytułu choroby i niepełnosprawności w 2020 r. wyniosła 45 tys. osób wobec 72 tys. w 2012 r. W ramach włączania społecznego osób z niepełnosprawnością głównym zadaniem jest ich aktywizacja na rynku pracy. W województwie lubuskim odnotowuje się **najwyższy w kraju wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnością** w wieku 16-64 lata wg BAEL, który w 2020 r. wyniósł 35,1% i był wyższy od średniej krajowej o 8,7 p. proc. W latach 2012-2020 odnotowano systematyczny wzrost tego wskaźnika. Oznacza to, że w analizowanym okresie wzrosła aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością.

W końcu 2021 r. liczba zarejestrowanych bezrobotnych z niepełnosprawnością wyniosła 1,7 tys. osób (tj. 9,4% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych). W populacji niepełnosprawnych bezrobotnych zarejestrowanych 51,2% stanowiły kobiety, a ich udział w ogóle niepełnosprawnych bezrobotnych zwiększył się w porównaniu z 2012 r. o 4,7 p. proc. Ponadto 20,0% niepełnosprawnych bezrobotnych stanowiły osoby z prawem do zasiłku (wobec 21,9% w 2012 r.). W końcu 2021 r. największy odsetek bezrobotnych z niepełnosprawnością odnotowano

¹³ *Diagnoza stanu i kierunków rozwoju usług społecznych w województwie Lubuskim. Raport końcowy z badania*, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego, Zielona Góra, listopad 2022 r.

w powiatach: nowosolskim (14,4% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych) oraz w mieście na prawach powiatu Gorzów Wlkp. (11,6%), w powiecie strzelecko-drezdeneckim (11,4%) i sulęcińskim (11,2%). Więcej niż 10% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych stanowili także niepełnosprawni bezrobotni w powiatach: świebodzińskim, gorzowskim, żagańskim i krośnieńskim (9,6%).

Zdecydowanie największą grupę stanowiły osoby z upośledzeniem narządu ruchu – 511 osób (29,9% ogółu zarejestrowanych osób z niepełnosprawnością), chorobami neurologicznymi – 229 osób (13,4% ogółu) oraz chorobami psychicznymi – 176 osób (10,3% ogółu). Pod względem wykształcenia, najliczniejsze grupy stanowiły osoby, które ukończyły szkoły zasadnicze zawodowe (34,7% ogółu) oraz gimnazjalne/podstawowe i poniżej (27,1% ogółu). Dominującą grupę stanowili bezrobotni niepełnosprawni w wieku produkcyjnym, mający od 45 do 54 lat (28,6% ogółu) oraz od 55 do 59 lat (23,1% ogółu). Najliczniej w grupie występowały osoby ze stażem pracy od 10 do 20 lat (22,8% ogółu), ale również pozostające bez pracy powyżej 24 miesięcy (23,0% ogółu)¹⁴.

W województwie lubuskim w styczniu 2023 r. działało 31 **zakładów pracy chronionej**¹⁵, najwięcej w Zielonej Górze (14) i Gorzowie Wielkopolskim (11), trzy zakłady w powiecie gorzowskim oraz po jednym w powiatach: świebodzińskim, żagańskim i żarskim.

Na koniec 2021 r. w regionie funkcjonowały 23 domy po mocy społecznej świadczące usługi opiekuńcze wymagającym całodobowej opieki z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności. W porównaniu z 2012 r. liczba miejsc w domach pomocy społecznej nieznacznie spadła (z 2.344 do 2.245). Problem niepełnosprawności ma zróżnicowane natężenie w poszczególnych powiatach, na przykład na terenie powiatu słubickiego czy międzyrzeckiego, zjawisko to charakteryzuje się relatywnie niewielką skalą. Powiat międzyrzecki jest liderem pod względem liczby DPS. Na mapie województwa nie brakuje jednak białych plam – na terenie powiatu słubickiego i żagańskiego nie ma placówek tego typu. W świetle wyznaczonego przez Unię Europejską kierunku deinstytucjonalizacji wsparcie osób z niepełnosprawnościami, osób starszych i innych osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu ma na celu rozwój usług środowiskowych, którego końcowym rezultatem będzie odejście od usług świadczonych w instytucjach na rzecz usług świadczonych w środowisku lokalnym. Pożądane jest min. tworzenie dziennych domów i klubów seniora, wprowadzenie usług społecznych wspierających niezależne życie osób z niepełnosprawnościami poprzez np. asystenturę czy wspieranie aktywności organizacji pozarządowych działających lokalnie na rzecz grup zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Z programu 500 plus dla dorosłych osób z niepełnosprawnością skorzystało w 2019 r. 6 tys. Lubuszan – 4 tys. z Zielonej Góry i 2 tys. z Gorzowa Wielkopolskiego. Częściej o świadczenie ubiegały się kobiety, stanowiły 62% wnioskodawców. Wśród starających się o pomoc dominowały osoby w grupie wiekowej 18 - 74 lata (66%). W przypadku 62% wnioskodawców świadczenie zostało przyznane w pełnej kwocie, czyli 500 zł¹⁶.

¹⁴ *Bezrobotni w szczególnej sytuacji na rynku pracy województwa lubuskiego w 2021 roku*, Wojewódzki Urząd Pracy w Zielonej Górze, Zielona Góra, luty 2022 r., s. 20-22.

¹⁵ Lubuski Urząd Wojewódzki, *Wykaz zakładów pracy chronionej w poszczególnych powiatach województwa lubuskiego*, stan na dzień 23.09.2022 r.

¹⁶ Informacja prasowa *Lubuskie: Ponad 6 tys. osób otrzymało 500 plus dla niesamodzielnych*, Portal Samorządowy, <https://www.portalsamorzadowy.pl/polityka-i-spoleszenstwo/lubuskie-ponad-6-tys-osob-otrzymalo-500-plus-dla-niesamodzielnych,145549.html>, (06.04.2020).

Bezdomność¹⁷

Badanie liczby bezdomnych nie jest ujęte w corocznych statystykach, tylko poprzez specjalne przygotowane projekty badawcze. Ogólnopolskie badanie liczby osób bezdomnych - ze względu na sytuację epidemiologiczną - nie było przeprowadzane od 2019 r. Liczba osób bezdomnych w 2018 r. wyniosła 812 osób, w tym 677 mężczyzn, 100 kobiet i 35 dzieci. Największy wzrost liczby osób bezdomnych w stosunku do 2013 r. nastąpił wśród kobiet - aż o 29%, następnie wśród dzieci - o 15%, a najmniejszy wśród mężczyzn - o 6,8%. Gwałtowny wzrost osób bezdomnych nastąpił w 2015 r., teraz obserwowana jest tendencja spadkowa. Największy spadek bezdomności widać wśród mężczyzn - o 20%. Liczba bezdomnych kobiet spadła o 16%, a jeśli chodzi o dzieci, są to niewielkie wahania.

Najwięcej osób bezdomnych przebywało w miastach: w Zielonej Górze 204 osoby (25,12% ogółu bezdomnych) i w Gorzowie Wielkopolskim 162 osoby (19,95% ogółu bezdomnych). Miasta te posiadają rozwiniętą infrastrukturę dla osób bezdomnych (ogrzewalnie, noclegownie, schroniska), co powoduje przebywanie na tym terenie większej liczby osób. Dodatkowo, w gminach w których znajdują się szpitale, hospicja, ZOL-e, zakłady karne i areszty śledcze, również liczba osób bezdomnych jest wyższa niż w gminach, które nie posiadają takich instytucji.

Bezdomni mężczyźni najczęściej są w wieku 41-60 lat (49%), najwięcej bezdomnych kobiet jest w wieku 41-60 lat (41%). Osoby bezdomne najczęściej mają wykształcenie zawodowe (44,70%), podstawowe (25,12%) oraz średnie (14,16%). Najwięcej osób (30,9%) trwa w bezdomności powyżej 5 do 10 lat, a zaledwie 6% powyżej 20 lat. Najczęstszą przyczyną bezdomności był konflikt rodzinny (36,6%), uzależnienie od alkoholu (28,5%) oraz eksmisja i wymeldowanie (25,3%). Najczęstszym źródłem dochodu osób bezdomnych jest zasiłek z pomocy społecznej (40,4%), praca na czarno (17,4%), renta i emerytura (15,4%), zbieractwo (9%), natomiast 15% osób bezdomnych nie posiada dochodu. Osoby bezdomne najczęściej korzystają ze wsparcia w formie schronienia (61,3%), posiłku (56,6%), odzieży (36,2%) oraz ze wsparcia finansowego (35,1%).

Na podstawie rejestru Wojewody, w 2022 r. pomocą społeczną z powodu bezdomności objęto 1.327 osób, a ze schronienia skorzystały 1.134 osoby. W lubuskich gminach zapewniono osobom bezdomnym miejsca do tymczasowego schronienia, w tym całodobową opiekę zapewniono w schroniskach przygotowując 175 miejsc leżących oraz 10 miejsc siedzących. Działalność prowadziły m.in. 12 ogrzewalnie z 310 miejscami; 28 noclegownie, które dysponowały 241 miejscami noclegowym¹⁸.

Integracja społeczna¹⁹

W 2021 r. w Lubuskiem aktywnie działały 45 jednostki reintegracji społeczno-zawodowej. Były to głównie placówki nakierowane na aktywizację osób z niepełnosprawnościami - 19 warsztatów terapii zajęciowej (**WTZ**) i 2 zakłady aktywności zawodowej (**ZAZ**), ale również świadczące usługi dla osób z innych grup zagrożonych wykluczeniem społecznym - 18 centrów integracji społecznej (**CIS**) i 6 klubów integracji społecznej (**KIS**).

Lubuskie należy do grona województw posiadających najmniejszą liczbę Warsztatów Terapii Zajęciowej (**WTZ**), które prowadzone były przede wszystkim przez organizacje non-profit. Pierwszy **ZAZ** w województwie lubuskim

¹⁷ Opracowano na podstawie *Podsumowanie ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych w województwie lubuskim - Edycja 2019 r.*, Lubuski Urząd Wojewódzki, Gorzów Wielkopolski, 26 marca 2019 r., https://www.lubuskie.uw.gov.pl/aktualnosci/wydarzenia/Ogólnopolskie_badanie_liczby_osob_bezdomnych_-_edycja_2019/idn:19510.html, (06.04.2020).

¹⁸ *Rejestr Wojewody Lubuskiego miejsc udzielania tymczasowego schronienia stan na 28.02.2023 r.*, https://bip.lubuskie.uw.gov.pl/polityka_spoleczna/rejestry, (03.03.2023).

¹⁹ *Diagnoza stanu i kierunków rozwoju usług społecznych w województwie lubuskim. Raport końcowy z badania*, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego, Zielona Góra, listopad 2022 r.

powstał w grudniu 2016 r. tj. Szprotawski Zakład Aktywności Zawodowej. Drugi ZAZ powstał w grudniu 2017 r. w Kamieniu Wielkim k. Witnicy.

CISy świadczyły usługi reintegracji zawodowej dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, znajdujących się w sytuacji powodującej ubóstwo oraz uniemożliwiającej lub ograniczającej uczestnictwo w życiu zawodowym, społecznym i rodzinnym.

Działalność **KIS** najczęściej obejmowała szkolenia i warsztaty podnoszące kwalifikacje, tworzenie grup wsparcia, jak również poradnictwo z zakresu informacji zawodowej, prawnej i psychologicznej. Większość KIS prowadzona była przez jednostki samorządu terytorialnego lub podległe im jednostki organizacyjne, jak np. ośrodki pomocy społecznej lub domy pomocy społecznej, pozostałe prowadzone były przez organizacje pozarządowe.

Okres pandemii COVID-19 miał wpływ na wielkość kadry i liczbę uczestników zajęć w tych organizacjach. Spadek liczby uczestników podmiotów ekonomii społecznej dotyczył KIS i ZAZ. Natomiast w przypadku CIS w pierwszym roku pandemii nastąpił spadek, a w 2021 r. liczba uczestników zajęć wzrosła ponownie aż o około 300 osób, był to największy wzrost odnotowany wśród podmiotów reintegracyjnych. Ponadto wzrost zatrudnienia w okresie pandemii był wynikiem zadań jakie realizują CIS tj. np. zaangażowanie w dostawę posiłków seniorom, osobom z niepełnosprawnością i dodatkowe usługi, których świadczenie w okresie zamknięć gospodarki doprowadziło do zwiększenia zatrudnienia.

W regionie obserwuje się bardzo duże zapotrzebowanie szczególnie na usługi opiekuńcze, specjalistyczne usługi opiekuńcze i usługi asystenta osobistego osoby niepełnosprawnej. Z drugiej strony poziom wykorzystania niektórych typów usług społecznych (np. wsparcie wytnieniowe, teleopieka) jest mniejszy niż możliwości ich świadczenia. W celu zwiększenia jakości usług społecznych potrzebne jest wsparcie pracowników socjalnych i innych specjalistów pracujących w systemie pomocy społecznej. Głównym partnerem jednostek pomocy społecznej w realizacji usług są organizacje pozarządowe i przedsiębiorstwa społeczne, dlatego należy dążyć do wzmocnienia trzeciego sektora, świadczącego tego typu usługi.

Ekonomia społeczna

System wsparcia ekonomii społecznej koordynowany jest na terenie województwa lubuskiego przez **Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej (ROPS) w Zielonej Górze**, który podejmuje działania na rzecz wspierania rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubuskim, monitoruje jej stan w regionie, a także wspiera innowacyjne rozwiązania usprawniające działanie sektora ekonomii społecznej.

W Lubuskiem funkcjonuje **Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES)**, który powstał w 2013 r. w Zielonej Górze (obejmuje: powiat zielonogórski grodzki i ziemski, wschowski, żarski, krośnieński, słubicki i sulęciński) oraz **Lubuski Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej (LOWES)** w Gorzowie Wielkopolski (obejmuje powiat: gorzowski grodzki i ziemski, strzelecko-drezdenecki, świebodziński, międzyrzecki, żagański, nowosolski oraz gminę: Wschowa, Rzepin i Łęknica). W styczniu 2016 r. zostały wyłonione dwa OWES-y, których zadaniem jest świadczenie usług animacyjnych, inkubacyjnych i biznesowych oraz tworzenie miejsc pracy w sektorze przedsiębiorczości społecznej poprzez udzielanie bezzwrotnych dotacji.

Według stanu na koniec 2022 r. na terenie województwa lubuskiego działalność prowadziło 107 przedsiębiorstw społecznych²⁰: 48 podmiotów na obszarze działania LOWES w Gorzowie Wielkopolski oraz 59 podmiotów w okręgu OWES w Zielonej Górze. Liczba miejsc pracy utworzonych w wyniku działalności dwóch OWES-ów dla osób wskazanych w definicji PS, wyniosła na koniec 2022 r. 737 (OWES – 352 miejsca pracy, LOWES – 385 miejsc pracy). W 2022 r. zielonogórski OWES utworzył 54 miejsca pracy, a gorzowski LOWES - 21 miejsc pracy.

²⁰ źródło danych: Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Zielonej Górze.

Zasoby mieszkaniowe

Według wstępnych danych w 2022 r. w województwie lubuskim liczba mieszkań oddanych do użytkowania wyniosła 5,9 tys., tj. o 84,9% więcej niż w 2012 r. Ponad połowa nowych mieszkań (56,7%) powstała w budownictwie przeznaczonym na sprzedaż lub wynajem. Znaczącą liczbę mieszkań oddali do użytkowania inwestorzy indywidualni (41,7% ogółu mieszkań). Najwięcej mieszkań oddano do użytkowania w miastach na prawach powiatu Zielona Góra i Gorzów Wlkp. (łącznie ponad 40% ogółu mieszkań oddanych do użytkowania w województwie).

W zasobach **mieszkań komunalnych** zwiększyła się liczba lokali socjalnych, która w 2019 r. wyniosła 3,7 tys., tj. o 17,0% więcej niż w 2012 r.

Zasoby товариств budownictwa społecznego (TBS) w 2020 r. wynosiły 3,5 tys. mieszkań. Tego rodzaju mieszkania znajdowały się w zasobach mieszkaniowych w miastach na prawach powiatu: Zielona Góra i Gorzów Wlkp. oraz w powiatach: świebodzińskim, żagańskim, międzyrzeckim, zielonogórskim, krośnieńskim i żarskim.

W województwie lubuskim w 2020 r. było 1,3 tys. mieszkań niezamieszkanymi w zasobie gmin tzw. pustostanów. Było to ponad 2,5-krotnie więcej niż w 2013 r. Najwięcej pustostanów zanotowano w miastach na prawach powiatu: Zielona Góra i Gorzów Wlkp. oraz w powiatach: żarskim i nowosolskim, a najmniej w sulęcińskim, świebodzińskim, strzelecko-drezdeneckim i sulęcińskim.

W 2020 r. w miastach w województwie lubuskim 96,5% mieszkań wyposażonych było w instalacje wodociągowe, 94,6% posiadało łazienkę, a 96,5% posiadało ustęp splukiwany. Ponadto 85,5% mieszkań w miastach było wyposażonych w centralne ogrzewanie, a 75,6% – w gaz sieciowy. Na obszarach wiejskich odsetek mieszkań wyposażonych w wodociąg wyniósł 94,9%, łazienkę – 87,3%, a ustęp – 91,1%. Centralne ogrzewanie stanowiło wyposażenie 71,0% mieszkań na wsi, a gaz sieciowy – 15,7%. W porównaniu z 2012 r. w największym stopniu zwiększył się odsetek mieszkań na wsi wyposażonych w gaz sieciowy (o 3,2 p. proc.) oraz odsetek mieszkań w miastach wyposażonych w centralne ogrzewanie (o 0,4 p. proc.). Ponadto w większości analizowanych rodzajów wyposażenia mieszkań (z wyjątkiem wodociągu w mieszkaniach w miastach) wystąpiła poprawa stopnia wyposażenia mieszkań w instalacje techniczne. Było to nie tylko skutkiem modernizacji starych domów, ale przede wszystkim powstawania nowych budynków o podwyższonym standardzie. Nadal utrzymywało się zróżnicowanie w wyposażeniu mieszkań w podstawowe instalacje w miastach i na obszarach wiejskich.

Sytuacja w województwie lubuskim na rynku mieszkaniowym odzwierciedla ogólną sytuację w kraju. Najwięcej mieszkań powstaje w budownictwie przeznaczonym na sprzedaż lub wynajem i budownictwie indywidualnym. Występuje niedostateczna dostępność mieszkań zaspokajających potrzeby gospodarstw domowych o przeciętnych i niskich dochodach. W szczególności społeczne budownictwo mieszkaniowe nie zaspokaja potrzeb tzw. grup wrażliwych (np. osób bezdomnych, niepełnosprawnych, rodzin wielodzietnych, wychowanków domów dziecka czy osób starszych niesamodzielnych).

2.4. Kapitał społeczny

Sektor pozarządowy

Utrzymanie aktywnego, demokratycznego społeczeństwa obywatelskiego oraz zrównoważony rozwój kraju i regionów są uzależnione od budowy trzeciego sektora, który w odniesieniu do kapitału społecznego wymaga zaistnienia co najmniej wzajemnego zaufania ludzi i ich zaangażowania społecznego.

W województwie lubuskim pod koniec 2021 r. zarejestrowanych było 4.190 fundacji i stowarzyszeń, co stanowiło ok. 3% całego polskiego sektora. Licząc od 2012 r. liczba fundacji i stowarzyszeń zwiększyła się o 1.056. Biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców w regionie oznaczało to 43 organizacje na 10 tys. mieszkańców (wobec 31

w 2012 r.). W 2020 r. w województwie aktywną działalność prowadziło 2,4 tys. organizacji i stowarzyszeń sektora non-profit, tj. o 0,1 tys. więcej w porównaniu z 2012 r. Ponad 83% wszystkich aktywnych organizacji miało formę prawną stowarzyszenia lub innej organizacji społecznej. Wśród tych podmiotów liczną grupę stanowiły stowarzyszenia kultury fizycznej i związki sportowe (25%) oraz ochotnicze straże pożarne (12,5%). Kolejną dość liczną zbiorowość to koła łowieckie (4,2%). Osobną formę prawną stanowiły fundacje, których odsetek wyniósł ponad 12% badanej zbiorowości.

Organizacje z Lubuskiego są nieco starsze niż w całej Polsce: najwięcej jest organizacji o najdłuższym stażu (ponad 15 lat) – 29%, podczas gdy w całej Polsce jest ich 24%. W województwie lubuskim mniej więcej tyle samo organizacji, co w całej Polsce (między 47% a 50%) działa w skali nie większej niż gmina lub powiat. W całym kraju więcej jest organizacji ogólnopolskich, zaś w regionie lubuskim nieco bardziej rozpowszechnione są stowarzyszenia i fundacje o zasięgu regionalnym, a także te aktywne poza granicami Polski (wpływ na to może przygraniczne położenie województwa). Widać różnice między lubuskim a ogólnopolskim sektorem pod względem popularności najważniejszych pól działań. Po pierwsze, w województwie lubuskim bardziej niż w całej Polsce dominują organizacje, które jako najważniejszy obszar swoich działań wskazują „sport, turystykę, rekreację i hobby” (jest ich 33%, w ogólnopolskim sektorze 27%). Ponadto, wśród lubuskich organizacji więcej jest takich, które działają przede wszystkim w obszarze „kultury i sztuki” (13%) niż „edukacji i wychowania” (8%). Z kolei w całym sektorze to działalność ratownicza zajmuje drugie pod względem popularności miejsce.

Przeciętna liczba osób pracujących społecznie (wolontariuszy) w organizacjach pozarządowych w 2020 r. w regionie lubuskim wynosiła 14 w jednej organizacji pozarządowej i była mniejsza od średniej krajowej (30). Liczba wolontariuszy pracujących społecznie zmniejszyła się od 2012 r. o 6 osób.

Frekwencja wyborcza

Za podstawę sprawnego funkcjonowania demokracji, a także miernik zaawansowania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, uważane jest uczestnictwo w wyborach. Jeśli wziąć pod uwagę ogólnokrajowe wybory poczynając od 2005 r. (wybory prezydenckie, do Sejmu i Senatu RP oraz do Parlamentu Europejskiego), **województwo lubuskie odznacza się niskim poziomem partycypacji społecznej**. Frekwencja w województwie w wyborach do Sejmu i Senatu RP w latach 2011-2019 wynosiła: 43,7% w 2011 r., w 2015 r. – 44,6% a w 2019 r. wzrosła do 57,2%. Frekwencja w wyborach prezydenckich w 2015 r. wynosiła 46,39% (I oraz II tura), natomiast w 2020 r. osiągnęła poziom 63,18% (I oraz II tura). W wyborach samorządowych w 2014 r. frekwencja wyniosła ok. 45%, a 2018 r. wzrosła do ok. 51%. W wyborach do Parlamentu Europejskiego frekwencja w 2014 r. wynosiła 19,30%, natomiast w 2019 r. znacząco wzrosła aż do 40,66%. Bariery 50% udało się przekroczyć po raz pierwszy podczas wyborów do Sejmu i Senatu RP w 2007 r. (50,35%). Najwyższa frekwencja była w 2020 r. (63,18%) podczas wyborów na Prezydenta RP, natomiast najniższa w 2014 r. (19,30%) w wyborach do Parlamentu Europejskiego. Podkreślić należy, że frekwencja w województwie lubuskim nie przekroczyła średniej dla kraju, w każdym przypadku będąc od niej niższą o kilka pkt. proc.

Tożsamość regionalna

Z uwagi na osiedlenie się na terenie dzisiejszego województwa lubuskiego, po II wojnie światowej, grup o zróżnicowanych korzeniach narodowościowych i etnograficznych, a także biorąc pod uwagę podziały administracyjne różnicujące te obszary (m.in. podział na 2 województwa: zielonogórskie i gorzowskie w 1975 r.), **lubuska tożsamość regionalna podlega ciągłemu kształtowaniu**. Jednak w badaniach socjologicznych

przeprowadzonych wśród Lubuszan identyfikacja na poziomie województwa uzyskała bardzo wysoki odsetek wskazań (ponad 82%), co można traktować jako sygnał poczucia odrębności regionalnej²¹.

Kształtowanie tożsamości regionalnej powiązane jest ściśle m.in. z popularyzacją historii Ziemi Lubuskiej w ramach działalności lubuskich uczelni, szczególnie Uniwersytetu Zielonogórskiego. Na szeroką skalę badania naukowe podejmują również muzea, które koncentrują się przede wszystkim na tematyce związanej z historią oraz sztuką regionu. Istotną rolę odgrywa opracowywanie zbiorów, w tym dziedzictwa poniemieckiego. Duży wpływ na kształtowanie tożsamości mieszkańców województwa ma również bliskość granicy z Niemcami.

Od połowy lat 90. XX wieku przyznawana jest nagroda **Lubuski Wawrzyn Literacki** dla pisarzy związanych z województwem lubuskim. Nagroda jest wręczana autorowi najlepszej książki roku. Organizatorem jest Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Cypriana Norwida w Zielonej Górze, a partnerami tego wydarzenia są m.in.: Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Zbigniewa Herberta w Gorzowie Wielkopolskim, Uniwersytet Zielonogórski, Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim.

Również samorząd województwa włącza się w działania na rzecz tworzenia tożsamości regionalnej. Sejmik Województwa Lubuskiego nadaje **Odznaki Honorowe za Zasługi dla Województwa Lubuskiego** osobom fizycznym, instytucjom państwowym, jednostkom samorządu terytorialnego, organizacjom społecznym i zawodowym, osobom prawnym oraz jednostkom organizacyjnym nie posiadającym osobowości prawnej, które całokształtem działalności zawodowej i społecznej, względnie realizacją swoich zadań na rzecz województwa lubuskiego, wybitnie przyczyniły się do gospodarczego, kulturalnego i społecznego rozwoju województwa. W latach 2006-2022 nadano łącznie 1.137 odznak dla osób zasłużonych, które wykazały się szczególnym zaangażowaniem w działalności na rzecz regionu. Ponadto Sejmik Województwa Lubuskiego w latach 2009-2022 nadał **tytuł Honorowego Obywatela Województwa Lubuskiego** 24 osobom. Wśród wybitnych osobistości, które swoimi czynami wzbogaciły dorobek województwa lubuskiego w różnych dziedzinach, znalazły się m.in. takie osoby jak prof. dr. hab. inż. Tadeusz Kuczyński, prof. dr. hab. Zbigniew Izdebski, Joanna Brodzik, Jerzy Owsiak, dr Józef Zych czy Edward Dębicki.

Zaufanie publiczne

W badaniach CBOS dotyczących zaufania w społeczeństwie, prowadzonych od 20 lat, badani uważający, że większości ludzi można ufać, są w mniejszości. W badaniach Polaków z roku 2022²², jeszcze z przed inwazji Rosji na Ukrainę zdecydowana większość badanych wskazała na zaufanie do wojska (76%), NATO (70%), władz lokalnych miasta lub gminy (63%) oraz policji (63%). Ponad połowa darzy zaufaniem Unię Europejską (55%), urzędników i administrację publiczną (53%) oraz Rzecznika Praw Obywatelskich (51%). Ponad dwie piąte ankietowanych wyraża zaufanie do prezydenta (43%), a mniej więcej jedna trzecia do sądów (33%), rządu (32%) oraz mediów (29%). Blisko co czwarty respondent ma zaufanie do Sejmu i Senatu (23%) oraz Trybunału Konstytucyjnego (22%), a najmniej – podobnie jak w ubiegłych latach - do partii politycznych (18%).

W 2018 r. GUS przeprowadził Badanie Spójności Społecznej, które przedstawia Lubuszanina jako posiadającego zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc (poziom zaufania jest wyższy od średniej krajowej), ale również do sąsiadów. Wobec nieznanymi mieszkańcy lubuskiego byli w gronie województw najmniej ufnych. Największym

²¹ Szaban D. (red. nauk.), *Diagnoza jakości i poziomu życia mieszkańców województwa lubuskiego*, Zielona Góra 2015, s. 218-243.

²² Zaufanie społeczne, Komunikat z badań Centrum Badań Opinii Publicznej, 37/2022, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_037_22.PDF, (8.03.2023).

zaufaniem mieszkańcy regionu darzyli policję, w drugiej kolejności 60% osób miało zaufanie do Kościoła Rzymskokatolickiego, a ok. 57% Lubuszan ufało władzom lokalnym miast i gmin²³.

Budowanie zaufania społecznego jest ważnym elementem tworzenia silnego kapitału społecznego w regionie. Poziom zaufania do innych ludzi oraz instytucji publicznych przekłada się na potencjalne możliwości współdziałania w realizacji różnych celów.

Działania na rzecz równości

Samorząd województwa lubuskiego od wielu lat prowadzi działania na rzecz równości i przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na płeć, pochodzenie, orientację seksualną, religie, itd.

Corocznie, od roku 2009 odbywają się wojewódzkie Kongresy Kobiet, w ramach których podejmowana jest debata publiczna dotycząca sytuacji równościowej, działań i wyzwań. W roku 2022 odbyła się XIII. edycja kongresu pod hasłem „Stop Wojnie!”. W strukturze organizacyjnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze działa pełnomocnik ds. równości. Powołany on został jako postulat pierwszego Kongresu Kobiet.

Lubuska Wojewódzka Rada Kobiet powstała w 2019 r., jako organ doradczy, działający przy Marszałku Województwa Lubuskiego. W jej skład powołanych zostało 15 kobiet. Do zadań rady należy monitoring i analiza potrzeb kobiet w obszarach takich jak: edukacja, zdrowie, rynek pracy, polityka społeczna oraz podnoszenie świadomości dotyczącej równego traktowania. Rada Kobiet wyraża swoje zdanie m.in. na temat rządowych inicjatyw poprzez listy otwarte, formułuje postulaty i apele skierowane do władz rządowych i samorządowych. Promowanie roli kobiet w życiu publicznym odbywa się m.in. poprzez takie inicjatywy jak Lubuskie Liderki Samorządu czy Kobieta Roku Województwa Lubuskiego.

Na skwerze przed Urzędem Marszałkowskim Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze w 2021 r. powstała tęcza instalacja, pierwsza tego typu w Polsce. Inicjatywę zgłosił Instytut Równości, w ramach promocji europejskiej dyrektywy równego traktowania. Instalacja została sfinansowana ze środków samorządu województwa lubuskiego. Uroczyste odsłonięcie tęczy miało miejsce podczas V Marszu Równości w Zielonej Górze 4 czerwca 2022 roku, który objęła honorowym patronatem marszałek Elżbieta Anna Polak. Wzięło w nim udział kilkaset osób na czele z komisarz Unii Europejskiej ds. równości Heleną Dalli.

Wśród 16 województw w Polsce, gdzie władze wykonawczą pełnią Zarządy Województwa z Marszałkami na czele, tylko w regionie lubuskim funkcję taką pełni kobieta: Marszałkini Elżbieta Anna Polak. Pań radnych w sejmiku województwa w 2021 r. było 11 (na 30 radnych ogółem), a dekadę wcześniej było ich tylko 7.

Funkcję wójta lub burmistrza pełniło w województwie lubuskim w 2021 r. 16 kobiet, co stanowiło 19,5%. Był to znaczny postęp w stosunku do 2011 r., kiedy było ich 9 (10,8%). Średnia dla Polski, jeśli chodzi o pełnienie przez kobiety funkcji wójta, prezydenta, lub burmistrza wynosiła 12,3% w 2021 r. i 9,4% w 2011 r. W radach gmin odsetek kobiet wynosił w 2021 r. 34,1%, a w 2011 r. 29,2%. W Polsce odpowiednio 31,2% i 25,6%. Również odsetek kobiet pełniących funkcje sołtysek był w 2021 r. w województwie lubuskim wyższy niż ogółem w kraju i wynosił 47,9%, a w Polsce średnio 44,1%. Natomiast dekadę wcześniej w województwie lubuskim sołtysek było 41,4%, a w Polsce 34,7%. Średnio mniej pań radnych w regionie lubuskim niż ogółem w Polsce (24,6%) zasiadało w radach powiatów, 21% w 2021 r. Na szczeblu krajowym w 2021 r. reprezentuje województwo lubuskie 12 posłów, w tym 4 panie.

²³ *Regionalne zróżnicowanie jakości życia w 2018 r. Wyniki Badania spójności społecznej 2018*, GUS, Warszawa. 31.01.2019. Publikacja ta prezentuje wyniki trzeciej edycji ankietowego Badania spójności społecznej. Badanie przeprowadzane jest co 3 lata. Przewidywany okres publikacji 4 edycji połowa 2023 r.

2.5 Rewitalizacja

Zgodnie z ustawą z dnia 9 października 2015 r. rewitalizacja stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji, tj. mieszkańców, władze publiczne, w tym samorządowe, organizacje społeczne, przedsiębiorców. Celem rewitalizacji jest przede wszystkim niwelowanie negatywnych zjawisk społecznych wraz z pobudzeniem zaangażowania społeczności lokalnej.

W ramach perspektywy 2007-2013 zrealizowano z Lubuskiego Regionalnego Programu Operacyjnego 25 projektów rewitalizacyjnych na obszarze 52,13 ha, takich jak m.in.: *Rewitalizacja śródmieścia Kożuchowa*, *Rewitalizacja Bulwaru Nadwarciańskiego Wschodniego w Gorzowie Wielkopolskim*. Projekty zrealizowano na łączną kwotę 221 mln zł, z czego dofinansowanie z UE wyniosło 112,7 mln zł.

W perspektywie 2014-2020 współfinansowaniem UE zostały objęte tylko te projekty rewitalizacyjne, które zostały przygotowywane i przyjęte przez gminy w ramach programów rewitalizacji. Programy te zostały pozytywnie zweryfikowane i wpisane do *Wykazu programów rewitalizacji* prowadzonego Instytucją Zarządzającą RPO L2020. Zrealizowano łącznie 30 projektów o wartości 257,5 mln zł, z czego dofinansowanie z UE wyniosło 175,4 mln zł.

Gmina Dobiegniew jako jedyna z województwa lubuskiego uczestniczyła w ogólnokrajowym konkursie dotacji Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju Modelowa Rewitalizacja Miast, współfinansowanym z POPT. *Lokalny Programu Rewitalizacji Gminy Dobiegniew do 2023 r.* powstał w ramach projektu pn. *Dobiegniew – chcę tu mieszkać, pracować i żyć*.

W latach 2016-2018 województwo lubuskie realizowało zadanie mające na celu wsparcie samorządów w przygotowaniu procesów rewitalizacji. W ramach zadania realizowano projekt pn. *Konkurs dotacji dla gmin Województwa Lubuskiego na opracowanie lub aktualizację programów rewitalizacji współfinansowany ze środków Funduszu Spójności w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020*. Wartość dotacji przekazanych 44 gminom to ponad 2 mln zł.

W latach 2020-2022 województwo lubuskie realizowało zadanie pn. *Regiony Rewitalizacji – wzmocnienie zdolności gmin do programowania i wdrażania działań rewitalizacyjnych* w ramach umowy dotacji z Ministerstwem Funduszy i Polityki Regionalnej. Zadanie było współfinansowane ze środków Unii Europejskiej oraz budżetu państwa w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020. Wartość zrealizowanego zadania wyniosła prawie 412 tys. zł, z czego z dotacji prawie 371 tys. zł. Przeprowadzono spotkania edukacyjne dla gmin, dla prezydentów, burmistrzów i wójtów o rewitalizacji oraz udzielano gminom wsparcia doradczego. W ramach zadania została opracowana publikacja pn. *Rewitalizacja warta zachodu. Praktyczny poradnik i dobre praktyki*. Geoportal Regionalny Województwa Lubuskiego (<http://www.rsipwl.lubuskie.pl/>) został wzbogacony o moduł „Rewitalizacja”. Prowadzony jest również regionalny serwis o rewitalizacji na stronie <https://rpo.lubuskie.pl/dowiedz-sie-wiecej-o-rewitalizacji>.

Według danych z Instytucji Zarządzającej RPO L2020 na koniec 2022 r. wśród 82 gmin w województwie lubuskim procesy rewitalizacji na podstawie programu rewitalizacji (GPR lub PR) wdrażało w sumie 57 gmin, w tym: 26 gmin miejsko-wiejskich co stanowi 45,61% z wszystkich gmin wpisanych do *Wykazu programów rewitalizacji*, 19 gmin wiejskich, tj. 33,33% i 12 gmin miejskich – 21,06%.

2.6 Skutki pandemii COVID-19 oraz konfliktu zbrojnego w Ukrainie w obszarze społecznym

Zarówno pandemia COVID-19, jak i wojna na terenie Ukrainy wywołały szereg skutków krótko- i długoterminowych nie tylko w obszarze gospodarczym, ale także społecznym.

Wprowadzenie w 2020 r. zasad całkowitej izolacji (tzw. *lockdown*) zmusiło ludzi i podmioty gospodarcze do zmian zasad funkcjonowania. Pandemia oznaczała także wiele tragedii osobistych, problemów psychicznych i ogólnospołecznych. W latach 2020-2021 w województwie lubuskim odnotowano łącznie ponad 3,5 tys. zgonów, których przyczyną był COVID-19²⁴. Według sondażu Kantar Polska z wiosny 2021 r. aż 71 proc. badanych Polaków deklaruje wzrost poziomu stresu, lęku i niepokoju, który był spowodowany głównie obawą przed zakażeniem (swoim i bliskich) oraz niepewnością jutra i groźbą utratą pracy. Liczba zgonów z powodu samobójstw, która jeszcze w pierwszym roku pandemii (2020) wyniosła w regionie 148, w 2021 r. wzrosła o ponad 27%. W 2022 r. liczba ta wyniosła 139. W związku z pandemią zakłócone zostało funkcjonowanie systemu ochrony zdrowia, ograniczeniu uległ również dostęp do świadczeń zdrowotnych. Nowością natomiast, która w dobie pandemii wkroczyła w obszar zdrowia, stały się teleporady.

Mimo, że pierwszy pacjent chory na COVID-19 pojawił się w marcu 2020 r. w województwie lubuskim, to przez kolejne miesiące liczba zarażonych należała do najmniejszych wśród województw. Jednocześnie z wybuchem epidemii Samorząd Wojewódzki uruchomił wielokierunkowe wsparcie dla mieszkańców województwa w walce z koronawirusem. Zarząd Województwa Lubuskiego podjął decyzję o realokacji środków w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego - Lubuskie 2020 na działania, w których można sfinansować zakup sprzętu ochrony osobistej, adaptację pomieszczeń i zakupy sprzętu do intensywnej terapii w związku z walką z koronawirusem. Lubuski Samorząd Wojewódzki zabezpieczył wszystkie szpitale w stan gotowości (także mniejsze szpitale) oraz doposażył laboratoria w niezbędny sprzęt ochrony osobistej, zakupił testy, sprzęt i niezbędne urządzenia intensywnej opieki medycznej. Na walkę z pandemią przeznaczono łącznie ponad 274,7 mln zł, w tym w ramach RPO L-2020 162,2 mln zł.²⁵ Utworzono *Lubuski Bank Informacji Pomocowej*, którego rolą było przyjmowanie oferty bezpłatnej pomocy i znalezienie „odbiorcy” danej usługi, działania czy rzeczy.

Sejmik Województwa Lubuskiego przyjął w październiku 2020 r. stanowisko w sprawie podjęcia działań zwiększających bezpieczeństwo zdrowotne w województwie lubuskim w związku z pandemią COVID-19, przygotowane przez Komisję Zdrowia, Rodziny i Polityki Społecznej. Ze względu na dynamiczny rozwój pandemii postulowano o zwiększenie liczby testów, wskazano na braki kadry medycznej – głównie anestezjologów, konieczność zakupu sprzętu wysokospecjalistycznego. Zwrócono uwagę na potrzebę zmiany finansowania szpitali w okresie pandemii COVID-19 oraz zaapelowano o zwiększenie dostępu do szczepień na grypę, szczególnie seniorom i zwiększenie zapasów środków ochrony indywidualnej²⁶.

W szczególnej sytuacji znalazły się osoby starsze, wymagające wsparcia i opieki, jak również osoby zagrożone wykluczeniem społecznym - w tym dzieci.

Na sytuację dzieci, młodzieży i całych rodzin wpływ miało zamknięcie z uwagi na stan epidemii w pierwszym kwartale 2020 r. żłobków, przedszkoli i placówek oświatowych oraz rozpoczęcie nauki w trybie zdalnym. Uczelnie wyższe również zastosowały edukację zdalną wśród studentów. Zostały przesunięte terminy matur na czerwiec 2020 r. oraz sposób ich organizacji, zrezygnowano bowiem z egzaminów ustnych. Także egzaminy końcowe ósmoklasistów zostały wyznaczone na czerwiec 2020 r. Wszystkie szkoły rozpoczęły naukę stacjonarnie od września 2020 r., jednak druga fala pandemii spowodowała dalsze ograniczenia w funkcjonowaniu sektora edukacji. Nauka w trybie stacjonarnym wróciła na stałe do szkół dopiero pod koniec lutego 2022 r.

Wprowadzenie obostrzeń związanych ze stanem epidemii COVID-19 wpłynęło także na dostęp do wydarzeń i obiektów kultury. Możliwe było jedynie korzystanie z nich w formie on-line. Wszystkie imprezy masowe

²⁴ Bank Danych Lokalnych GUS, bdl.stat.gov.pl, (24.04.2023).

²⁵ Źródło danych: Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze.

²⁶ Stanowisko Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 12 października 2020 r. w sprawie podjęcia działań zwiększających bezpieczeństwo zdrowotne w województwie lubuskim w związku z epidemią COVID-19.

w pierwszym półroczu 2020 r. zostały odwołane, zamknięto również obiekty sportowe i odwołano wydarzenia sportowe, co odcisnęło się mocno na aktywności fizycznej mieszkańców. Restrykcje wpłynęły na wszystkie sfery aktywności społecznej. Zakaz zgromadzeń, zamknięte żłobki i przedszkola, ograniczenia w przemieszczaniu się i korzystaniu z wszelkich usług spowodowały przymusową izolację społeczną, mającą negatywny wpływ zwłaszcza na dzieci i osoby starsze. Niepokój społeczny wywołany obostrzeniami i mający swój wyraz np. w protestach ulicznych, podsycany był działaniami dezinformacyjnymi, szerzącymi się w Polsce i na całym świecie, dotyczącymi m.in. pochodzenia wirusa, sposobów leczenia i zapobiegania chorobie, a po wprowadzeniu szczepień – ich szkodliwości. Jednocześnie nasiliły się akty rasizmu, ksenofobii i dyskryminacji, np. napaści na przedstawicieli mniejszości, obwinianych o roznoszenie wirusa, a także przejawy mowy nienawiści i teorie spiskowe na temat epidemii.

Obostrzenia były znoszone etapami w kwietniu i maju 2020 r., po czym wróciły w październiku, wraz z drugą falą pandemii. Dopiero 28 marca 2022 r. zniesiony został obowiązek izolacji i kwarantanny, a także noszenia maseczek, a stan epidemii został zniesiony 16 maja 2022 r., obowiązując z tym dniem zaczął stan zagrożenia epidemicznego. Dzięki globalnemu programowi szczepień wzrosła odporność populacji i liczba zachorowań zaczęła spadać. Nowe warianty koronawirusa okazały się także mniej śmiertelne. W lutym 2023 r. liczba osób w pełni zaszczepionych w województwie lubuskim wyniosła prawie 541,5 tys. osób²⁷, co oznacza niemal 55% mieszkańców regionu. 31 marca 2022 r. zakończone zostało działanie szpitala tymczasowego. Jego praca rozpoczęła się 7 grudnia 2020 r. w powstającym Centrum Zdrowia Matki i Dziecka, przy Szpitalu Uniwersyteckim w Zielonej Górze. W okresie pandemii hospitalizowano w nim 3.136 pacjentów²⁸, z których do zdrowia powróciło 80%, co jest jednym z najlepszych wyników w Polsce.

Długofalowe skutki zdrowotne po przejściu zakażenia koronawirusem mogą spowodować wzrost liczby osób borykających się z problemami sercowo-naczyniowymi, czy neurologicznymi – problematyka ta jest wciąż przedmiotem badań naukowych. Dla Lubuszan borykających się z problemami zdrowotnymi po przejściu zachorowania uruchomiono usługi rehabilitacji pocovidowej, świadczone przez Szpital Specjalistyczny Pulmonologiczno-Kardiologiczny w Torzymiu (stacjonarnie) oraz Wielospecjalistyczny Szpital Wojewódzki w Gorzowie Wlkp. (ambulatoryjnie).

W momencie, kiedy sytuacja pandemiczna w Polsce i Europie zaczęła się poprawiać, ale jej skutki gospodarcze, społeczne i psychospołeczne odczuwalne były wciąż przez mieszkańców województwa, pojawiło się nowe zagrożenie, związane atakiem zbrojnym Rosji na Ukrainę.

Wraz z rozpoczęciem działań wojennych 24 lutego 2022 r. prowadzonych przez Rosjan na terytorium Ukrainy, obywatele ukraińscy zostali zmuszeni do opuszczenia swoich domów i szukania pomocy i bezpieczeństwa w innych krajach europejskich, a w szczególności w Polsce. Gwałtowny napływ uchodźców spowodował pilną potrzebę podjęcia działań pomocowych, umożliwiających przetrwanie osobom, które przybyły do kraju bez środków do życia i schronienia.

27 lutego 2022 r., trzy dni po agresji Rosji na Ukrainę, w Sali Kolumnowej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze ruszyło Samorządowe Centrum Pomocy Ukrainie. Zespół pracowników z urzędu marszałkowskiego, wolontariusze z inicjatywy Lubuskie dla Ukrainy, młodzież szkolna oraz sami Ukraińcy dyżurowali w sali, by codziennie udzielać pomocy. Pracowali nieprzerwanie przez trzy miesiące, siedem dni w tygodniu, pomagając codziennie nawet 300 uchodźcom. W urzędzie bezpłatne porady organizowali także adwokaci z Okręgowej Rady Adwokackiej w Zielonej Górze oraz specjaliści z Wojewódzkiego

²⁷ Raport szczepień przeciwko COVID-19, www.gov.pl/koronawirus, stan na dzień 16.02.2023 r.

²⁸ Portal Centrum Zdrowia Matki i Dziecka, www.czmid.szpital.zgora.pl/34-szpital-tymczasowy-konczy-dzialalnosc-czas-na-leczenie-dzieci, (02.03.2023).

Urzędu Pracy. Z darów ofiarowanych przez Lubuszan przygotowano i rozdano około 2,5 tys. paczek humanitarnych, natomiast z darów wsparcia rzeczowego z budżetu województwa pomoc otrzymało 7.655 osób (obywatele Ukrainy zgłaszali się po pomoc wielokrotnie - według swoich potrzeb). Samorząd województwa lubuskiego przekazał na pomoc uchodźcom oraz na wsparcie w samej Ukrainie ponad 7,3 mln zł²⁹. Dary z Sali Kolumnowej wysyłano także do Ukrainy. W sumie zorganizowano osiem transportów: do szpitala w Iwano-Frankowsku, do Lwowa oraz do samorządowych magazynów pomocowych w Rzeszowie i Tarnowie (razem ponad 110 palet sprzętu, m.in. specjalistycznych artykułów medycznych, śpiworów, karimat, materaców, artykułów higienicznych, apteczek pierwszej pomocy, leków, żywności). Bezpłatny transport zapewniali lubuscy przedsiębiorcy. Z kolei do Zielonej Góry dotarły artykuły pomocowe z Brandenburgii, Saksonii, Włoch, Niemiec, Luksemburga i Szkocji.

Zakupiono 600 wyprawek szkolnych dla dzieci z Ukrainy, które rozpoczęły rok szkolny 2022/2023 w lubuskich szkołach. Na wsparcie lubuskich firm zatrudniających obywateli Ukrainy oraz zakup pakietów szkolnych przeznaczono 1,2 mln zł. Ponadto Urząd Marszałkowski z Okręgową Izbą Lekarską przeprowadził kursy dla medyków, którzy zadeklarowali podjęcie pracy w lubuskich jednostkach zdrowia.

Według danych Straży Granicznej (stan na luty 2023 r.) od początku konfliktu granicę polsko-ukraińską przekroczyło 9,85 mln uchodźców z Ukrainy, głównie kobiet i dzieci. Do Ukrainy powróciło 7,98 mln osób. W województwie lubuskim do końca września 2022 r. wydano ponad 4,4 tys. zezwoleń na pracę dla obywateli Ukrainy. Ok. 36,5 tys. osób otrzymało jednorazowe świadczenia rodzinne w wysokości 300 zł. W 22 lubuskich gminach udzielono wsparcia psychologicznego dla tysiąca Ukraińców. W 78 gminach zorganizowano posiłek dla ok 5,6 tys. dzieci i młodzieży. Część dzieci przybyła na teren województwa bez swoich rodziców lub prawnych opiekunów, dlatego ustanowiono 658 opiekunów tymczasowych, którzy pod opieką mieli 781 dzieci³⁰.

Rosyjska inwazja na Ukrainę doprowadziła do eskalacji napięć geopolitycznych i serii sankcji nałożonych na Rosję i Białoruś przez UE, USA oraz inne kraje. W rezultacie konsekwencje wojny dotknęły całą gospodarkę światową, w tym w szczególności Europę, hamując ożywienie po pandemii COVID-19. Wzrost cen energii, żywności i galopująca inflacja wpłynęły negatywnie na społeczeństwo. Jednak rzeczywisty wpływ wojny na sytuację społeczno-gospodarczą, zarówno w skali globalnej, jak i regionalnej, jest po roku jego trwania trudny do oszacowania i będzie zależał od jej dalszego rozwoju i czasu jej trwania.

3. SFERA GOSPODARCZA

3.1. Gospodarka regionalna

Produkt Krajowy Brutto, Wartość Dodana Brutto³¹

Według wstępnych szacunków w 2021 r. Produkt Krajowy Brutto w województwie lubuskim wyniósł 55602 mln zł (w cenach bieżących), co stanowiło 2,1% PKB w kraju. W porównaniu z poprzednim rokiem PKB w województwie lubuskim zwiększył się o 11,1% (w cenach bieżących). Ponadto według wstępnych szacunków w 2021 r. wzrost PKB w skali roku wystąpił we wszystkich województwach, przy średnim wzroście PKB w kraju o 12,2%.

²⁹ Portal Województwa Lubuskiego, <https://lubuskie.pl/wiadomosci/18703>, (29.05.2022 r.).

³⁰ Opracowano na podstawie: *Realizacja wybranych zadań w obszarze polityki społecznej w województwie lubuskim – wnioski z nadzoru, problemy, wyzwania*, Lubuski Urząd Wojewódzki, Gorzów Wielkopolski, 30 września 2022 r., https://bip.lubuskie.uw.gov.pl/polityka_spoleczna/analizy_i_dane_statystyczne, (19.01.2023).

³¹ Opracowane na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS.

W 2020³² r. **Produkt Krajowy Brutto** w województwie lubuskim wyniósł 50026 mln zł (w cenach bieżących), co stanowiło 2,1% PKB w kraju. Mniejszą wartość wytworzonego w 2020 r. PKB zanotowano w województwie opolskim.

W porównaniu z poprzednim rokiem PKB w województwie lubuskim zmniejszył się o 1,7% (w cenach stałych). Był to pierwszy od 2009 r. spadek PKB w porównaniu z poprzednim rokiem. Ponadto w 2020 r. spadek PKB w skali roku wystąpił we wszystkich województwach, przy średnim spadku PKB w kraju o 2,0%.

Tabela 1. Dynamika produktu krajowego brutto (ceny stałe).

Wyszczególnienie	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
POLSKA (średnia krajowa)	101,5	101,9	103,8	104,4	103,0	105,1	105,9	104,5	98,0
LUBUSKIE	102,2	100,0	104,8	102,7	102,4	104,1	104,2	103,3	98,3
Pozycja lubuskiego wśród województw pod względem dynamiki wzrostu PKB	3	11	1	10	8	12	14	10	7

Źródło: Urząd Statystyczny w Zielonej Górze.

W przeliczeniu na 1 mieszkańca wartość PKB w województwie lubuskim w 2020 r. wyniosła 50.209 zł (w cenach bieżących) i była o 1,5% (w cenach stałych) mniejsza niż w roku poprzednim. W przekroju regionów³³ poziom PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca jest znacznie zróżnicowany. W 2020 r. najwyższy poziom produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca odnotowano w regionie warszawskim stołecznym, gdzie przekroczył on przeciętną w kraju ponad 2-krotnie. Wartość PKB na 1 mieszkańca przekraczającą średnią krajową odnotowano również w regionach: dolnośląskim, wielkopolskim i śląskim. W pozostałych 13. regionach wartość PKB na 1 mieszkańca utrzymywała się poniżej średniej w kraju. Województwo lubuskie, w którym **wartość PKB na 1 mieszkańca stanowiła 82,0%** średniej krajowej, zajęło 11. Lokatę wśród regionów NUTS 2, przed regionami: opolskim oraz regionami Polski Wschodniej: podlaskim, świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim, podkarpackim i lubelskim.

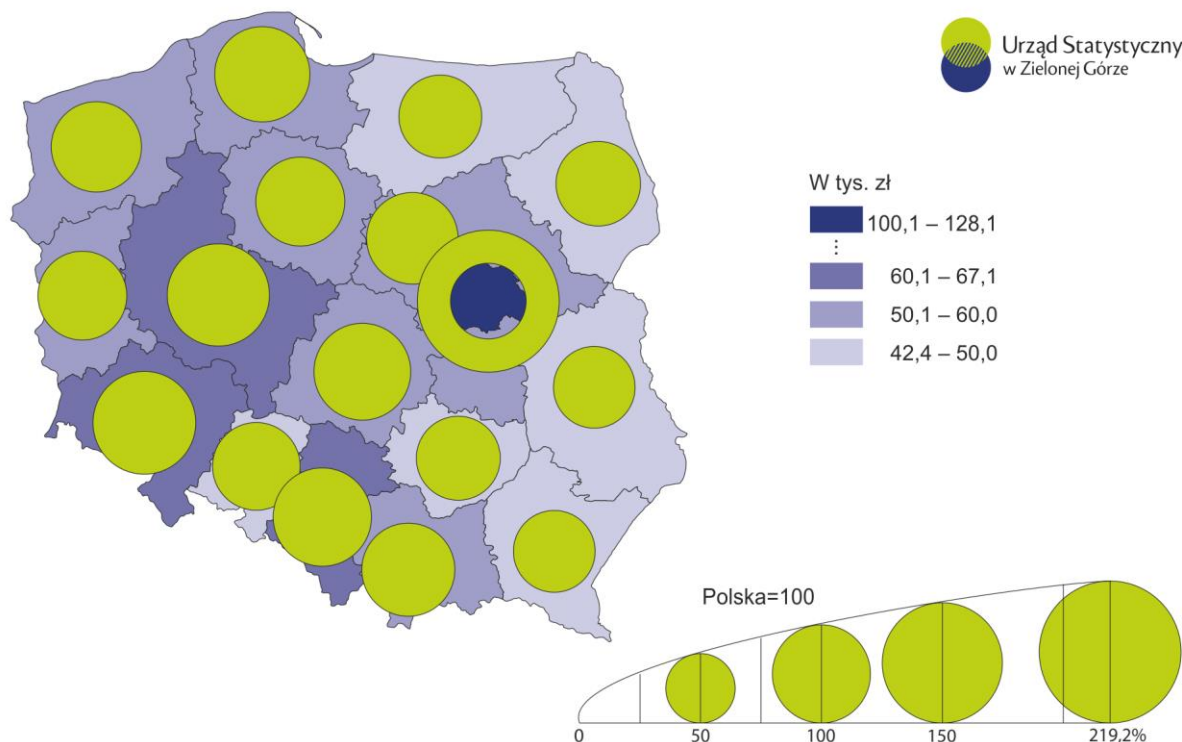
Oznacza to nieznaczną poprawę relacji PKB na 1 mieszkańca w województwie do średniej krajowej w porównaniu z poprzednim rokiem (kiedy PKB na 1 mieszkańca w lubuskim stanowiło 81,1% PKB na 1 mieszkańca w kraju).

Dla porównania w latach 2012-2016 wskaźnik ten kształtował się na poziomie powyżej 83% jego wartości średniej w kraju.

³² Wartości wskaźnika PKB publikowane są w krajowej statystyce z dwuletnim opóźnieniem.

³³ W układzie jednostek klasyfikacji NUTS 2016 obowiązującej od 1 stycznia 2018 r., to jest w podziale statystycznym Polski na jednostki NUTS, wprowadzonym rozporządzeniem Komisji (UE) 2016/2066 z dnia 21 listopada 2016 r., zgodnie z którym na obszarze województwa mazowieckiego wyodrębniono region warszawski stołeczny i mazowiecki regionalny.

Rysunek 3. Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca według regionów w 2020 r. (ceny bieżące).

Według danych **EUROSTAT** wartość PKB na 1 mieszkańca (wyrażona we wspólnej umownej walucie PPS) w 2020 r. w województwie lubuskim wyniosła **62% średniej unijnej** (tj. więcej niż w latach wcześniejszych, wobec 56% w 2012 r.). Ze względu na wartość omawianego wskaźnika województwo lubuskie zajmowało 10. lokatę wśród województw w Polsce. Omawiany wskaźnik dla Polski ukształtował się na poziomie odpowiadającym 76% średniej UE i w ostatnich latach systematycznie rośnie.

Średnią unijną PKB na 1 mieszkańca przekroczyło województwo mazowieckie³⁴ z wynikiem 123%, a z województw (regionów NUTS2), które przekroczyły próg 75% są również województwa dolnośląskie i wielkopolskie.

Biorąc pod uwagę PKB per capita w podregionach, województwo lubuskie można uznać za obszar o niewielkim stopniu zróżnicowania. W 2020 r. wartość PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca była nieco wyższa w podregionie zielonogórskim, w którym stanowiła 82,1% średniej krajowej, natomiast w podregionie gorzowskim wskaźnik ten wyniósł 81,9%.

Wartość dodana brutto (w cenach bieżących) w województwie lubuskim w 2020 r. wyniosła 44064 mln zł. Niższą kwotę osiągnęło województwo opolskie. Wartość dodana brutto na 1 pracującego w 2020 r. wyniosła 131,7 tys. zł, co stanowiło 92,8% wartości dodanej brutto na 1 pracującego w kraju (141,9 tys. zł). Wyższą wartość tego wskaźnika osiągnięto w 8 województwach: mazowieckim, dolnośląskim, śląskim, pomorskim, wielkopolskim, zachodniopomorskim, łódzkim i opolskim. W porównaniu z 2012 r., WDB w województwie lubuskim wzrosła o 38,5% (w cenach bieżących), przy średnim wzroście WDB w kraju w tym okresie ok. 43%. Biorąc pod uwagę dynamikę WDB w stosunku do roku poprzedniego, lubuskie w 2020 r. ze wzrostem na

³⁴ W wyodrębnionym ramach województwa mazowieckiego region warszawski stołeczny, obejmujący aglomerację warszawską, PKB na 1 mieszkańca (w PPS) osiągnął poziom 167% średniej unijnej, natomiast w pozostałej części Mazowsza (w regionie mazowieckim regionalnym) PKB na 1 mieszkańca (w PPS) stanowił 64% średniej unijnej.

poziomie 2,3% zajęło 11. pozycję wśród województw (średni wzrost WDB w skali roku w kraju wyniósł 2,4%). Wartość dodana brutto w przeliczeniu na 1 mieszkańca w województwie lubuskim stanowiła 82,0% WDB w kraju, co daje 10. wynik wśród województw.

Podmioty prowadzące działalność w przemyśle wytworzyły w 2020 r. 33% wartości dodanej brutto w województwie lubuskim, co pozycjonuje region na **1 miejscu wśród województw pod względem udziału przemysłu w WDB w województwie.**

Wartość dodana brutto w przeliczeniu na jednego pracującego w przemyśle jest stosunkowo wysoka w województwie lubuskim – w 2020 r. wyniosła 166,1 tys. zł. Dla porównania w sekcji rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo wyniosła 57,2 tys. zł, w grupie sekcji: handel; naprawa pojazdów samochodowych; transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja – 120,5 tys. zł, a w budownictwie – 124,0 tys. zł na jednego pracującego, tj. znacznie mniej niż w przemyśle. Wyższą niż w przemyśle wartość WDB na 1 pracującego zanotowano w grupie sekcji: działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości – 358,9 tys. zł.

3.2. Rynek pracy

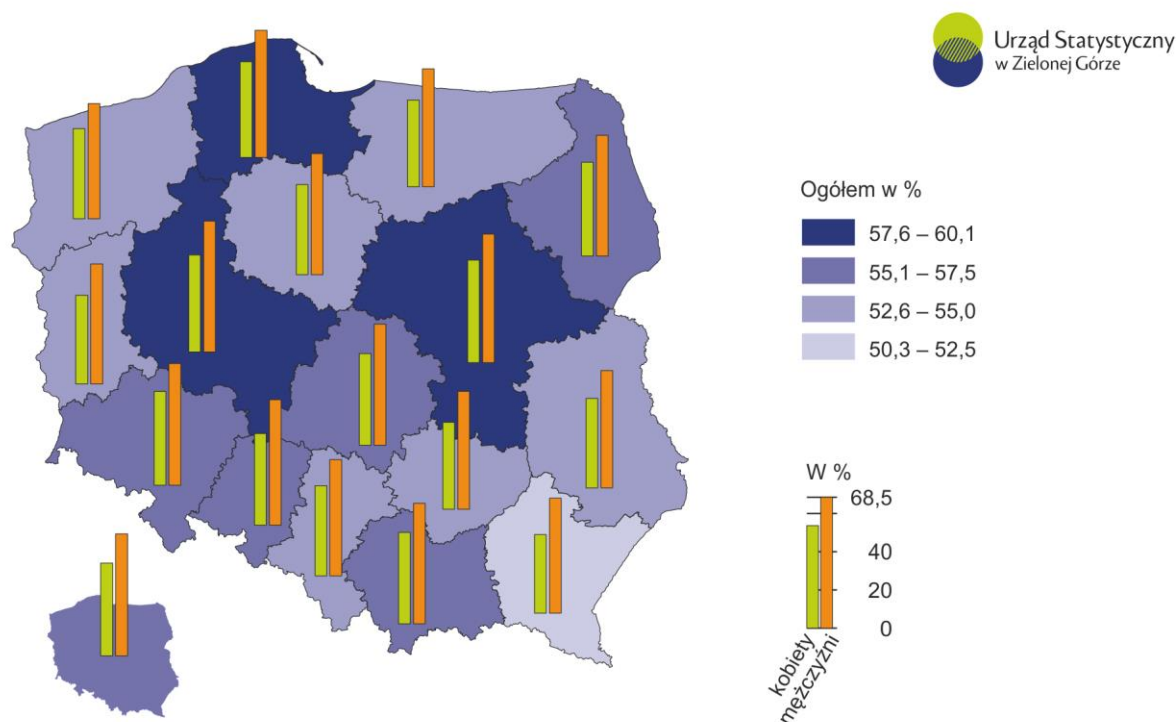
Analizując rynek pracy należy z jednej strony przeanalizować sytuację osób zatrudnionych tj. m.in. stan i strukturę zatrudnienia, a z drugiej strony spojrzeć na niewykorzystane zasoby ludzkie, tj. osoby bezrobotne. Zauważalnym zjawiskiem na rynku pracy stali się imigranci zarobkowi.

Zatrudnienie

W 2021 r. liczba pracujących w województwie lubuskim wyniosła 339,9 tys. osób i wzrosła o 1,3% w porównaniu z 2020 r. oraz o 6,3% w stosunku do 2012 r. W 2021 r. z ogółu pracujących w województwie 60,7% koncentrowały podmioty gospodarcze prowadzące działalność usługową (sekcje G-T), w tym 28,0% podmioty z grupy sekcji G-J: handel; naprawa pojazdów samochodowych, transport i gospodarka magazynowa, zakwaterowanie i gastronomia oraz informacja i komunikacja. W przemyśle i budownictwie (sekcje B-F) pracowało łącznie 33,5% ogółu pracujących w województwie, a w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie (sekcja A) – 5,8%.

Według wyników BAEL nastąpił **wzrost wskaźnika zatrudnienia** ludności w wieku 15-89 lat z 48,4% w 2012 r. i 54,0% 2020 r. do 54,3% **w 2021 r.** Nadal jednak wartość tego wskaźnika była mniejsza bądź równa dla średniej kraju (w 2012 r. – 48,9%, w 2020 r. – 54,0%, a w 2021 r. – 55,8%). W populacji mężczyzn (w wieku 15-89 lat) wskaźnik zatrudnienia w 2021 r. osiągnął wartość 62,8% (wobec 63,8% średnio w kraju). Odsetek pracujących kobiet (w wieku 15-89 lat) wyniósł 46,4% (wobec 48,5% w kraju).

Rysunek 4. Wskaźnik zatrudnienia według województw w 2021 r.

Na strukturę zatrudnienia w regionie wpływ ma jego struktura demograficzna. W przyszłości problemy demograficzne w województwie będą się zwiększać i czynnik ten będzie jeszcze bardziej oddziaływać na strukturę zatrudnienia. Starzejące się społeczeństwo i odpływ mieszkańców z regionu będą w znaczny sposób przekładać się na liczbę pracujących oraz potrzeby pracodawców w zakresie zatrudnienia, a także na dostęp do miejsc pracy.

Barometr zawodów³⁵

Barometr zawodów 2023 stanowi VIII ogólnopolską edycję badania, którego efektem jest prognoza zapotrzebowania na zawody dla wszystkich 380 polskich powiatów. Województwo lubuskie jest regionem, gdzie odnotowano 43 zawody deficytowe. Jednocześnie żaden zawód nie został określony jako nadwyżkowy, co świadczy o dużym zapotrzebowaniu na pracowników i jednocześnie braku rezerw kadrowych. W kategorii zawodów zrównoważonych znalazły się 123 zawody.

Niestabilna sytuacja gospodarcza powoduje, iż z jednej strony pracodawcy nie są skory do zatrudniania nowych pracowników, a z drugiej – pewne branże nadal cierpią na niedobór pracowników. Wprawdzie liczba zawodów deficytowych w województwie lubuskim spadła, ale nadal jest wysoka (z 62 w 2022 r. do 43 na 2023 r.). Prognozuje się, że w 2023 r. brak pracowników najbardziej odczuwalny będzie wśród kierowców samochodów ciężarowych i ciągników siodłowych, pielęgniarek i położnych oraz pracowników socjalnych (14 powiatów). Duże deficyty pracowników prognozuje się w przypadku: nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących (odpowiednio 13), psychologów i psychoterapeutów (13), fizjoterapeutów i masażyistów (12), kierowców autobusów (12), nauczycieli praktycznej nauki zawodu (12) oraz nauczycieli szkół specjalnych i oddziałów integracyjnych (12). W 11 powiatach niedobory pracowników dotyczyć mogą: elektryków, elektromechaników i elektromonterów,

³⁵ Na podstawie *Barometr zawodów 2023. Raport podsumowujący badanie w województwie lubuskim*, Wojewódzki Urząd Pracy w Zielonej Górze, Kraków 2022 r.

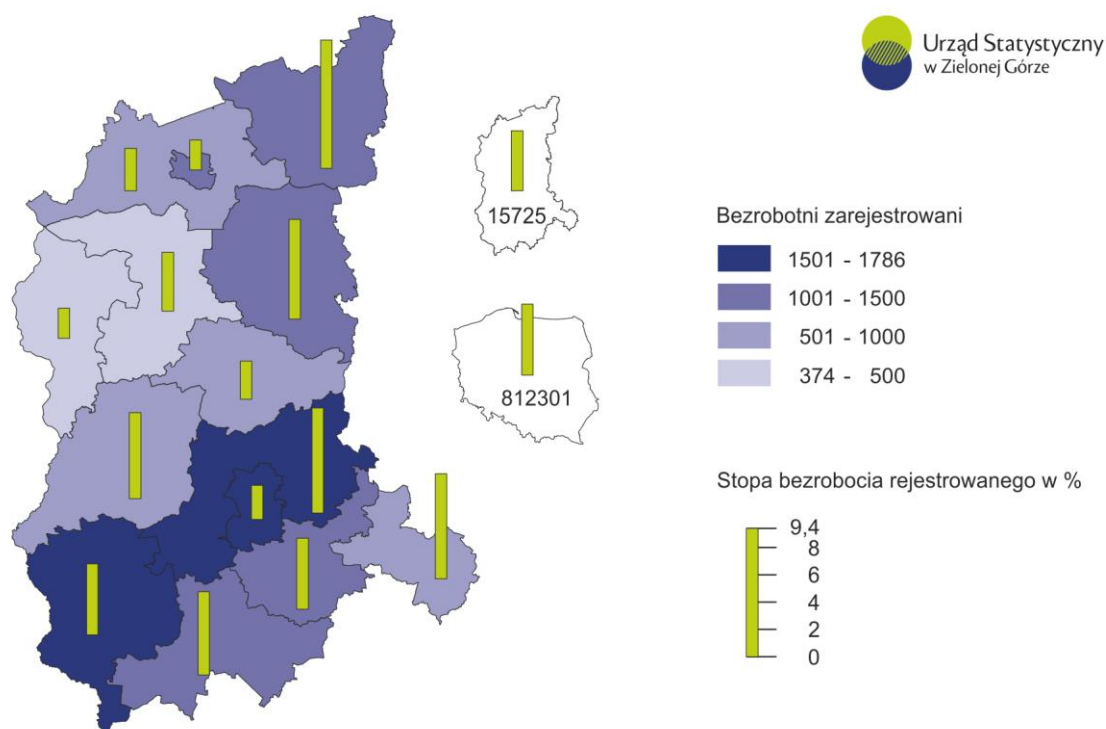
lekarzy, listonoszy i kurierów, nauczycieli przedmiotów zawodowych, nauczycieli przedszkoli, operatorów i mechaników sprzętu do robót ziemnych, operatorów obrabiarek skrawających, pracowników ds. rachunkowości i księgowości, pracowników służb mundurowych oraz wychowawców w placówkach oświatowych i opiekuńczych.

Bezrobocie

W końcu 2022 r. bezrobocie rejestrowane po raz kolejny osiągnęło nie notowany w historii województwa lubuskiego poziom jedynie 15,7 tys. bezrobotnych. Spadek bezrobocia w województwie w ostatnich latach jest znaczący, w relacji do 2012 liczba zarejestrowanych bezrobotnych zmniejszyła się o 74%. Według danych GUS na koniec 2022 r., **stopa bezrobocia rejestrowanego wynosiła 4,4%** (średnia krajowa dla tego okresu to 5,2%) wobec 15,9% w końcu 2012 r. W końcu 2022 r. najniższą stopę bezrobocia rejestrowanego zanotowano w powiecie słubickim (2,2%) i świebodzińskim (2,8%) a także w miastach na prawach powiatu: Gorzowie Wlkp. (2,2%) i Zielonej Górze (2,5%). Najwyższy poziom bezrobocia wyrażony wartością stopy bezrobocia rejestrowanego zanotowano w powiatach: strzelecko-drezdeneckim (9,4%), zielonogórskim i wschowskim (po 7,7%).

Rysunek 5. Bezrobocie rejestrowane w województwie lubuskim w 2022 r.

(stan na dzień 31.12.2022).

Niekorzystnym zjawiskiem na rynku pracy jest wydłużający się okres pozostawania bez zatrudnienia. Według danych GUS liczba bezrobotnych zarejestrowanych pozostających **dłużej niż 1 rok bez pracy w końcu 2022 r. to 4,7 tys.** wobec 17,2 tys. w 2012 r. Najwięcej bezrobotnych w tej grupie zanotowano w powiecie zielonogórskim (0,8 tys.), a także w Zielonej Górze i powiecie żarskim (po 0,5 tys.). Najmniej pozostających bez pracy ponad 1 rok zanotowano w powiatach słubickim, sulęcińskim i świebodzińskim (po 0,1 tys.). Udział bezrobotnych zarejestrowanych pozostających dłużej niż 1 rok bez pracy w ogólnej liczbie bezrobotnych w województwie lubuskim wyniósł 29,9% w końcu 2022 r. (39,1% w 2021 r. i 28,4% w 2012 r.). Należy jednak podkreślić, że w 2022 r. województwo lubuskie było na 2. miejscu (po województwie wielkopolskim) po względem najmniejszego odsetka pozostających bez pracy ponad 1 rok, przy średniej krajowej 40,5%. Najbardziej

korzystną wartość wskaźnika zanotowano w Gorzowie Wlkp. (20,9%) i powiecie żagańskim (21,0%). Najwyższy poziom tego wskaźnika zanotowano w powiecie zielonogórskim i wschowskim (odpowiednio 44,7% i 35,3%). W województwie 62,0% bezrobotnych zarejestrowanych pozostających dłużej niż 1 rok bez pracy stanowiły kobiety, przy średniej wartości wskaźnika w kraju 57,5%.

W trudnej sytuacji na rynku pracy są bezrobotni powyżej 50 roku życia. Na koniec grudnia 2022 r. w województwie lubuskim zarejestrowanych było 4.407 osób w tym wieku, czyli 28,0% ogółu bezrobotnych. Wśród bezrobotnych w tej grupie w dalszym ciągu dominowali mężczyźni (63,0%). Pod względem wykształcenia najczęściej było osób z ukończoną szkołą zasadniczą zawodową/branżową (39,3%) oraz z ukończoną szkołą gimnazjalną/podstawową i poniżej (33,4%).

Jedną z liczniejszych grup bezrobotnych są osoby do 30 roku życia. W tej kategorii wiekowej w końcu 2022 r. zarejestrowanych było 3.601 bezrobotnych, tj. 22,9% ogółu bezrobotnych. Najwięcej bezrobotnych w wieku do 30 roku życia posiadało staż pracy od 1 do 5 lat (38,6%) oraz wykształcenie gimnazjalne i poniżej (27,5%). W tej kategorii bezrobotnych przeważały kobiety stanowiąc 65,6%.

W przeciągu kilku lat zmieniła się sytuacja na rynku pracy w obszarze bezrobocia. Rynek pracodawcy przekształcił się w rynek pracownika, a lubuska gospodarka, podobnie jak w całym kraju, odczuła brak rąk do pracy. Wyzwaniem pozostaje wciąż aktywizacja grup bezrobotnych znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy, tj. długotrwale bezrobotnych, osób młodych i po 50 roku życia. Kategoria bezrobocia zmniejszyła swoją rolę w obszarze ekonomicznym, pozostaje jednak wyzwaniem w obszarze społecznym (aktywizacja osób znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy).

Migracje zarobkowe

Od 2015 r. wyraźnie zmieniała się w województwie lubuskim, jak i całym kraju, sytuacja związana z imigrantami, którzy przybywają do Polski w celu podjęcia pracy.

Liczba wydanych zezwoleń na pobyt dla cudzoziemców w regionie wzrosła z 6.497 w roku 2015 do 27.883 w roku 2022 (w tym na pobyt stały 1.559, a na czasowy 20.792). Zdecydowaną większość stanowiły osoby w wieku 20-39 lat, płci męskiej. 19.374 wydanych zezwoleń dotyczyło obywateli Ukrainy³⁶. W 2021 r. wydano w województwie lubuskim 14.199 zezwoleń na pracę, co w stosunku do 2015 r. (2.666 zezwoleń) wskazuje, że liczba zezwoleń wzrosła ponad pięciokrotnie³⁷.

Według raportu Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w latach 2015-2021 we wszystkich województwach systematycznie rosła liczba cudzoziemców, którzy zgłoszeni zostali do ubezpieczeń emerytalnego i rentowych³⁸. Liczba ta wzrosła w województwie lubuskim z 5.103 w roku 2015 do 31.000 w roku 2021 (10. wynik wśród polskich województw). Z tej liczby największą grupę stanowili imigranci z Gruzji (4,8% wszystkich imigrantów Gruzji w Polsce), następnie Mołdawii (4,6%) i Ukrainy (4,1%).

W 2022 r. największy udział wśród cudzoziemców stanowią obywatele Ukrainy, następnie Białorusi i Gruzji. Liczba cudzoziemców zgłoszonych do ubezpieczenia emerytalno-rentowego wyniosła na koniec 2022 r. 32.931 osób, tj. o 1.931 więcej niż w tym samym okresie 2021 roku (choć wzrost nie jest tak znaczny, jak

³⁶ Opracowanie własne na podstawie danych umieszczonych na portalu, <https://migracje.gov.pl/>, (08.03.2023).

³⁷ Zezwolenia na pracę cudzoziemców w 2021 roku. Informacja sygnalna, GUS, Warszawa 20.05.2022 r.

³⁸ Raport Cudzoziemcy w polskim systemie ubezpieczeń społecznych – XII 2021, Zakład Ubezpieczeń Społecznych Departament Statystyki i Prognoz Aktuariatnych, Warszawa czerwiec 2022.

w analogicznych poprzednich porównywanych okresach 2021/2020 roku, gdzie różnica ta wynosiła więcej o 9.056 osób)³⁹.

Z danych ONZ wynika, że w 2020 r. prawie 4,5 mln Polaków mieszkało poza granicami kraju, a Polska należy do największej (liczbowo) emigracji w UE, zajmując 12. miejsce na świecie. Zdecydowana większość podejmuje decyzję o wyjeździe z powodów zarobkowych⁴⁰. Jednak w 2020 r. liczba Polaków przebywających czasowo w innych krajach zmniejszyła się w stosunku do 2019 r. o 176 tys. (7,3 proc.). Również w Lubuskim mniej osób decyduje się na wyjazd - saldo migracji zagranicznych na pobyt stały ludności w wieku produkcyjnym w województwie lubuskim w 2021 r. wyniosło - 105 i spadło w stosunku do 2018 r., kiedy wyniosło - 140. Liczba wymeldowań ludności w wieku produkcyjnym związanych z migracją zagraniczną na pobyt stały nieznacznie spadła w porównaniu do 2018 r., kiedy wyniosła 307 – w 2021 r. były to 283 wymeldowania.

Nasileniu ulega ekonomiczne zjawisko tzw. drenażu mózgow, polegającego na skłanianiu specjalistów wysokiej klasy do podejmowania pracy w krajach uprzemysłowionych przez zapewnienie im lepszych warunków ekonomicznych i nowoczesnej organizacji pracy. Dane z raportu nt. drenażu mózgow, przygotowanego dla Europejskiego Komitetu Regionów (2018 r.) pokazują, że Polska jest największą ofiarą drenażu mózgow w Europie - prawie 580 tys. Polaków po studiach w 2017 r. mieszkało w innym kraju UE. To najwięcej spośród 28 państw UE. Udział wysoko wykwalifikowanych pracowników wśród migrantów w latach 2014-2017 stale rósł. Największy wzrost odnotowano wśród pracowników z Węgier (51%), Chorwacji (46%) i Słowacji (41%), ale w liczbach bezwzględnych najwyższa liczba najlepiej wykształconych osób w 2017 r. pochodziła z Polski (576 tys.). Co piąta osoba migrująca z Polski (22,8%) posiadała wykształcenie wyższe, a ponad 44% ukończyło edukację z wykształceniem średnim (w tym wykształcenie zawodowe stanowiło 21,4%). Porównanie poziomu wykształcenia ogółu ludności Polski do osób emigrujących z państwa, prowadzi do wniosku, że zdecydowaną większość stanowiły osoby o wykształceniu specjalistycznym oraz wysokich kwalifikacjach⁴¹. Głównymi przyczynami odpływu wykwalifikowanej siły roboczej były czynniki ekonomiczne.

3.3. Przedsiębiorczość, przemysł, usługi

Przemysł

Wskaźnik produkcji sprzedanej przemysłu w przeliczeniu na jednego mieszkańca wyniósł w 2021 r. 48,2 tys. zł, przy średniej krajowej 51,3 tys. zł. Wartość produkcji sprzedanej przemysłu plasuje region na 12. miejscu (46,89 mld zł), a w przypadku wartości produkcji sprzedanej przetwórstwa przemysłowego na 11. miejscu w kraju (44,94 mld zł).

Do wiodących branż lubuskiej gospodarki należy **sektor motoryzacyjny**. W 2021 r. produkcja sprzedana w dziale produkcja pojazdów samochodowych, motocykli, części wyniosła 6,1 mld zł. Branżami rozwijającymi się w oparciu o dostępność surowców naturalnych są: **przemysł drzewny i meblowy** o produkcji sprzedanej w wysokości odpowiednio 4,9 mld zł i 1,8 mld zł, **spożywczy** – 3,5 mld zł i **papierniczy** – 3,3 mld zł. Znaczny udział w produkcji sprzedanej przemysłu ma także **produkcja metali** – 2,8 mld zł i **wyrobów z metali** – 3,6 mld zł oraz **produkcja maszyn i urządzeń**, ze specyficzną produkcją pieców do obróbki cieplnej – 1,4 mld zł. Województwo lubuskie ze względu na udział w produkcji krajowej, od lat jest też potentatem w zakresie produkcji mięsa indyczego.

³⁹ Liczba ubezpieczonych, którzy w zgłoszeniu do ubezpieczeń emerytalnego i rentowych podali obywatelstwo inne niż polskie według województw, <https://psz.zus.pl/kategorie/ubezpieczeni/ubezpieczenia-emerytalne-i-rentowe>, (08.03.2023).

⁴⁰ Raport *Migracje zarobkowe Polaków*, edycja X, listopad 2021 roku, Gi Group Poland S.A.

⁴¹ *Opinia Europejskiego Komitetu Regionów - Drenaż mózgow w UE: sprostanie wyzwaniu na wszystkich szczeblach*, Dz.U.U.E.C.2020.141.34.

Nie bez znaczenia jest produkcja komputerów, wyrobów elektronicznych i optycznych za sprawą gorzowskiej spółki TPV, która jako producent telewizorów LCD i OLED znajduje się w grupie 100 największych polskich eksporterów (przychody ze eksportu 4,2 mld zł, przychody ze sprzedaży 5,2 mld zł)⁴².

Tabela 2. Produkcja sprzedana przemysłu w województwie lubuskim.

Wyszczególnienie	2012	2020	2021	2012	2020	2021
	w mln zł; ceny bieżące			rok poprzedni =100; ceny stałe		
Produkcja pojazdów samochodowych, przyczep i naczep	4 072,3	5651,4	6 115,8	103,5	86,6	103,8
Produkcja wyrobów z drewna, korka, słomy i wikliny	3 006,6	3937,9	4 880,9	94,8	102,2	103,0
Produkcja wyrobów z metali	1 820,3	2525,8	3 580,7	106,5	82,4	126,2
Produkcja artykułów spożywczych	2 466,7	3312,1	3 529,5	105,7	98,4	96,4
Produkcja papieru i wyrobów z papieru	2 158,7	3028,4	3 254,4	104,1	103,2	102,4
Produkcja metali	552,5	1597,8	2 811,0	163,5	81,7	140,6
Produkcja wyrobów z pozostałych surowców niemetalicznych	1 467,8	1738,2	2 168,1	89,8	95,6	115,3
Produkcja wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych	846,0	1534,8	1 865,6	105,7	111,9	104,4
Produkcja mebli	461,5	1495,2	1 815,7	96,6	91,5	104,0
Produkcja chemikaliów i wyrobów chemicznych	774,7	1193,2	1 575,6	89,2	98,7	114,7
Produkcja maszyn i urządzeń	950,3	1136,4	1 377,8	99,6	76,0	105,2
Produkcja urządzeń elektrycznych	363,7	848,7	1 089,3	104,6	96,1	120,3

Źródło: Urząd Statystyczny w Zielonej Górze.

Po spadku produkcji sprzedanej przemysłu w 2012 r. (o 5,2% w stosunku do poprzedniego roku, w cenach stałych) w kolejnych latach (do 2020 r.) notowano jej wzrost: najwyższy w 2014 r. (o 14,3% w skali roku) oraz

⁴² *Liderzy polskiego eksportu. Ranking Top Polscy Eksporterzy 2022*, Forbes, z dnia 14.11.2022, www.forbes.pl/rankingi/liderzy-polskiego-eksportu-ranking-top-polscy-eksporterzy-2022/qx8qy64, (28.02.2023).

w 2016 r. (o 8,6%). W 2020 r. po raz pierwszy od 2012 r. produkcja sprzedana przemysłu zmniejszyła się w skali (o 5,3%), co było związane z wpływem pandemii COVID-19 na działalność przedsiębiorstw przemysłowych. W 2021 r. produkcja sprzedana przemysłu wzrosła w porównaniu z poprzednim rokiem o 8,9%.

W 2021 r., spośród 30 działów przemysłu występujących w województwie lubuskim, wzrost produkcji sprzedanej w stosunku do poprzedniego roku odnotowano w 23 działach, które zrealizowały łącznie 89,6% produkcji sprzedanej przemysłu ogółem. Bardzo ważną rolę przemysłu w lubuskiej gospodarce obrazuje wysoki udział przemysłu w tworzeniu wartości dodanej brutto, który w 2020 r. usytuował region na 1. miejscu w kraju, z wartością wskaźnika na poziomie 33,0% (wobec 31,9% w 2012 r.). Dynamiczny rozwój przemysłu wpisuje się w tendencje **reindustrializacji**, która zakłada dążenie do inteligentnej transformacji polskiego przemysłu, opartej na nowoczesnych technologiach, co w połączeniu z niskimi kosztami produkcji ma pozwolić na zwiększenie jego konkurencyjności. Udział budownictwa w WDB zmniejszył się w tym okresie z 7,0% w 2012 r. do 6,8% w 2020 r.

W 2021 r. w przemyśle pracowało 90.135 osób, a w budownictwie 23.800 osób, co łącznie stanowiło 33,5% ogółu pracujących w regionie. Województwo lubuskie w tym zakresie osiąga jeden z wyższych wyników w kraju, większy procentowy udział pracujących w przemyśle i budownictwie w 2021 r. zanotowano tylko w województwach śląskim i opolskim.

Głównymi ośrodkami gospodarczymi Województwa Lubuskiego są jego stolice oraz miasta takie jak Nowa Sól, Kostrzyn nad Odrą, Świebodzin oraz Żary.

Gorzów Wielkopolski charakteryzuje się koncentracją dużych i nowoczesnych zakładów produkcyjnych, z których znaczącą część stanowią filie globalnych korporacji. Są to wiodący producenci w swoich branżach w zakresie m.in.: **motoryzacji, wyrobów chemicznych, farmacji weterynaryjnej oraz sprzętu elektronicznego**. Wizytówką miasta są także zakłady specjalizujące się w produkcji: **wyrobów z metali** na potrzeby branży budowlanej, motoryzacyjnej i kolei, konstrukcji i urządzeń dla przemysłu maszynowego, energetycznego, drzewnego oraz dla rolnictwa. Silnie reprezentowane są: branża budowlana, producenci artykułów spożywczych oraz sektor handlu i usług.

Zieloną Górę cechuje zróżnicowanie branżowe z wyraźną **dominacją sektora usługowo-handlowego**. W przetwórstwie przemysłowym istotną rolę odgrywa produkcja artykułów spożywczych i napojów alkoholowych, maszyn i urządzeń oraz przetwórstwo drewna. Występuje ponadto duże nasycenie firm z branży **elektrotechnicznej i informatycznej**. Dynamicznie rozwijają się - w tym o zasięgu globalnym - sektor fintech (m.in. Cinkciarz, Streamsoft, DTP, Perceptus, Metapack) i usług e-commerce (E-obuwie, Modivo, Denley, Sportano, Expondo). Ponadto jednym z największych pracodawców, a zarazem graczy na polskim rynku e-mobilności jest Ekoenergetyka Polska - producent ładowarek do pojazdów elektrycznych.

Przykładem inwestycji, w ciągle rosnącej **branży e-mobility**, jest trwająca obecnie w **Szprotawie** (powiat żagański) budowa zakładu produkującego obudowy do samochodowych baterii elektrycznych należąca do chińskiego koncernu Minth Group.

Przetwórstwo przemysłowe w **Żarach** cechuje nowoczesność i duża różnorodność. Przy użyciu najnowocześniejszych technologii produkowane są tam **płyty i wyroby drewnopochodne**. Na potrzeby branży **motoryzacyjnej**: tekstylia, elementy plastikowe, systemy dachowe oraz szkło hartowane do pojazdów, jak również do mebli i sprzętu AGD. Tworzywa sztuczne obejmują produkty dla branży spożywczej oraz elementy wykończenia dla branży budowlanej. Ważną pozycję zajmuje też przemysł maszynowy i metalowy.

Innym widocznym trendem jest powstawanie firm kooperujących i świadczących usługi dla wojsk USA i stacjonujących w Polsce żołnierzy amerykańskich, których obecność w kraju jest najbardziej liczna w województwie lubuskim (m.in. Zgrupowanie Żagań Karliki - ok. 5 tys. żołnierzy).

Nowa Sól podniosła się z zapaści gospodarczej lat 90. XX w. i stała się ponownie silnym ośrodkiem przemysłowym. Działają tam liczne **firmy metalowo-odlewnicze** produkujące głównie dla odbiorców z branży motoryzacyjnej. Innowacyjne rozwiązania oferują firmy projektujące i budujące maszyny, z kolei branża elektrotechniczna oferuje różnorodne typy oświetlenia. Na gospodarczej mapie Nowej Soli swoją obecność zaznaczyły firmy branży spożywczej z zaawansowanymi półproduktami oraz daniami gotowymi do spożycia.

W Lubuskiem występują branże przetwórstwa przemysłowego, które wykazują silną koncentrację w kilku innych lubuskich miejscowościach. W **Kostrzynie nad Odrą**, zlokalizowane są firmy składające się zarówno z globalnych graczy, jak i krajowych producentów, które specjalizują się w produkcji papieru i wyrobów z papieru (m.in.: Arctic Paper, ICT, Hanke Tissue, Stenqvist). **Świebodzin** to skoncentrowana produkcja urządzeń do obróbki cieplnej i powierzchniowej metali oraz pieców topialnych (m.in.: Seco Warwick, AMP, Remix). **Powiat Wschowski** znany jest z produkcji wędlin, świeżego i mrożonego mięsa (Balcerzak, ZPM Sława). Wśród dominujących i mocno rozwijających się w ostatnich latach sektorów obserwujemy duże nasycenie firm z branży elektrotechnicznej i informatycznej. Dynamicznie rozwijają się także firmy o zasięgu globalnym w sektorach takich jak fintech, e-commerce czy e-mobility. Wskazywane obszary inwestycyjne istotne w kolejnych latach w województwie lubuskim (podobnie jak w całym kraju) to m.in. cyfryzacja firm oraz branża nowych technologii.

Usługi

Przedsiębiorstwa prowadzące działalność usługową generowały łącznie ok. **57% wartości dodanej brutto** w 2020 r., tj. o 0,2 p. proc. więcej niż w 2012 r. i o 6,6 p. proc. mniej niż średnio w kraju. Pracujący w sektorze usług stanowili w 2021 r. ponad 60% ogółu pracujących w województwie. Produktywność pracy w tym sektorze, mierzona wartością dodaną brutto w przeliczeniu na 1 pracującego, w 2020 r. wyniosła 126,2 tys. zł, tj. o ok. 14% mniej niż średnio w kraju (158,1 tys. zł).

Biorąc pod uwagę poszczególne sekcje PKD zaliczane do sektora usług, najwięcej podmiotów koncentruje sekcja **G (handel i naprawa pojazdów samochodowych)**, której udział w ogóle podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON w 2022 r. wyniósł 20,1% (był jednak mniejszy niż w 2012 r., kiedy wyniósł 26,8%). Liczba podmiotów gospodarczych prowadzących działalność w ramach tej sekcji zmniejszyła się jednak w porównaniu z 2012 r. o blisko 12%. Wzrosła natomiast liczba podmiotów prowadzących działalność związaną **obsługą rynku nieruchomości** (sekcja L) – o ok. 23%, a udział tej sekcji w ogóle podmiotów gospodarczych wpisanych w rejestrze REGON wyniósł 9,8% (wobec 9,4% w 2012 r.).

Wzrosła także liczba podmiotów z sekcji M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna – o 31%, co skutkowało wzrostem udziału tej sekcji w ogóle podmiotów w województwie z 6,5% do 7,2%.

Znaczący pod względem liczby podmiotów gospodarczych jest sektor usług związanych z **transportem i gospodarką magazynową (sekcja H)**, w którym liczba podmiotów wzrosła w porównaniu z 2012 r. o ponad 15%. Udział podmiotów związanych z działalnością transportową w ogóle podmiotów gospodarczych w województwie wyniósł 6,5% (wobec 6,7% w 2012 r.).

Pomimo dużego potencjału przyrodniczego i kulturowego, wciąż dużo słabości wykazuje lubuska turystyka. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w obiektach turystycznych województwa wyniósł w 2022 r. 31,2%, a baza noclegowa obiektów turystycznych jest słabo rozwinięta⁴³.

⁴³ Potencjał turystyczny regionu opisany został szczegółowo w Rozdziale 3.6.

Stan i struktura przedsiębiorstw

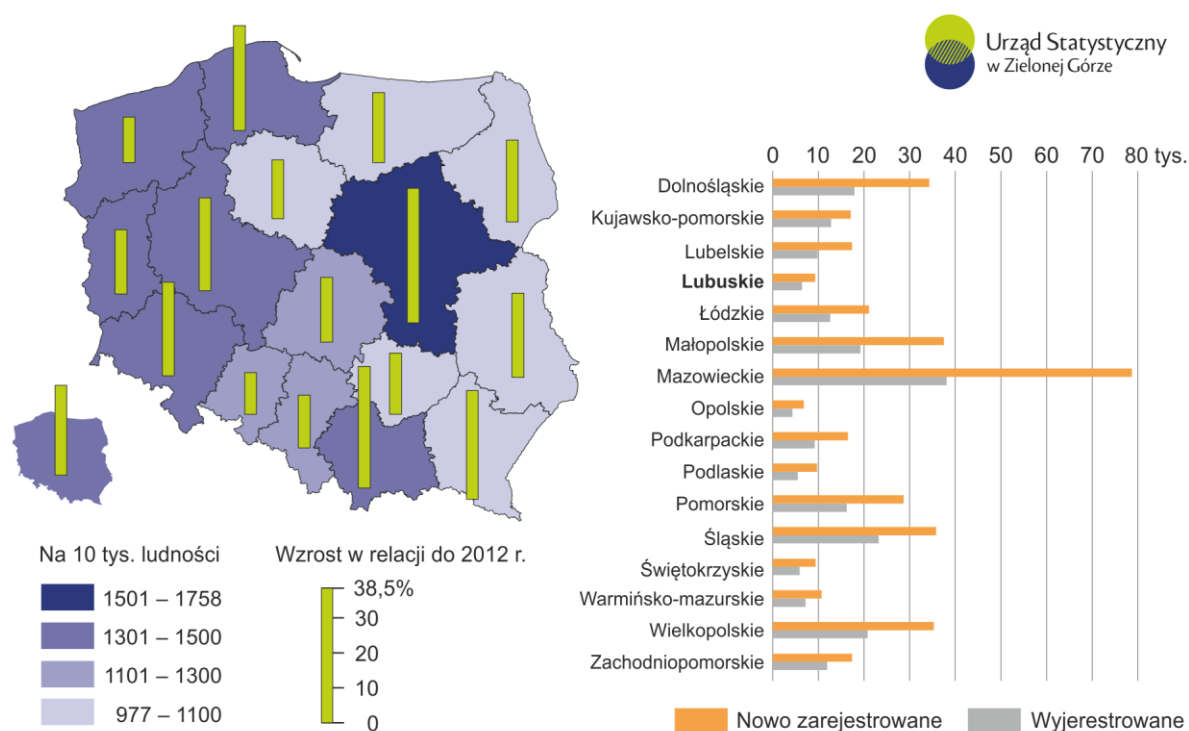
Według stanu na koniec grudnia 2022 r. w rejestrze REGON województwa lubuskiego wpisanych było 127,5 tys. osób prawnych, jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej oraz osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (bez osób fizycznych prowadzących gospodarstwa indywidualne w rolnictwie), tj. o 18,4% więcej niż w końcu 2012 r. Wzrost liczby podmiotów w porównaniu z 2012 r. odnotowano m.in. w sekcjach: budownictwo (o 67,5%), obsługa rynku nieruchomości – o 23,4%, M (o 31,2%), transport i magazynowanie (o 15,3%) oraz przetwórstwo przemysłowe (o 6,6%). Zmniejszyła się liczba podmiotów m.in. w sekcji handel; naprawa pojazdów samochodowych (o 11,5%).

W układzie przestrzennym wzrost liczby podmiotów wpisanych do rejestru REGON zanotowano m.in. w Zielonej Górze (o 41,4%), a w powiatach: gorzowskim (o 32,9%), nowosolskim (o 27,4%), strzelecko-drezdeneckim (o 25,1%) i wschowskim (o 24,7%).

W 2022 r. do rejestru REGON wpisanych zostało 9,3 tys. nowych podmiotów, tj. o 11,0% mniej niż w 2012 r. Wśród nowo zarejestrowanych podmiotów przeważały osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, których w ciągu roku zarejestrowano 7,9 tys. (tj. 85,3% ogółu nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych).

W 2022 r. wyrejestrowano z rejestru REGON 6,4 tys. podmiotów, tj. o 2,1% więcej niż w 2012 r.

Rysunek 6. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON w 2022 r.

W województwie lubuskim liczba podmiotów gospodarczych z udziałem **kapitału zagranicznego sukcesywnie się zmniejsza**. W 2021 r. liczba spółek z kapitałem zagranicznym na 10 tys. ludności wyniosła 5,2, co lokuje region na 6. miejscu w kraju. Wartość tego wskaźnika zmniejszyła się w porównaniu z poprzednimi latami, w tym w stosunku do 2012 r., kiedy wyniosła 7,5.

Podmioty z udziałem kapitału zagranicznego to głównie mikro i małe przedsiębiorstwa (o liczbie pracujących mniejszej niż 10 osób), jednak ich udział w strukturze podmiotów z kapitałem zagranicznym znacząco się

zmniejszył (z blisko 63% w 2012 r. do ok. 51%). Zanotowano również niewielkie zmniejszenie odsetka podmiotów o liczbie pracujących od 10 do 49 osób (z nieco ponad 21% w 2012 r. do 20,9%). Wyższy w strukturze był odsetek podmiotów dużych, o liczbie pracujących od 50 do 249 osób (z blisko 13% do 20%) oraz 250 osób i więcej (z 4% do 9%).

Według stanu na koniec 2021 r., kapitał podstawowy podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego wyniósł 1.928,3 mln zł i w porównaniu z 2012 r. zmniejszył się o 1,5% (w Polsce odnotowano wzrost kapitału podstawowego o 25,1%). Ponadto kapitał podstawowy lubuskich podmiotów stanowił zaledwie 0,7% kapitału podstawowego podmiotów w kraju (w 2012 r. – 0,9%). Wielkość ta lokowała województwo lubuskie na 14. miejscu, przed województwami: warmińsko-mazurskim i podlaskim.

Zdecydowanie największa część kapitału zagranicznego była zaangażowana w podmiotach zajmujących się przetwórstwem przemysłowym (74,7% kapitału podstawowego ogółem).

Według stanu w końcu 2021 r., kapitał zagraniczny zaangażowany w podmiotach województwa lubuskiego pochodził z 39 krajów, w tym przede wszystkim z krajów Unii Europejskiej (60,4% ogólnej wartości kapitału zagranicznego). Najwięcej kapitału ulokowali inwestorzy z Niemiec. Z tego kraju pochodziło 239 udziałowców (43,5% ogółu inwestorów w województwie), a wartość wniesionego przez nich kapitału (zaangażowanego w 278 podmiotach w województwie lubuskim) wyniosła 395,2 mln zł (tj. 21,3% kapitału zagranicznego ulokowanego w województwie lubuskim). Wyróżniające się pod względem wielkości zaangażowanego w regionie kapitału kraje to także Szwajcaria i Włochy (odpowiednio 12,4% i 8,6% kapitału zagranicznego ogółem w regionie).

Handel zagraniczny

Wymiana handlowa stanowi jeden z kluczowych elementów lubuskiej gospodarki. Cechą charakterystyczną lubuskiego eksportu jest silna koncentracja na rynkach państw UE – województwo lubuskie, obok opolskiego i śląskiego, ma najsilniejsze relacje z państwami Unii. Wartość eksportu w województwie lubuskim w 2020 r. wyniosła 6,2 mld euro, czyli o 0,3 mld euro mniej niż w 2019 r. Udział regionu w generowaniu krajowego eksportu w 2020 r. wyniósł 2,6%. Natomiast po przeliczeniu wartości eksportu na mieszkańca region lubuski plasuje się na 3. miejscu w kraju, po województwie dolnośląskim i wielkopolskim (6,2 tys. euro w 2020 r.). Liczba firm eksportujących wyniosła w województwie lubuskim 1.136. Lubuskie ma najwyższy w kraju udział eksportu w produkcji sprzedanej przemysłu w latach – w 2020 r. wyniósł on 71,4%.

Do Unii Europejskiej trafia blisko 80% całkowitego wywozu z Lubuskiego. Najważniejszym odbiorcą lubuskiego eksportu są Niemcy, a w dalszej kolejności Francja, Wielka Brytania i Holandia. W imporcie również dominują Niemcy, następnie Chiny, Holandia i Czechy. Struktura wymiany handlowej województwa lubuskiego jest odzwierciedleniem produkcji przemysłowej. W eksporcie dominują maszyny i urządzenia elektryczne, produkty branży meblowej, akcesoria samochodowe, maszyny i urządzenia oraz artykuły do obróbki drewna i papieru. W dalszej kolejności, z papieru, branży spożywczej, chemicznej i metalowej. Towarem eksportowym są również usługi w zakresie transportu i logistyki.

Wartość wymiany handlowej województwa lubuskiego wzrosła z 9,58 mld euro w 2020 r. do 12,01 mld euro w 2021 r. Wartość eksportu rok do roku wzrosła z 6,07 mld euro do 7,51 mld euro, a wartość importu w tym samym okresie wzrosła z 3,51 mld euro do 4,50 mld euro. Zwiększyła się także liczba kierunków eksportu ze 159 w 2020 roku do 190 w 2021 r., ale zmniejszyły się kierunki importu ze 124 w 2020 r. do 95 w 2021 r.⁴⁴.

⁴⁴ Dane pozyskane z Krajowej Administracji Skarbowej w trybie Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 12 lutego 2018 r. w sprawie trybu udostępniania danych INTRASTAT i EXTRASTAT oraz wysokości opłat za przetworzenie tych danych, stan na kwiecień 2022 r.

Atrakcyjność inwestycyjna

Atrakcyjność inwestycyjną Lubuskiego wyróżnia położenie geograficzne, dobrze rozwinięta infrastruktura transportowa, stosunkowo niskie koszty pracy, wolne tereny pod działalność gospodarczą, obecność dostawców, poddostawców i odbiorców. Istotnym czynnikiem jest również potencjał naukowo-badawczy lubuskich uczelni oraz parków naukowo-technologicznych, nie bez znaczenia jest także proinwestycyjne nastawienie władz gmin oraz zwolnienia podatkowe.

Z analizy potencjału inwestycyjnego województwa⁴⁵ przeprowadzonej w 2021 r. na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego wynika, że największe deficyty wpływające na atrakcyjność inwestycyjną regionu widoczne są w zakresie rozbudowy i modernizacji infrastruktury transportowej usprawniającej tranzyt oraz komunikację w obrębie regionu, w związku z tym konieczna jest dalsza rozbudowa sieci dróg wojewódzkich i obwodnic. Ponadto niezbędne są inwestycje gminne w zakresie uzbrojenia terenów inwestycyjnych (także w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego) czy obejmowanie terenów inwestycyjnych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Należy także kontynuować i intensyfikować pozyskiwanie pracowników z zagranicy do czego niezbędne jest wsparcia informacyjno-doradcze oraz kursy i szkolenia (w szczególności zawodowe i językowe). Ponadto, aby być jeszcze bardziej konkurencyjnym województwem w oczach inwestorów należy zintensyfikować działania zachęcające uczelnie i szkoły do uwzględnienia w programach kształcenia i ofercie edukacyjnej zawodów deficytowych w regionie, tak aby zrekompensować brak siły roboczej o specyficznych kwalifikacjach dostosowanych do wymogów określonych branż.

W województwie lubuskim widoczne są słabe sieci powiązań gospodarczych, w tym inicjatyw klastrowych. Konieczne jest podjęcie działań mających na celu rozwój klastrów jako czynnika zwiększającego atrakcyjność inwestycyjną lokalizacji, w tym wyłonienie regionalnych klastrów kluczowych, a także zapewnienie instrumentów finansowania rozwoju najdynamiczniej rozwijających się przedsiębiorstw, zdolnych do konkurencji na rynkach zagranicznych w oparciu o innowacje.

Ostatnie lata przyniosły duże inwestycje w zakresie parków przemysłowych, które oferują duże i nowoczesne powierzchnie pod wynajem (m.in. Panattoni, EQT Exeter). W 2022 roku zasoby magazynowo-przemysłowe województwa przekroczyły granicę 1 mln m² co jest potwierdzeniem, że rynek ten jest w fazie dynamicznego rozwoju - Lubuskie zajmuje trzecie miejsce w kraju pod względem wolumenu powierzchni będącej w budowie. Większość tych inwestycji jest zlokalizowana wzdłuż trasy S3 stanowiącej kręgosłup transportowy regionu. Zgodnie ze zmieniającymi się trendami konsumenckimi wynikającymi m.in. z pandemii COVID-19 duża część tych firm zajmuje się e-commerce m.in. TK Maxx i BestSecret w Sulechowie, Amazon czy Fiege/Zalando w Świebodzinie. Inne ważne parki magazynowo-przemysłowe powstałe w ostatnich latach to Mapletree w Krośnie Odrzańskim, Hermes Fulfilment w Iłowej czy Hillwood w Rokietnicy.

Instytucje otoczenia biznesu

Do jednostek wspierających lubuską przedsiębiorczość zaliczają się m.in. agencje rozwoju, izby gospodarcze, organizacje pracodawców, parki przemysłowe i technologiczne, fundusze wsparcia i centra rozwoju oraz lokalne grupy działania.

Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. w Zielonej Górze powstała w 1993 r. z większościowym udziałem Samorządu Województwa Lubuskiego. ARR realizuje swoje cele poprzez podejmowanie działań finansowych, doradczych, szkoleniowych oraz informacyjnych, ukierunkowanych na promowanie rozwoju małych i średnich

⁴⁵ Analiza potencjału inwestycyjnego województwa lubuskiego w ramach projektu pn. *Standardy obsługi inwestora w województwie lubuskim* przygotowany dla Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego przez Bluehill Sp. z o.o. oraz Innoreg Sp. z o.o., Warszawa, kwiecień 2021 r.

przedsiębiorstw, a także programów Unii Europejskiej skierowanych do przedsiębiorców. W jej strukturze działa Lubuski Fundusz Pożyczkowy.

Do najważniejszych organizacji pracodawców należą: **Zachodnia Izba Przemysłowo-Handlowa w Gorzowie Wielkopolskim**, **Organizacja Pracodawców Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze**, **Lubuski Sejmik Gospodarczy** oraz **Lubuska Organizacja Pracodawców w Gorzowie Wielkopolskim**. W strukturze Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze działalność w zakresie promocji przedsiębiorczości prowadzą regionalne **Centrum Obsługi Inwestora** oraz **Centrum Obsługi Inwestorów i Eksporterów**, świadczące usługi o charakterze informacyjnym w zakresie pro-biz, skierowane do inwestorów zagranicznych oraz w zakresie pro-eksport, a także do przedsiębiorstw polskich, organizacji zrzeszających przedsiębiorców i osób fizycznych chcących rozpocząć działalność eksportową.

Dzięki znaczącemu wsparciu ze środków unijnej perspektywy finansowej 2007-2013, zbudowano parki przemysłowe i naukowo-technologiczne oraz ośrodki badawczo-rozwojowe. Na terenie województwa lubuskiego funkcjonują:

Park Naukowo-Technologiczny Uniwersytetu Zielonogórskiego sp. z o.o. (PNT UZ sp. z o.o.) w Zielonej Górze (Nowy Kisielin). Dzięki stworzeniu odpowiedniej infrastruktury obejmującej zaplecze lokalowe, sprzętowe i intelektualne, PNT UZ sp. z o.o. prowadzi działania i kreuje lokalny system innowacji i transferu technologii, w szczególności do sektora MŚP. W jego strukturze działają: Centrum Logistyczne Parku Naukowo-Technologicznego i Platformy na rzecz Nauki i Gospodarki, Centrum Zrównoważonego Budownictwa i Energii, Centrum Innowacji - Technologie dla Zdrowia Człowieka, Centrum Technologii Informatycznych. Na jego terenie działa Inkubator Przedsiębiorczości Miasta Zielona Góra, którego oferta skierowana jest do początkujących przedsiębiorców. PNT UZ sp. z o.o. bardzo silnie współpracuje z podstrefą Kostrzyńsko-Słubickiej SSE. Efektem działalności centrów Parku są liczne nowoczesne produkty i usługi m.in. badania nad jakością grafenu i jego zastosowaniami, warsztaty z nowoczesnych technik badawczych, metody wykrywania nowotworów. Park Naukowo-Technologiczny UZ wraz z **podstrefą Kostrzyńsko-Słubickiej SSE** tworzą **Lubuski Park Przemysłowo-Technologiczny**. Efektem działalności centrów i rezydentów Parku są liczne nowoczesne produkty i usługi, m.in. infrastruktura dla pojazdów elektrycznych, rozwiązania informatyczne dla branży kosmicznej i wojskowości, systemy kotwienia dla budownictwa, dla medycyny – metody wykrywania nowotworów, a ponadto sprzedaż grafenu do różnych zastosowań. Oferta dla branży ochrony środowiska obejmuje budowę nowoczesnych biogazowni rolniczych, przemysłowych i farm fotowoltaicznych oraz biologicznych oczyszczalni ścieków. W 2018 r. powstała idea budowy w Nowym Kisielinie Parku Technologii Kosmicznych. Realizacja inwestycji planowana jest na lata 2019 - 2023.

Regionalne Centrum Technologii i Wiedzy Interior sp. z o. o. w Nowej Soli prowadzi projekty badawcze, doradza, szkoli i inkubuje. Poprzez realizację projektu „Sieć Aniołów Biznesu Interior HUB” animuje współpracę gospodarczą, mającą na celu wsparcie doradcze i finansowe firm start-upów. Wynajmuje powierzchnie biurowe, laboratoryjne i produkcyjne. W parku funkcjonują laboratoria: metrologiczne, badań korozyjnych, metalowe, nauk teleinformatycznych, Hurtowni Danych, intuicyjnej archiwizacji elektronicznej danych. Wychodząc naprzeciw zapotrzebowaniu firm branży metalowej, w Parku Interior opracowano systemy i procesy zabezpieczeń antykorozyjnych (np. dla pieców do obróbki cieplno-chemicznej oraz w lakiernictwie przemysłowym). Z myślą o zdrowiu i jakości życia opracowano innowacyjne technologie napelniania wodą spożywczą opakowań wielokrotnego użytku. Pozostałe nowe produkty i innowacje opracowane w Interiorze wprowadziły firmy z branż: produkcji i druku 3D, poligraficznej, motoryzacyjnej, tele-medycyny i dietetyki, ponadto w zakresie systemów pomiarowych.

Gorzowski Ośrodek Technologiczny Park Naukowo-Przemysłowy sp. z o.o. - jego głównym obszarem specjalizacji są projekty związane z technologiami środowiskowymi, obejmujące m.in. niekonwencjonalne źródła

energii, odzysk surowców oraz unieszkodliwianie odpadów. W ramach GOT PNP sp. z o.o. funkcjonuje Centrum Transferu Technologii Środowiskowych, Klub Młodego Wynalazcy oraz laboratoria dla przedsiębiorców. Ponadto w Stanowicach w gminie Bogdaniec utworzono Centrum Badawczo-Wdrożeniowe „Eko-Innowacje”. Dzięki działalności Parku, wynalazcom oraz przedsiębiorcom zainteresowanym badaniami oraz wdrażaniem innowacyjnych rozwiązań technologicznych zapewniana jest pomoc w ramach działalności inkubatora technologicznego, którego oferta obejmuje m.in. możliwość wykorzystania pomieszczeń biurowych, socjalnych, produkcyjnych oraz laboratoriów, usługi finansowe i IT, pomoc prawną, analizę opłacalności technologii oraz wsparcie w jej opatentowaniu i wdrożeniu.

W październiku 2022 r. otworzono pierwszy **inkubator przedsiębiorczości w Gorzowie Wlkp.**, w nowej siedzibie Gorzowskiego Ośrodka Technologicznego. Projekt to wynik wsparcia udzielonego w ramach Programu Operacyjnego – Lubuskie 2020. Jego wartość wynosi blisko 13,4 mln zł. Dofinansowanie unijne wyniosło blisko 9 mln złotych.

Lubuski Ośrodek Innowacji i Wdrożeń Agrotechnicznych sp. z o.o. znajdujący się w Kalsku (jednostka UZ), którego główna działalność skupia się wokół prac dla sektora rolno-spożywczego, a w szczególności dla przetwórstwa spożywczego, ogrodnictwa i szkółkarstwa. Dotychczasowa współpraca Ośrodka z firmami branży spożywczej pozwoliła na wygenerowanie nowych produktów i receptur, (m.in.: pieczywo, makarony, sery, dżemy, karma dla zwierząt). Ośrodek prowadzi również działalność szkoleniową, z której rocznie korzysta ok. 800 osób.

Centrum Energetyki Odnawialnej sp. z o.o. w Sulechowie (jednostka UZ), powstało w celu opracowywania nowych technologii energetycznych oraz po to, aby wspierać przygotowanie kompetentnej kadry inżynierskiej dla przedsiębiorstw projektujących, wytwarzających i wdrażających urządzenia odnawialnych źródeł energii. Współpraca Centrum z firmami zaowocowała opatentowaniem różnych produktów w branży energetycznej (np. pompy ciepła, systemy akumulacji energii cieplnej, układy zabezpieczeń instalacji OZE).

Park Technologii Kosmicznych (PTK) to projekt realizowany w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Lubuskie 2020, który ma na celu m.in. inspirowanie lubuskich przedsiębiorców do kreowania nowych podmiotów gospodarczych. W założeniach Park ma stać się wiodącym ośrodkiem przemysłowo-badawczym inżynierii kosmicznej i satelitarnej. Będzie przystosowany do badań i montażu mniejszych satelitów, ważących maksymalnie 50-100 kg. Docelowo działalność PTK może wpłynąć korzystnie na rozwój nowych kompetencji lubuskich firm umożliwiających uczestnictwo w projektach agencji europejskich takich jak ESA, EUSPA czy też Komisji Europejskiej. Prace budowlane rozpoczęto w 2022 roku, ich zakończenie planowane jest na koniec czerwca, a oddanie Parku do użytku w grudniu 2023 roku. Siedziba Parku o powierzchni 4500 m² będzie mieściła siedem laboratoriów. Nad trzema opiekę merytoryczną będzie sprawował UZ. Są to laboratoria medycyny kosmicznej, inżynierii materiałowej i badań wytrzymałościowych, a także centrum przetwarzania i interpretacji danych satelitarnych oraz cywilnych systemów nawigacji satelitarnej. Pozostałe pracownie będą prowadzić badania w zakresie elektroniki satelitarnej i systemów FPGA, kryptografii i przeciwdziałania cyberzagrożeniom, systemów zrobotyzowanych i sztucznej inteligencji, a także integracji, testów systemów i podsystemów satelitarnych. W tej części znajdują się także pomieszczenia czystego montażu.

Dodatkowo wspieraniem przedsiębiorczości jednostek rozpoczynających działalność gospodarczą zajmują się m.in. Inkubator Przedsiębiorczości przy fundacji „Przedsiębiorczość” w Żarach i Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości działający przy Uniwersytecie Zielonogórskim, Centrum Transferu Technologii.

W województwie lubuskim działa od 1997 r. jedna z największych w Polsce specjalnych stref ekonomicznych. Kostrzyńsko-Słubicka Specjalna Strefa Ekonomiczna (K-SSSE). W związku z uchwaleniem w 2018 r. ustawy o wspieraniu nowych inwestycji, która kreuje polską strefę inwestycji, Polska została podzielona na 14 obszarów. Sprawilo to, że K-SSSE objęła swym działaniem teren całego województwa lubuskiego. Spółka zarządzająca strefą, poza przygotowywaniem w pełni przystosowanych terenów inwestycyjnych, prowadzi kompleksową

obsługę nowych inwestycji, dzięki czemu stanowi pomost dla przedsiębiorstw zagranicznych, ułatwiający i zachęcający do lokalizowania biznesu w Polsce. Do 2018 r. funkcjonowały w województwie lubuskim także Wałbrzyska SSE i Legnicka SSE. W związku ze zmianami wprowadzonymi w 2018 r. (Polska Strefa Inwestycji) terenami inwestycyjnymi w całym województwie dysponuje wyłącznie KSSSE.

Od 2018 r. zwiększyła się liczba decyzji o wsparciu w ramach Polskiej Strefy Inwestycyjnej dla inwestorów krajowych i zagranicznych działających na terenie województwa w ramach K-SSSE. W 2018 było to 6, a w 2019 r. 10 decyzji (m.in. dla branż: motoryzacyjnej, produkcji tworzyw sztucznych, metalowej, elektrotechnicznej, spożywczej, wytwarzania wyrobów ze skór, surowców mineralnych, usług informatycznych oraz w zakresie magazynowania).

W 2020 r. wydano 22 decyzje o wsparciu, których deklarowana suma wydatków inwestycyjnych wyniosła 1.269 mld zł, z możliwością utworzenia 400 nowych miejsc pracy. W 2021 r. wydano 59 decyzji o wsparciu (na sumę 5.296 mld i 1.272 nowe miejsca pracy), a w 2022 r. 26 decyzji na sumę 2.376 mld zł, co pozwoli na stworzenie 658 nowych miejsc pracy. W latach 2020-2022 dominującymi branżami nowych inwestycji była: motoryzacyjna, przetwórstwo drewno i wyroby z drewna, spożywcza, wyroby z gumy i tworzyw sztucznych, wyroby metalowe, urządzenie elektryczne i optyczne.

Lokalne Grupy Działania od 2008 r. zajmują się w regionie rozwojem przedsiębiorczości w małych miejscowościach i na terenach wiejskich, udzielając bezzwrotnych dotacji na podejmowanie działalności gospodarczej przez osoby fizyczne oraz ich rozwijanie, podnoszenie kompetencji osób prowadzących i zamierzających prowadzić działalność gospodarczą w formie: wsparcia marketingowego, doradczego, szkoleniowego. LGD pełnią również na terenie swojego oddziaływania (wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju) funkcję wspierającą i animującą powstawanie i rozwój organizacji pozarządowych i podmiotów ekonomii społecznej, poprzez bezpłatne doradztwo, przyznawanie grantów oraz bezzwrotnych dotacji.

Klasy

Jedynym w regionie klastrem zweryfikowanym przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości jest Stowarzyszenie **Lubuski Klaster Metalowy** z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim. Klaster wspiera rozwój sektora branży metalowej przez promowanie innowacyjności i przedsiębiorczości w regionie, aktywizację współpracy pomiędzy członkami klastra, sektorem badawczo-rozwojowym, instytucjami otoczenia biznesu oraz poprzez współpracę ze sferą nauki i sektorem publicznym. Produkcja wyrobów z metalu, maszyn i urządzeń oraz części zamiennych do pojazdów to ważny obszar branżowy województwa lubuskiego pod względem wartości sprzedaży oraz wielkości zatrudnienia. Z punktu widzenia gospodarki regionu jest to niezwykle cenny potencjał, który wpisuje się w regionalne inteligentne specjalizacje.

W województwie funkcjonowało dotychczas ponad 30 klastrów i inicjatyw klastrowych. Ich okres działalności wynosił od roku do 3 lat, po czym przechodziły one w okres uśpienia. Jednym z tych, który nadal prowadzi swoją działalność jest powstały w ramach współpracy transgranicznej w 2019 r. **Klaster Turystyki Historycznej (KTH)**. Klaster aktywnie prowadzi swoją działalność w zakresie kreowania transgranicznego produktu turystycznego oraz szkolenia z obsługi ruchu turystycznego.

W grudniu 2022 r. została podpisana deklaracja o współpracy na rzecz utworzenia **Lubuskiej Izby Kłastrów Energii**, której celem będzie rozwój energetyki, elektroenergetyki, a w szczególności rozwój systemu energetyki rozproszonej. Jej animatorem jest Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. w Zielonej Górze, a wśród sygnatariuszy są m.in.: lubuscy przedsiębiorcy, organizacje okołobiznesowe, przedstawiciele nauki i lubuskich parków technologicznych.

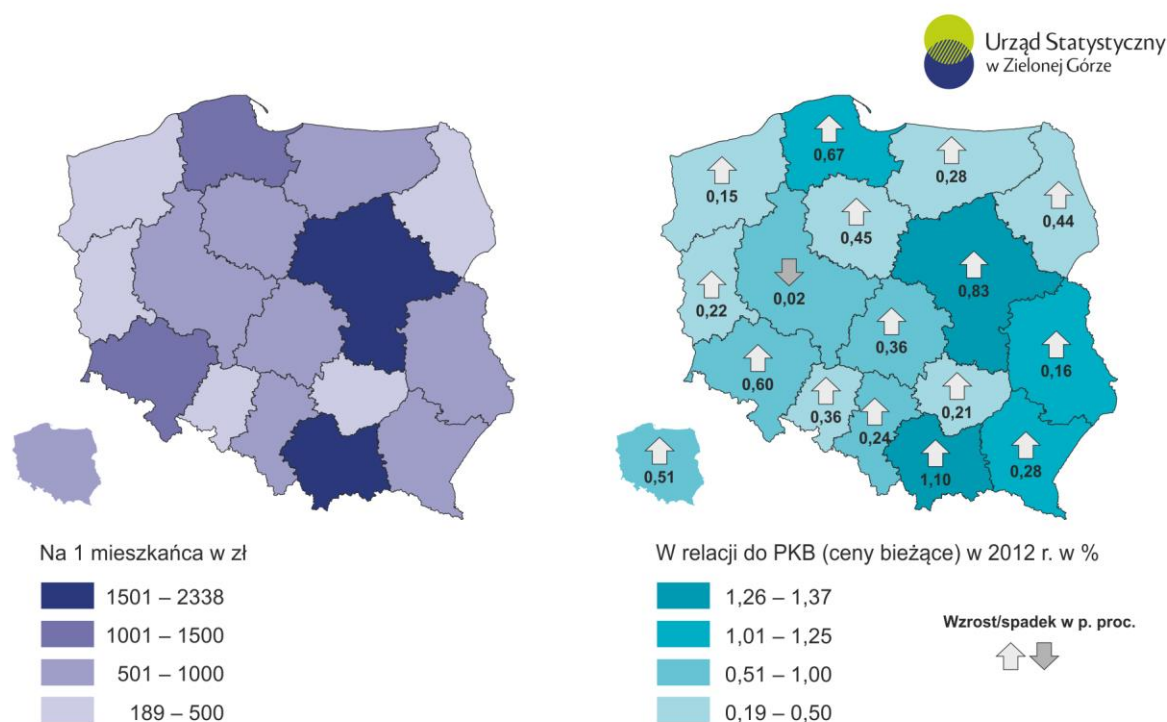
Institucje otoczenia biznesu (IOB) są ważnym partnerem dla administracji publicznej na rzecz wspierania rozwoju przedsiębiorczości. Prowadzono szereg projektów w ramach RPO - L2020, gdzie podmioty te były operatorami czyli pełniły funkcję „pośredników” w przekazywaniu dotacji (np. w projekcie *Bon na innowacje*). Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że istnieje wciąż duży potencjał w zakresie wzmacniania współpracy IOB i administracji publicznej.

3.4. Innowacje

Działalność innowacyjna przedsiębiorstw

W latach 2012-2021 na **działalność badawczo-rozwojową** w województwie lubuskim przeznaczono łącznie ok. 1427,5 mln zł, co stanowiło ok. 0,6% ogółu nakładów na B+R w kraju. W kolejnych latach tego okresu nakłady zrealizowane w regionie (zarówno wyrażone w wartościach bezwzględnych, jak i w przeliczeniu na 1 mieszkańca) utrzymywały się na poziomie znacznie niższym niż w większości pozostałych województw. Podstawowe dane i wskaźniki dotyczące działalności badawczo-rozwojowej uległy jednak poprawie w prezentowanym okresie. W 2021 r. liczba podmiotów gospodarczych prowadzących działalność B+R była ponad 2-krotnie wyższa niż w 2012 r. (odpowiednio 88 wobec 37). Wzrosły również nakłady na B+R z 70,0 mln zł w 2012 r. do 213,1 mln w 2017 r. i 189,3 mln zł w 2021 r.

Rysunek 7. Nakłady na działalność badawczo-rozwojową w 2021 r.

Od 2012 r. lubuskie zajmowało najniższe pod względem wielkości nakładów przeznaczanych na B+R. Podobnie wygląda sytuacja ze względu na wielkość nakładów na B+R na 1 mieszkańca. W 2021 r. wskaźnik wyniósł 189 zł na 1 mieszkańca, czyli wciąż dużo mniej niż średnia w kraju (992 zł), na którą wpływają nakłady realizowane w wielkich ośrodkach Mazowsza – 2338 zł (Warszawa) i Małopolski – 1577 zł (Kraków).

W 2021 r. liczba personelu wewnętrznego w B+R wyniosła 2,0 tys., co stanowiło 0,8% ogółu pracujących w B+R w kraju. Po znacznym wzroście wskaźnika w 2017 r. (wzrost o 68,2% w stosunku do 2016 r.), w 2018 r. odnotowano spadek o 17,5% w stosunku do roku poprzedniego. W latach 2019-2021 ponownie obserwowana

jest tendencja wzrostowa liczby personelu wewnętrznego. Grupa pracujących w B+R stanowi niewielki odsetek ogółu pracujących w województwie, w 2021 r. na poziomie 0,47% (przy średnim odsetku w kraju na poziomie 1,5%).

Istotnym wskaźnikiem jest średni **udział przedsiębiorstw prowadzących działalność innowacyjną** w ogóle działających firm. W województwie lubuskim wskaźnik ten w 2021 r. osiągnął wartość – 13,6% (wobec 20,9% średnio w kraju) i zmniejszył się w stosunku do początku prezentowanego okresu o 0,7 p. proc. – w 2012 r. wynosił 14,3%. Największy odsetek przedsiębiorstw innowacyjnych w województwie odnotowano w 2020 r. (19,5%). Najczęściej innowacje wprowadzają duże firmy, o liczbie pracujących powyżej 250 osób. W 2021 r. w podmiotach o tej klasie wielkości 47,3% stanowiły podmioty prowadzące działalność innowacyjną (wobec 60,3% średnio w kraju). Działalność innowacyjną prowadziło także 25,9% przedsiębiorstw przemysłowych o liczbie pracujących od 50 do 249 osób oraz zaledwie 6,9% przedsiębiorstw o liczbie pracujących od 10 do 49 osób.

Innowacje częściej wprowadzane były w przedsiębiorstwach przemysłowych niż w usługowych. W badanym okresie odsetek przedsiębiorstw z sektora usług, które wprowadziły innowacje nie przekroczył 15% (najwyższą wartość odnotowano w 2020 r. - 14,4% oraz najniższą w 2019 r. - 4,3%), natomiast w przemyśle wskaźnik ten osiągał wartości od 15,4% w 2017 r. do 24,6% w 2020 r.

Biorąc pod uwagę rodzaj wprowadzanych innowacji to bardziej powszechne były innowacje procesów biznesowych niż produktów. Innowacje procesów biznesowych wprowadziło w 2021 r. 16,4% przedsiębiorstw przemysłowych oraz 6,4% usługowych natomiast w przypadku innowacji produktowych odpowiednio 10,5% i 4,8%.

Należy zauważyć istotny wzrost udziału przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych w przychodach netto ze sprzedaży ogółem. Od 2018 r. utrzymuje się on powyżej 10% oraz w 2021 r. wyniósł 15,1% wobec 8,9% średnio w kraju. W stosunku do 2012 r. udział ten wzrósł w lubuskim o 10,4 p. proc.

Liczba wynalazków zgłaszanych w Urzędzie Patentowym Rzeczypospolitej Polskiej przez podmioty lubuskie plasowała region na ostatnim miejscu w kraju. W 2021 r. zgłoszono łącznie 3,4 tys. wynalazków, w tym 35 z województwa lubuskiego, czyli o 31 mniej niż w 2020 r. Udział wynalazków z województwa lubuskiego w ogóle wynalazków w kraju utrzymał się na niższym poziomie niż w 2012 r. (1,0% wobec 1,1% na początku badanego okresu). Podobną sytuację obserwuje się w województwie lubuskim odnośnie liczby udzielonych przez Urząd Patentowy RP patentów - w całym badanym okresie lubuskie zajmowało ostatnią pozycję (z wyjątkiem 2014 r., kiedy znajdowało się na przedostatnim miejscu). W 2021 r. w województwie lubuskim udzielono 35 patentów i stanowiło to 1,1% ogółu patentów udzielonych w kraju.

Udział podmiotów z województwa lubuskiego w projektach realizowanych przy wsparciu z Programu Horyzont 2020, największego w historii UE programu w zakresie badań naukowych i innowacji, daje obraz poziomu innowacyjności regionu. Jedynie 4 podmioty z województwa lubuskiego zaangażowały się w 10 projektów, na których realizację otrzymały łącznie 2,1 mln euro dofinansowania. Plasuje to region na 14. miejscu pod względem wielkości otrzymanego wsparcia. Z kolei w programie Horyzont Europa województwo lubuskie ma jednego beneficjenta (16. miejsce w Polsce), który zrealizował projekt o wartości 368 tys. euro, co ze względu na wysokość nakładów plasuje region na 15. miejscu w Polsce⁴⁶.

W przypadku krajowego programu operacyjnego Inteligentny Rozwój (PO IR) finansującego badania i innowacje (realizowanego w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego), wg stanu na luty 2023 r. na terenie

⁴⁶ Dane Krajowego Punktu Kontaktowego ds. Programów Badawczych UE, <https://www.kpk.gov.pl/analizy-i-statystyki>, (14.04.2023).

województwa lubuskiego realizowanych jest 241 projektów, co plasowało region na 15. miejscu (przed województwem zachodniopomorskim).⁴⁷

Jak wynika z przeprowadzanych analiz, region lubuski należy do grupy województw o najniższych parametrach innowacyjności. Potwierdzają to rankingi innowacyjności, w których region ma niezadawalające wyniki nie tylko na tle regionów UE ale i kraju. Na niską pozycję regionu wpływ ma słabo rozwinięta baza naukowa i badawczo – rozwojowa oraz brak dużego ośrodka biznesowego, co nie sprzyja lokowaniu inwestycji dużych firm prowadzących znaczącą działalność B+R. Jak wynika z przeprowadzonej ekspertyzy *Analiza, ocena i rekomendacje w obszarze innowacyjności w województwie lubuskim*⁴⁸, przyczyn niskiej pozycji województwa w obszarze innowacyjności należy upatrywać również m.in. w przyjętym modelu zarządzania innowacjami oraz niewystarczającej aktywności podmiotów odpowiedzialnych za rozwój innowacyjności, które funkcjonują w regionie (uczelnie, klastry). Rekomendacją wynikającą z analiz jest m.in. wprowadzenie rozwiązań systemowych dla polepszenia sytuacji regionu w obszarze innowacji oraz koordynację całości polityki w zakresie innowacyjności poprzez powołanie podmiotu do wdrażania i monitorowania innowacji.

Inteligentne specjalizacje

Proces wyłaniania lubuskich inteligentnych specjalizacji oraz obszarów uznanych za priorytetowe przy wdrażaniu projektów innowacyjnych trwał od 2013 r. W lipcu 2016 r. Zarząd Województwa Lubuskiego przyjął zaktualizowany **Program Rozwoju Innowacji Województwa Lubuskiego (PRI)**, który stanowił regionalną strategię badań i innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji w perspektywie 2014-2020. Program pozwalał na włączenie do systemu wsparcia innowacji wyłonionych na drodze procesu przedsiębiorczego odkrywania, obszarów inteligentnych specjalizacji, za które uznano: **Zieloną gospodarkę, Zdrowie i jakość życia, Innowacyjny przemysł**. W sierpniu 2018 r. Zarząd Województwa Lubuskiego przyjął zmiany do **Programu Rozwoju Innowacji Województwa Lubuskiego**. Wprowadzone zmiany dotyczyły ujęcia sektora kosmicznego oraz medycyny kosmicznej.

W roku 2021 Zarząd Województwa prowadził szereg działań związanych z przeprowadzeniem procesu przedsiębiorczego odkrywania i przygotowaniem Programu Rozwoju Innowacji 2030 (PRI), niezbędnych z punktu widzenia korzystania ze środków finansowych z nowej perspektywy finansowej UE. Przeprowadzona została seria działań animujących współpracę pomiędzy sektorem mikro, małych i średnich przedsiębiorstw, jednostkami naukowo-badawczymi, uczelniami, a partnerami społecznymi i gospodarczymi - zrealizowano cykl warsztatów obejmujących łącznie ponad 20 warsztatów w których udział wzięło ponad 200 uczestników. Natomiast konkurs dotyczył wyłonienia najbardziej perspektywicznych obszarów o wysokim potencjale B+R, tzw. obszarów kluczowych z uwzględnieniem możliwości realnego zaangażowania się podmiotów w przygotowanie konkretnych projektów poprzez partnerstwa. Ostatecznie wyłoniono 8 partnerstw, reprezentujących takie obszary jak: smart factory, zielona transformacja, żywność wysokiej jakości, technologie medyczne, smart city i IoT, systemy kosmiczne. Lubuskie inteligentne specjalizacje, tj. Innowacyjny przemysł, Zielona Gospodarka oraz Zdrowie i jakość życia po przeprowadzonym procesie przedsiębiorczego odkrywania nie zmieniły się, co wskazuje na ich dobre zdiagnozowanie w poprzedniej perspektywie. Nowy PRI przyjęty przez Zarząd WL 15 lutego 2022 r. precyzuje cele i działania na rzecz rozwoju innowacji z wykorzystaniem środków UE.

⁴⁷ Informacja na podstawie *Centralnego Systemu Teleinformatycznego SL2014*.

⁴⁸ J.Tutaj, *Analiza, ocena i rekomendacje w obszarze innowacyjności w województwie lubuskim*, Zielona Góra 2020 r.

Tabela 3. Obszary regionalnych inteligentnych specjalizacji.

<p>Zielona Gospodarka</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Elektromobilność i zielona motoryzacja</i> • <i>Recykling i bezpieczna dla środowiska utylizacja</i> • <i>Zrównoważone projektowanie wyrobów i przestrzeni</i> • <i>Pasywne budownictwo, zielone materiały budowlane oraz recykling materiałów budowlanych</i> • <i>Odnawialne źródła energii</i> • <i>Surowce wtórne i pozyskanie produktów energetycznych z odpadów</i>
<p>Zdrowie i jakość życia</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Technologie medyczne głównie w zakresie rehabilitacji i w obszarze telemedycyny</i> • <i>Usługi zdrowotne skupione na profilaktyce</i> • <i>Produkty regionalne i bio produkty spożywcze i dietetyczne</i> • <i>Wyspecjalizowane formy turystyki</i>
<p>Innowacyjny przemysł</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Przemysł komputerowy, elektroniczny i elektryczny</i> • <i>Sektor kosmiczny</i> • <i>Technologie informacyjno- komunikacyjne.</i> • <i>Wytwarzanie maszyn, urządzeń i części metalowych oraz konstrukcji i wyrobów spawanych</i> • <i>Nowoczesna gospodarka oparta na wodorze</i> • <i>Innowacje cyfrowe, ekoinnowacje, nowe materiały i technologie przyszłości w przemyśle</i> • <i>Przemysł wydobywczy i energetyczny</i>

Źródło: Program Rozwoju Innowacji Województwa Lubuskiego, Załącznik do Uchwały nr 245/3310/22 Zarządu Województwa Lubuskiego z dnia 15 lutego 2022 r. w sprawie przyjęcia Programu Rozwoju Innowacji Województwa Lubuskiego.

3.5. Rolnictwo, rybactwo, leśnictwo

Rolnictwo

Rolnictwo odgrywa istotną rolę w gospodarce regionu, mimo iż jego udział w PKB jest niewielki, podobnie jak w przypadku większości innych polskich województw i krajów UE.

Według danych GUS liczba pracujących w sekcji Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo w 2021 r. wynosiła ok. 19,7 tys. **Odsetek pracujących w rolnictwie w województwie wyniósł 5,8%** i zmniejszył się o 2,6 p. proc. w porównaniu z 2012 r.

Udział rolnictwa w generowaniu wartości dodanej brutto w regionie jest zbliżony do średniego w kraju. W 2020 r. wartość dodana brutto zrealizowana przez jednostki prowadzące działalność w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie stanowiła 3,0% WDB w regionie (w kraju 2,9%). Udział rolnictwa w generowaniu WDB zmniejszył się jednak w porównaniu z 2012 r. zarówno w województwie lubuskim (o 1,3 p. proc.), jak i w kraju (o 0,3 p. proc.).

Produktywność rolnictwa mierzona wartością dodaną brutto w przeliczeniu na 1 pracującego w 2020 r. wyniosła 57,5 tys. zł (przy średniej w kraju 40,5 tys.), co lokuje województwo lubuskie na 34 lokacie wśród województw o najwyższej wartości omawianego wskaźnika.

Wyższą produktywność rolnictwa zanotowano w województwach: zachodniopomorskim (60,4 tys. na 1 pracującego) i warmińsko-mazurskim (61,2 tys.).

Obserwowaną tendencją jest **zmniejszająca się liczba gospodarstw rolnych przy wzroście średniej ich powierzchni**. W 2020 r. liczba gospodarstw rolnych według wyników Powszechnego Spisu Rolnego w województwie lubuskim (powyżej 1 ha) wyniosła 19,5 tys. Zgodnie ze sprawozdawczością Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, liczba podmiotów składających wnioski w systemie płatności bezpośrednich (gdzie warunkiem było posiadanie min. 1 ha gruntów kwalifikujących się do dopłat) na koniec 2019 r. wyniosła dokładnie 19.345⁴⁹, w kolejnych latach liczba podmiotów nieznacznie spadała na koniec 2020 r. wyniosła 19.050⁵⁰, a w 2021 r. ich liczba wynosiła 18.505⁵¹.

Ponad jedna czwarta (28,9%) lubuskich gospodarstw mieściła się w przedziale od 2 do 5 ha, 18,5% to gospodarstwa od 5 do 10 ha, a 16,4% - od 1 do 2 ha. Dużych gospodarstw powyżej 50 ha było w regionie 10,3%, co daje drugi wynik w Polsce, po województwie zachodniopomorskim. Przeciętna powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach (powyżej 1 ha) wyniosła 22,8 ha. Pod tym względem województwo lubuskie ustępowało jedynie województwom: zachodniopomorskiemu i warmińsko-mazurskiemu, a także (o ponad 11 ha) przekraczało średnią krajową.

Produkcja roślinna z racji skali województwa nie wyróżnia się znaczącym udziałem w produkcji krajowej. Województwo lubuskie charakteryzuje się również niewielkim udziałem w krajowym pogłowiu bydła, trzody chlewnej czy produkcji mleka. Natomiast wśród specjalizacji regionalnych związanych z rolnictwem należy wskazać **hodowlę drobiu, głównie indyka**, gdzie Lubuskie od kilku lat znajduje się wśród najpoważniejszych krajowych producentów. W grudniu 2021 r. liczba indyków wyniosła ponad 2,3 mln sztuk, sytuując województwo lubuskie na trzecim miejscu w kraju. Ogólna liczba sztuk drobiu w 2021 r. wyniosła ok. 6 mln.

⁴⁹ *Sprawozdanie z Działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2018 rok*, opracowano w Departamencie Analiz i Sprawozdawczości ARiMR, Warszawa 2019, s. 176.

⁵⁰ *Sprawozdanie z Działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2019 rok*, opracowano w Departamencie Analiz i Sprawozdawczości ARiMR, Warszawa 2020, s. 176.

⁵¹ *Sprawozdanie z Działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2021 rok*, opracowano w Departamencie Analiz i Sprawozdawczości ARiMR, Warszawa 2021, s. 184.

W jednym z najmniejszych obszarowo województw, jakim jest województwo lubuskie, na uwagę zwraca **duża liczba gospodarstw ekologicznych**. W 2021 r. ich liczba wyniosła 1082 (6. miejsce w kraju), a zajmowały one 50,4 tys. ha powierzchni użytków rolnych (4. miejsce w kraju).

Na szczególną uwagę w regionie zasługują produkty tradycyjne, regionalne i lokalne, wytwarzane przez producentów z województwa lubuskiego. Na liście produktów tradycyjnych prowadzonej przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi do lutego 2023 r. umieszczono **84 produktów** z województwa lubuskiego, w tym m.in.: miody, sery, przetwory, mięsa.

We wrześniu 2018 r. samorząd województwa utworzył Lubuskie Centrum Produktu Regionalnego – instytucję, która zajmuje się identyfikacją i promocją produktów tradycyjnych, regionalnych i lokalnych, w tym możliwością prezentowania produktów tradycyjnych, regionalnych i lokalnych na wydarzeniach zamkniętych oraz plenerowych w kraju i zagranicą. Instytucja wydaje Certyfikat – Producent Lubuski, który służy identyfikacji producentów produkujących swoje produkty oraz świadczących usługi na terenie województwa lubuskiego. Aby łatwiej odnaleźć regionalnych i lokalnych producentów, LCPR prowadzi ogólnodostępną bazę producentów na stronie internetowej, która pozwala docelowemu konsumentowi na bezpośredni kontakt z wybranym producentem, co skraca łańcuch dostaw. LCPR prowadzi także szerokie kampanie promocyjne, w tym również rozpowszechnianie publikacji tematycznych m.in. ulotki informacyjne, katalogi związane z produktami oraz mapę Nawigator Lubuski także w wersji elektronicznej, uwzględniającą ponad 200⁵² podmiotów oraz miejsca sprzedaży produktów.

Ponadto Lubuskie Centrum Produktu Regionalnego prowadzi działalność edukacyjno-informacyjną skierowaną dla przedstawicieli współpracujących z LCPR branży spożywczej, rękodzielniczej oraz ich pochodnych. W ramach działań prowadzone są szkolenia tematyczne dla producentów, istnieje możliwość konsultacji z ekspertami, a także prowadzone są działania informacyjne, mające na celu uświadomienie producentów o innych możliwościach pozyskiwania wiedzy i wszelkiego rodzaju wsparcia.

Zwiększaniu rozpoznawalności oraz rozwojowi producentów służą również działania zagraniczne m.in. udział w zagranicznych targach, spotkania z producentami zagranicznymi oraz wizyty zagraniczne producentów tradycyjnych, regionalnych oraz lokalnych. W tym celu LCPR realizuje projekty współfinansowane ze środków unijnych, w ramach których umożliwia nawiązanie współpracy między lubuskimi producentami a konsumentami, przedstawicielami bądź producentami krajów współpracujących z Województwem Lubuskim.

Rolnictwo wspierane było przez środki z **Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020**, których częścią zarządzają urzędy marszałkowskie. Alokacja w województwie lubuskim ze środków programu na lata 2014-2020 wynosiła ok. 250 mln zł. Środki te wykorzystywały jednostki samorządu terytorialnego (m.in. gminy, powiaty) i lokalne grupy działania. Jednym z działań w ramach PROW 2014-2020 jest LEADER, czyli rozwój lokalny kierowany przez społeczność. Jego celem jest wspieranie rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach wiejskich, w tym realizacja projektów na rzecz włączenia społecznego i ograniczenia ubóstwa. Działania wdrażane były przez utworzone *Lokalne Grupy Działania*, obejmujące obszar minimum dwóch gmin i realizujące wypracowane Lokalne Strategie Rozwoju. W Lubuskiem w perspektywie 2014-2020 wybrano 10 Lokalnych Grup Działania⁵³.

Środki finansowe, przekazane LGD na okres 2014-2020 wyniosły ponad 107,5 mln zł, z tego na utworzenie nowych podmiotów gospodarczych (dofinansowania do 100.000 zł) przeznaczono 31,6 mln zł, a na rozwój

⁵² Stan na dzień 24 luty 2023 r.

⁵³ Wykaz Lubuskich Grup Działania znajduje się na stronie: <http://lubuskie.ksow.pl/leader/lgd-województwa-lubuskiego.html>, (15.09.2020).

istniejących podmiotów gospodarczych (dofinansowania do 300.000 zł) blisko 20 mln zł⁵⁴. W ramach projektów ze środków zarządzanych przez LGD powstało 379 nowych podmiotów gospodarczych, w tym działalność gospodarczą rozpoczęło 177 kobiet i 202 mężczyzn, 10 osób niepełnosprawnych, 57 osób było wcześniej bezrobotnych, 0 powyżej 50 roku życia i 45 osób młodych, przed 25 rokiem życia. Ponadto utworzono 496 nowych miejsc pracy, powstało 132 nowych miejsc noclegowych i 312 nowych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, a 54 obiekty przebudowano⁵⁵.

Od 2018 r. Samorząd Województwa Lubuskiego w ramach budżetu województwa wspiera oddolne inicjatywy społeczne na obszarach wiejskich poprzez takie działania jak, np. *Lubuska Odnowa Wsi*, które mają służyć m.in. podniesieniu jakości życia i rozwijaniu aktywności społeczności lokalnej.

Z programów współfinansowanych z funduszy unijnych w latach 2002–2019 do województwa lubuskiego trafiło 10,14 mld zł (wg stanu w dniu 31.12.2021 r.), środki dystrybuowane były przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa⁵⁶.

Na realizację PROW 2014-2020 Polska otrzymała dodatkowe środki na lata 2021 oraz 2022 do wykorzystania na zasadach okresu przejściowego. Został zwiększony budżet PROW 2014-2020 o blisko 4,6 mld euro. Wydłużono realizację PROW 2014-2020 o kolejne dwa lata, co oznacza, że w 2021 r. i 2022 r. zostały przeprowadzone kolejne nabory wniosków na wsparcie. Planowane w Programie instrumenty pomocy finansowej miały na celu przede wszystkim rozwój gospodarstw rolnych, rozwój sektora rolnego i wzrost jego konkurencyjności, poprawę organizacji łańcucha żywnościowego, dalszy rozwój grup i organizacji producentów oraz systemów jakości produktów rolnych i środków spożywczych, wsparcie na rzecz budowy i modernizacji targowisk, odtwarzanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku wystąpienia klęsk żywiołowych i katastrof naturalnych, jak również wprowadzenie nowego zakresu, którego celem była ochrona gospodarstw rolnych przed tego typu zdarzeniami, a także wzrost rynkowej produkcji ekologicznej, przedsięwzięcia z zakresu ochrony środowiska (w tym wody, gleb, krajobrazu) i zachowania bioróżnorodności, płatności na rzecz obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania, działania przyczyniające się do rozwoju przedsiębiorczości, odnowy i rozwoju wsi, wdrażanie Lokalnych Strategii Rozwoju (Leader).

Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (PS WPR 2023-2027) to dokument opracowany na podstawie analizy potrzeb polskiego rolnictwa, wykorzystujący możliwości, jakie oferuje zreformowana Wspólna Polityka Rolna (WPR).

Zatwierdzony PS WPR 2023-2027 jest pierwszym dokumentem przygotowanym na podstawie zreformowanej WPR. Znanyymi już rozwiązaniami, kontynuowanymi w PS WPR 2023-2027, będą m.in. stosowanie uproszczonego systemu płatności bezpośrednich, płatności redystrybucyjnej (dodatkowej), płatności związanych z produkcją, czy też wsparcia dla młodych rolników, które jest podstawą ogólnej odnowy rolnictwa i zapewnienia mu rozwoju. Utrzymana będzie także inicjatywa LEADER, która ma charakter oddolny i w sposób wyjątkowy służy aktywizacji społeczeństwa i poprawie jakości życia na obszarach wiejskich.

Plan zawiera także nowe elementy, z których wyróżnić należy m.in.: silniejsze ukierunkowanie na klimat i środowisko, wzmocnienie roli postępu technologicznego i innowacyjności, rosnąca waga doradztwa i nauki (AKIS).

⁵⁴ Dane monitoringowe Departamentu Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze, stan w dniu 02.02.2023 r.

⁵⁵ *Ibidem*, stan w dniu 29.02.2020 r.

⁵⁶ *Sprawozdanie z Działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2021 rok*, op. cit., s. 5.

PS WPR 2023-2027 realizowany będzie ze środków pochodzących z UE, na które składa się wsparcie w kwocie 17,3 mld euro w ramach I filaru WPR i 4,7 mld euro w ramach II filaru WPR. Dodatkowo, w I filarze WPR, realizowane będzie Przejściowe Wsparcie Krajowe finansowane w całości z budżetu krajowego. Wydatki związane ze wsparciem na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, dodatkowo współfinansowane będą ze środków krajowych. W ramach środków krajowych na ten cel planuje się przeznaczyć ponad 3,2 mld euro. W sumie, środki na wsparcie polskiego rolnictwa i rozwój obszarów wiejskich zaplanowane w PS WPR 2023-2027 wynoszą 25,2 mld EUR. Wsparcie w ramach PS WPR 2023-2027 skierowane jest do rolników i ich grup, samorządów, przedsiębiorców i mieszkańców obszarów wiejskich.

Rybacktwo

W województwie realizowany jest także **Program Operacyjny Rybacktwo i Morze na lata 2014-2020**, który obejmuje wsparciem rybołówstwo morskie, rybacktwo śródlądowe, akwakulturę oraz rozwój lokalny kierowany przez społeczność (*Rybackie Lokalne Grupy Działania*). Samorządy Województw realizują zadania w zakresie priorytetu IV *Zwiększenie zatrudnienia i spójności terytorialnej*, którego celem ogólnym jest rozwój obszarów rybackich i obszarów akwakultury poprzez tworzenie miejsc pracy i rozwijanie alternatywnych źródeł dochodów dla rybaków oraz innych gałęzi gospodarki związanych z rybacktwo. W Województwie Lubuskim funkcjonuje Rybacka Lokalna Grupa Działania *Pojeziersze Dobiegniewskie*, która swoim zasięgiem obejmuje 7 gmin: Dobiegniew, Drezdenko, Kłodawę, Skwierzynę, Stare Kurowo, Strzelce Krajeńskie, Zwierzyn. Na realizację Programu otrzymała ona ok. 12,5 mln zł.

Leśnictwo

Lubuskie, w którym lasy zajmują niemal połowę powierzchni województwa (najbardziej zalesiony region w kraju - 49,3% ogólnej powierzchni w 2021 r.), znajduje się w czołówce zestawienia regionów Polski w obszarze gospodarki leśnej. Ogólna powierzchnia lasów w 2021 r. wynosiła ponad 690 tys. ha (5. pozycja pod tym względem w Polsce), w tym ok. 677 tys. ha lasów publicznych i 13 tys. ha lasów prywatnych. W 2021 r. pozyskano w województwie ok. 528 m³ drewna (tzw. grubizny) na 100 ha powierzchni lasów, co sytuowało region na 4. miejscu w kraju. Natomiast ok. 5,5 tys. ha gruntów przeznaczonych pod produkcję leśną w 2021 r. poddano odnowieniu lub zalesieniu (4. miejsce wśród wszystkich województw w Polsce).

Oprócz drewna z lubuskich lasów pozyskiwane są również grzyby leśne, w 2021 r. zebrano 630 ton plasując region lubuski na 1. miejscu w kraju. Natomiast zbiory owoców leśnych są znikome. W sektorze leśnym w 2021 r. zatrudnionych było 2814 osób, dając 4. miejsce w kraju. Ponadto należy zaznaczyć, że w latach 2012-2021 nastąpił wzrost zatrudnienia o ok. 14%.⁵⁷

Winiarstwo

Okolice Zielonej Góry mają bardzo długie tradycje winiarskie. Pierwsze udokumentowane historyczne informacje o zielonogórskich winnicach pochodzą z 1314 r. Łagodny klimat i położenie miasta na nasłonecznionych wzgórzach były głównymi czynnikami pozwalającymi na ciągłe powiększanie obszarów objętych uprawą winorośli. Prowadzono ją na zboczach całej Pradoliny Odrzańskiej, a produkcję wina rozwijano w Gubinie, Krośnie Odrzańskim i Sulechowie. Od 1826 r. w Zielonej Górze funkcjonowała słynna wytwórnia win musujących - Grempler & Co. A.-G. Älteste Deutsche Sektkellerei, produkująca wina i szampany, które zdobyły szereg nagród i wyróżnień na wielu światowych wystawach w Paryżu, Londynie i w Wiedniu. Po 1945 r. zakłady nazywano Wytwórnią Win Musujących, na jej bazie powstała następnie Państwowa Lubuska Wytwórnia Win, która działała do 1999 r.

⁵⁷ Więcej o zasobach leśnych znajduje się w podrozdziale 4.3. *Zasoby przyrody i ochrona środowiska*.

W połowie lat 90. XX w. w Zielonej Górze wzrosło zainteresowanie uprawą winnej latorośli. Winiarze i miłośnicy wina zrzeszali się w stowarzyszeniach, uczestniczyć w prezentacjach regionalnych tradycji oraz przedstawiać swój dorobek na licznych wystawach i konkursach. W 2008 r. powstał *Lubuski Szlak Wina i Miodu*, jeden z najdłuższych i najciekawszych szlaków winiarskich w Polsce. W 2013 r. zostały dokonane pierwsze nasadzenia na winnicy w Zaborze – największej w kraju winnicy samorządowej, a w 2015 r. otwarto przy niej *Lubuskie Centrum Winiarstwa*.

Obecnie Lubuskie to najbardziej rozpoznawalny region winiarski w Polsce. Zgodnie z wykazem Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa w regionie funkcjonowało 58 winnic⁵⁸ oraz 55 producentów wina zamierzających wyrabiać wino w roku winiarskim 2022/2023⁵⁹. Powierzchnia upraw winorośli w Lubuskiem jest największa w Polsce i wyniosła 135,9 ha. Większość winnic nie tylko produkuje wino, ale posiada również interesującą ofertę enoturystyczną.

3.6. Potencjał turystyczny

Walory turystyczne regionu koncentrują się zarówno na cennych zasobach przyrodniczych, jak i unikatowych zabytkach dziedzictwa kulturowego.

Rozległe obszary leśne, w tym Obszary Natura 2000, parki narodowe, krajobrazowe, rezerваты przyrody oraz liczne, atrakcyjne jeziora i rzeki stwarzają bardzo dobre możliwości rozwoju turystyki i uprawiania sportów wodnych (kajakarstwo, żeglarstwo, windsurfing), rekreacji i wędkarstwa. Popularniejsze wśród turystów jeziora to: Łagowskie, Lubiąż, Niesłysz, Ciecz (Trześniowskie), Głębokie, Sławskie, Lipie i Osiek. Malownicze szlaki wodne, prowadzące przez najpiękniejsze odcinki lubuskich rzek, znane są kajakarzom nie tylko z regionu, ale i całej Polski. Wśród szlaków należy wymienić np. szlak lubuski (ze Sławy Obrą przez Międzyrzecz, dalej Wartą do Santoka i Gorzowa Wielkopolskiego), szlak rzeki Pliszki (z Jemiołowa), szlak na Drawie oraz szlak kajakowo-żeglarski Lubuskich Mazur, w tym „Szlak Ku Bałtykowi”, który pozwala dopłynąć z największej plaży w regionie w miejscowości Długie nad jeziorem Lipie do Morza Bałtyckiego. Na terenie województwa znajdują się 1364 pomniki przyrody⁶⁰, a wśród nich dwie najgrubsze sosny w Polsce - Waligóra i Rzepicha.

Warunkiem dalszego rozwoju turystyki wodnej jest rozbudowa infrastruktury – przystani, portów, wypożyczalni sprzętu i zaplecza biwakowo-noclegowego. Część gmin, przy pomocy programów z UE, podjęła już inwestycje w tym zakresie. Przykładem jest projekt „Odra dla turystów 2014 – rozwój turystyki wodnej na transgranicznym obszarze Doliny Środkowej Odry – etap II” zrealizowany w ramach programu współpracy transgranicznej województwa lubuskiego z Brandenburgią. Dzięki niemu zmodernizowano cztery porty: w Bytomiu Odrzańskim, Nowej Soli, Cigacicach oraz Frankfurcie nad Odrą, wybudowano 2 statki turystyczne (Zefir, Laguna) oraz wydano materiały informacyjne (przewodniki, mapy, tablice i in.). Owoce współpracy lubuskich gmin nadodrzańskich jest także powstanie 10 przystani rzecznych w miejscowościach: Kostrzyn nad Odrą, Górzycza, Urad (gm. Cybinka), Gostchorze (gm. Krosno Odrzańskie), Pomorsko (gm. Sulechów), Nietków (gm. Czerwieńsk), Zielona Góra Krępa, Bobrowniki (gm. Otyń), Stara Wieś (gm. wiejska Nowa Sól) oraz Siedlisko. Inwestycja ta, łącznie z zakupem statków „Laguna” i „Zefir”, ma na celu ożywienie żeglugi na Odrze. Statek pasażerski „Laguna” pływa w rejonie Doliny Środkowej Odry, z portu w Nowej Soli, Głogowie i Cigacicach. Może pomieścić ponad 90 pasażerów. Natomiast statek „Zefir” pływał do końca 2020 r. na odcinku Krosno Odrzańskie – Słubice – Kostrzyn n/Odrą., jednakże ze względu na utrzymujący się niski stan wody, został wydzierżawiony i będzie odbywał rejsy

⁵⁸ Ewidencja winnic, <https://www.kowr.gov.pl/interwencja/wino/wykazy-rejestry>, (12.01.2023).

⁵⁹ Wykaz producentów wina zamierzających wyrabiać wino w roku winiarskim 2022/2023, <https://www.kowr.gov.pl/interwencja/wino/wykazy-rejestry>, (20.12.2022).

⁶⁰ Rejestr pomników przyrody, <https://www.gov.pl/web/rdos-gorzow-wielkopolski/rejestr-pomnikow-przyrody-województwa-lubuskiego>, (3.02.2023 r.).

w okolicach Wrocławia. W 2020 r. otwarta została marina w miejscowości Santok, która znajduje się na trasie MDW E70. Liczba osób korzystających z rejsów statkami jest mocno uzależniona od stanu wód w Odrze.

Katalog atrakcji uzupełniają zabytki. W regionie zachowały się zabytki epoki romańskiej i gotyckiej – kościoły i zamki. Szczególne miejsce w krajobrazie kulturowym województwa zajmuje drewniana architektura sakralna powstała między XIV a XIX wiekiem. Szczególnie cenne są 3 kościoły: w Chlastawie, Kłępsku i Kosieczynie, wchodzące w skład Szlaku Kościołów Drewnianych Regionu Kozła. Rezultatem dziewiętnastowiecznego budownictwa są eklektyczne i secesyjne kamienice mieszczańskie, które stanowią dopełnienie ładu przestrzennego starszych założeń urbanistycznych. Wśród atrakcji turystycznych wyróżnia się Międzyrzecki Rejon Umocniony, czyli zespół podziemnych fortyfikacji zbudowanych przez Niemców w okresie międzywojnia i podczas II wojny światowej, a także jedne z najlepiej zachowanych w Europie średniowieczne fortyfikacje w Strzelcach Krajeńskich, obejmujące kompleks murów i baszt obronnych.

Do popularnych wśród turystów miejsc należy Geopark Łuk Mużakowa oraz dalszy jego ciąg „Las Żarski”⁶¹ – członek Sieci Geoparków Europejskich oraz Sieci Geoparków Światowych, a od 2015 r. Światowy Geopark UNESCO i Park Mużakowski, wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Bardzo chętnie odwiedzanymi miejscami są również: Park Narodowy „Ujście Warty”, Zespół klasztorny opactwa cysterskiego w Gościkowie-Paradyżu, Kostrzyńskie Pompeje – Muzeum Twierdzy Kostrzyn, Park Miłości im. Michaliny Wisłockiej w Lubniewicach oraz *Lubuski Szlak Wina i Miodu*, na trasie którego znajduje się kilkadziesiąt winnic. Jedną z nich jest utworzona w 2015 r. winnica samorządowa – *Lubuskie Centrum Winiarstwa* (LCW) w Zaborze. Pełni ono rolę turystyczną, muzealną, ale także dydaktyczną, stanowiąc bazę naukowo-dydaktyczną umożliwiającą kształcenie studentów na kierunku winiarskim oraz ośrodek doradztwa dla winiarzy. W 2010 r. do miejsc w Lubuskiem, które przyciągają rzesze turystów, dołączyła wzniesiona w Świebodzinie figura Jezusa Chrystusa Króla Wszechświata, o wysokości 36 m (łącznie z kopcem, na którym stoi – 52,5 m), będąca jedną z najwyższych rzeźb przedstawiających Jezusa Chrystusa na świecie. Położony wśród jezior i lasów, Łągów uważany jest za jedną z piękniejszych miejscowości w regionie i nazywany Perłą Ziemi Lubuskiej. To urokliwe miasteczko ma wiele do zaoferowania, jak np. piękne zabytki, ciekawe widoki, a przede wszystkim czyste jeziora. Występują tam lecznicze wody mineralne i geotermalne oraz złoża torfów borowinowych. Rozpoczęto starania o utworzenie obszaru ochrony uzdrowiskowej, a następnie uzdrowiska w Gminie Łągów. Historię niemieckich obozów dla jeńców wojennych z czasów II wojny światowej upamiętnia Muzeum Martyrologii Alianckich Jeńców Wojennych w Żaganiu, gdzie znajduje się słynny tunel "Harry" oraz Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie powstałe w 1987 roku z inicjatywy byłych jeńców Oflagu IIC Woldenberg.

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom swoich gości województwo lubuskie oferuje coraz więcej atrakcji skierowanych do najmłodszych – przykładem może być utworzony w 2018 r. park rozrywki Majaland w Kownatach, otwarte w 2015 r. w Zielonej Górze Centrum Nauki Keplera (planetarium oraz centrum przyrodnicze), czy sukcesywnie rozbudowywany od 2009 r. Park Krasnala w Nowej Soli.

Lubuskie atrakcje zyskały także uznanie głosujących podczas organizowanego dorocznie plebiscytu *National Geographic Traveler 7 nowych cudów Polski* – pięć z nich zostało uhonorowanych tytułem „Cudu Polski”: Rzeczpospolita Ptasia (Park Narodowy Ujście Warty) w 2015 r., Szlak Kościołów Drewnianych Regionu Kozła i Geopark Łuk Mużakowa w 2016 r. oraz Bulwar Nadwarciański w Gorzowie i Poaugustiański Zespół Klasztorny w Żaganiu w 2017 r. Natomiast Polska Organizacja Turystyczna od 2003 r. jest organizatorem konkursu: „Na Najlepszy Produkt Turystyczny”. Dotąd nagrodę otrzymało 10 lubuskich atrakcji: „Bunkry i Nietoperze” - Podziemna Trasa Turystyczna MRU „Pętla Boryszyńska”, Przystanek Woodstock, Weekend w Rzeczpospolitej Ptasiej, "Noc Nenufarów" w Lubrzy, „Lato muz wszelakich”, Winobranie: Festiwal Wina, Muzeum Martyrologii

⁶¹ „Las Żarski” inaczej Zielony Las chroniony prawem NATURA 2000 z najwyższym wzniesieniem województwa lubuskiego 226,9 m n. p. m.

Alianckich Jeńców Wojennych w Żaganiu: Wielka Ucieczka – The Great Escape, Nadodrzańska Przygoda i Światowy Geopark UNESCO Łuk Mużakowa.

W celu zdynamizowania rozwoju branży turystycznej w zakresie rozwoju sieci szlaków turystyki rowerowej samorząd województwa realizuje m.in. projekt pn. „ODRA VELO – ODER VELO. Budowa systemu informacji turystycznej dla rozwoju infrastruktury rowerowej na pograniczu polsko-niemieckim”. W ramach projektu powstała koncepcja szlaków rowerowych w województwie lubuskim ze wskazaniem ścieżek krajowych, ponadregionalnych, regionalnych i lokalnych przebiegających w powiatach i gminach oraz powiązanych z projektowanymi i istniejącymi trasami rowerowymi w Niemczech i województwach ościennych. Koncepcja służy do realizacji przyszłych inwestycji w zakresie rozwoju turystyki rowerowej na terenie województwa lubuskiego i ma skłonić gminy i powiaty do wspólnych projektów w oparciu o opracowane trasy. Jednym z elementów projektu będzie aplikacja mobilna z możliwością planowania rowerowych tras turystycznych. Użytkownicy otrzymają także informacje na temat wybranych obiektów, produktów i atrakcji turystycznych województwa lubuskiego oraz możliwości uprawiania turystyki rowerowej w regionie. Przedsięwzięcie to wpisuje się w szerszy projekt kluczowy Polski Zachodniej – budowę Odrzańskiej Trasy Rowerowej (Blue Velo).

W 2020 r. Zarząd Województwa Lubuskiego przyjął dokument pn. „Polityka Rowerowa Województwa Lubuskiego 2030. Program rozwoju mobilności rowerowej.” (PRWL 2030). Dokument wyznacza kierunki rozwoju systemu transportowego w zakresie mobilności rowerowej w województwie lubuskim i zawiera m.in. zapisy dotyczące realizacji założeń „Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030” w zakresie infrastruktury i mobilności rowerowej. Głównym celem opracowania PRWL 2030 było określenie roli i znaczenia mobilności rowerowej dla rozwoju województwa lubuskiego, a w szczególności dla transportu lokalnego i regionalnego. Dokument określa instrumenty umożliwiające systemowe podejście do działań w tym zakresie, a także narzędzia, które na wielu poziomach pozwolą do 2030 roku stworzyć spójny system w regionie, mający na celu rozwój infrastruktury rowerowej, promocję turystyczną, poprawę bezpieczeństwa ruchu drogowego, promocję i edukację mobilności rowerowej, a także propagowanie zeroemisyjnych środków transportu. Dokument stanowi podstawę do kreowania i promowania mobilności rowerowej jako bezemisyjnego środka transportu turystyki rowerowej. Celem PRWL 2030 jest ujednoczenie działań, rozwiązań prawnych, standardów i wytycznych technicznych budowy infrastruktury rowerowej oraz stworzenie spójnej sieci połączeń rowerowych w regionie wpinających się w międzynarodowe i krajowe szlaki rowerowe.

Cele określone w PRWL 2030 realizowane są poprzez działania Zarządu Województwa Lubuskiego dotyczące m.in. wsparcia lubuskich jednostek samorządu terytorialnego w formie dotacji w zakresie działań sprzyjających rozwojowi infrastruktury i mobilności rowerowej. W ramach konkursu gminy i powiaty realizują zadania obejmujące przygotowanie dokumentacji technicznej i projektowej na budowę i rozbudowę ścieżek i szlaków rowerowych na terenie województwa lubuskiego. W 2022 r. dotacja w wysokości ok. 3,88 mln zł została przekazana 27. lubuskim JST.

W 2022 r. turyści przebywający na terenie województwa lubuskiego mieli możliwość skorzystania z 257 turystycznych obiektów noclegowych (w tym 60 hoteli, 10 moteli i 13 pensjonatów), które oferowały 16,9 tysiąca miejsc noclegowych. W przeliczeniu na tysiąc mieszkańców dawało to 17,6 miejsc noclegowych, co plasuje województwo lubuskie na 6. miejscu w kraju. W tym samym roku dostępną bazę noclegową regionu wykorzystano tylko w 31,2%, co jest najniższą wartością w Polsce, przy czym stopień wykorzystania miejsc noclegowych był niższy w podregionie zielonogórskim i wyniósł 28,5%, natomiast w podregionie gorzowskim – wyniósł 33,8%. W 2022 r. zanotowano 635,4 tys. korzystających z noclegów (tj. o 34,6% więcej niż w 2021 r.).

W latach 2012-2015 nastąpił spadek liczby turystów z zagranicy, korzystających z noclegów w lubuskich obiektach noclegowych (z niemal 180 tys. do nieco powyżej 154 tys.), ale ich liczba od 2015 r. wzrastała i w 2019 r. wyniosła ponad 190,4 tys. Pandemia COVID-19 spowodowała spadek liczby turystów zagranicznych, w 2021 r.

z noclegów w województwie lubuskim skorzystało 73,3 tys. turystów zagranicznych. W 2022 r. liczba turystów zagranicznych wzrosła do 124,8 tys. (tj. o 70,3% więcej niż w poprzednim roku). Obywatele Niemiec, kraju graniczącego z województwem lubuskim, stanowili w 2022 r. prawie 42% tej liczby (51,9 tys.). Faktycznie liczba niemieckich turystów odwiedzających województwo jest znacznie wyższa, o ile doliczy się do nich osoby nie korzystające z noclegów.

Analiza liczby ogółu korzystających w 2022 r. z noclegów w rozbiciu na powiaty ukazała, że najwięcej osób zatrzymywało się w powiatach: ślubickim (133,5 tys.), świebodzińskim (75,0 tys.), sulęcińskim (53,5 tys.), międzyrzeckim (42,4 tys.) oraz w miastach: Gorzów Wielkopolski (58,7 tys.) i Zielona Góra (71,4 tys.). Są to głównie jednostki, przez teren których przebiega autostrada A2, stanowiąca jeden z głównych korytarzy transportowych ze wschodu na zachód Europy. Można zatem przypuszczać, że większość wśród korzystających z noclegów stanowią uczestnicy ruchu tranzytowego, dla których pobyt w województwie lubuskim stanowi jedynie przerwę w podróży. Tezę tę zdaje się potwierdzać odsetek osób z zagranicy w liczbie korzystających z noclegów, który jest najwyższy w wymienionych wcześniej powiatach.

Samorząd Województwa Lubuskiego zainicjował w 2021 r. realizację Programu inwestycyjnego pn. *Lubuska Baza Turystyczna*. Program realizowany jest w edycjach jednorocznych, w ramach środków zabezpieczonych na ten cel w budżecie Województwa Lubuskiego. Budżet programu wynosił w 2021 r. i 2022 r. 500 000 zł. W 2023 r. budżet wyniesie 1 mln zł. Program ma na celu stworzenie warunków sprzyjających rozwojowi regionalnej infrastruktury turystycznej poprzez wsparcie realizacji zadań inwestycyjnych. Realizacja Programu może przyczynić się do rozwoju potencjału turystycznego województwa, co w konsekwencji podniesie jakość oferowanych usług turystycznych oraz doprowadzi do poprawy warunków do rozwoju turystyki. Dzięki wsparciu samorządu powstały nowe inwestycje tj. tężnia solankowa, ścieżki pieszo – rowerowe oraz zmodernizowano m.in. tereny rekreacyjne, pomosty, centra informacji turystycznej, punkt widokowy.

Na zmiany funkcjonowania podmiotów turystycznych mocno wpłynął 3-letni okres kulminacji niekorzystnych zjawisk: lockdown, izolacja społeczna spowodowana przez pandemię, kryzys klimatyczny, wojna w Europie i pogarszający się stan globalnej gospodarki, symbolizowany przez rosnącą inflację. Jednocześnie pojawiły się nowe trendy, związane z rozwojem nowych technologii i inteligentnych rozwiązań, czy naciskiem na zrównoważony rozwój⁶². Zmiany w działalności branży turystycznej wymuszają również takie zjawiska, jak m.in.: coraz większy udział osób starszych (60+) w gronie odbiorców turystyki, zjawisko „workation”, czyli wyjazdu na wakacje połączonego ze zdalną pracą, pojawienie się wirtualnych form uczestnictwa w turystyce (np. oprowadzanie wirtualne), czy wzrost znaczenia form wypoczynku służących dobrostanowi psychicznemu („digital detox”, spa, terapia sztuką i in.) i fizycznemu. Okres pandemii spowodował też zwiększenie wykorzystania kanałów online w sprzedaży produktów turystycznych. Wdrożenie innowacyjnych usług i produktów oraz wykorzystanie możliwości nowoczesnych technologii może ułatwić komunikację, zwłaszcza z młodymi odbiorcami. Jednym z tego typu działań, zrealizowanym przez samorząd województwa, było przygotowanie wraz z zespołem Footsteps pięciu lubuskich szlaków turystycznych (Szlak Produktów Tradycyjnych, Przygoda na Wodzie, Szlak Militariów i Fortyfikacji, Lubuski Szlak Pałaców i Dworów oraz Lubuska Kraina Wina), które można obejrzeć w telefonie poprzez spersonalizowaną aplikację mobilną lub na komputerze. Na każdym szlaku znajduje się kilkanaście obiektów, dokładnie opisanych i zilustrowanych zdjęciem. Natomiast w Słońsku od 2022 r. funkcjonuje Ośrodek Muzealno-Edukacyjny Parku Narodowego „Ujście Warty”, dysponujący ciekawą interaktywną ekspozycją (m.in. wirtualny lot balonem) i wyposażony w najnowocześniejsze zdobycze technologii.

⁶² Więcej na ten temat: *Diagnoza strategiczna dla potrzeb komunikacji marketingowej Polski w turystyce do roku 2030*, Polska Organizacja Turystyczna, Departament Strategii i Rozwoju, Warszawa 2023 r.

3.7 Wpływ pandemii COVID-19 i wojny w Ukrainie na obszar gospodarczy

Po osłabieniu koniunktury gospodarczej związanej z pandemią COVID-19 (w tym spadku wartości PKB), nastąpiło stosunkowo szybkie odrabianie strat. W efekcie, na koniec 2021 r. wskaźniki dot. gospodarki, w tym produkcji sprzedanej oraz liczby podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON wykazywały wzrosty w relacji roku do roku. Dowodem na poprawę sytuacji gospodarczej w woj. lubuskim był też spadek liczby bezrobotnych, w tym we wszystkich grupach bezrobotnych, będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy⁶³. Na złagodzenie skutków wpłynęła m.in. możliwość korzystania z pomocy i ułatwień tzw. tarczy antykryzysowej (m.in. ze zwolnień i odroczeń z tytułu płatności i podatków oraz składek ZUS, pożyczek i subwencji, dopłat do wynagrodzeń). W ramach środków unijnych z poziomu krajowego wsparcie uzyskali średni przedsiębiorcy, a w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dotacje otrzymały mikro i małe przedsiębiorstwa. Samorząd województwa lubuskiego przygotował różne pakiety wsparcia dla lubuskich przedsiębiorców, które były finansowane ze środków RPO-Lubuskie 2020. Ich wartość szacuje się na ponad 67 mln zł. Zaplanowane wsparcie dotyczyło możliwości pozyskania kapitału obrotowego w ramach dotacji oraz preferencyjnych pożyczek. Ponadto w ramach środków pochodzących z EFS możliwe było uzyskanie dofinansowania do części kosztów wynagrodzenia pracowników oraz należnych od tych wynagrodzeń składek na ubezpieczenie społeczne. Łączna skala wsparcia dla przedsiębiorców na utrzymanie miejsc pracy, wynosząca ponad 1 mld zł, odniosła spodziewany skutek⁶⁴.

Ocena koniunktury

Zgodnie z zapisami *Raportu o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubuskiego 2022* opracowanego przez Urząd Statystyczny w Zielonej Górze, trudna sytuacja związana z pandemią COVID-19 znajdowała odzwierciedlenie w ocenach koniunktury przedsiębiorstw w województwie lubuskim w 2021 r. Przedsiębiorcy z większości prezentowanych rodzajów działalności oceniali koniunkturę negatywnie. Najbardziej pesymistyczne opinie, przedstawiały podmioty należące do sekcji zakwaterowanie i gastronomia. Ogólna ocena funkcjonowania przedsiębiorstw w czasie pandemii wskazuje, że w całym badanym okresie, przedsiębiorstwa z sektora zakwaterowanie i gastronomia oraz z handlu detalicznego (sprzedaż tekstyliów, odzieży i obuwia) uznały skutki pandemii za poważne i zagrażające stabilności przedsiębiorstw. Na sposób, w jaki podmioty funkcjonujące na rynku doświadczały negatywnych skutków pandemii miała również wyraźny wpływ wielkość przedsiębiorstwa (mierzona liczbą zatrudnionych pracowników). Wraz ze wzrostem wielkości zatrudnienia malał odsetek wskazań na poważne lub zagrażające stabilności przedsiębiorstwa skutki pandemii.

W kwietniu 2022 r. w większości badanych obszarów gospodarki przedsiębiorcy oceniali koniunkturę lepiej niż przed rokiem. Największa poprawa ocen nastąpiła w zakwaterowaniu i gastronomii. Pomimo sygnalizowanej poprawy, w większości obszarów, wskaźniki oceny były nadal negatywne. W styczniu 2023 r. ogólny klimat koniunktury oceniany był pozytywnie jedynie w sekcjach: transport i gospodarka magazynowa oraz informacja i komunikacja. W pozostałych obszarach działalności gospodarczej nadal formułowano oceny niekorzystne, ale w większości lepsze niż w grudniu 2022 r. Znaczna poprawa nastrojów była widoczna w opinii wyrażonej przez podmioty prowadzące działalność usługową w zakresie zakwaterowanie i gastronomia. Wyniki kolejnych badań wpływu pandemii COVID-19 na koniunkturę, wskazują jednak na coraz mniejszy wpływ czynników związanych z pandemią na badane podmioty.

GUS diagnozuje dodatkowo wpływ wojny w Ukrainie na koniunkturę gospodarczą. Wśród przedsiębiorców, najczęściej pojawiały się zdania, że trwająca wojna stanowiła w kwietniu 2022 r. nieznaczne zagrożenie dla ich

⁶³ Ocena sytuacji na lubuskim rynku pracy i realizacji zadań w zakresie polityki rynku pracy w ramach Lubuskiego Planu Działania na Rzecz Zatrudnienia w 2021 roku, Wojewódzki Urząd Pracy w Zielonej Górze 2022 r.

⁶⁴ Opracowanie Wojewódzki Urząd Pracy w Zielonej Górze.

firm. Przedstawiciele badanych przedsiębiorstw, oceniając negatywny wpływ wojny w Ukrainie na działalność firmy, najczęściej wskazywali, że powoduje ona wzrost kosztów oraz problem zakłóceń w łańcuchu dostaw, a także spadek sprzedaży lub przychodów. Najwięcej odpowiedzi wskazujących na poważne konsekwencje na działalność gospodarczą udzieliły firmy działające w handlu hurtowym. Z badań przeprowadzonych w styczniu 2023 w województwie lubuskim r. wynika, że negatywne skutki wojny w Ukrainie i jej konsekwencje dla prowadzonej działalności gospodarczej większość przedsiębiorców nadal ocenia jako nieznaczne. Największy odsetek odpowiedzi wskazujących na poważne negatywne konsekwencje wojny (30,6 %) odnotowano w sektorze budownictwa. W tym sektorze oceny koniunktury były gorsze niż w grudniu minionego roku. Wśród polskich przedsiębiorców problem „odpływu” pracowników z Ukrainy w związku z wojną w Ukrainie w kwietniu 2022 r. zauważalny był przede wszystkim w następujących sekcjach: zakwaterowanie i gastronomia (35,2% ankietowanych odnotowało taki problem), przetwórstwo przemysłowe (32,3%), informacja i komunikacja (30,6%), budownictwo (28,0%), transport i gospodarka magazynowa (27,4%). Zdecydowana większość podmiotów uznała jednak „odpływ” pracowników z Ukrainy za nieznaczny. We wszystkich sekcjach usługowych (za wyjątkiem transportu i gospodarki magazynowej), a także w handlu hurtowym i detalicznym zauważalna była przewaga odsetka podmiotów wskazujących na „napływ” pracowników niż „odpływ” (najczęściej na „napływ” pracowników wskazywały jednostki z sekcji zakwaterowanie i gastronomia – 45,7%)⁶⁵. Zaznaczyć należy jednocześnie, że uchodźcy z Ukrainy to przede wszystkim kobiety oraz dzieci i osoby starsze, w związku z tym w ciągu roku zmieniła się proporcja płci wśród obywateli Ukrainy pracujących w naszym kraju – obecnie większość stanowią kobiety. W badaniu ze stycznia 2023 r. wskazania poważnego odpływu lub napływu pracowników z Ukrainy dotyczyły bardzo niskiego odsetka odpowiedzi. Przedsiębiorcy wskazywali w nim na bardzo duży wpływ cen energii i paliw, kosztów zatrudnienia oraz cen komponentów i usług na koszty funkcjonowania firm⁶⁶.

Po agresji Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r., państwa europejskie stanęły w obliczu kryzysu energetycznego, którego skutkiem był gwałtowny wzrost cen surowców energetycznych. Kryzys ten zwiększył świadomość słabych punktów w bezpieczeństwie energetycznym (uzależnienie krajów, szczególnie z obszaru Europy środkowo-wschodniej od importu rosyjskich surowców) i zwrócił uwagę na konieczność zwiększenia priorytetu i przyspieszenia inwestycji publicznych w transformację energetyczną i ekologiczną, a także zapewnienia bezpieczeństwa dostaw z różnych źródeł i kierunków. Zakłócenia w gospodarce spowodowane początkowo przez COVID-19, a później przez rosyjską inwazję w Ukrainie, doprowadziły do wzrostu cen szerokiego spektrum towarów, w tym przede wszystkim energii i żywności, wywołując również kryzys związany z kosztami życia. Inflacja osiągnęła w 2022 r. rekordowy poziom w państwach członkowskich UE, przy czym w Polsce był on jednym z najwyższych w całej UE. Jako szczególnie narażone na skutki inflacji wskazuje się obszary wiejskie i niemetroapolitalne ze względu na niższą średnią dochodów gospodarstw domowych i mniej zróżnicowaną bazę ekonomiczną.

⁶⁵ Wpływ pandemii COVID-19 i wojny w Ukrainie na koniunkturę – oceny i oczekiwania (dane szczegółowe oraz szeregi czasowe), Aneks do publikacji Koniunktura w przetwórstwie przemysłowym, budownictwie, handlu i usługach 2000-2022 (kwiecień2022), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2022.

⁶⁶ Koniunktura gospodarcza, opinie formułowane przez jednostki z siedzibą w województwie Lubuskim – styczeń 2023 r. Pogłębione pytania o aktualne zagadnienia gospodarcze oraz wpływ wojny w Ukrainie na koniunkturę – oceny i oczekiwania, Urząd Statystyczny w Zielonej Górze, styczeń 2023 r.

4. SFERA PRZESTRZENNA

4.1. Struktura funkcjonalno-przestrzenna

Sieć osadnicza

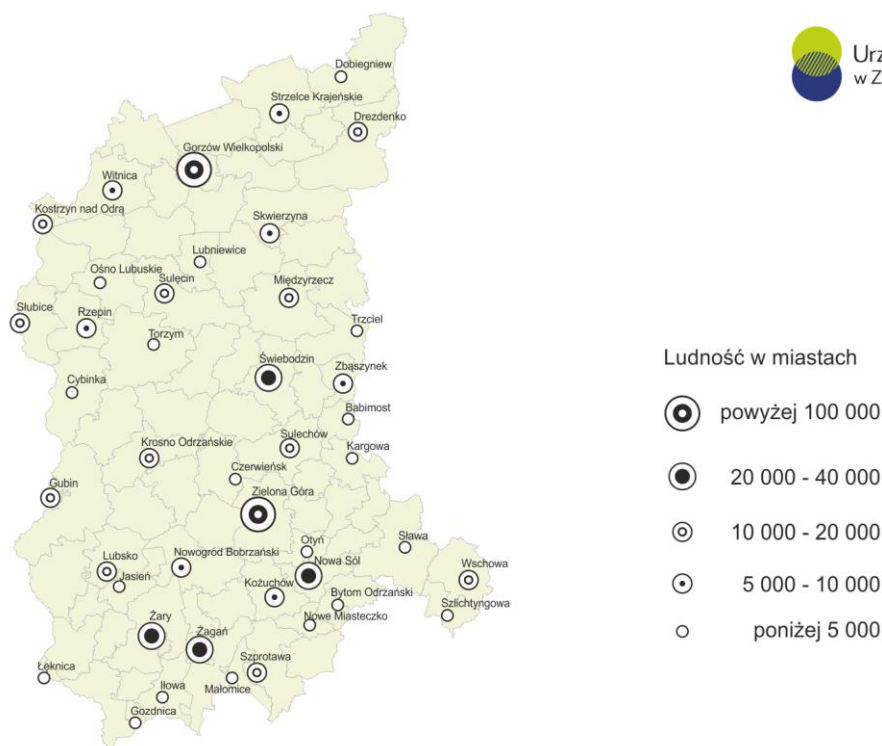
Układ sieci osadniczej województwa lubuskiego ma wyraźnie **policentryczny charakter**, zarówno z punktu widzenia rozkładu przestrzennego jednostek osadniczych, jak i ich struktury wielkościowej. Według danych GUS, w 2022 r. w regionie mieszkało mniej niż milion osób, w tym 64,3% stanowili mieszkańcy miast. Pod względem stopnia urbanizacji lubuskie plasuje się na 5. miejscu wśród szesnastu województw. Poziom urbanizacji powiatów, mierzony odsetkiem ludności miejskiej, jest wysoko zróżnicowany i zamyka się w przedziale od 32,9% (powiat gorzowski) do 64,9% (nowosolski)⁶⁷. Niemniej jednak rozmieszczenie miast cechuje się przestrzenną równowagą, co oznacza, że nie występuje ich zagęszczanie się i jednoczesny brak ośrodków miejskich na większym obszarze.

Głównymi elementami systemu osadniczego są dwa ponad stutysięczne miasta wojewódzkie – Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra, istotnie oddziaływujące na całe podregiony. Dzielą one między sobą funkcje ośrodków wojewódzkich. Z uwagi na odległość geograficzną (ponad 100 km), realna współpraca w postaci wspólnych przedsięwzięć jest utrudniona, a oba miasta budują swoją pozycję konkurencyjną indywidualnie. Powoduje to niestety rozproszenie potencjału i brak silnego ośrodka gospodarczego, konkurencyjnego względem innych ośrodków wojewódzkich będących metropoliami. Nie licząc miast na prawach powiatu (Gorzów Wlkp. i Zielona Góra), zaledwie 4 miasta mają ponad 20 tys. mieszkańców (Nowa Sól, Żary, Żagań i Świebodzin). Zdecydowaną większość spośród lubuskich miast stanowią niewielkie miejscowości zamieszkałe przez kilka lub kilkanaście tysięcy osób. Pełnią one funkcję ośrodków administracyjnych, społecznych i gospodarczych w skali subregionalnej bądź lokalnej. W województwie funkcjonuje 39 gmin wiejskich, 34 miejsko-wiejskie i 9 gmin miejskich.

Według bazy TERYT (na dzień 1 stycznia 2021 r.) 1.294 miejscowości jest sklasyfikowanych jako wiejskie, co sytuuje region na 14. miejscu w Polsce (mniej miejscowości wiejskich występuje w Śląskiem – 1.293 i Opolskiem – 1.155).

⁶⁷ Pomijając powiaty grodzkie.

Rysunek 8. Miasta w województwie lubuskim

Powiązania funkcjonalne

W rozwoju powiązań funkcjonalnych w województwie lubuskim istotną rolę odgrywa droga ekspresowa S3, łącząca oba miasta wojewódzkie i przebiegająca w sąsiedztwie innych ważnych ośrodków miejskich, jak Nowa Sól, Świebodzin i Międzyrzecz. Funkcję uzupełniającą pełnią drogi łączące ośrodki wojewódzkie z innymi ważniejszymi miastami regionu, a także osie autostrad A2 oraz A18 mające w dużej mierze charakter tranzytowy, ale również wpływające na zwiększenie potencjału rozwojowego i poprawę zewnętrznych powiązań województwa lubuskiego, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów wzdłuż ich przebiegu.

Powiązania funkcjonalne Gorzowa Wielkopolskiego obejmują sąsiednie gminy, ale są również silne z Kostrzynem nad Odrą i Witnicą (wzdłuż drogi wojewódzkiej 132) w kierunku zachodnim, Strzelcami Krajeńskimi i dalej Dobiegniewem (wzdłuż drogi krajowej 22), a także Drezdenkiem w kierunku wschodnim oraz w kierunku południowym (wzdłuż drogi ekspresowej S3) ze Skwierzyną. Droga S3 jest również główną osią powiązań funkcjonalnych Zielonej Góry, kształtujących się na południe w kierunku Nowej Sól oraz na północ do Sulechowa, tworząc obszar o relatywnie wysokim potencjale demograficzno-inwestycyjnym tzw. Lubuskie Trójmiasto. Ponadto dużym potencjałem demograficznym charakteryzuje się położony w południowej części województwa zespół miast Żary-Żagań wraz z pobliskimi ośrodkami lokalnymi Szprotawą i Lubskiem, który z Zieloną Górą łączy przede wszystkim droga krajowa nr 27.

Położenie przygraniczne i uwarunkowania historyczne sprawiły, że powiązania sieci osadniczej województwa lubuskiego wykazują istotny charakter transgraniczny. Bazują one na wspólnych terenach zurbanizowanych podzielonych granicą na rzece Odrze oraz Nysie Łużyckiej. Są to tzw. **dwumiasta**: Kostrzyn nad Odrą - Küstrin-Kietz, Słubice-Frankfurt nad Odrą, Gubin-Guben oraz Łęknica-Bad Muskau. Miasta te rozwijają współpracę gospodarczą i realizują wspólne projekty w wielu dziedzinach, takich jak komunikacja, kultura, edukacja, sport i sprawy społeczne. *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami*

zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski (PZPWL)⁶⁸ przyjęty w 2018 r. definiuje struktury przestrzenne wskazując miejskie obszary funkcjonalne ośrodków wojewódzkich (Gorzowa Wielkopolskiego i Zielonej Góry) oraz miejskie obszary funkcjonalne ośrodków subregionalnych (Nowej Soli, Żar-Żagania, Świebodzina, Słubic). Zaznaczyć należy jednocześnie, że zgodnie ze znowelizowaną ustawą o zasadach prowadzenia polityki rozwoju i aktualnymi instrukcjami ministra właściwego do spraw rozwoju regionalnego, zmianie podlega definicja obszarów funkcjonalnych i podejście do zasad ich delimitowania. Zastosowanie typowo statystycznych kryteriów wyznaczania MOF jest punktem wyjścia do dyskusji nad ostateczną delimitacją z zainteresowanymi stronami, a nie samo z siebie zastępuje delimitację. Brane pod uwagę powinny być również dotychczasowe doświadczenia we współpracy samorządów, a także wola jej podjęcia w przyszłości.

Miejskie obszary funkcjonalne ośrodków wojewódzkich wg PZPWL

Miejskie obszary funkcjonalne miast wojewódzkich wyznaczono w PZPWL na podstawie delimitacji wg kryteriów przyjętych przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego w 2013 r. z uwzględnieniem lokalnej specyfiki. **MOF Gorzowa Wielkopolskiego** objął gminy: Lubiszyn, Kłodawa, Bogdaniec, Deszczno, Santok oraz rdzeń miasto Gorzów Wielkopolski i liczył ponad 164 tys.⁶⁹ mieszkańców na 975 km² powierzchni (169 os./km²). **MOF Zielonej Góry** objął gminy: Czerwieńsk, Świdnica, Zabór, Sulechów oraz rdzeń miasto Zielona Góra i liczył ponad 188 tys.⁷⁰ mieszkańców na 962 km² powierzchni (196 os./km²). W okresie programowania 2014-2020 na obszarze MOF Zielonej Góry oraz MOF Gorzowa Wielkopolskiego (bez gminy Lubiszyn) realizowane były Zintegrowane Inwestycje Terytorialne.

Miejskie obszary funkcjonalne ośrodków subregionalnych wg PZPWL

Obszary funkcjonalne ośrodków subregionalnych wyznaczone zostały wokół miast pełniących ważną rolę jako ośrodki koncentrujące funkcje gospodarcze i społeczne w uzupełnieniu oferty miast wojewódzkich, w tym usług publicznych, istotnych z perspektywy mieszkańców miast, jak i mieszkańców otaczających je obszarów wiejskich. PZPWL wyznaczył cztery miejskie obszary funkcjonalne ośrodków subregionalnych.

MOF Nowa Sól, położony w południowo-wschodniej części województwa, skupiał trzy jednostki administracyjne, tj. miasto Nowa Sól (jako rdzeń obszaru), gminę wiejską Nowa Sól oraz gminę miejsko-wiejską Otyń. Powierzchnia obszaru wynosiła 290 km², a liczba mieszkańców to blisko 51 tys. osób – co dawało średnią gęstość zaludnienia na poziomie 175 os./km². Do tego ścisłego miejskiego obszaru funkcjonalnego wg PZPWL ciężą pozostałe gminy powiatu nowosolskiego (tzw. Nowosolski Obszar Funkcjonalny), a szczególnie silne powiązania z rdzeniem – Nową Solą - w zakresie dojazdów do pracy, wykazały gminy Kożuchów i Bytom Odrzański.

MOF Żary-Żagań, położony w południowej części województwa, zgodnie z PZPWL składa się z dwóch rdzeni, a są to: gmina miejska Żary oraz gmina miejska Żagań. Ponadto w skład obszaru weszły dwie gminy wiejskie, tj. Żary i Żagań oraz gmina miejsko-wiejska Iłowa. Cały obszar o powierzchni 801 km² powierzchni, liczył niemal 86 tys. osób. Gęstość zaludnienia wyniosła 107 os./km². Miasta sklasyfikowane jako rdzenie oddalone są od siebie zaledwie o 15 km i uzupełniają się wzajemnie pełnionymi funkcjami, co stwarza wyjątkową sytuację na tle

⁶⁸ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski, Uchwała nr XLIV/667/18 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 23 kwietnia 2018 r. w sprawie uchwalenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski, Dz. Urz. Woj. Lubus. 2018.1163.

⁶⁹ Dane za rok 2019 r., Bank Danych Lokalnych, data dostępu 24.04.2020 r.

⁷⁰ Dane za rok 2019 r., Bank Danych Lokalnych, data dostępu 24.04.2020 r.

województwa. Samorządy wchodzące w skład MOF Żary-Żagań 8 stycznia 2020 r. zawarły porozumienie o współpracy w partnerstwie, które jest rozszerzeniem powołanej wcześniej inicjatywy współpracy w ramach Żarsko-Żagańskiego Obszaru Funkcjonalnego. Istotne kierunki powiązań funkcjonalnych tego obszaru dotyczą również sąsiednich gmin z ośrodkami miejskimi – Szprotawą na wschodzie oraz Lubskiem i Jasieniem na północnym-zachodzie.

MOF Świebodzin położony w centralnej części województwa lubuskiego, pomiędzy Gorzowem Wielkopolskim i Zieloną Górą objął gminę miejsko-wiejską Świebodzin, przy czym rdzeń stanowiła część miejska gminy. Wyznaczony obszar o powierzchni 226 km² zamieszkiwało 29 tys. osób. Gęstość zaludnienia wyniosła blisko 130 os./km².

Usytuowany w zachodniej części województwa **MOF Słubice** zajmuje 186 km² i zamieszkuje go nieco ponad 20 tys. osób. Gęstość zaludnienia wynosi 108 os./km². Po niemieckiej stronie Odry znajduje się Frankfurt nad Odrą liczący 58 tys. mieszkańców, z którym Słubice tworzą tzw. dwumiasto (miasta bliźniacze).

Lubuskie miasta zaliczone do kategorii miast średnich wg Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju i Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030

Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR) i Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR2030), diagnozując wyzwania rozwojowe miast, posługują się kategorią **miast średnich**, do której w województwie lubuskim – obok wcześniej wymienionych ośrodków subregionalnych – zaliczony został także **Międzyrzecz**, co biorąc pod uwagę specyfikę osadniczą województwa lubuskiego, uzasadnia jego określenie również jako ośrodek subregionalny. Ze względu na wielkość miasta, porównywalną do Świebodzina i Słubic, MOF Międzyrzecza powinien analogicznie obejmować jedynie gminę miejsko-wiejską.

Cztery z lubuskich miast średnich (Żary, Żagań, Nowa Sól i Międzyrzecz) uznane zostały za miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze. W KSRR 2030 aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na 2018 r. przeprowadzona na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej potwierdziła zakwalifikowanie wymienionych wyżej czterech lubuskich miast do grupy miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze. Nowa Sól zaliczona została do grupy miast obniżającego się potencjału (silne powiększanie niekorzystnego dystansu, umiarkowanie zła sytuacja społeczno-gospodarcza), a Międzyrzecz, Żagań i Żary do miast zagrożonych marginalizacją (umiarkowane powiększenie niekorzystnego dystansu, umiarkowanie zła sytuacja społeczno-gospodarcza). Miasta średnie, ze szczególnym uwzględnieniem miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze, które określone zostały jako jedna z kategorii krajowych obszarów strategicznej interwencji, mogą korzystać z dedykowanego wsparcia, m.in. w ramach Funduszy UE. *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030* określa zakres interwencji rządowej, na jaką mogą liczyć miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze.

Integracja sąsiadujących miejskich obszarów funkcjonalnych w SRWL2030 przyjętej 15 lutego 2021 r.

W świetle instrukcji Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej: Delimitacja miejskich obszarów funkcjonalnych w kontekście realizacji Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w perspektywie 2021-2027⁷¹ w SRWL 2030 przyjętej 15 lutego 2021 r. zwrócono uwagę na potrzebę wykorzystania wspólnego potencjału sąsiadujących ze sobą miejskich obszarów funkcjonalnych Zielonej Góry i Nowej Soli, a także Świebodzina i Międzyrzecza i ich połączenia. Biorąc pod uwagę geograficzną bliskość, istniejące powiązania funkcjonalne, a także wolę współpracy wyrażaną przez przedstawicieli samorządów wchodzących w ich skład, połączono te obszary we wspólne obszary funkcjonalne. **MOF ośrodka wojewódzkiego Zielonej Góry powiększył się o podobszar nowosolski w skład którego zgodnie z PZPWL weszły: miasto Nowa Sól, gmina wiejska Nowa Sól oraz**

⁷¹ Delimitacja miejskich obszarów funkcjonalnych w kontekście realizacji Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w perspektywie 2021-2027, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa, marzec 2020 r.

gmina Otyń. 30 czerwca 2020 r. Prezydenci Zielonej Góry i Nowej Soli oraz Burmistrz Sulechowa zawnieśli o wyznaczenie Zielonogórsko-Nowosolskiego Obszaru Funkcjonalnego „Lubuskie Trójmiasto” poprzez połączenie MOF Zielonej Góry i MOF Nowej Soli w aktualizowanej strategii rozwoju województwa. 25 listopada 2020 r. podpisany został list intencyjny, w którym wolę wspólnej realizacji zadań na połączonym zielonogórsko-nowosolskim obszarze funkcjonalnym w ramach instrumentu zintegrowane inwestycje terytorialne (ZIT) wyraziły gminy wchodzące w skład MOF Zielonej Góry i MOF Nowa Sól, za wyjątkiem gminy wiejskiej Nowa Sól, której władze wskazały na brak zainteresowania udziałem w tym partnerstwie. 28 stycznia 2021 r. podpisany został kolejny, zaktualizowany list intencyjny, w ramach którego do tego partnerstwa włączono dodatkowo gminę Nowogród Bobrzański. **Nowogród Bobrzański wykazywał silne powiązania z Zieloną Górą** we wskaźniku dojazdów do pracy, jednak niektóre inne wskaźniki świadczące o „miejskości” gminy **były na relatywnie niskim poziomie**. Dotyczyło to np. gęstości zaludnienia i liczby podmiotów gospodarczych.

Dla obszaru zielonogórsko-nowosolskiego (dodatkowo z gminą Kożuchów) przeprowadzona została ekspercka analiza, która wykazała ścisłe powiązania między gminami⁷². W przypadku **MOF zielonogórsko-nowosolskiego możliwe było jego rozszerzenie o gminę Kożuchów**. Gmina spełniła wymagane w delimitacji wskaźniki społeczno-gospodarcze i przestrzenne. Kożuchów wykazywał silne powiązania zarówno z Nową Solą, jak i Zieloną Górą. W odniesieniu do dojazdów do pracy, wskaźnik dojazdów do Zielonej Góry był nieznacznie poniżej wymaganego poziomu, co jest zrozumiałe wobec jego wysokiej wartości w dojazdach mieszkańców gminy do Nowej Soli. Gmina Kożuchów nie weszła jednak w skład Zielonogórsko-Nowosolskiego Obszaru Funkcjonalnego „Lubuskie Trójmiasto” i przystąpiła do innego porozumienia gmin z południowo-wschodniej części województwa. W roku 2022 przystąpiono do opracowania dokumentu *Strategia Rozwoju Ponadlokalnego Zielonogórsko-Nowosolskiego Obszaru Funkcjonalnego* (Strategia Rozwoju ZNOF).

MOF świebodzińsko-międzyrzecki objął obie gminy z dwoma ośrodkami subregionalnymi, z których jeden – Międzyrzecz – zaliczony został do miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze.

7 lipca 2020 r. podpisany został list intencyjny, w którym burmistrzowie Świebodzina i Międzyrzecza wyrazili wolę partnerskiej współpracy w ramach wspólnego MOF świebodzińsko-międzyrzeckiego. We wrześniu 2020 r. podjęto ponadto inicjatywę rozszerzenia porozumienia o gminę Sulęcín, popartą przez burmistrzów zainteresowanych samorządów. Zaznaczyć należy jednak, że zgodnie z wykonaną analizą przestrzenną⁷³, nie występowały znaczące powiązania funkcjonalne pomiędzy Sulęcínem a dwoma miastami średnimi Świebodzinem i Międzyrzeczem. Ich rozwój w przyszłości może determinować rewitalizacja linii kolejowej nr 364 na odcinku Międzyrzecz-Sulęcín-Rzepin. 2 lutego 2021 r. inicjatywa wzajemnej współpracy wymienionych wyżej trzech samorządów rozszerzona została również o gminę Przytoczna. Wobec powyższego gminy Sulęcín i Przytoczna potraktowano jako obszar potencjalnego rozszerzenia MOF świebodzińsko-międzyrzeckiego. Porozumienie międzygminne podpisane 8 października 2021 r. w sprawie opracowania i wdrożenia Planu Działań ZIT (strategii terytorialnej) dla Świebodzińsko – Międzyrzeckiego Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego objęło ostatecznie gminy Świebodzin, Międzyrzecz i Sulęcín (bez gm. Przytoczna), wobec czego te trzy gminy należy zaliczyć do MOF świebodzińsko-międzyrzeckiego.

W związku z wyrażoną przez zainteresowane władze samorządowe w liście intencyjnym z 2 lipca 2020 r. wolą włączenia gminy Strzelce Krajeńskie do **MOF Gorzowa Wielkopolskiego**, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze przeanalizował wskaźniki delimitacji tego MOF-u z uwzględnieniem ostatnich

⁷² Analiza możliwości poszerzenia Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Zielonej Góry o Miejski Obszar Funkcjonalny Nowej Soli, Tomasz Piersiak Konsulting, Zielona Góra, grudzień 2019 r.

⁷³ Analiza przestrzenna miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodków subregionalnych Świebodzin – Międzyrzecz do projektu Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego, Departament Geodezji, Gospodarki Nieruchomościami i Planowania Przestrzennego, Wydział Planowania Przestrzennego, Zielona Góra, październik 2020.

dostępnych danych statystycznych⁷⁴. **Główne wskaźniki**, w tym najważniejszy – liczba wyjeżdżających do pracy do rdzenia MOF - **pozwoliły na włączenie Strzelec Krajeńskich do MOF Gorzowa Wielkopolskiego**. W lutym 2021 r. w związku z podpisanymi listami intencyjnymi partnerstwo samorządów wchodzących w skład gorzowskiego obszaru funkcjonalnego **rozszerzone zostało o gminy Skwierzyna, Witnica oraz miasto Kostrzyn nad Odrą**. Według metody opracowanej na potrzeby PZPWL, gminy Kostrzyn nad Odrą, Skwierzyna i Witnica spełniły określone kryteria, stąd również zakwalifikowano je do MOF OW Gorzów Wlkp. 11 października 2021 r. podpisane zostało porozumienie, którego skutkiem było opracowanie dokumentu pn.: *Strategia rozwoju ponadlokalnego Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego 2030*. Strategia ta objęła swym zasięgiem samorządy wchodzące w skład rozszerzonego MOF Gorzowa Wielkopolskiego. Dodatkowo w prace nad dokumentem zaangażowany był również Powiat Gorzowski.

W przypadku **MOF Słubice**, w lutym 2021 r. nawiązana została wola partnerskiej współpracy w ramach tego MOF, pomiędzy gm. Słubice i gm. Górzycą. 12 marca 2021 r. podpisane zostało natomiast szersze porozumienie w sprawie współdziałania samorządów, którego sygnatariuszami obok Słubic i Górzycy były również inne gminy powiatu słubickiego tj. Rzepin, Cybinka i Ośno Lubuskie, a także Kostrzyn nad Odrą i gm. Słońsk.

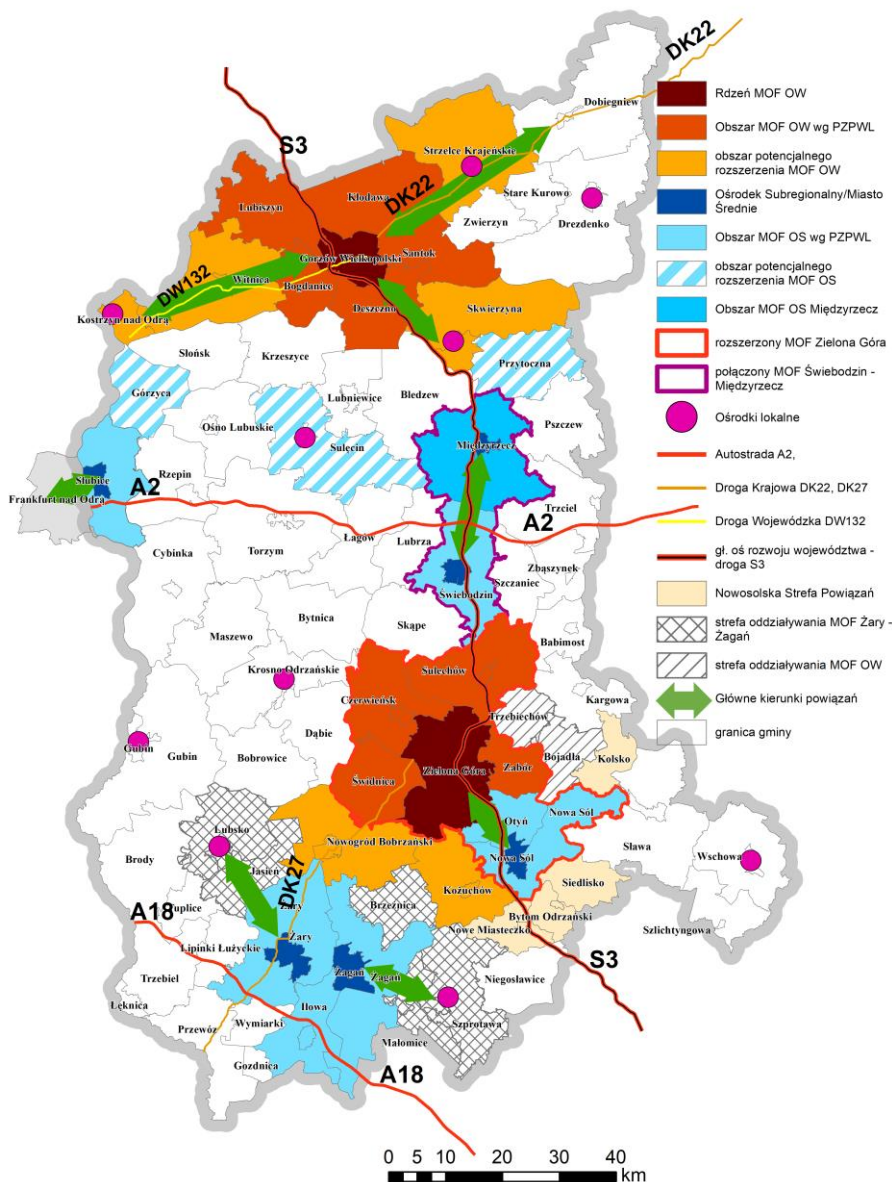
Ośrodki lokalne

Ośrodki lokalne to pozostałe miasta powiatowe oraz kilka innych miast, odgrywających ważną rolę w otoczeniu lokalnym. Pełnią one rolę uzupełniającą w stosunku do ośrodków subregionalnych. Stanowią centra administracyjne i usługowe dla otaczających je terenów wiejskich pełniąc funkcje usługowe m.in. w zakresie edukacji, kultury, transportu publicznego, usług teleinformatycznych. W PZPWL uznano, że ich obszary funkcjonalne to pojedyncze gminy miejskie lub miejsko-wiejskie. Do tej kategorii ośrodków zaliczają się: Drezdenko, Gubin, Kostrzyn nad Odrą, Krosno Odrzańskie, Lubsko, Skwierzyna, Strzelce Krajeńskie, Sulęcín, Szprotawa, Wschowa⁷⁵.

⁷⁴ Analiza przestrzenna miejskich obszarów funkcjonalnych ośrodków wojewódzkich Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski do projektu Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego, Departament Geodezji, Gospodarki Nieruchomościami i Planowania Przestrzennego, Wydział Planowania Przestrzennego, Zielona Góra, Kwiecień 2020.

⁷⁵ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wśród ośrodków lokalnych wskazuje również Międzyrzecz i Nowogród Bobrzański. Międzyrzecz ze względu na zaliczenie go do kategorii miast średnich w krajowych dokumentach strategicznych uwzględniony został jako ośrodek subregionalny, natomiast Nowogród Bobrzański, będąc relatywnie niewielkim ośrodkiem w porównaniu do innych ośrodków lokalnych nie został wskazany jako ośrodek lokalny.

Rysunek 9. Miejskie obszary funkcjonalne ośrodków wojewódzkich, ośrodków subregionalnych i ośrodków lokalnych wskazane w SRWL 2030 przyjętej w roku 2021.

Źródło: opracowanie własne UMWL w Zielonej Górze.

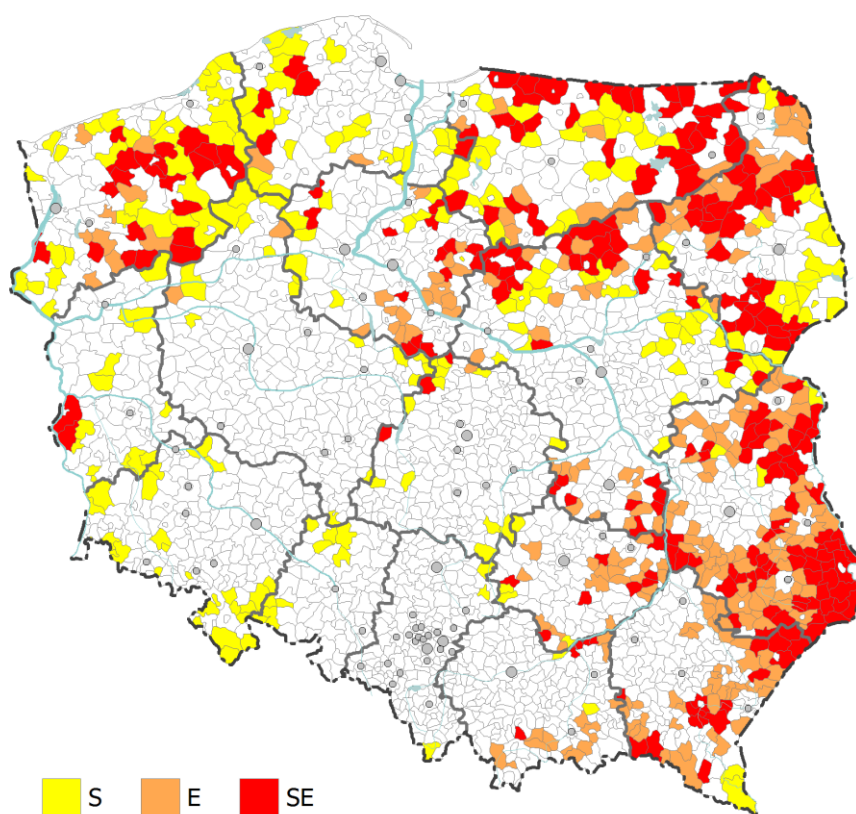
Obszary wiejskie

Obszary wiejskie w województwie lubuskim mają zróżnicowany charakter. Zgodnie z PZPWL gminy wiejskie lub miejsko-wiejskie położone w bliskim sąsiedztwie większych miast (w ich obszarach funkcjonalnych) uczestniczą w procesach rozwojowych. Mieszkańcy z tych terenów, przy dobrej dostępności komunikacyjnej, korzystają z rynku pracy oraz dostępu do usług publicznych w ośrodkach miejskich. Na tego typu obszarach zauważa się zjawisko suburbanizacji, a funkcje wiejskie maleją lub zanikają. Niekontrolowana rozbudowa na obszarach wiejskich wymaga budowy nowej infrastruktury, a codzienne dojazdy do miasta obciążają infrastrukturę drogową.

Wśród obszarów wiejskich należy wyróżnić również tereny wymagające wsparcia w procesach rozwojowych, charakteryzujące się wyraźnie niższym poziomem dostępu do usług publicznych, niską gęstością infrastruktury ochrony środowiska oraz infrastruktury drogowej, często o dużej lesistości i dużym rozproszeniu sieci osadniczej. Położone są z dala od obszarów funkcjonalnych ośrodków wojewódzkich i najczęściej także od ośrodków subregionalnych oraz głównych ciągów komunikacyjnych. Towarzyszy temu zjawisko depopulacji i odpływu osób w wieku produkcyjnym (w tym przede wszystkim kobiet). Wpływa to negatywnie na podejmowanie inwestycji gospodarczych na tych obszarach. Nawet posiadając atrakcyjne walory dla rozwoju turystyki, bardzo często ich wykorzystanie jest niskie ze względu na brak infrastruktury. Jedynie na niewielu obszarach województwa gleby są dobrej jakości i można wskazywać na rozbudowane funkcje rolnicze w tych gminach.

W *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju* zwrócono uwagę na skupiska gmin wiejskich i powiązanych z nimi funkcjonalnie małych miast zagrożonych trwałą marginalizacją, w których występuje kumulacja problemów społecznych i ekonomicznych. W województwie lubuskim z poziomu krajowego zaliczono do tych obszarów gminy: Dobiegniew, Małomice, Niegosławice i Gozdnicza, gdzie występuje kumulacja problemów społecznych oraz Gubin (wiejska) i Brody z kumulacją problemów ekonomicznych. Przeprowadzona na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na 2018 r. zaliczyła do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją obok wyżej wymienionych także gminy: Bytnica, Przytoczna, Skwierzyna, Kolsko, Łagów, Szprotawa, Wymiarki, Lubsko i Tuplice.

Rysunek 10. Typy obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, na których występuje kumulacja problemów.

Typy gmin problemowych. Oznaczenia: S – społeczne obszary problemowe, E – ekonomiczne obszary problemowe, SE – społeczno-ekonomiczne obszary problemowe.

Źródło: Przemysław Śleszyński, Jerzy Bański, Marek Degórski, Tomasz Komornicki, *Aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na 2018 r.*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2019. (Instytucja zamawiająca: Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej).

Należy zaznaczyć, że przyjęte kryteria delimitacji niektórych obszarów funkcjonalnych w PZPWL zostały oparte na wybranych wskaźnikach, które szczególnie w przypadku danych społeczno-gospodarczych nie zawsze są dostępne i aktualne. W związku z tym Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze w 2018 r. zlecił pogłębioną analizę sytuacji społeczno-gospodarczej i demograficznej lubuskich gmin, biorąc pod uwagę metodologię wyznaczania obszarów strategicznej interwencji, opracowaną w ramach aktualizacji Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego.

Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej gmin województwa lubuskiego wraz z badaniem ich potrzeb rozwojowych

Wykonany raport pn. *Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej gmin województwa lubuskiego wraz z badaniem ich potrzeb rozwojowych* miał na celu rozwinięcie badań wykonanych na potrzeby SOR oraz KSRR2030 i sporządzenie pogłębionej diagnozy gmin w skali regionu. Raport przedstawia sytuację lubuskich gmin w obszarach: demograficznym, gospodarczym i społecznym oraz całościową syntetyczną informację na temat poziomu ich rozwoju, wynikającą z uwzględnienia wszystkich wcześniej wymienionych obszarów. Autorzy przeanalizowali szereg wybranych wskaźników statystycznych, a także dane zawarte w aktualnych raportach, dokumentach strategicznych i publikacjach naukowych. Przeprowadzono również badanie ankietowe, w ramach którego gminy wskazały najbardziej oczekiwane z ich punktu widzenia inwestycje o charakterze ponadlokalnym.

Analiza wykazała duże zróżnicowanie gmin województwa lubuskiego pod względem podstawowych charakterystyk (gminy z przewagą terenów zurbanizowanych, gminy rolnicze, gminy z przewagą terenów leśnych), wobec czego kierunki rozwoju gmin powinny być dostosowane do ich głównych przewag i potencjałów. Podstawowe problemy, z jakimi borykają się gminy województwa lubuskiego wiążą się z niekorzystnymi procesami demograficznymi związanymi z depopulacją, starzeniem się lokalnych społeczności oraz migracjami. Wskaźnik obciążenia demograficznego wykazuje negatywną tendencję dla wszystkich gmin województwa lubuskiego. Jest to trend o tyle niepokojący, że mamy do czynienia z niedoszacowaniem ubytku ludności związanym z częstym pozostawianiem w rejestrach gminnych osób, które faktycznie zmieniły miejsce zamieszkania.

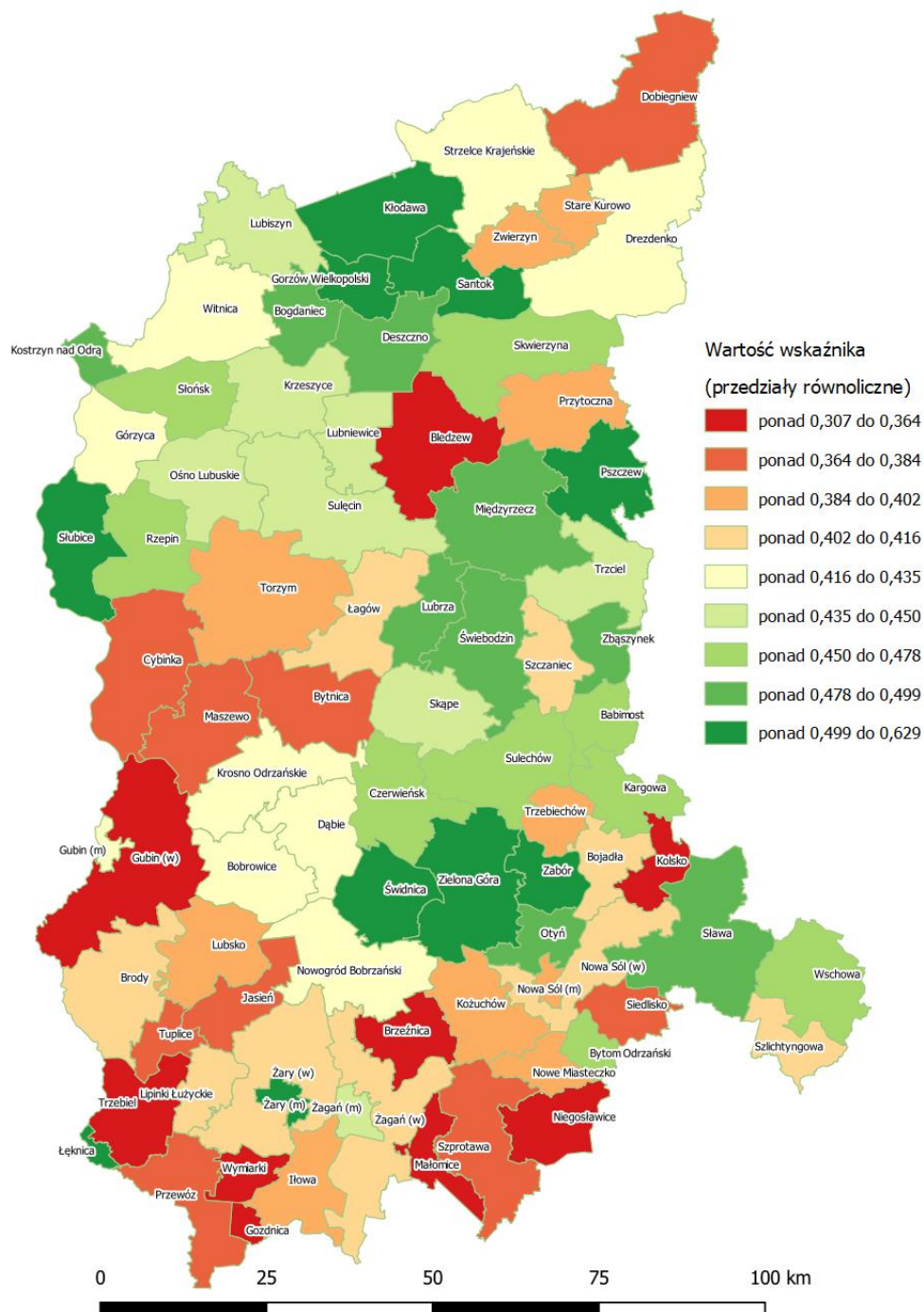
Analizując przestrzenne zróżnicowanie ogólnej sytuacji gmin w województwie lubuskim można stwierdzić, że najbardziej korzystna sytuacja zauważalna jest przede wszystkim w dużych ośrodkach miejskich takich jak: Zielona Góra, Gorzów Wielkopolski (wraz z ich obszarami funkcjonalnymi) oraz Żary, a także w miastach przygranicznych (Ślubice, Łęknica, Kostrzyn nad Odrą). Wokół dwóch największych miast w województwie lubuskim występuje strefa silnego pozytywnego oddziaływania gospodarczego na sąsiednie gminy.

Analizując drugą stronę zestawienia, tj. gminy o najgorszej sytuacji społeczno-gospodarczej, mamy do czynienia głównie z gminami wiejskimi, rzadziej miejsko-wiejskimi. Mają one przeważnie charakter rolniczy (Niegosławice, Szlichtyngowa oraz Brzeźnica) lub leśny (Bytnica, Przewóz, Wymiarki, Gubin - gmina wiejska, Torzym, Bledzew, Trzebiele). Na terenie tych gmin występują bardzo niskie wartości wskaźników związanych z rozwojem przedsiębiorczości. Często negatywne tendencje na przestrzeni ostatnich lat są szczególnie widoczne w przypadku gmin słabszych gospodarczo, co skutkować może jeszcze większym zwiększaniem dystansu w przyszłości. Jeśli chodzi o sytuację społeczną w lubuskich gminach, zaobserwować można generalną poprawę na przestrzeni ostatnich lat.

W grupie dziesięciu gmin o najtrudniejszej sytuacji ogółem (uwzględniając obszary: gospodarczy, społeczny i demograficzny) wskazanych w raporcie aż 7 gmin pokryło się z listą wskazaną jako zagrożone marginalizacją

w OSI krajowych. Są to gminy: Wymiarki, Małomice, Gubin (gmina wiejska), Gozdnicza, Kolsko, Niegosławice i Szprotawa. Pozostałe 3 gminy - Bledzew, Brzeźnica i Trzebiel, w badaniu regionalnym uzyskały bardzo niskie wskaźniki, szczególnie dotyczące lokalnej gospodarki.

Rysunek 11. Mapa ilustrująca sytuację ogółem (2017 r.).

Potrzeby rozwojowe gmin

W ramach realizowanej ekspertyzy przeprowadzono również badanie głównych ponadlokalnych potrzeb rozwojowych gmin, które zgłoszone zostały z perspektywy lokalnej. Jedną z częściej zgłaszanych barier rozwojowych była niewystarczająca dostępność komunikacyjna poszczególnych gmin. Przedstawiciele gmin najczęściej, jako najbardziej priorytetowe, wskazywali inwestycje drogowe (przebudowę dróg wojewódzkich i powiatowych, budowę obwodnic, mostów na Odrze) oraz kolejowe (przywrócenie połączeń, modernizację linii i zakup taboru). Samorządy położone w większej odległości od głównych szlaków komunikacyjnych zwracały uwagę na potrzebę zwiększania efektywności transportu międzygminnego na potrzeby dojazdu do miejsc pracy oraz w celu rozwoju turystyki i rekreacji na terenie gmin wiejskich, w tym leśnych. W dalszej kolejności wskazywane były przedsięwzięcia związane z szeroko rozumianym dostarczaniem mediów (uregulowanie gospodarki wodno-ściekowej, rozbudowę infrastruktury energetycznej, rozwój sieci gazowniczych). Ma to znaczenie nie tylko z punktu widzenia podnoszenia jakości życia mieszkańców, ale także jest istotne jako czynnik mający znaczenie w procesie ubiegania się o inwestorów. Inwestycje w rozwój przedsiębiorczości (tworzenie parków przemysłowych i uzbrajanie terenów inwestycyjnych), cyfryzacji (rozwój szerokopasmowych sieci światłowodowych) oraz wsparcie rozwoju turystyki, sportu i rekreacji były także wskazywane jako istotne z punktu widzenia gmin. Jako jeden z poważniejszych problemów natury gospodarczej jest traktowana przez przedstawicieli samorządów gmin m.in. niewystarczająca aktywność rynkowa przedsiębiorców. Przedstawiciele gmin wskazywali również na niedoinwestowanie w szeroko rozumianą infrastrukturę społeczną. Dotyczy to instytucji kultury czy ośrodków sportowych i rekreacyjnych, ale również obszaru turystyki. Gminy leżące wzdłuż rzeki Odry i Warty zgłaszały konieczność dalszego wzmacniania ochrony przeciwpowodziowej. Dość liczne były ponadto wskazania potrzeb w zakresie inwestycji w OZE oraz dalsze działania związane z podnoszeniem efektywności energetycznej budynków i walki ze smogiem.

Jako podstawowe ograniczenie w skutecznym pozyskiwaniu funduszy unijnych, lubuskie gminy wskazywały przede wszystkim konieczność zapewnienia wkładu własnego na realizowane przedsięwzięcia.

Partnerstwa gmin

Jak wspomniano wcześniej, w kontekście istniejących powiązań funkcjonalnych oraz ich potencjalnego rozwoju w przyszłości, duże znaczenie mają zawierane porozumienia samorządowe, a także deklaracje i listy intencyjne, dotyczące woli realizacji wspólnych działań rozwojowych. Obok wymienionych wcześniej deklaracji i porozumień, dotyczących miejskich obszarów funkcjonalnych ośrodków wojewódzkich i subregionalnych, w województwie lubuskim tworzone były również inne partnerstwa gmin, m.in. związane z przystąpieniem do projektu pn. „Centrum Wsparcia Doradczego” (CWD), realizowanego przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (MFIPR) we współpracy ze Związkiem Miast Polskich, Fundacją Fundusz Współpracy oraz samorządami regionalnymi. Projekt ten skierowany był przede wszystkim do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją (gmin wiejskich i miejsko-wiejskich) oraz do obszarów mniejszych miast pełniących funkcję stolicy powiatu. W ramach dwóch edycji projektu, w województwie lubuskim wsparto 7 partnerstw, tj.: Partnerstwo „Razem dla rozwoju Powiatu Żagańskiego”, zawiązane przez Gminy: Małomice, Szprotawa, Niegosławice, Brzeźnica i Powiat Żagański; Partnerstwo „Północ Województwa Lubuskiego zawsze razem” – Gminy: Dobiegniew, Drezdenko, Stare Kurowo, Zwierzyn i Powiat Strzelecko-Drezdenecki; Partnerstwo przygraniczne na rzecz Łuku Mużakowa: Miasto Łęknica i Gminy: Brody, Trzebiel, Tuplice, Przewóz; Partnerstwo Gmin – Lubuska 9, zawiązane przez Gminy: Koźuchów, Nowa Sól (gmina wiejska), Nowe Miasteczko, Bytom Odrzański, Siedlisko, Sława, Wschowa, Szlichtyngowa i Kolsko; Partnerstwo „Krośnieński Obszar Funkcjonalny” – Powiat Krośnieński i Gminy: Krosno Odrzańskie, Gubin (miejska i wiejska), Bobrowice, Bytnica, Dąbie i Maszewo; Partnerstwo Gmin Lubrza, Łagów, Skąpe, a także wymienione wcześniej Partnerstwo Międzyrzecz-Świebodzin-Sulęcín. Partnerstwa przygotowują diagnozy powiązań funkcjonalnych, strategie rozwoju i zintegrowane przedsięwzięcia.

W województwie lubuskim powstały również inne inicjatywy partnerstw. 25 listopada 2020 r. podpisany został list intencyjny dotyczący współpracy pomiędzy gminami: Słubice, Rzepin, Ośno Lubuskie, Cybinka, Górzycyca, Słońsk i miastem Kostrzyn nad Odrą w celu przygotowania, współdziałania i rozwoju w nowej perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2021-2027 (Partnerstwo gmin środkowego pogranicza w ramach inicjatywy G7). W czerwcu 2022 r. gminy Trzciel, Pszczew, Szczaniec, Zbąszynek, Babimost, Kargowa, Trzebiechów, Bojadła, podpisały list intencyjny w sprawie współpracy w ramach partnerstwa pod nazwą „Razem dla wspólnego rozwoju”, a we wrześniu 2022 r. partnerstwo gmin Lubniewice, Torzym, Bledzew, Krzeszyce, Sulęcín podjęły stosowne uchwały w sprawie wyrażenia zgody na zawarcie porozumienia międzygminnego i przystąpienia do opracowania Strategii Terytorialnej na lata 2022-2030. W kwietniu 2023 r. podpisane zostało ponadto porozumienie międzygminne w sprawie powołania *Partnerstwa Gminy Lubsko i Gminy Jasień służącego opracowaniu i realizacji Strategii Terytorialnej, w perspektywie finansowej Unii Europejskiej 2021-2027*.

4.2. Infrastruktura transportowa

Transport drogowy

Sieć drogowa na terenie województwa lubuskiego jest stosunkowo równomiernie rozmieszczona. Wprawdzie na 100 km² w 2021 r. przypadło w regionie tylko 64,5 km dróg publicznych o twardej nawierzchni, co jest w skali kraju niską wartością (średnia w kraju wynosi 100,9 km), jednak przeliczając długość sieci na 10 tys. mieszkańców, region notuje 7. miejsce (91,2 km na 10 tys. ludności, wobec 83,2 km średnio w kraju). W latach 2012 - 2018 zakończono najważniejsze inwestycje drogowe: południowe odcinki **drogi ekspresowej S3 i autostradę A2** Nowy Tomyśl - Świecko. W roku 2022 zakończono drugi odcinek w ramach przebudowy i dostosowania DK18 do parametrów A18. W roku 2023 realizowane i planowane do oddania przez GDDKiA są kolejne odcinki, w związku z tym zostanie ukończona wyczekiwana cała inwestycja A18 Olszyna – Golnice⁷⁶.

Pod względem długości autostrad i dróg ekspresowych na 100 km² w 2021 r. z wynikiem 1,84 km na 100 km² województwo lubuskie zajęło 4. miejsce w kraju (za województwami łódzkim, śląskim i dolnośląskim), a w przypadku wskaźnika na 10 tys. ludności - pierwsze miejsce z wynikiem 2,62 km (średnia dla kraju to 1,20 km). W kontekście utrzymania spójności komunikacyjnej ważne jest lepsze skomunikowanie tych tras z drogami niższych kategorii oraz z Lotniskiem Zielona Góra-Babimost (EPZG).

W rozkładzie ruchu dla województwa lubuskiego zauważalny jest wzrost wewnętrznego średniodobowego ruchu pojazdów (SDR), zwłaszcza w obszarze oddziaływania ośrodków wojewódzkich. Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski mają promienisty układ komunikacyjny, w skład którego wchodzi drogi krajowe i wojewódzkie, tworzące główne trasy wylotowe z miasta. Trasami tymi odbywają się migracje wahadłowe, związane z codziennymi dojazdami do pracy.

Wskazać należy również na **rosnące w ostatnich latach natężenie ruchu i istnienie wciąż wąskich gardeł** na ważnych drogach krajowych i wojewódzkich. W związku z tym istnieje potrzeba modernizacji sieci dróg wojewódzkich oraz innych kategorii, które stanowią m.in. bezpośredni dojazd do węzłów autostradowych oraz dróg ekspresowych, ze względu na ich bardzo ważną rolę w układzie komunikacyjnym województwa. Lubuska sieć drogowa wymaga uzupełnienia o brakujące elementy infrastruktury drogowej, w szczególności obwodnice i mosty.

W ramach rządowego *Programu budowy 100 obwodnic na lata 2020-2030* na terenie województwa lubuskiego przewidziano do realizacji 6 obwodnic. W 2023 r. obwodnica Strzelec Krajeńskich (DK 22) jest na etapie realizacji robót. Pozostałe obwodnice są w przygotowaniu: DK 22: Obwodnica Dobiegniewa Etap: KOPI, DK 31:

⁷⁶ Informacja została przedstawiona na Sejmiku Województwa Lubuskiego w lutym 2023 r. przez Generalną Dyрекcyję Dróg Krajowych i Autostrad Oddział Zielona Góra.

Obwodnica Kostrzyna nad Odrą Etap: zatwierdzanie ROOIŚ, DK 29: Obwodnica Krosna Odrzańskiego Etap: wydana DŚU, w przygotowaniu przetarg P&B, DK 24: Obwodnica Przytocznej Etap: KOPI, DK 12: Obwodnica Wschowy i Dębowej Łęki Etap: trwa postępowanie DŚU⁷⁷. Inwestycje mostowe trwają w ramach dróg krajowych DK29 Krosno Odrzańskie i DK31 Kostrzyn nad Odrą, a realizowane są przez Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie Wody, w ramach inwestycji przeciwpowodziowych.

W ramach ośrodków wojewódzkich także realizowane i planowane są inwestycje związane m.in. z obwodnicami miast. W Zielonej Górze powstała obwodnica południowa, która docelowo ma stać się odcinkiem drogi DK 27. Planowana jest także Zachodnia Obwodnica miasta, w ramach tzw. Odrzańskiego Układu Komunikacyjnego, w połączeniu z rozbudową i budową drogi wojewódzkiej nr 278 Pomorsko – Sulechów i budową mostu przez rz. Odrę wraz z budową nowego przebiegu drogi wojewódzkiej nr 281 w m. Pomorsko. Urząd Miasta Gorzów Wlkp. realizuje inwestycję pn. Północna Obwodnica Miasta która stanowić ma alternatywny korytarz obsługujący ruch zewnętrzny, przebiegający drogą ekspresową S3, proponowanym do zmiany przebiegiem drogi wojewódzkiej nr 130, łącząc się z drogą krajową nr 22 poza terenami wysoko zurbanizowanymi. Ważna dla miasta jest także budowa mostu zachodniego na rzece Warta⁷⁸. Cała obwodnica Gorzowa będzie miała około 4 km długości i ma powstać do końca 2027, zadanie podzielone jest na 3 etapy prac.

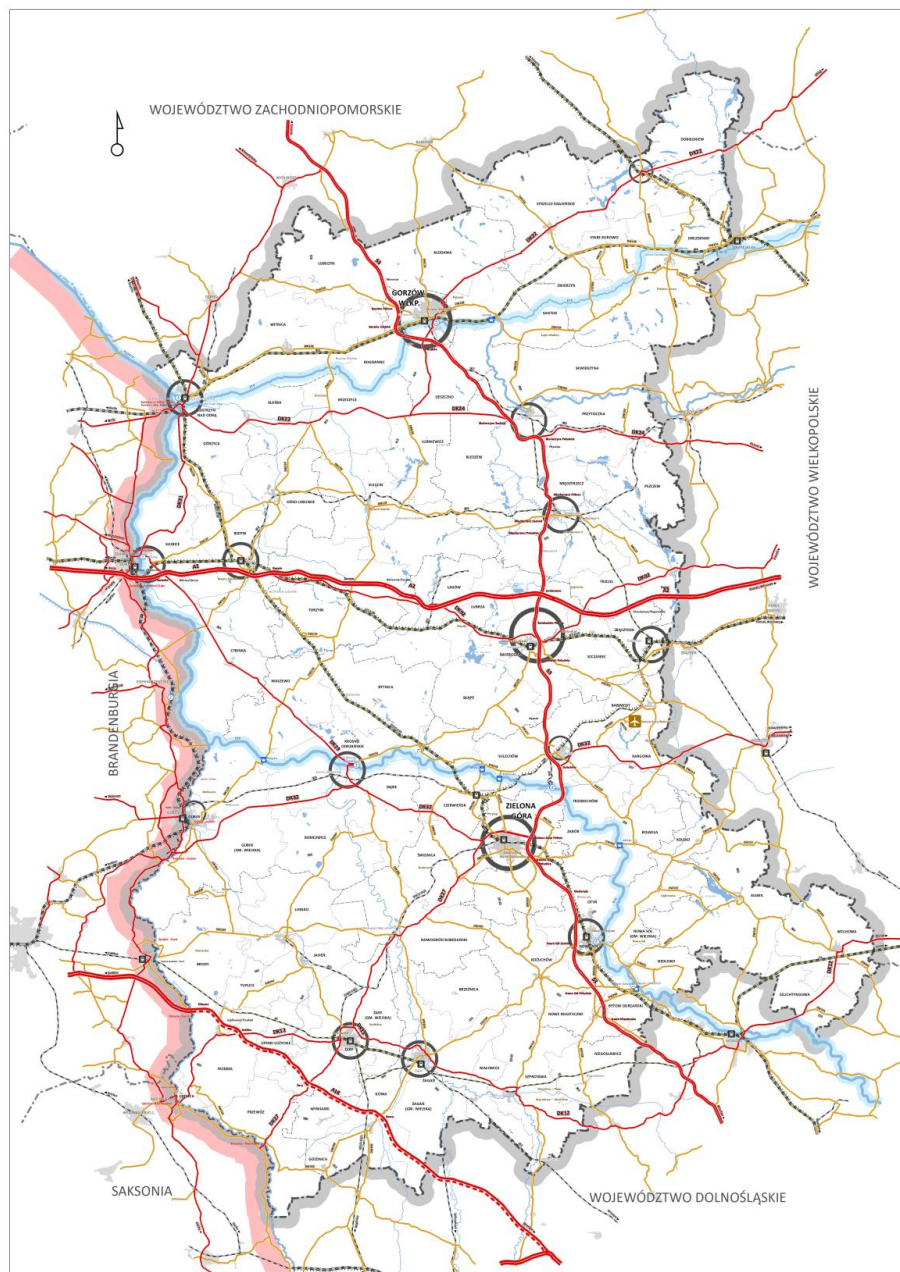
Po wielu latach starań w 2022 r. zakończono i oddano do użytkowania nowy przebieg drogi wojewódzkiej nr 282, obejmującej swoim zakresem obwodnice m. Łaz, Zabór, Milsko i Przewóz wraz z mostem przez rzekę Odrę. W 2019 r. zlecono koncepcję, a w 2022 r. rozpoczęto proces projektowy „Budowy mostu przez rzekę Odrę wraz z budową nowego przebiegu drogi woj. nr 281 w m. Pomorsko” ze środków Rządowego Programu Uzupelniania Lokalnej i Regionalnej Infrastruktury Drogowej - Mosty dla Regionów. Dodatkowo w ramach tego Programu pozyskano dofinansowanie na opracowanie dokumentacji dla „Rozbiórki istniejącego i budowę nowego mostu nad rzeką Noteć w ciągu drogi wojewódzkiej nr 157 Zwierzyn - Goszczanowo w m. Gościmiec”. W związku z tym pojawiła się szansa na budowę kolejnych mostów, gdyż po zakończeniu dokumentacji projektowych możliwe będzie ubieganie się o środki z Rządowego Funduszu Rozwoju Dróg na realizację tych zadań.

Występującym problemem na sieci dróg wojewódzkich są przeprawy promowe, które należy w perspektywie długofalowej doprowadzić do likwidacji poprzez budowę mostów. Istotnym, brakującym mostem na Odrze jest most w Połecku w ciągu drogi wojewódzkiej nr 138, którego budowa mogłaby otworzyć nowy korytarz północ – południe, ciągnący się wzdłuż zachodniej granicy województwa.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Program Rozwoju Transportu Województwa Lubuskiego z prognozą rozwoju do roku 2030, Zarząd Województwa Lubuskiego, marzec 2023.*

Rysunek 12. Główne sieci i węzły komunikacyjne województwa lubuskiego.

Źródło: opracowanie własne UMWL w Zielonej Górze.

Sukcesywnie poprawia się stan dróg krajowych i wojewódzkich przebiegających przez region. W 2020 r. przeprowadzono 5-letni przegląd dróg wojewódzkich (następny zaplanowany jest w 2025 r.), obejmujący swym zakresem ocenę stanu technicznego nawierzchni. W porównaniu z przeglądem wykonanym w 2015 r. wykazał on poprawę stanu nawierzchni administrowanych dróg wojewódzkich na obszarze województwa lubuskiego (stan bardzo dobry i dobry z 49% w 2015 r. wzrósł do 64,3% w 2020 r.). Odnotowano również zmniejszenie się udziału nawierzchni w bardzo złym stanie wraz z brakiem pasa (z 11% w 2015 r. do 6,2% w 2020 r.) i złym stanie technicznym (z 18% w 2015 r. do 8,7% w 2020 r.). Natomiast stan ostrzegawczy zmniejszył się z 22% w 2015 r. do 20,8% w 2020 r.

Z uwagi na rozwój rynku pojazdów elektrycznych oraz plany UE zakazu sprzedaży nowych samochodów spalinowych w UE od 2035, istotna jest rozbudowa infrastruktury ładowania pojazdów

elektrycznych. W województwie lubuskim zlokalizowane są 32 ogólnodostępne stacje ładowania pojazdów elektrycznych i tankowania paliw alternatywnych, które rozlokowane są zwłaszcza w okolicach głównych ośrodków miejskich oraz dróg tranzytowych. Zdecydowana większość obszaru w województwie posiada dostęp do stacji ładowania mniejszy niż 30 km, uwzględniając jedynie stacje występujące w województwie lubuskim. Dla promowania napędu elektrycznego konieczne jest stałe zwiększanie liczby stacji ładowania. Dzięki dogęszczaniu tej sieci poprawi się komfort użytkowania pojazdów elektrycznych, a w perspektywie przyszłych lat może to skutkować wzrostem liczby użytkowników tych pojazdów.⁷⁹

Transport kolejowy

Liniami kolejowymi na terenie województwa lubuskiego zarządza wyłącznie państwowa spółka PKP Polskie Linie Kolejowe SA, która otrzymuje środki finansowe na utrzymywanie linii kolejowych, jak również jest beneficjentem środków unijnych przeznaczonych na modernizację tej infrastruktury.

Pod względem wskaźnika długości czynnych linii kolejowych w przeliczeniu na 100 km² Lubuskie notowało w 2021 r. wynik 6,56 km, nieznacznie wyższy niż średnia krajowa (6,2), natomiast w przeliczeniu na 10 tys. ludności region zajmował pierwsze miejsce wśród województw z wynikiem 9,1 km (wobec 5,1 średnio w kraju). Część sieci kolejowej jest jednak niedostosowana do ukształtowanej po wojnie sieci osadniczej, co m. in. jest przyczyną tego, że mimo tych korzystnych wskaźników **sieć kolejowa jest wykorzystywana poniżej potencjału**. Brak jest m.in. linii kolejowej pomiędzy Świebodzinem a Gorzowem Wielkopolskim i Zieloną Górą, łącznic pomiędzy LK 203 i LK 273 w Kostrzynie nad Odrą, linii pomiędzy Sulęcinem a Gorzowem Wielkopolskim, Szprotawą a Zieloną Górą. Przekłada się to również na stosunkowo małą liczbę połączeń regionalnych, a także dalekobieżnych (szczególnie w odniesieniu do miast wojewódzkich). Problem ten jest sukcesywnie niwelowany poprzez zwiększanie ilości połączeń wojewódzkich uruchamianych na zlecenie Marszałka Województwa. Problem wykluczenia komunikacyjnego i braku dostępu do oferty publicznego transportu zbiorowego dla miast powiatowych i mniejszych miejscowości dotyczy w dużej mierze transportu autobusowego, którego wieloletni komercyjny charakter został w znacznym stopniu ograniczony. Z tego względu, niezależnie od rozwoju sieci połączeń kolejowych, również transport autobusowy wymaga objęcia skoordynowaną organizacją.

Malejące od początku lat 90. XX w. znaczenie transportu kolejowego wynikało z jego niekonkurencyjności względem dynamicznie rozwijającego się transportu samochodowego. Atrakcyjność kolei spadła w efekcie wieloletniego niedoinwestowania, co objawiało się drastycznym pogorszeniem stanu infrastruktury i taboru. Sukcesywne wdrażanie dedykowanych kolei programów unijnych pomogło jednak zatrzymać i odwrócić ten trend. Obecnie większość newralgicznych odcinków linii kolejowych na terenie województwa lubuskiego jest objęta planami modernizacji w ramach *Krajowego Programu Kolejowego do roku 2023* (KPK) oraz zamierzeniami inwestycyjnymi na lata 2021-2030 z perspektywą do 2040 roku.

Spośród linii kolejowych przebiegających przez teren województwa lubuskiego najlepsze parametry eksploatacyjne posiadają obecnie linie magistralne tworzące krajowe i międzynarodowe ciągi komunikacyjne tj.:

- Ciąg komunikacyjny Kunowice–Terespól (E-20), będący elementem korytarza Morze Północne–Morze Bałtyckie sieci bazowej TEN-T. Stanowi ważne połączenie zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym (Berlin–Moskwa). Na tej linii dopuszczono prędkość 160 km/h i nadal są prowadzone prace modernizacyjne, które skupiono obecnie na odcinku Poznań–Warszawa.
- Ciąg komunikacyjny Wrocław-Szczecin przebiegający po linii kolejowej nr 273 (CE-59). Po wielu latach niedoinwestowania podjęto się **modernizacji tej tzw. Nadodrzaneki** i odcinek przebiegający przez teren

⁷⁹ *Ibidem*.

województwa lubuskiego umożliwia już rozwijanie prędkości maksymalnej 120km/h, dzięki czemu czas przejazdu pociągu na trasie Zielona Góra–Wrocław wynosi poniżej 2h, a po pełnej modernizacji całej linii będzie jeszcze krótszy. Inwestycje na tym odcinku są kluczowe dla uruchamiania połączeń dalekobieżnych, w tym Wrocław–Berlin przez Zieloną Górę.

- Ciąg komunikacyjny Poznań–Szczecin przebiegający po linii kolejowej nr 351 (E 59), będącej elementem Korytarza Transportowego Bałtyk–Adriatyk. Na terenie województwa lubuskiego linia ta przebiega tylko przez jedno miasto Dobiegniew, tym niemniej poprawia ona dostępność transportową dla północnego obszaru województwa.

Nienależnie od procesu modernizacji ww. linii kolejowych konieczne jest monitorowanie prac koncepcyjnych i projektowych Kolei Dużych Prędkości w szczególności pod kątem zapewnienia skomunikowania nimi Gorzowa Wielkopolskiego i Zielonej Góry i zapewnienia szybkiego dojazdu do planowanego Centralnego Portu Komunikacyjnego (tzw. szprychy). M.in. jako jedna z takich szprych, modernizacji i przebudowy wraz z elektryfikacją wymaga linia kolejowa nr 367 łącząca Gorzów Wielkopolski ze Zbąszynkiem oraz linia nr 14 na odcinku Leszno – Głogów jako dojazd do Zielonej Góry.

Istotną słabością układu linii kolejowych województwa jest brak połączenia obu stolic regionu najkrótszą drogą - przez Świebodzin i Międzyrzecz do Gorzowa Wielkopolskiego i dalej na północ w kierunku Szczecina. Konieczne jest podjęcie prac projektowych i starań o pozyskanie środków na budowę brakujących odcinków.

Charakterystycznym dla województwa lubuskiego jest stosunkowo niski udział (36%) odcinków linii zelektryfikowanych, co wymusza stosowanie dużej ilości taboru trakcji spalinowej. Gorzów Wielkopolski jest jedynym miastem wojewódzkim bez dostępu do zelektryfikowanej sieci linii kolejowych, co utrudnia sprawną organizację połączeń międzywojewódzkich, głównie ze stolicą kraju. Elektryfikacja odcinka linii nr 203 Krzyż–Gorzów Wielkopolski–Kostrzyn miała być realizowana w perspektywie finansowej 2021-27, jednak pomimo opracowania studium wykonalności nie podjęto decyzji o rozpoczęciu prac.

Spośród istotnych dla regionu inwestycji, zrealizowanych w ostatnim czasie na kolei należy wymienić: modernizację estakady kolejowej w Gorzowie Wielkopolskim w ciągu linii nr 203, przebudowę mostów kolejowych na Bobrze i Kwisie na linii nr 275, przebudowę mostu na Odrze w Nietkowicach na linii nr 273, remont mostu na Odrze w Pomorsku na linii nr 358, remont peronów i obiektów obsługi podróżnych na odcinku linii nr 358 Czerwieńsk – Guben oraz budowę nowego mostu kolejowego na Odrze pomiędzy stacjami Kostrzyn i Kústrin–Kietz, za co odpowiada strona niemiecka (zakończenie przesunięte na maj 2023).

Województwo Lubuskie w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego aktywnie wspiera inwestycje na państwowych liniach kolejowych realizowane przez ich zarządcę PKP Polskie Linie Kolejowe SA. Do roku 2023 zaplanowano kontynuację inwestycji, rozpoczętych w poprzednim okresie, w tym: drugi etap modernizacji linii kolejowej nr 358 na odcinku **Zbąszynek – Czerwieńsk** oraz dofinansowano sporządzenie dokumentacji dla projektu rewitalizacji linii kolejowej nr 203 na odcinku **Krzyż – Gorzów Wielkopolski**.

Przyjęty pod koniec 2019 r. rządowy program Uzupelniania Lokalnej i Regionalnej Infrastruktury Kolejowej – Kolej+ do 2028 r., w którym samorządy mogły zawnioskować o inwestycje na wskazanych przez siebie liniach pod warunkiem zapewnienia 15% wkładu własnego, umożliwił zgłoszenie do niego projektów z województwa lubuskiego. Projekty pn.: *Rewitalizacja linii nr 275 na odcinku Bieniów – Lubska wraz z budową przystanków w m. Budziechów, Jasień i Bieszków* o wartości ok. 66 mln zł oraz *Remont linii nr 363 na odcinku Skwierzyna – Międzyzród* o wartości ponad 328 mln zł zostały zakwalifikowane do dofinansowania w ramach programu Kolej+.

Kluczowym zadaniem samorządu wojewódzkiego jest sama organizacja przewozów kolejowych, co pochłania znaczącą część jego budżetu. Nakłady na samo dofinansowanie połączeń kolejowych istotnie wzrosły tj. z 42,6

mln zł w 2017 r. do ponad 80 mln zł w 2022 r. i 117 mln zł w 2023 r.. Jest to dotacja dla operatora, tj. spółki POLREGIO SA wykonującej przewozy na zlecenie Województwa Lubuskiego co najmniej do roku 2030, czyli okresu obowiązywania umowy zawartej w grudniu 2020 r.

Wzrost o blisko 60% pracy eksploatacyjnej, tj. od 2,7 mln pociągokilometrów w 2017 r. do 4,3 mln pociągokilometrów w 2023 r. oznacza dla mieszkańców województwa zwiększenie ilości regularnych połączeń. W ostatnich latach staraniem samorządu województwa lubuskiego reaktywowano regularne połączenia na dwóch trasach, tj.:

- w 2019 roku Leszno – Wschowa – Głogów po 8 latach przerwy,
- w 2022 roku Zielona Góra – Guben po 20 latach przerwy.

Ponadto istotnie zwiększono ilość regularnych połączeń kolejowych na poszczególnych odcinkach wojewódzkich oraz wprowadzono ofertę sezonowych połączeń do Łagowa, a także pojedyncze kursy turystyczne promujące region i jego okolice oraz podróże koleją m.in. do Parku Mużakowskiego, Bolesławca i Pszczewa.

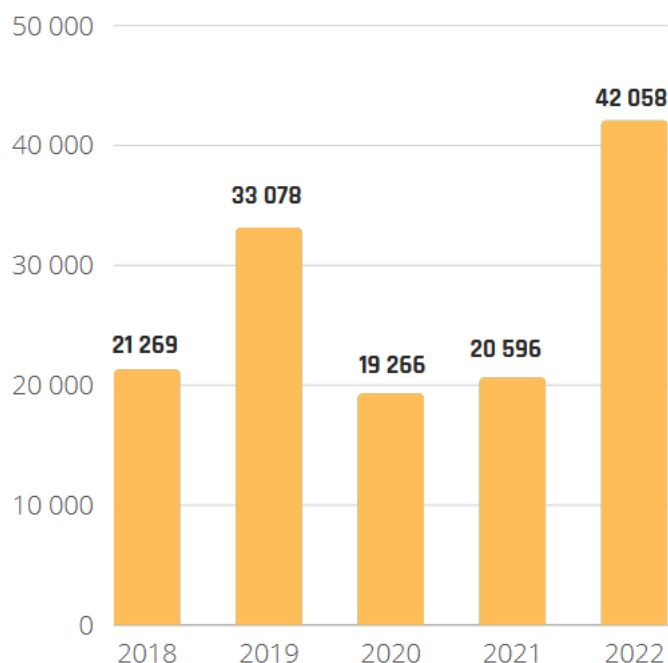
Podjęmowane są również działania, mające na celu poprawę funkcjonowania przewozów o charakterze użyteczności publicznej poprzez zakup taboru i udostępnienie go operatorowi publicznego transportu zbiorowego. W latach 2003-2020 zakupiono 23 pasażerskie pojazdy szynowe (20 spalinowych i 3 elektryczne zespoły trakcyjne) o wartości ponad 260 mln zł. Zakupiony przez Województwo Lubuskie tabor jest na bieżąco utrzymywany przez operatora, przy czym jego utrzymanie na wyższym poziomie (naprawy główne i rewizyjne) należy bezpośrednio do Województwa, co pochłania również wysokie kwoty. Koszt naprawy rewizyjnej (czwarty poziom utrzymania) wynosił w 2023 r. ponad 4 mln zł, a naprawy głównej (piąty poziom utrzymania) ponad 7 mln zł.

Transport lotniczy

Lotnisko Zielona Góra – Babimost (EPZG) / Port Lotniczy Zielona Góra – Babimost (IEG) posiada dobre położenie komunikacyjne – znajduje się 35 kilometrów od centrum Zielonej Góry, 4 km od dworca kolejowego w Babimostie oraz 10 km od dużego węzła kolejowego w Zbąszynku. Lotnisko jest dodatkowo skomunikowane drogowo z węzłami na drodze ekspresowej S3 w Sulechowie (ok. 15 km) i w Świebodzinie (ok. 25 km), a w odległości 36 km powstał węzeł (zjazd) na autostradę A2 w Jordanowie. Najważniejsze zamierzenia inwestycyjne związane są z rozbudową dróg dojazdowych do portu lotniczego, a w szczególności dróg wojewódzkich DW nr 304 i 303 wraz z obwodnicami miejscowości, a także z rozbudową terminala pasażerskiego.

Podjęto działania dotyczące zlecenia opracowania dokumentacji projektowej *Budowa drogi wojewódzkiej nr 304 od drogi krajowej nr 32 do Babimostu*, która obejmuje budowę nowego przebiegu DW 304 łączącej drogę krajową DK32 z obwodnicą m. Babimost. Droga stanowić będzie obwodnicę miejscowości Kłępsk, Janowiec, Kolesin oraz Nowe Kramsko. Ponadto zlecono opracowanie dokumentacji projektowej budowy obwodnicy m. Nowe Kramsko w ciągu drogi wojewódzkiej nr 456 stanowiącej dojazd do portu lotniczego. Droga ta będzie łączyła się bezpośrednio z projektowaną drogą wojewódzką nr 304.

Rysunek 13. Liczba obsłużonych pasażerów w Porcie Lotniczym Zielona Góra – Babimost (IEG) w latach 2018-2022.

Źródło: Opracowanie własne UMWL w Zielonej Górze.

Odnosząc się do liczby obsłużonych pasażerów, w rekordowym – 2022 roku – w Porcie Lotniczym Zielona Góra – Babimost obsłużono 42 058 podróźnych. Sukcesem okazały się loty na trasach krajowych do Warszawy i Gdańska oraz na trasach zagranicznych – do Burgas, Taby, Rijeki i Antalyi. Dużą popularnością cieszyły się połączenia do egipskiego kurortu. Warto także mieć na uwadze, że z regionalnego lotniska od końca grudnia 2021 roku kursowały samoloty do/z Lwowa. Z uwagi na rosyjską agresję na Ukrainę i ograniczenia ze strony europejskich władz lotniczych, kontynuowanie rejsów na ww. trasie okazało się niewykonalne. Spadek liczby obsługiwanych pasażerów w latach 2020-2021 był natomiast związany z wybuchem pandemii COVID-19 i ograniczeniami dla podróżujących.

Transport wodny

Przez teren województwa lubuskiego biegną dwie międzynarodowe drogi wodne:

- **MDW E30** (łącząca Dunaj z Morzem Bałtyckim) – odcinek Odry, łączący na terenie Polski województwo śląskie, opolskie, dolnośląskie, m.in. miasto Wrocław, poprzez województwo lubuskie z portami i przystaniami m.in. w Bytomiu Odrzańskim, Nowej Soli, Cigacicach, Krośnie Odrzańskim, Słubicach i Kostrzynie nad Odrą z województwem zachodniopomorskim z portami w Szczecinie i Świnoujściu;
- **MDW E70** (łącząca Atlantyk z morzem Bałtyckim) – droga wodna łącząca Europę Zachodnią, od Antwerpii i Rotterdamu, przez berliński węzeł śródlądowych dróg wodnych i północną Polskę do Bałtyku. Polski odcinek biegnie od kanału Haweli przez Odrę do Kostrzyna, gdzie łączy się z drogą wodną Odra – Wisła, która w województwie lubuskim obejmuje Wartę i Noteć. Na lubuskim odcinku MDW E-70 zlokalizowany jest port w Gorzowie Wielkopolskim na rzece Warcie oraz przystanie wodne w miejscowościach Drezdenko, Santok, Kostrzyn nad Odrą.

Transport wodny jest tanią i proekologiczną alternatywą dla pozostałych gałęzi transportu. Odra jest jedyną rzeką w Polsce na całej jej długości stanowiącą drogę wodną do przewozów ładunków. W poprzednich latach nastąpiło

dramatyczne pogorszenie jej żeglowności, a co za tym idzie, wykorzystanie do transportu wodnego. Od kilku lat podejmowane są intensywne działania zmierzające do zmiany tego stanu rzeczy. Projekt **modernizacji Odrzańskiej Drogi Wodnej** do co najmniej III klasy żeglowności (a w perspektywie do klasy IV i Va) został kluczowym projektem w ramach Strategii Rozwoju Polski Zachodniej. Ministerstwo Gospodarki Morskiej i Żeglugi Śródlądowej jest w trakcie opracowania ambitnego Programu Rozwoju Odrzańskiej Drogi Wodnej. Gorzej wyglądają perspektywy rozwoju MDW E-70 poprzez zapewnienie na Warcie i Noteci II klasy wodnej. Poprawa żeglowności, w tym pogłębienie koryt lubuskich rzek, jest też warunkiem rozwoju turystyki wodnej. W ostatnich latach Polska przyjęła europejskie porozumienie w sprawie głównych śródlądowych dróg wodnych o znaczeniu międzynarodowym (AGN), do których należy, poza MDW E-30 i E-70, również MDW E-40 (Gdańsk-Brześć-Morze Czarne).

Międzynarodowe korytarze transportowe i sieć TEN-T

Przez obszar województwa lubuskiego przebiegają dwa korytarze sieci bazowej Transeuropejskiej sieci transportowej TEN-T: **Morze Północne – Bałtyk** i **Bałtyk – Adriatyk**. W skład korytarza Bałtyk – Adriatyk wchodzi droga ekspresowa S3 ze Szczecina przez Gorzów Wielkopolski i Zieloną Górę na południe do granicy z Czechami i lubuski fragment linii kolejowej E-59 relacji Szczecin – Dobiegniew – Poznań. Korytarz Morze Północne Bałtyk obejmuje autostradę A2 z Berlina przez Świecko na wschód w kierunku Poznania i przebiegającą w tej samej osi zachód – wschód linię kolejową E-20. Sieć bazową uzupełnia sieć kompleksowa TEN-T.

Dla Lubuskiego niezmiernie ważna jest inicjatywa Środkowoeuropejskiego Korytarza Transportowego (CETC-ROUTE65), obecnie funkcjonująca jako Środkowoeuropejski Korytarz Transportowy Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej z ograniczoną odpowiedzialnością (ŚKT-EUWT z o.o.), którego członkami jest 8 regionów z 4 krajów: Szwecji, Polski (województwo zachodniopomorskie, lubuskie, dolnośląskie⁸⁰), Węgier i Chorwacji. Oś korytarza oparta jest o międzynarodową drogę E65, prowadzącą ze szwedzkiego Malmö do Chania na Krecie. Na terenie Polski ta oś to droga ekspresowa S3, linie kolejowe CE-59 i E-59 oraz droga wodna rzeki Odry. Niestety CETC nie znalazł się w transeuropejskiej sieci korytarzy bazowych, a jedynie jego niektóre odcinki są częścią korytarza Bałtyk-Adriatyk.

4.3. Zasoby przyrody i ochrona środowiska

Lasy

Województwo lubuskie zajmuje **pierwsze miejsce w kraju pod względem lesistości**. Grunty leśne w 2021 r. zajmowały powierzchnię nieco ponad 710 tys. ha, w tym lasy 690,2 tys. ha, co daje lesistość średnią na poziomie 49,3% (średnia krajowa to 29,6%). Największą lesistością charakteryzują się powiaty: krośnieński, sulęciński, żarski, miasto na prawach powiatu Zielona Góra oraz powiaty międzyrzecki i strzelecko-drezdenecki. Są to głównie lasy publiczne, stanowiące własność Skarbu Państwa i będące w zarządzie Lasów Państwowych – przede wszystkim RDLP w Zielonej Górze i RDLP w Szczecinie. Lasy prywatne w województwie lubuskim stanowią znikomą część powierzchni ogólnej lasów (ok. 1,9%).

Lasy pełnią różne funkcje: gospodarcze (pozyskiwanie drewna, grzybów, owoców leśnych, łowiectwo), wypoczynkowo-turystyczne, ekologiczne (retencja wody, produkcja tlenu), krajobrazowe.

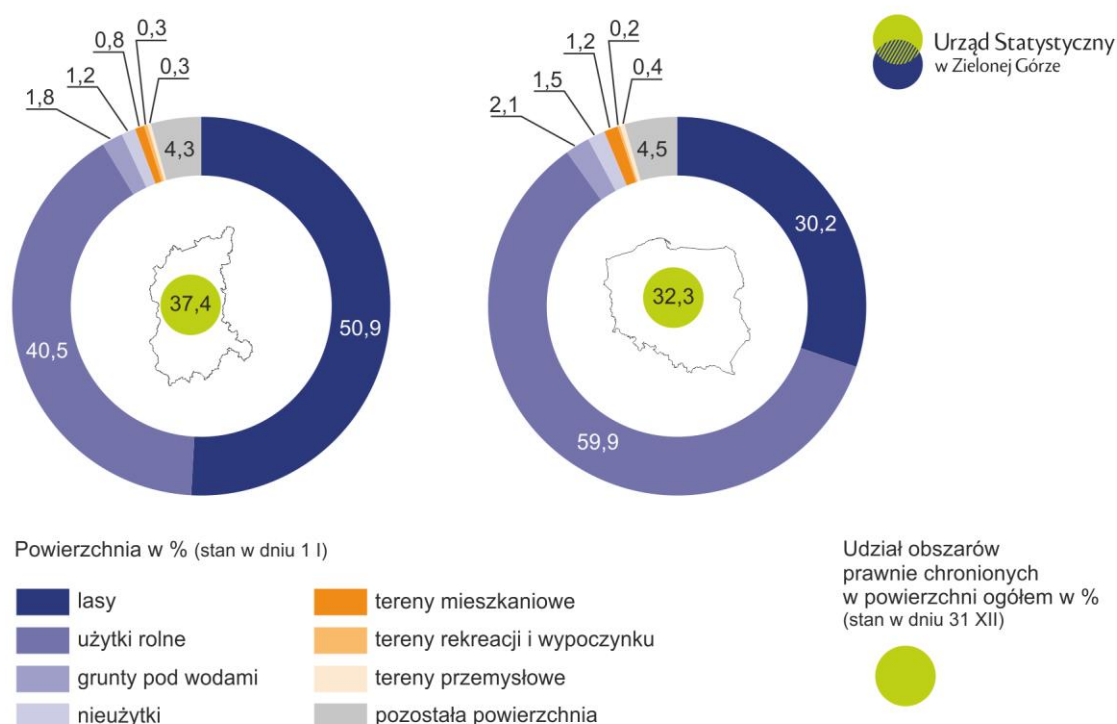
Lubuskimi lasami zarządza Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych z siedzibą w Zielonej Górze oraz w Szczecinie (RDLP). Rejonizacja lasów nie jest tożsama z podziałem administracyjnym kraju, dlatego obszar

⁸⁰ Członkiem stowarzyszonym ze statusem obserwatora jest województwo opolskie.

lubuskich lasów położony jest na terenie trzech województw – w przeważającej mierze w południowej części w regionie lubuskim, częściowo w wielkopolskim (4,91%) oraz niewielkim fragmentem w dolnośląskim (0,20%).

Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Szczecinie, zarządza lasami w północnej części województwa lubuskiego, w granicach zachodniej części województwa zachodniopomorskiego i w zachodnim fragmencie województwa wielkopolskiego. W lasach pod zarządami obu dyrekcji zdecydowanie dominują drzewostany borowe, czyli z przewagą gatunków iglastych, co wynika z ubogiej klasy gleb. Dominującym gatunkiem jest sosna, a średni wiek drzew to ok. 60 lat. Na terenie RDLP realizowane są także działania edukacyjne, znajduje się tutaj 50 leśnych ścieżek edukacyjnych. Najbardziej znana to „Dawna Kopalnia Babina” - laureatka wielu prestiżowych nagród. Ciekawą ofertę edukacyjną i turystyczną prezentuje również Ośrodek Edukacji Przyrodniczo Leśnej w Jeziorach Wysokich koło Lubska.

Rysunek 14. Struktura powierzchni według kierunków wykorzystania oraz obszary prawnie chronione w 2021 r.

Obszary chronione

Formami ochrony przyrody w Polsce są: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary Natura 2000, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe oraz ochrona gatunkowa roślin, zwierząt, grzybów.

Obszary Natura 2000 powstają we wszystkich państwach członkowskich tworząc Europejską Sieć Ekologiczną obszarów ochrony Natura 2000.

Głównym celem funkcjonowania Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważa się za cenne i zagrożone w skali całej Europy. Drugim jej celem jest ochrona różnorodności biologicznej. Wyznacza się 2 typy obszarów: obszary specjalnej ochrony ptaków oraz obszary siedliskowe. W województwie lubuskim wyznaczono 76 obszarów obejmujących ponad 25 % jego powierzchni, w tym 12 obszarów specjalnej ochrony ptaków oraz 63 specjalne obszary ochrony

siedlisk. Pośród wyżej wymienionych znajduje się 1 obszar o podwójnym statusie ochrony, stanowiący zarówno obszar specjalnej ochrony ptaków jak i obszar specjalnej ochrony siedlisk⁸¹.

Powierzchnia obszarów prawnie chronionych w województwie w 2021 r. wynosiła 523 tys. ha. Obszary Natura 2000 obejmowały 294 tys. ha specjalnej ochrony ptaków (OSO) i 209 tys. ha specjalnej ochrony siedlisk (SOO).

Na terenie województwa znajdują się dwa **parki narodowe: Ujście Warty i część Drawieńskiego Parku Narodowego** oraz osiem parków krajobrazowych: Łagowsko-Sulęciński PK, Pszczewski PK, Gorzowski PK, Grzyński PK, Przemęcki PK⁸², PK Ujście Warty, Krześciński PK, PK Łuk Mużakowa.

Liczba rezerwatów w województwie lubuskim, w 2022 r. wynosiła 67 o łącznej powierzchni 4.063,9 ha. Wśród rezerwatów przyrody dominują leśne i torfowiskowe. Na uwagę zasługuje rezerwat *Flisowe Źródlika* obejmujący leśny kompleks źródliskowy. Ponadto powołano kilka rezerwatów florystycznych dla ochrony stanowisk roślinności ciepłolubnej (np. *Gorzowskie Murawy, Pamięcin*). Rezerваты faunistyczne tworzone głównie pod kątem ochrony ptaków (zwłaszcza wodno-błotnych), a jeden z nich, *Nietoperek*, powołano ze względu na ochronę miejsca zimowania i rozrodu największej wielogatunkowej kolonii nietoperzy. Istnieje także kilka rezerwatów wodnych chroniących zarastające jeziora (np. Jezioro Święte, Mesze). Na terenie województwa znajduje się jeden rezerwat krajobrazowy - *Lubiatowskie Uroczyska*.

Ponadto pozostałe formy ochrony przyrody to: 38 obszarów chronionego krajobrazu, 409 użytków ekologicznych, 13 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, 2 stanowiska dokumentacyjne, 1371 pomników przyrody⁸³.

Kluczowym obiektem, który ze względu na swoje niezwykle walory geosrodowiskowe, przyrodnicze i kulturowe uzyskał 2015 r. status światowego Geoparku UNESCO, jest **Geopark „Łuk Mużakowa”**. W 2020 r. certyfikat potwierdzający ten status został odnowiony. Jest on pierwszym na świecie obszarem obejmującym teren zaburzony glacytektonicznie w czasie zlodowaceń plejstoceniowych i przekształcony przez dawne górnictwo podziemne i odkrywkowe, związane z wyciśniętymi pokładami węgla brunatnego. Geopark ten rozciąga się poza granice Polski - na Brandenburgię i Saksonię po stronie niemieckiej.

Bogactwa naturalne

Największe złoża surowców w regionie lubuskim odnotowuje się w zakresie tzw. kopalin energetycznych, które mogą być wykorzystane do pozyskiwania energii elektrycznej i ciepłej. Należą do nich **gaz ziemny i ropa naftowa**. Występują one przede wszystkim we wschodniej i północno-wschodniej części województwa. Do największych złóż zaliczają się te położone w rejonie Dębna, Lubiatowa, Babimostu i Kargowej, Grochowic. Na terenie województwa eksploatowanych jest 16 złóż ropy naftowej i gazu ziemnego oraz 3 złoża gazu ziemnego⁸⁴. Z przeprowadzonej *Analizy obecnego i potencjalnego wydobycia złóż kopalin o znaczeniu regionalnym, ponadregionalnym i krajowym na terenie województwa lubuskiego*, w regionie znanych jest 34 udokumentowanych złóż gazu ziemnego oraz 26 udokumentowanych złóż ropy naftowej⁸⁵.

⁸¹ Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim, <http://gorzow.rdos.gov.pl/o-sieci>, (14.03.2022).

⁸² Park krajobrazowy usytuowany jest na granicy województwa lubuskiego i wielkopolskiego, na obszarze gmin: Przemęt, Włoszakowice, Wijewo i Wschowa (niewielkie fragmenty Parku leżą także w gminach Śmigiel i Świeciechowa).

⁸³ Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim, <https://www.gov.pl/web/rdos-gorzow-wielkopolski/formy-ochrony-przyrody>, (14.03.2022).

⁸⁴ Dane uzyskane z PKN ORLEN S.A. – Oddział PGNiG w Zielonej Górze, wg stanu w dniu 17 IV 2023 r.

⁸⁵ *Analiza obecnego i potencjalnego wydobycia złóż kopalin o znaczeniu regionalnym, ponadregionalnym i krajowym na terenie województwa lubuskiego*, Załącznik nr 1 do Uchwały nr 63/758/15 Zarządu Województwa Lubuskiego z dnia 20 października 2015 r. w sprawie przyjęcia dokumentu pt.: *Analiza obecnego i potencjalnego wydobycia złóż kopalin o znaczeniu regionalnym, ponadregionalnym i krajowym na terenie województwa lubuskiego*.

Województwo lubuskie to jeden z najbardziej zasobnych w **węgiel brunatny** obszarów w Polsce. Jego pokłady położone są głównie w zachodniej części województwa, w rejonie Gubina, Brodów, Cybinki i Rzepina. Kolejnych kilkanaście złóż tego surowca występuje w środkowej i południowej części województwa. Należy tu wymienić: odkrywkową Kopalnię Sieniawa, obejmującą gminy Łagów i Sulęcín z miejscowościami Zarzyń i Wielowieś. Według bilansu zasobów na obszarze województwa lubuskiego znajduje się 21 udokumentowanych złóż węgla brunatnego o łącznych zasobach bilansowych **5.908.121** tys. ton, które stanowią ok. 25% wszystkich zasobów bilansowych węgla brunatnego udokumentowanych w kraju⁸⁶.

Z gospodarczego punktu widzenia istotne mogą się również okazać występujące na obszarze województwa lubuskiego złoża **rud miedzi** i towarzyszącego jej srebra, **które udokumentowano w rejonie Mozowa, Nowej Soli i Żar**. Z uwagi na zlokalizowanie złóż na głębokości poniżej 1500 m, zasoby te uznane zostały za prognostyczne i hipotetyczne. Jednak rosnący ogólnosiwiatowy popyt na miedź i jednocześnie wyczerpywanie się zasobów zalegających w najkorzystniejszych warunkach geologiczno-górnicych oraz postęp w metodach eksploatacji rud na większych głębokościach mogą spowodować, że w przyszłości eksploatowane będą również złoża zalegające na głębokościach poniżej 1.500 m⁸⁷.

Minister Klimatu decyzją z dnia 12.02.2020 r. zatwierdził dokumentację geologiczną złoża rud miedzi i srebra "Nowa Sól". Ustalone w dokumentacji zasoby w kat. C2 wynoszą: 848.481 tys. ton rudy miedzi i srebra, w tym miedzi 10.583 tys. ton i srebra 36.410 tys. ton. Firma Miedzi Copper Corp, która program poszukiwań miedzi i srebra w Polsce, otrzymała koncesji poszukiwawczo-rozpoznawczej na złoża rud miedzi i srebra w obszarze „Nowa Sól”. Jednak we wrześniu 2022 r. Minister Klimatu i Środowiska cofnął koncesję, co spotkało się z protestem nie tylko spółki, ale i m.in. władz samorządu województwa. Ostatecznie kwestia cofnięcia koncesji została ponownie rozpatrzona, a 16 grudnia 2022 r. Minister anulował decyzję cofnięcia koncesji udzielonej spółce Zielona Góra Copper.⁸⁸

Południowa część województwa to także obszar zasobny w surowce o przeznaczeniu budowlanym tj. piaski, żwiry i gliny. Rejonem szczególnie zasobnym w dwie pierwsze kopaliny jest dolina rzeki Bóbr. Natomiast główne złoża gliny znajdują się w okolicy Gozdnicy.

Występowanie soli kamiennych i potasowych na obszarze województwa lubuskiego jest ściśle związane z cechsztyńską formacją salinarną, co zostało potwierdzone licznymi głębokimi wierceniami przy okazji poszukiwań złóż miedzi w rejonie Bytomia Odrzańskiego. Według Bilansu Zasobów Złóż Kopalin w Polsce (stan w dniu 31.12.2017 r.) na terenie województwa nie ma udokumentowanych złóż soli kamiennych i potasowych. Ze względu na brak szczegółowych badań, złożom nie nadano kategorii rozpoznania.

Wody i ich ochrona

Cennym zasobem województwa lubuskiego, nie tylko w kontekście wykorzystania turystycznego, są jeziora w liczbie przekraczającej pół tysiąca (z czego 26 ma powierzchnię większą niż 100 ha) oraz rzeka Odra wraz z dorzeczem, które tworzą przede wszystkim Warta, Noteć, Bóbr, Nysa Łużycka, Odra.

Polska zaliczana jest do krajów ubogich w zasoby wodne, przy czym zasoby wodne w dorzeczu Odry kształtują się na poziomie niższym w porównaniu do wielkości krajowych. W ostatnich latach obserwuje się deficyt opadów atmosferycznych, co powoduje dalsze ubożenie zasobów wodnych. Rosnący deficyt wody związany jest ze zmieniającym się klimatem, wieloletnimi zaniedbaniami w zakresie infrastruktury oraz nieracjonalnym

⁸⁶ Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce wg stanu w dniu 31 XII 2021 r.

⁸⁷ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski, op. cit.

⁸⁸ Spółka Zielona Góra Copper zachowa koncesję w Lubuskiem!, <https://lubuskie.pl/wiadomosci/19782>, (21.03.2023).

gospodarowaniem wodą. Niższy stan wód przyczynia się do zwiększenia stężenia substancji zawartych w wodzie np. biogenów, pojawiania przydług oraz zakwitów, cofania roślinności przybrzeżnej, a w skrajnych przypadkach obumierania żyjących tam organizmów.

Wskaźnik poboru wody w przeliczeniu na jednego mieszkańca plasuje Polskę z poborem wody 244m³/mieszkańca w 2021 r. w środku stawki krajów Unii Europejskiej⁸⁹, natomiast w województwie lubuskim jest on najmniejszy spośród województw - 89 hm³, co stanowiło ok. 1% całkowitego poboru w kraju. W regionie lubuskim najmniej wody pobrano również na cele produkcyjne (11 hm³).

Na jakość wód na terenie województwa lubuskiego wpływa wielkość poboru wody, odprowadzanie do wód ścieków komunalnych i przemysłowych, dopływ zanieczyszczeń z tzw. źródeł przestrzennych, jak również - ze względu na tranzytowe i przygraniczne położenie - źródła zanieczyszczeń usytuowane na terenie województw ościennych, a także Czech i Niemiec. Największe zagrożenie dla czystości wód stanowi gospodarka komunalna, głównie ścieki komunalne oraz rolnictwo. Zanieczyszczenia ze źródeł przemysłowych uległy ograniczeniu w ciągu ostatnich 25 lat, wskutek restrukturyzacji przemysłu oraz w związku z ograniczeniem ilości ścieków nieoczyszczanych wprowadzanych do wód ze źródeł przemysłowych.

Ocenę stanu wód powierzchniowych wykonuje się w odniesieniu do jednolitych części wód (JCWP) na podstawie wyników państwowego monitoringu środowiska. Składa się na nią ocena stanu ekologicznego oraz ocena stanu chemicznego. Według danych Regionalnego Wydziału Monitoringu Środowiska w Zielonej Górze⁹⁰, na podstawie badań przeprowadzonych w latach 2019-2021, spośród 60 przebadanych lubuskich jezior tylko jedno posiadało dobry stan wód (Jezioro Słowa na Pojezierzu Dobiegniewskim), reszta została sklasyfikowana jako posiadająca zły stan wód. W przypadku rzek, stan wszystkich przebadanych w latach 2017-2021 odcinków został sklasyfikowany jako zły.

Wykonane w 2018 r. badania jakości wód podziemnych wykazały, że 70% badanych wód spełniało kryteria określone dla dobrego stanu chemicznego, natomiast 30% spośród badanych wód wykazało słaby stan chemiczny⁹¹.

Latem 2022 r. doszło do katastrofy ekologicznej na Odrze – masowego pomoru ryb i innych zwierząt na odcinku kilkuset kilometrów rzeki, w pięciu województwach. Niestety służby państwowe zareagowały z opóźnieniem na zagrożenie, a wyjaśnianie przyczyn trwało bardzo długo. W obliczu tego wydarzenia oraz jego długofalowych skutków, 22 sierpnia 2022 r. z inicjatywy Województwa Lubuskiego zawarto porozumienie czterech nadodrzańskich województw w sprawie programu ratunkowego dla rzeki Odry. Sygnatariusze porozumienia – Marszałkowie: Opolski, Dolnośląski, Lubuski i Zachodniopomorski – zadeklarowali podjęcie ścisłej współpracy opartej na zasadach partnerstwa w celu przygotowania wspólnego i kompleksowego Programu Odbudowy Ekosystemu Rzeki Odry. Program zostanie przedłożony sejmikom województw, rządowi i parlamentowi w celu jego skutecznego i szybkiego wdrożenia. W porozumieniu zadeklarowano również dokonanie analizy ustawy Prawo Wodne pod kątem funkcjonowania współpracy samorządów, Regionalnych Zarządów Gospodarki Wodnej oraz innych służb państwowych w celu wypracowania wspólnych postulatów w zakresie zmiany przepisów usprawniających zarządzanie zasobami wodnymi w sposób bezpieczny dla środowiska, powołanie międzyregionalnego zespołu eksperckiego, którego zadaniem będzie diagnoza stanu ekosystemu oraz opracowanie długofalowych działań w zakresie poprawy stanu środowiska w rzece Odrze, prowadzenie we

⁸⁹ *Ochrona środowiska 2022*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2022, s.56.

⁹⁰ Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, *Portal jakości wód powierzchniowych*, <https://wody.gios.gov.pl/pjwp/publication/LAKES/87>, (06.04.2023 r.).

⁹¹ *Stan środowiska w województwie lubuskim. Raport 2020*, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Zielonej Górze, Zielona Góra 2020.

współpracy z naukowcami monitoringu jakości wody w Odrze oraz pozostałych wód powierzchniowych, a także wspieranie działań mających na celu szacowanie szkód powstałych w wyniku katastrofy na Odrze.

Analiza przeprowadzona przez Wspólne Centrum Badawcze Komisji i Europejską Agencję Środowiska określiła prawdopodobne przyczyny i zaproponowała zalecenia, które pomogą zapobiec powtórzeniu się takich katastrof. Według raportu przedstawionego w lutym 2023 r. śmierć około 360 ton ryb była spowodowana znacznym toksycznym zakwitem glonów. Kluczowym czynnikiem, który umożliwił namnażanie się tego gatunku wód słonawych, jest najprawdopodobniej wysokie zasolenie Odry w tym czasie, będące skutkiem zrzutów ścieków przemysłowych o dużej zawartości soli m.in. z działalności przemysłowej, takiej jak górnictwo. Innymi czynnikami, które się do tego przyczyniły, były susza i wynikający z niej niski poziom wody, ograniczający rozcieńczanie i przepływ. Zalecenia mające na celu zapobieganie przyszłym katastrofom ekologicznym w rzekach UE to m.in. poprawa wiedzy i monitorowania, reagowania, zarządzania ryzykiem i środowiskiem, posiadanie aktualnego publicznego wykazu emisji⁹².

Zasady gospodarowania zasobami wodnymi na terenie województwa lubuskiego reguluje *Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Odry*, zaktualizowany w listopadzie 2022 r. rozporządzeniem Ministra Infrastruktury.

Zmiany klimatu, susza

Ewolucja ocieplania się klimatu Polski osiągnęła przyrost temperatury powietrza 0,8°C/100 lat⁹³, czego skutkiem są m.in.: zmiana dotychczasowej struktury typowych dla Polski czterech pór roku, bezśnieżne zimy, ciepłe ponad normę pory wiosenne z występującymi nadal dniami przymrozkowymi, upalne i powodujące suszę okresy letnie, czy zmiana struktury opadów (zamiast opadów ciągłych, jednostajnych – ulewne lub nawałne). Są to zjawiska stresujące dla całej gospodarki, rolnictwa, zdrowia społeczeństwa, ekosystemów leśnych i innych elementów środowiska. Obserwując tendencje w ostatnich trzydziestu latach oraz mając na uwadze scenariusze mówiące o dalszym ociepleniu klimatu, można przewidywać, że w najbliższych latach będą pojawiać się kolejne niezwykle lub rekordowo ciepłe okresy, nastąpi również wydłużenie okresu wegetacyjnego.

Niekorzystne zmiany klimatu – ocieplenie i zmniejszenie ilości opadów powodują przede wszystkim powstanie niekorzystnego zjawiska, tj. suszy rolniczej, dotkliwej dla produkcji żywności. Na terenie województwa lubuskiego przeważają gleby podatne na suszę i bardzo podatne na suszę, posiadające w składzie granulometrycznym głównie piaski luźne i słabogliniaste, co należy szczególnie brać pod uwagę w planowaniu zrównoważonej gospodarki wodnej. Susza rolnicza jest typowym następstwem suszy atmosferycznej (gdy zmniejsza się suma opadów), ale występuje przed suszą hydrologiczną (gdy obniża się poziom wody w rzekach, jeziorach i zbiornikach retencyjnych). Obserwowane niekorzystne trendy w zakresie bilansu wodnego (zwłaszcza w ostatniej dekadzie) przekładają się także na gospodarkę leśną. Susza atmosferyczna stwarza również ryzyko pożarów, które w obliczu niekorzystnych warunków pogodowych i dużej lesistości województwa mogą powodować znaczne zagrożenia.

Mając na uwadze narastający problem suszy oraz niedoborów wody oraz pojawiających się deszczy nawałnych, podejmowane są działania ukierunkowane na walkę ze zjawiskami ekstremalnymi, będącymi efektem zmian klimatu. 3 września 2021 r., Minister Infrastruktury opublikował rozporządzenie w sprawie przyjęcia *Planu przeciwdziałania skutkom suszy*, którego celem jest wskazanie najistotniejszych kierunków działań, które pomogą zapobiec kryzysowi wodnemu w Polsce, skuteczne zarządzanie zasobami wodnymi dla zwiększenia dostępnych

⁹² *Wnioski z katastrofy ekologicznej na Odrze*, Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce, https://poland.representation.ec.europa.eu/news/wnioski-z-katastrofy-ekologicznej-na-odrze-2023-02-17_pl, (02.03.2023 r.).

⁹³ *Współczesne problemy klimatu Polski*, pod redakcją L. Chojnackiej-Oźga i H. Lorenc, Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej, Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2019.

zasobów wodnych, zwiększanie retencjonowania wód, edukacja w zakresie suszy i koordynacja działań powiązanych z suszą jak również stworzenie mechanizmów realizacji i finansowania działań służących przeciwdziałaniu skutkom suszy. Jednym z elementów planu jest opracowanie *Programu przeciwdziałania niedoborowi wody* (PPNW) - dokumentu kompleksowo omawiającego możliwości i niezbędne kierunki działań w zakresie rozwoju retencji wodnej. Lubuski samorząd realizuje program zapobiegania suszy - *Mała Retencja Wodna w Województwie Lubuskim*, a także inne przedsięwzięcia zapobiegania suszy obejmujące m.in.: budowę ujęć wód podziemnych do poboru na cele nawodnień rolniczych, budowę oraz przebudowę urządzeń melioracyjnych, opracowanie projektu zintegrowanego systemu monitoringu suszy, działania inwestycyjne w zakresie kształtowania zasobów wodnych przez zwiększanie sztucznej retencji oraz zmierzające do zwiększenia lub odtwarzania naturalnej retencji.

W ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (PROW 2014-2020) można było uzyskać dofinansowanie m.in. na wsparcie wykonania modernizacji istniejących systemów nawodnieniowych, wykonanie nowego nawodnienia lub ujęcia wodnego, zakup maszyn i urządzeń do poboru, rozprowadzania, magazynowania czy uzdatniania wody.

W ramach realizacji projektu Miejskie Plany Adaptacji (MPA) pn. *Opracowanie planów adaptacji do zmian klimatu w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców* zostały opracowane *Plany Adaptacji do zmian klimatu do roku 2030 miasta Zielona Góra oraz miasta Gorzów Wielkopolski*. Ujęte w planach działania mają na celu zwiększenie bezpieczeństwa mieszkańców miast przed skutkami ekstremalnych zjawisk związanych ze zmianami klimatu, zwiększeniu dostępności do infrastruktury usług publicznych przystosowanej do zmian klimatu, uporządkowaniu gospodarki wodami opadowymi, tworzeniu struktur przestrzennych odpornych na zmiany klimatu, a także podniesieniu świadomości społecznej dotyczącej adaptacji do zmian klimatu.

Dostosowanie do nowych warunków klimatycznych jest obecnie jednym z najważniejszych wyzwań. Szczególnie potrzebne jest zapewnienie rzetelnej edukacji klimatycznej, aby możliwe było przygotowywanie społeczeństwa do aktywnego przeciwdziałania skutkom postępującej zmiany klimatu i wzmocnienie poparcia społecznego wobec postulatu neutralności klimatycznej.

Ochrona powietrza

Głównym źródłem emisji zanieczyszczeń do powietrza w województwie lubuskim jest emisja antropogeniczna, wynikająca z działalności ludzi, która obejmuje emisję z zakładów przemysłowych i energetycznych, tzw. emisję niską z gospodarki komunalnej (kotłownie, indywidualne paleniska domowe i mniejsze zakłady) oraz emisję komunikacyjną, związaną głównie z transportem samochodowym.

Rozkład przestrzenny emisji zanieczyszczeń do powietrza na terenie województwa jest nierównomierny. Największe ilości zanieczyszczeń emitowane są na obszarach powiatów gęsto zaludnionych i uprzemysłowionych. (powiaty: żarski, świebodziński - ze względu na zanieczyszczenia pyłowe, miasta Zielona Góra i Gorzów Wlkp., powiat żarski, krośnieński, gorzowski i zielonogórski - ze względu na zanieczyszczenia gazowe ogółem)⁹⁴.

Podobnie jak w latach poprzednich, w 2021 r. głównym problemem w zakresie zanieczyszczenia powietrza w województwie lubuskim są obserwowane wysokie stężenia benzo(a)pirenu przekraczające na wybranych

⁹⁴*Stan środowiska w województwie lubuskim raport 2020*, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska Departament Monitoringu Środowiska Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Zielonej Górze, Zielona Góra 2000.

obszarach części województwa poziom docelowy określony w przepisach prawa⁹⁵. Z tego względu wskazano dla wszystkich stref w województwie lubuskim klasę C, decydującą o konieczności opracowania lub aktualizacji programu ochrony powietrza. Jako główną przyczynę występowania podwyższonych i wysokich stężeń zanieczyszczeń (zwłaszcza pyłu zawieszonego PM10 i zawartego w nim benzo(a)pirenu) wskazuje się tzw. niską emisję, pochodzącą z sektora komunalno-bytowego i związanego z indywidualnym ogrzewaniem budynków z wykorzystaniem paliw kopalnych, głównie węgla, a także komunikację samochodową. Na przestrzeni lat 2012-2021 poziom roczny określony dla stężenia benzo(a)pirenu w pyłe zawieszonym PM10 był przekraczany w województwie lubuskim regularnie. Przekroczenie to miało miejsce niemalże na każdej stacji. Na trzech stacjach- w Zielonej Górze oraz w Gorzowie Wlkp.(przy ul. Kosynierów Gdańskich oraz przy ul. Piłsudskiego) zauważa się tendencję malejącą stężenia benzo(a)pirenu. Natomiast wzrost stężenia w stosunku do 2020 r. odnotowano na stacji w Sulęcinie, Żarach oraz Wschowie. Najwyższy poziom wskazanego zanieczyszczenia w 2021 r. odnotowano na stacji w Nowej Soli – 4 ng/m³ (poziom docelowy- 1ng/m³). Średnioroczne stężenia pyłu zawieszonego PM2,5 w 2021 r. na każdej ze stacji województwa były wyższe w stosunku do roku ubiegłego nie przekroczyły jednak wartości dopuszczalnej – 20µg/m³. Najwyższe stężenie odnotowano na stacji we Wschowie i wyniosło ono w 2020 r. – 18,3 µg/m³, a w 2021 r. - 20 µg/m³, natomiast najniższe stężenie średnioroczne odnotowano na stacji w Zielonej Górze – 10,7 µg/m³ w 2020 r. a 2021 r.- 12 µg/m³.

W województwie lubuskim działa sieć Państwowego Monitoringu Środowiska. System monitoringu jakości powietrza opiera się na wynikach otrzymanych z 10 stacji. W 2021 r. rozszerzono sieć Państwowego Monitoringu Środowiska poprzez zainstalowanie nowego stanowiska pomiarowego w Nowej Soli, a w 2022 r. - w Zielonej Górze.

W województwie lubuskim wprowadza się działania (zaplanowane m. in. w opracowanych już programach ochrony powietrza), których celem jest ograniczenie zanieczyszczenia powietrza, należą do nich m.in.: eliminacja niskosprawnych urządzeń na paliwa stałe, wprowadzanie OZE, termomodernizacja budynków, czy działania edukacyjne. Szansą na skuteczną realizację wskazanych działań naprawczych są też podjęte przez Sejmik Województwa Lubuskiego w 2018 r. tzw. uchwały antysmogowe, zgodnie z którymi w strefie lubuskiej od 2027 r., a w strefach miasto Zielona Góra i miasto Gorzów Wielkopolski od 2023 r., nie będą mogły funkcjonować urządzenia grzewcze tj. kotły, piece i kominki niespełniające odpowiednich norm.

W programie regionalnym Fundusze Europejskie dla Lubuskiego 2021-2027 znalazły się zapisy umożliwiające skorzystanie z funduszy na cele służące ograniczeniu zanieczyszczenia środowiska, zwłaszcza w ramach celu szczegółowego Wspieranie efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych.

We wrześniu 2018 r. ruszył rządowy program priorytetowy *Czyste Powietrze*, który potrwa do 2029 r. Jego najważniejszym celem jest ograniczenie emisji do atmosfery szkodliwych substancji, które powstają na skutek ogrzewania domów jednorodzinnych słabej jakości paliwem w przestarzałych domowych piecach. W jego ramach w okresie od września 2018 r. do końca stycznia 2023 r. złożono w województwie lubuskim 6.788 wniosków o dofinansowanie na wymianę źródeł ciepła⁹⁶. Umowę z WFOŚiGW w ramach programu podpisało 62 lubuskie gminy⁹⁷.

⁹⁵ *Roczna ocena jakości powietrza w województwie lubuskim. Raport wojewódzki za rok 2021*, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Zielonej Górze, Zielona Góra, 2022.

⁹⁶ Opracowanie własne na podstawie danych dostępnych na stronie Programu Czyste Powietrze, <https://czystepowietrze.gov.pl/wymiana-kopciuchow-w-programie-czyste-powietrze-statystyki/>, (03.03.2023 r.).

⁹⁷ *Lista Gmin, które zawarły Porozumienia w sprawie realizacji Programu Czyste Powietrze*, <https://portal.wfosigw.zgora.pl/lista-gmin>, (02.03.2023).

Działania prowadzone na szczeblu krajowym w zakresie poprawy jakości powietrza są wciąż mało efektywne. Powietrze w Polsce jest jednym z najbardziej zanieczyszczonych w porównaniu do pozostałych krajów Unii Europejskiej, biorąc pod uwagę najbardziej szkodliwe dla zdrowia substancje mierzone w powietrzu atmosferycznym.

Zagrożenie hałasem

Do problemów związanych ze stanem środowiska zalicza się także zagrożenie hałasem. Hałas przemysłowy na obszarze województwa lubuskiego ma charakter lokalny. Na ponadnormatywny hałas narażona jest ludność mieszkająca w bezpośrednim sąsiedztwie zakładów. Analizując uzyskane poziomy dźwięku można zaobserwować, że tylko nieliczne zakłady powodują uciążliwość hałasową dla otaczającego środowiska.

Znacznie większy problem, zwłaszcza na terenach zabudowy mieszkaniowej, stanowi ruch pojazdów, w tym tranzyt pojazdów ciężkich. Hałas drogowy stanowi dominujące źródło zagrożenia na terenie województwa lubuskiego. Obciążenie hałasem jest zróżnicowane w skali województwa, najbardziej narażeni na jego działanie są mieszkańcy dużych miast oraz miejscowości położonych wzdłuż istotnych ciągów komunikacyjnych.

W ramach monitoringu hałasu komunikacyjnego w 2021 r. przeprowadzono pomiary hałasu drogowego w 9 punktach pomiarowych na terenie miejscowości: Międzyrzecz, Bobowicko, Baczyna, Tarnów, Sława, Lubiatów i Lubogoszcz⁹⁸. Stwierdzono wystąpienie przekroczeń poziomu dopuszczalnego w porze zarówno dnia jak i nocy – w miejscowościach Tarnów, Międzyrzecz i Baczyna dla pomiarów dobowych. Najwyższe przekroczenia poziomu dopuszczalnego wyrażonego wskaźnikami krótkookresowymi odnotowano w miejscowości Baczyna (dla pory dnia przekroczenie wyniosło 2,6 dB a dla pory nocy 2,2 dB).

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Zielonej Górze w ramach interwencji wykonał pomiary w miejscowościach Rosin, Kosierz i Kruszyna. Przekroczenia odnotowano w miejscowości Kruszyna przy drodze wojewódzkiej nr 278 i wyniosły one 4,9 dB dla pory dnia i 2,1 dB dla pory nocy. Należy zaznaczyć, że wartości poziomów dopuszczalnych są różne, ze względu na rodzaj zagospodarowania terenu, zgodnie z obowiązującymi planami zagospodarowania terenu bądź z faktycznym stanem zagospodarowania na terenach nie objętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.

W 2021 r. GDDKiA przeprowadziła okresowe pomiary hałasu w 6 punktach na obszarze województwa lubuskiego oraz pomiary w 4 punktach w ramach analizy porealizacyjnej dla drogi krajowej nr 29 na odcinku miasta Cybinka. Wszystkie pomiary zlokalizowano na terenach zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej i wielorodzinnej posiadającej dopuszczalne poziomy hałasu. We wszystkich punktach stwierdzono wystąpienie przekroczeń zarówno dla pory dnia jak i nocy.

W związku z dużą uciążliwością akustyczną jaką powoduje transport, wciąż podejmowane są nowe działania mające na celu ograniczenie ruchu tranzytowego w miastach, poprzez budowę obwodnic. W ostatnich latach w województwie lubuskim oddano do użytku obwodnice m.in.: Ośna Lubuskiego, Babimostu, Nowego Kisielina, Gorzowa Wlkp. i Międzyrzecza, Łęknicy, Sulechowa, Żar, Wilkanowa, Żagania, Szprotawy, Nowej Soli, Rzepina (zakończono w 2017 r.) i Drezdenka (etap I zakończono w 2015 r., a etap II zakończono w 2017 r.), a także rozpoczęto przygotowania do budowy kolejnych.

W przypadku komunikacji miejskiej realizuje się m.in. przebudowę skrzyżowań, wymianę nawierzchni dróg, stawiane są także ekrany akustyczne.

⁹⁸ Wyniki pomiarów hałasu komunikacyjnego wykonanych na terenie województwa lubuskiego, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Zielonej Górze, Zielona Góra, czerwiec 2022 r.

Zagrożenie powodziowe

Rzeka Odra generuje w województwie lubuskim największe zagrożenie powodziowe. Narażone na niebezpieczeństwo powodzi są również tereny leżące wzdłuż rzeki Warty, Noteci, Bobru, Nysy Łużyckiej, a także Obrzycy. Obszarem nie narażonym na występowanie powodzi jest jedynie powiat świebodziński i miasto Zielona Góra. Do powiatów, których zagrożone są ich granice należą: sulęciński, słubicki, wschowski. Pozostałe tereny, takie jak powiat strzelecko – drezdenecki, gorzowski, miasto Gorzów Wielkopolski, powiat międzyrzecki, krośnieński, zielonogórski, żarski, żagański i nowosolski są mocno narażone na występowanie powodzi. W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego 62 gminy spośród 82 gmin województwa zakwalifikowano do obszarów narażonych na niebezpieczeństwo powodzi w skali dorzeczy. W związku z tym należy podkreślić istotność inwestycji w obiekty infrastruktury ochrony przeciwpowodziowej (zbiorniki retencyjne, wały i kanały przeciwpowodziowe, poldery stałe i przepływowo, urządzenia melioracyjne) oraz pozostałe prace związane z regulacją rzek. Aby zminimalizować zagrożenia, podejmowane są liczne przedsięwzięcia inwestycyjne, do których należy m.in.: **budowa wałów przeciwpowodziowych** w rejonie Słubic, Nowej Soli i Krosna Odrzańskiego. Inwestycje te prowadzone są w ramach Projektu Ochrony Przeciwpowodziowej w Dorzeczu Odry i Wisły, współfinansowanego przez Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju (Bank Światowy), Bank Rozwoju Rady Europy oraz ze środków Funduszu Spójności i budżetu państwa⁹⁹. Termin ich zakończenia planowany jest na połowę 2023 r. W Słubicach zadanie obejmuje wzmocnienie i poszerzenie istniejącego wału przeciwpowodziowego wzdłuż rzeki Odry na długości 6,700 km oraz 185 m istniejącego wału bocznego, wybudowanie nowego wału okrężnego od strony północnej miasta Słubice na długości 5,896 km oraz przebudowę kanału Czarny Kanał i Racza Struga. Efektem inwestycji polegającej na rozbudowie wałów przeciwpowodziowych Odry w rejonie miejscowości Wężyska i Chlebowo w powiecie krośnieńskim będzie wzmocnienie ochrony przeciwpowodziowej terenów zamieszkałych i rolniczych na lewym brzegu Odry poniżej Krosna Odrzańskiego. Jest to rejon pomiędzy ujściem Bobru i ujściem Nysy Łużyckiej, a roboty są prowadzone na odcinku rzeki Odry o długości niemal 6 kilometrów. Postępuje również rozbudowa wałów przeciwpowodziowych w Nowej Soli, które mają chronić przed falą wezbraniową mieszkańców miasta i jego okolic. Inwestycja obejmuje m.in. rozbudowę wałów przeciwpowodziowych i regulację rzek Odry i Czarna Struga.

Ochronie przeciwpowodziowej służyła także budowa przepompowni i przebudowa Kanału Siedlickiego, co zwiększyło bezpieczeństwo mieszkańców Gorzowa Wielkopolskiego.

Od 1 stycznia 2018 r. realizację zadań wynikających z ustawy Prawo wodne, dotychczas realizowanych przez Lubuski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Zielonej Górze oraz Melioracje Lubuskie w Gorzowie Wielkopolskim, przejęło na terenie województwa lubuskiego Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie, posiadające na terenie kraju 11 Regionalnych Zarządów Gospodarki Wodnej (RZGW), w tym we Wrocławiu, Poznaniu, Bydgoszczy i Szczecinie.

Ochrona zwierząt

W ustawie o ochronie zwierząt zapisano, iż człowiek winien jest zwierzęciu poszanowanie, ochronę i opiekę, zaś organy administracji publicznej podejmują działania na rzecz ochrony zwierząt¹⁰⁰. Ochrona zwierząt jest jednym z zadań własnych samorządów gminnych w zakresie zapobiegania bezdomności zwierząt i zapewnienia opieki bezdomnym zwierzętom oraz ich wylapywania, ale również zapewnienia całodobowej opieki weterynaryjnej w przypadkach zdarzeń drogowych z udziałem zwierząt. Rady gminne zobligowano ustawowo do przyjęcia programu opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt.

⁹⁹ Projekt Ochrony Przeciwpowodziowej w Dorzeczu Odry i Wisły, www.odrapcu.pl, (02.03.2023).

¹⁰⁰ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt, t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 572.

W województwie lubuskim funkcjonują schroniska dla zwierząt w Górzycy, Gorzowie Wielkopolskim, Zielonej Górze, Żarach oraz prywatne schronisko w Malomicach. Głównym problemem schronisk jest ich przepełnienie i niedofinansowanie, taka tendencja występuje w całym kraju.

Według danych Wojewódzkiego Inspektoratu Weterynarii w Zielonej Górze, liczba weterynaryjnych zakładów leczniczych prowadzących działalność w regionie to: 110 gabinetów weterynaryjnych, 47 przychodni, 3 lecznice, 2 weterynaryjne laboratoria diagnostyczne oraz 1 klinika weterynaryjna¹⁰¹. Podmioty lecznicze podkreślają, że poważnym niedoborem w tym zakresie jest brak całodobowego zakładu weterynaryjnego.

W regionie znajduje się tylko 1 cmentarz dla zwierząt towarzyszących, będący pod nadzorem Inspekcji Weterynaryjnej. W praktyce, na rynku funkcjonują zakłady usługowe zajmujące się tego typu działalnością i współpracujące z lecznicami weterynaryjnymi.¹⁰²

Osobnym zagadnieniem jest ochrona dzikich zwierząt. Dzikie zwierzęta znajdujące się pod ochroną, które występują w województwie lubuskim, to np.: żubr, bóbr europejski czy wilki. Od 2012 r. istnieje zagroda hodowlana żubrów w Sycowicach w otulinie Gryżyńskiego Parku Krajobrazowego, prowadzona przez Instytut Ekologii Stosowanej w Skórzynie. Od 2019 r. do marca 2023 r. populacja żubra liczyła 7 sztuk.

Liczna populacja bobra europejskiego wyniosła w 2019 r. 8.703 sztuki. Powrót wilków na lubuskie tereny zaobserwowano w 2004 r., ich populacja z roku na rok wzrasta, w 2019 r. wyniosła 348 sztuk.

Ochroną nad zwierzętami wolno żyjącymi (dzikimi) na terenie lubuskich miast zajmuje się kilka ośrodków tj. Ośrodek Rehabilitacji dla Zwierząt Dziko Żyjących w Starym Kisielinie (Zatorze), Ośrodek Rehabilitacji Dzikich Zwierząt w Zielonej Górze znajduje się przy Ogrodzie Botanicznym prowadzony przez Uniwersytet Zielonogórski, Zespół Szkół Leśnych w Rogozińcu, Technikum Leśne w Staroście czy Malpol Statuary Eksperts Sp. z o.o. w Nowej Soli¹⁰³.

Podstawowymi problemami w ochronie zwierząt jest niedofinansowanie zadań związanych z opieką, brak skutecznego egzekwowania przepisów prawnych, nieodpowiednia koordynacja działań służb administracji, jak też wciąż niska świadomość części społeczeństwa dotycząca praw zwierząt.

Gospodarka wodno-kanalizacyjna

W 2021 r. w województwie funkcjonowało **129 oczyszczalni ścieków**, w tym 103 komunalne. W większości były to oczyszczalnie biologiczne, w tym 23 z podwyższonym usuwaniem biogenów. Według dostępnych danych z 2021 r., z oczyszczalni korzystało 78,0% mieszkańców województwa, co w odniesieniu do średniej krajowej (75,2%) jest wynikiem dobrym. Niemniej jednak, wciąż występuje duża różnica pomiędzy miastami a obszarami wiejskimi. O ile do oczyszczalni ścieków posiada dostęp 95,9% mieszkańców lubuskich miast, o tyle analogiczny wskaźnik dla obszarów wiejskich jest wciąż dużo niższy, mimo znacznego wzrostu w ciągu ostatnich 10 lat z 32,6% do 45,4%. Podobną co do rozmiarów dysproporcję zaobserwować można także w większości pozostałych województw. Porównując oba lubuskie podregiony, odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków jest wyższy w podregionie gorzowskim (79,9%) niż w podregionie zielonogórskim (76,8%).

¹⁰¹ *Ewidencja zakładów leczniczych dla zwierząt*, Lubuska Izba Lekarsko Weterynaryjna, Zielona Góra 22.02.2023 r.

¹⁰² *Utylizacja - podmioty nadzorowane przez Inspekcję Weterynaryjną*, Główny Inspektorat Weterynarii, Warszawa 27.04.2021 r., <https://www.wetgiw.gov.pl/handel-eksport-import/utyliczacja---podmioty-nadzorowane-przez-inspekcje-weterynaryjna>, (02.03.2023).

¹⁰³ *Wykaz ośrodków rehabilitacji zwierząt*, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, <https://www.gov.pl/web/gdos/wykaz-odrodkow-rehabilitacji-zwierzat>, (02.03.2023).

Długość sieci kanalizacyjnej na obszarze województwa w 2021 r. wynosiła **4700,2 km**, czyli od 2012 r. zwiększyła się o ponad 1.500 km. Korzystało z niej w 2021 r. 74,9% mieszkańców regionu. Braki w rozwoju sieci kanalizacyjnej uwidaczniają zwłaszcza statystyki w rozbiciu na miasto i wieś. W przypadku tych pierwszych wartość osiągnięta w województwie lubuskim wynosi 92,0% i może być uznana za zadowalającą, natomiast jedynie 43,8% ludności obszarów wiejskich regionu posiada dostęp do kanalizacji. Bardzo podobnie przedstawia się sytuacja na obszarze całej Polski, dla której średnia w 2021 r. wyniosła odpowiednio 90,7% i 43,8%. Nadmienić trzeba jednak, że wiele gmin dofinansowuje zadania polegające na budowie przydomowych oczyszczalni ścieków, szczególnie tam, gdzie niemożliwe lub nieopłacalne jest podłączenie do zbiorczej kanalizacji. Według danych GUS w 2021 r. w województwie lubuskim funkcjonowało 9.441 takich oczyszczalni, najwięcej w gminie wiejskiej Żary (580).

W rozbiciu powiatowym pod względem rozwoju sieci kanalizacyjnej najlepiej prezentują się **powiaty grodzkie Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra**, gdzie sieć jest dobrze rozwinięta - odpowiednio 99,9% i 85,4% mieszkańców korzysta z kanalizacji. W większości powiatów dostęp do sieci posiada od 56% do 85% mieszkańców. Na tym tle pozytywnie wyróżniają się powiaty: świebodziński (85,2%) i nowosolski (74,8%). Jednostkami, w których dostęp do kanalizacji jest najslabszy, są powiaty: strzelecko-drezdenecki (55,9%) oraz żarski (61,2%).

Duża dysproporcja między miastem a wsią w zakresie rozwoju sieci kanalizacyjnej, w połączeniu z rozdźwiękiem pomiędzy dostępem do wodociągów (korzystało z nich w 2021 r. **94,8%** mieszkańców regionu, w tym na wsiach 90,3%), wskazuje na niedobór kompleksowych rozwiązań w zakresie gospodarki wodno-ściekowej na obszarach wiejskich. Pomimo to podkreślić należy znaczną poprawę stanu infrastruktury ochrony środowiska w województwie lubuskim, mającą swoje odzwierciedlenie m.in. w statystykach w odniesieniu do lat wcześniejszych.

Infrastruktura odpadowa

W latach 2012-2021 notowany jest wzrost masy odpadów zebranych w ciągu roku, ale jednocześnie ponad trzykrotnie **wzrósł odsetek odpadów zebranych selektywnie** w relacji do ogółu odpadów i w 2021 r. wyniósł 36,3%. Niemal 93% odpadów zbieranych selektywnie w relacji do ogółu odpadów w 2021 r. pochodziło z gospodarstw domowych. W 2021 r. funkcjonowało jedynie 70 stacjonarnych punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych (mniej takich punktów działało jedynie w województwie opolskim). Selektywna zbiórka odpadów w formie odbioru z gospodarstw domowych prowadzona była we wszystkich 82 gminach lubuskich.

W 2021 roku wg danych GUS na terenie województwa lubuskiego funkcjonowało **10¹⁰⁴ czynnych składowisk odpadów**, na których unieszkodliwiane są odpady komunalne, tj. o 5 mniej, niż w 2012 r. Jednocześnie w 2021 r. znajdowały się tu 62 dzikie wysypiska, o łącznej powierzchni 68741 m², co stawia region na 9. miejscu w kraju (również 9. lokata w przeliczeniu na 100 km² powierzchni). Masa wytworzonych odpadów komunalnych przez jednego mieszkańca na terenie województwa rośnie od 2015 r. i w 2021 r. wyniosła 408 kg, co stawia region na 4. miejscu w kraju (więcej odpadów na mieszkańca przypada jedynie w województwach dolnośląskim, zachodniopomorskim i śląskim). Według danych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze w 2019 r. funkcjonowało 8 składowisk odpadów do składowania odpadów powstających w procesie mechaniczno-biologicznego przetwarzania niesegregowanych (zmieszanych) odpadów komunalnych oraz pozostałości z sortowania odpadów komunalnych spełniających wymagania dla instalacji komunalnych. Poza składowiskami komunalnymi, na terenie województwa zlokalizowanych jest 6 składowisk innych niż komunalne.

¹⁰⁴ Według danych GUS funkcjonowało 11 czynnych składowisk odpadów. Natomiast według danych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze, Departamentu Środowiska zarządzający składowiskiem w m. Nowy Świat błędnie przekazał informację do GUS. Składowisko nie jest już eksploatowane, jest w trakcie rekultywacji.

Na terenie województwa lubuskiego brakuje instalacji do termicznego przekształcania odpadów, więc dlatego ze względu na znaczące potrzeby w tym zakresie konieczne jest utworzenie zakładu termicznego przekształcania odpadów.

Szczegółowe zasady funkcjonowania gospodarki odpadami w województwie określone są w *Planie gospodarki odpadami dla województwa lubuskiego na lata 2020-2026 wraz z planem inwestycyjnym*, który został przyjęty Uchwałą Nr XXXVI/522/21 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 25 października 2021 r. Dokument, na podstawie analizy aktualnego stanu gospodarki odpadami w regionie, definiuje problemy związane z gospodarowaniem odpadami w poszczególnych ich grupach. Jako załącznik do Planu gospodarki odpadami dla województwa został sporządzony *Plan inwestycyjny*, który zawiera szczegółowe informacje na temat instalacji istniejących na terenie województwa oraz wykaz instalacji przewidzianych do budowy, rozbudowy lub modernizacji.

4.4. Energetyka

Infrastruktura energetyczna

W ramach przeprowadzonej w 2018 r. aktualizacji *Strategii Energetyki Województwa Lubuskiego* oszacowano zapotrzebowanie województwa lubuskiego na moc cieplną na poziomie ok. 4070 MW, przy jej rocznym zużyciu wynoszącym 25700 TJ, co jest niewielkim spadkiem w stosunku do danych ujętych w pierwotnym dokumencie. Największe elektrociepłownie regionu zlokalizowane są w Gorzowie Wielkopolskim i Zielonej Górze. W zakładach tych, a także w elektrociepłowni w Kostrzynie nad Odrą, funkcjonują **nowoczesne bloki gazowo-parowe**, zasilane paliwem pozyskiwanym z lokalnych źródeł.

Obserwacja zmian, jakie miały miejsce w zakresie zapotrzebowania na nośniki energii (ciepło, gaz sieciowy, energia elektryczna), tj. poziomu mocy zamówionej i wielkości rocznego zużycia jej nośników, w zestawieniu z charakterystyką rozwoju zabudowy wskazują na następujące wnioski:

- pojawienie się nowych odbiorców, szczególnie w strefie zabudowy mieszkaniowej, nieznacznie wpływa na poziom zapotrzebowania na nośniki energii w systemach ciepłowniczych i gazowniczych. Jest to związane z licznymi działaniami termomodernizacyjnymi i proefektywnościowymi, które mają wpływ na zmniejszenie zużycia energii cieplnej i równoważą zapotrzebowanie nowych odbiorców. W większości źródeł systemowych istnieją rezerwy mocy zainstalowanej pozwalające na bezproblemowe przyłączenie nowych odbiorców do rozwijającego się systemu ciepłowniczego;
- wahania poziomów zużycia energii cieplnej i gazu ziemnego w skali roku mieszczą się średnio w granicach $\pm 5\%$ i są ściśle związane ze zmiennością warunków meteorologicznych¹⁰⁵.

Ciągle jeszcze istotnym i niekorzystnym elementem w analizie całości zagadnień dotyczących zaopatrzenia w energię cieplną jest utrzymujący się wysoki udział węgla spalanego w niskosprawnych urządzeniach w kotłowniach lokalnych i indywidualnych – wymagana jest intensyfikacja działań w kierunku ich likwidacji przy równoczesnym zadbaniu o ograniczenie zjawiska ubóstwa energetycznego¹⁰⁶.

Jednocześnie należy zaznaczyć, iż województwo lubuskie jest jedynym regionem w kraju, które w tak dużym stopniu wykorzystuje paliwa gazowe do produkcji ciepła i w 2021 r. prawie 93% wyprodukowanego ciepła

¹⁰⁵ *Analiza stanu realizacji Strategii Energetyki Województwa Lubuskiego wraz z prognozą rozwoju sektora energetycznego na terenie województwa lubuskiego do 2030 roku*, Załącznik do Uchwały Sejmiku Województwa Lubuskiego nr XLVII/726/18 z dnia 18 czerwca 2018 roku w sprawie przyjęcia *Analizy stanu realizacji Strategii Energetyki Województwa Lubuskiego wraz z prognozą rozwoju sektora energetycznego na terenie województwa lubuskiego do 2030 roku*.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

pochodziło z gazu ziemnego. Powyższe ma istotny wpływ na emisję zanieczyszczeń powstających w procesie wytwarzania ciepła, gdyż województwo charakteryzuje się najmniejszą emisją CO₂, dwutlenku siarki, tlenków azotu oraz pyłów, będących istotnym kosztem środowiskowym wynikającym z technologii wytwarzania i użytych paliw¹⁰⁷.

Udział grup odbiorców w zużyciu energii na pokrycie potrzeb cieplnych z terenu województwa lubuskiego kształtuje się następująco: 61% zabudowa mieszkaniowa, 32% przemysł, usługi komercyjne, 7% obiekty użyteczności publicznej.

Sumaryczna moc osiągalna wytwórców na terenie województwa lubuskiego zwiększyła się w przeciągu dekady o 400 MW i wynosi obecnie ponad 900 MW, co znacząco wpłynęło na zmniejszenie deficytu energetycznego i aktualnie łączne zużycie energii przewyższa ilość energii wyprodukowanej przez regionalne instalacje jedynie o ok. 15%.

Zaopatrzenie województwa lubuskiego w energię elektryczną z Krajowej Sieci Elektroenergetycznej oparte jest na pracy 2 stacji GSZ 220/110 kV zlokalizowanych w Gorzowie Wielkopolskim i Leśniowie k. Zielonej Góry. Najbliższymi elektrowniami systemowymi, odgrywającymi zasadniczą rolę w zasilaniu województwa są PGE GiEK S.A. Oddział Elektrownia Dolna Odra oraz PGE GiEK S.A. Oddział Elektrownia Turów. Sieć dystrybucyjna w Lubuskiem składa się z linii i stacji elektroenergetycznych o napięciach znamionowych 110 kV, 20 kV, 15 kV oraz 0,4 kV.

Ograniczony dostęp do Krajowej Sieci Elektroenergetycznej oraz wynikający z tego brak wsparcia dla infrastruktury wysokich napięć, stanowią o zagrożeniach dla zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego i możliwościach ciągłego zaopatrzenia w energię elektryczną całego obszaru województwa, szczególnie w sytuacjach kryzysowych. Z uwagi na dynamiczny rozwój źródeł rozproszonych oraz aktywność inwestycyjną, pożądanym kierunkiem jest jak najszybsza rozbudowa układu zasilania województwa w energię elektryczną.

Plany rozwoju sieci przesyłowej oraz dystrybucyjnej zakładają połączenie terenu województwa lubuskiego z siecią najwyższych napięć 400 kV, m.in. poprzez stację Baczyna, a w nieodległej przyszłości nastąpi wzmocnienie połączeń z Krajowym Systemem Elektroenergetycznym w południowej części regionu (stacja Żagań oraz stacja Zielona Góra). Z powyższych stacji wyprowadzone zostaną sieci dystrybucyjne, zwiększając pewność zasilania oraz bezpieczeństwo energetyczne regionu.

Sieci gazowe

Przedsiębiorstwami dystrybucyjnymi gazu na terenie województwa lubuskiego są spółki: Polska Spółka Gazownictwa, EWE Energia, DUON Dystrybucja, które poprzez system sieci i urządzeń gazowniczych dostarczają gaz ziemny do celów komunalno-bytowych oraz dla celów grzewczych budownictwa mieszkaniowego, usług, przemysłu. Według stanu z 2021 r., ponad połowa mieszkańców województwa (56,7 %) korzysta z sieci gazowej. Całkowita liczba odbiorców gazu z systemów dystrybucyjnych w 2017 r. osiągnęła wielkość 204,6 tys., w tym blisko 95,7% to gospodarstwa domowe. W porównaniu ze stanem w 2011 r. zaobserwowano **wzrost liczby odbiorców gazu** na terenie województwa (o ok. 2,7%). Warto zaznaczyć, że pomimo ograniczonej opłacalności rozbudowy sieci gazowej, z uwagi na znaczne odległości pomiędzy gminami i utrudnienia wynikające z dużej lesistości terenu, sieć gazowa jest nieustannie rozbudowywana – jej długość na koniec 2021 r. wyniosła 4.379,37 km, choć jeszcze w 2011 r. było to zaledwie 3706,8 km. Istotną cechą systemu gazowniczego działającego na terenie województwa lubuskiego jest dostępność lubuskich zasobów gazu ziemnego zaazotowanego, a także z województw sąsiadujących – zachodniopomorskiego i wielkopolskiego.

¹⁰⁷ *Energetyka ciepła w liczbach*, Urząd Regulacji Energetyki, Warszawa grudzień 2022 r.

Energia odnawialna

Województwo lubuskie ma dobre warunki do produkcji energii ze źródeł odnawialnych, w szczególności przy wykorzystaniu energii wiatrowej, słonecznej, instalacji opartych o spalanie biomasy, technologii produkcji biogazu oraz dalszego rozwoju energetyki wodnej. W przypadku tej ostatniej znaczny udział stanowi energia pozyskiwana z Elektrowni Wodnej Dychów i sieci blisko pięćdziesięciu tzw. *Małych Elektrowni Wodnych*, rozlokowanych na terenie regionu.

Potencjał hydroenergetyczny województwa lubuskiego szacowany jest na 1.544 GWh/rok. Na omawianym obszarze, wg stanu na grudzień 2021 r., pracuje 58 koncesjonowanych instalacji o łącznej zainstalowanej mocy wynoszącej ok. 114 MW. Stan wykorzystania hydroenergii na terenie Lubuskiego nie uległ znaczącej zmianie od 2012 r. W perspektywie roku 2030 planowany jest rozwój śródlądowych dróg wodnych w Polsce, a na terenie województwa lubuskiego wyznaczono lokalizację stopni wodnych na Odrze (na terenie 6 gmin), obejmujących między innymi elektrownie wodne.

Duża część regionu leży w korzystnym obszarze dla działania **siłowni wiatrowych**. Farmy wiatrowe coraz częściej stają się elementem lubuskiego krajobrazu. Na terenie województwa funkcjonuje 18 koncesjonowanych instalacji wiatrowych o łącznej mocy ok. 219 MW – stan na 2021 r.

Wśród możliwości wykorzystania źródeł odnawialnych do produkcji energii znajduje się także pozyskiwanie jej z **biomasy, biogazu oraz słońca**. W województwie lubuskim wykorzystuje się biomasę do celów energetycznych przez zakłady przemysłowe, a także w budownictwie indywidualnym do celów grzewczych. Dodatkowo w 2021 r. zinventaryzowano 12 biogazowni o łącznej mocy zainstalowanej wynoszącej ok. 7 MW,.

Źródłem OZE, które się szczególnie rozwija – zarówno w skali mikro jak i makro, jest fotowoltaika. Pod koniec 2021 r. w województwie istniały 123 instalacje posiadające koncesję na wytwarzanie energii z OZE o łącznej mocy zainstalowanej ok. 101 MW. Powyższe nie uwzględnia rozbudowanego rynku mikroinstalacji, gdzie fotowoltaika odgrywa główną rolę w transformacji energetycznej na indywidualnym poziomie.

Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w 2021 r. w województwie lubuskim wyniósł 25,6% co jest wynikiem powyżej średniej krajowej (17%).

Szansą na zwiększenie dynamiki rozwoju źródeł odnawialnych w regionie, jest dalsza rozbudowa systemu elektroenergetycznego, rozwój technologii magazynowania energii elektrycznej oraz nowoczesnych, niskoemisyjnych rozproszonych i stabilnych źródeł wytwórczych¹⁰⁸, co pozwoli na zwiększenie dyspozycyjności i ciągłości zasilania z OZE oraz brak konieczności dublowania mocy w systemowych źródłach konwencjonalnych.

Wykorzystanie surowców energetycznych

Prace przygotowawcze do realizacji inwestycji związanej z budową **kompleksu energetycznego Gubin-Brody** zostały wstrzymane. Złożyły się na to uwarunkowania zewnętrzne, w tym przede wszystkim coraz bardziej rygorystyczna polityka klimatyczno-energetyczna UE dążąca do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych oraz osiągnięcia tzw. neutralności klimatycznej, co wiąże się z przeprowadzeniem szeregu inicjatyw w obszarze transportu, przemysłu, gospodarki rolnej, środowiska i w szczególności energetyki, gdzie wprowadzone wskaźniki dopuszczalnej emisyjności są nieosiągalne dla elektrowni węglowych. Nie jest wykluczona eksploatacja tego surowca w przyszłości przy zachowaniu wszelkich wymogów środowiskowych i klimatycznych oraz przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii wydobywczych i wytwórczych, jednakże aktualnie UE nie zakłada

¹⁰⁸ *Modułowa energetyka atomowa to wsparcie dla zielonej transformacji energetycznej*, <https://lubuskie.pl/wiadomosci/19729/modulowa-energetyka-atomowa-to-wsparcie-dla-zielonej-transformac>, (30.03.2023).

dalszego wsparcia budowy odkrywkowych kopalni węgla brunatnego, wraz z elektrowniami opalanymi tym surowcem.

Potencjał rozwojowy województwa lubuskiego wiąże się także z planowanymi przez PKN ORLEN S.A. – Oddział PGNiG w Zielonej Górze inwestycjami polegającymi na zagospodarowaniu nowych złóż, wierceniu kolejnych otworów na dotychczas eksploatowanych złożach oraz rozbudowie istniejących kopalń (w tym Kopalni Ropy Naftowej i Gazu Ziarnego Lubiatów).

Inwestycje umożliwią utrzymanie krajowego wydobycia ropy naftowej na dotychczasowym poziomie oraz zapewnią pokrycie zwiększonego zapotrzebowania na gaz Elektrociepłowni Gorzów i Elektrociepłowni Zielona Góra, a także innych dużych odbiorców w regionie. Realizacja niniejszych działań ma wpływ na budżety gmin, poprzez ich zasilenie podatkami od nieruchomości i opłatami z tytułu wydobycia węglowodorów.

Odbiorcy komunalni oraz przemysłowi (w tym EC Zielona Góra) w południowej części województwa lubuskiego zasilani są gazem zaazotowanym grupy Lw, pochodzącym z krajowych złóż (Kościan S, Brońsko), co przyczynia się do niezależności energetycznej regionu.

Dodatkowo gaz ziemny pochodzący ze złóż: Radoszyn, Połęcko, Lubiatów, Grotów, Międzychód, wykorzystywany jest również do produkcji energii elektrycznej (łączna moc zainstalowanych agregatów wynosi 16,7 MW). Jednocześnie planowana jest budowa bloku energetycznego na Kopalni Ropy Naftowej i Gazu Ziarnego Dębno (złoża: BMB, Gajewo, Różańsko) o mocy 8 MW. Nadwyżki wyprodukowanej energii elektrycznej oddawane są do sieci dystrybucyjnej energetyki zawodowej¹⁰⁹.

Województwo lubuskie znajduje się również w obszarze występowania jednego z największych wartości strumienia ciepłego w Polsce, wobec czego istnieje możliwość wykorzystania wód termalnych w celach gospodarczych bądź turystycznych. Wody geotermalne na terenie województwa są zróżnicowane pod względem głębokości i poziomu temperatur. Bardzo dobre warunki dla rozwoju energetyki geotermalnej występują w północnej części województwa lubuskiego¹¹⁰.

4.5. Infrastruktura teleinformatyczna i społeczeństwo informacyjne

Bez wątpienia zwiększa się znaczenie technologii i usług informacyjno-komunikacyjnych w rozwoju społeczno-ekonomicznym. Analiza stanu i dostępu do infrastruktury teleinformatycznej oraz znajomość technologii cyfrowych i umiejętności w tym zakresie mają kluczowe znaczenie w budowaniu silnej gospodarki cyfrowej i społeczeństwa informacyjnego.

Infrastruktura teleinformatyczna

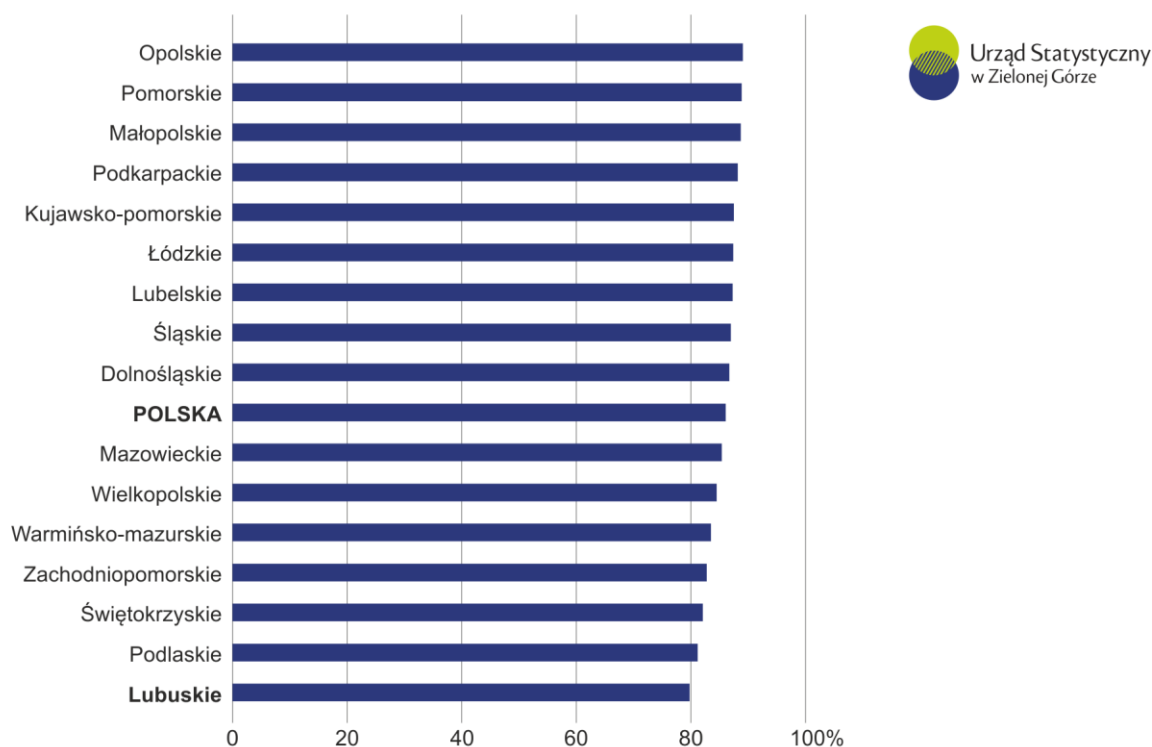
Dostępność do Internetu na terenie województwa lubuskiego ulega ciągłej poprawie. Świadczy o tym między innymi **wzrastający odsetek gospodarstw domowych wyposażonych w Internet** – w 2022 r. było ich 93,7%, w tym 91,6% poprzez łącze szerokopasmowe.

Od 2012 r. systematycznie wzrasta (z 81,1%) również odsetek przedsiębiorstw posiadających **dostęp do Internetu szerokopasmowego** i w 2022 r. osiągnął wartość 99,2%, co plasuje Lubuskie na 4. miejscu w kraju równocześnie z województwem pomorskim.

¹⁰⁹ Dane pozyskane od PKN ORLEN S.A. – Oddział PGNiG w Zielonej Górze, wg stanu w dniu 17 IV 2023 r.

¹¹⁰ *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski, op. cit.*

Rysunek 15. Gospodarstwa domowe wyposażone urządzenie z dostępem do internetu w 2021 r. (w % gospodarstw domowych ogółem).

Samorząd Województwa Lubuskiego podejmuje intensywne działania na rzecz dostępu Lubuszan do szerokopasmowej sieci. Efektem rozpoczętego w 2010 r., a zakończonego w czerwcu 2014 r. projektu **"Szerokopasmowe Lubuskie"** o wartości 152 mln zł było wybudowanie przez operatora telekomunikacyjnego Orange Polska 1.418 km sieci światłowodowej na potrzeby szerokopasmowego internetu. Projekt został dofinansowany kwotą 50 mln zł pochodzących z Lubuskiego Regionalnego Programu Operacyjnego 2007-2013. W zasięgu usług znalazło się 326 miejscowości zakwalifikowanych wcześniej jako tzw. białe plamy, czyli miejsca z brakiem dostępu do szybkiego internetu, a możliwość dostępu do sieci zyskało 52 tys. osób mieszkających na terenach wiejskich. W ramach przedsięwzięcia wybudowano również nowe węzły transmisyjne na terenie całego województwa. Łącznie powstało 398 punktów dostępu, z których lokalni operatorzy mogą przyłączać do internetu klientów indywidualnych.

Drugim etapem rozwoju społeczeństwa informacyjnego i likwidacji „białych plam” w województwie lubuskim jest wspólna inicjatywa Orange Polska, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze oraz Zrzeszenia Gmin Województwa Lubuskiego powołania **Lubuskiej Unii Światłowodowej**. Inwestycja współfinansowana jest ze środków Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa 2014-2020 (POPC). Działania objęły 78 gmin, w których światłowód dotarł do ponad 59 tys. gospodarstw domowych, 358 jednostek oświatowych oraz wybudowano 2.677 km sieci światłowodowej.

Ważne w kwestii dostępu do internetu są również zasięgi sieci mobilnych, umożliwiające dostęp do usług mobilnych. Jak wynika z raportu Urzędu Konkurencji Elektronicznej w 2021 r. dominującą technologią mobilną w Polsce była czwarta generacja tj. LTE. Budynkowe pokrycie zasięgami sieci mobilnej LTE w Polsce w 2021 r.

było na wysokim, stabilnym poziomie przekraczającym 90% we wszystkich województwach na terenie kraju. Województwo lubuskie było w grupie 8 województw, gdzie wskaźnik przekroczył 95%¹¹¹.

Lubuski e-Urząd

Celem ogólnym projektu „Lubuski e-Urząd” jest wspieranie rozwoju województwa lubuskiego poprzez rozbudowę regionalnej i lokalnej infrastruktury społeczeństwa informacyjnego. Do podstawowych celów głównych projektu należy poprawa funkcjonowania jednostek samorządu terytorialnego województwa lubuskiego i optymalizacja kosztów utrzymania tych jednostek. Obecnie realizowany jest projekt „Lubuski e-Urząd II”, w ramach którego planowane jest utworzenie tzw. Indywidualnego Konta Mieszkańca – konta internetowego, za pomocą którego będzie można m.in. sprawdzić swoje zobowiązania wobec gminy, dokonać płatności elektronicznych, czy sprawdzić stan załatwienia swoich spraw w urzędzie.

Z badań wynika, że realizacja e-usług w lubuskich urzędach nadal nie jest zadowalająca. Większość lubuskich urzędów podjęła jednak prace nad wdrożeniem systemu elektronicznego obiegu dokumentacji. Zdecydowana większość urzędów planowo i systematycznie komunikowała się z mieszkańcami oraz swoimi pracownikami, wykorzystując przede wszystkim tradycyjne metody, czyli spotkania. 40% badanych podmiotów wdrażało alternatywne sposoby komunikacji tj. blogi, dyskusja online, Twitter, Facebook.

Lubuskie e-Zdrowie

Celem projektu jest **uruchomienie e-usług** oraz **rozbudowa infrastruktury teleinformatycznej** na potrzeby świadczenia usług z zakresu ochrony zdrowia na rzecz pacjentów przez jednostki podległe Samorządowi Województwa Lubuskiego oraz efektywniejszego stosowania technik ICT w tych podmiotach. Planowane jest uruchomienie portalu informacyjnego dla pacjentów i lekarzy, na którym udostępniona zostanie Elektroniczna Dokumentacja Medyczna (EDM). Ponadto portal umożliwi pacjentom elektroniczną rejestrację na wizytę (e-rejestracja), odbiór wyników badań, płatności elektroniczne za świadczone usługi.

Realizacja projektu przyczyni się do wzrostu konkurencyjności województwa lubuskiego poprzez rozwój społeczeństwa informacyjnego w obszarze ochrony zdrowia, zapewniając mieszkańcom regionu łatwiejszy dostęp do informacji i specjalistycznych usług medycznych.

Lubuskie Centrum Kompetencji Cyfrowych i Usług Wspólnych - Data Center

Celem projektu jest zwiększenie poziomu korzystania przez obywateli, przedsiębiorców i administrację z usług publicznych świadczonych drogą elektroniczną, poprzez wytworzenie (i udostępnienie za pośrednictwem Data Center) e-usług publicznych w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Lubuskiego, wojewódzkich samorządowych jednostkach organizacyjnych i samorządach gmin i powiatów.

Ze względu na obszar działania, odbiorcami projektu będą osoby fizyczne i prawne z obszaru województwa lubuskiego, korzystające z usług Urzędu Marszałkowskiego i podległych mu jednostek organizacyjnych, jak Zarząd Dróg Wojewódzkich w Zielonej Górze, a także zainteresowanych samorządów szczebla powiatowego i gminnego. Uruchomienie w projekcie e-usług publicznych powiatowych i gminnych dla tych samorządów nastąpi w oparciu o moduły wykorzystywane do e usług wojewódzkich.

¹¹¹ Raport o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2021 roku, Urząd Komunikacji Elektronicznej, Warszawa 2022, s.128.

Medbrain L – lubuski projekt wsparcia diagnostyki i medycyny systemami sztucznej inteligencji

Celem projektu jest zwiększone zastosowanie systemów teleinformatycznych w administracji publicznej (uwzględniając jednostki ochrony zdrowia), poprzez wprowadzenie e-usług oraz innowacyjnych i zaawansowanych technologicznie rozwiązań zawierających elementy sztucznej inteligencji w zakresie usług zdrowotnych, jako narzędzia wspomagającego - łączącego pracę lekarzy i sztucznej inteligencji (AI) przy diagnozowaniu i opisywaniu badań pacjentów. Ze względu na zakres projektu i obszar działania, odbiorcami (interesariuszami) projektu będą osoby fizyczne (pacjenci oraz personel medyczny) i prawne (trzy Jednostki Ochrony Zdrowia, dla których organem założycielskim jest Zarząd Województwa Lubuskiego) z obszaru województwa lubuskiego.

Społeczeństwo informacyjne

Internet jest obecnie nieodzownym elementem codziennego życia. **Województwo lubuskie należy do grupy województw, których mieszkańcy najrzadziej korzystają z Internetu** (84,7% w ciągu ostatnich 3 miesięcy¹¹² - przy średnim odsetku w kraju na poziomie 86,9%). Badania ogólnopolskie pokazują, że najczęściej z Internetu korzystają osoby młode oraz mieszkające w dużych miastach. W 2022 r. w województwie lubuskim regularnie z Internetu korzystało 82,6% badanych, jednocześnie 66,3% Lubuszan w ciągu ostatnich 12 miesięcy zamawiało lub kupowało przez Internet towary lub usługi.

Coraz więcej osób korzysta z Internetu w celu kontaktowania się z organami administracji publicznej – w 2022 r. było to 47,7%. **Elektroniczne usługi administracji publicznej** stają się jednak coraz bardziej popularne wśród społeczeństwa, ponieważ możliwość załatwienia sprawy urzędowej on-line oznacza oszczędność czasu i zasobów finansowych. Cyfryzacja administracji publicznej staje się najtańszą i najskuteczniejszą metodą dostępu obywateli do informacji publicznej przez całą dobę.

Korzystanie z sieci poprzez urządzenia przenośne ułatwiają nieliczne wciąż w województwie lubuskim **hotspoty**, czyli otwarte punkty dostępu, umożliwiające połączenie z internetem (najczęściej bezprzewodowe). Według Urzędu Komunikacji Elektronicznej, liczba samorządowych hotspotów zainstalowanych w miejscach publicznych¹¹³ w Polsce wynosiła 5652 (według stanu w dniu 19.10.2018 r.), czyli o 341 więcej niż w październiku 2017 r., z czego jedynie 39 znajdowało się w Lubuskiem, co jest najniższym wynikiem w kraju (przoduje w tym zakresie województwo lubelskie z 1.034 punktami dostępu). Inicjatywa Komisji Europejskiej WiFi4EU wspiera bezpłatny dostęp do bezprzewodowego internetu w przestrzeniach publicznych, takich jak parki, place, budynki publiczne, biblioteki, ośrodki zdrowia i muzea w gminach w całej Europie. Dzięki tej inicjatywie darmowe hotspot'y zostały uruchomione m.in. w gminach: Santok, Wschowa, Wymiarki, Lubiszyn, Świdnica, gmina wiejska Żagań i Otyń. W ramach programu PO Polska Cyfrowa 2014-2020 lubuskie gminy: Górzycza, Krosno Odrzańskie, Lubsko i Sława założyły instalację sieci hotspot'ów łącznie w 47 miejscach użyteczności publicznej¹¹⁴.

Coraz więcej osób korzysta z internetu w celu kontaktowania się z organami administracji publicznej – w 2022 r. było to 47,7%. **Elektroniczne usługi administracji publicznej** stają się jednak coraz bardziej popularne wśród społeczeństwa, ponieważ możliwość załatwienia sprawy urzędowej on-line oznacza oszczędność czasu i zasobów finansowych. Cyfryzacja administracji publicznej staje się najtańszą i najskuteczniejszą metodą dostępu obywateli do informacji publicznej przez całą dobę.

¹¹² *Społeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2015-2019*, Warszawa, Szczecin 2019.

¹¹³ Za ich pośrednictwem Jednostki Samorządu Terytorialnego (JST) świadczą swoim mieszkańcom usługę dostępu do internetu bez pobierania opłat lub w zamian za opłatę niższą niż cena rynkowa. W tym celu niezbędne jest uzyskanie odpowiedniej zgody od Prezesa UKE, <http://www.uke.gov.pl/hotspoty/>, (04.01.2019).

¹¹⁴ Informacja na podstawie Centralnego Systemu Teleinformatycznego SL2014, stan na 01.03.2023 r.

W województwie lubuskim podejmowane są **inicjatywy związane z wdrażaniem e-usług**, przykładem mogą być projekty finansowane w ramach RPO - Lubuskie 2020: *Rozwój społeczeństwa informacyjnego poprzez wdrożenie kompleksowego systemu e-usług dla ludności świadczonych przez przedsiębiorstwa wodociągowo – kanalizacyjne na terenie 9 powiatów województwa lubuskiego: krośnieńskiego, międzyrzeckiego, nowosolskiego, ślubickiego, sulęcińskiego, wschowskiego, zielonogórskiego, żagańskiego i żarskiego* (wartość dofinansowania UE: 20,7 mln zł, beneficjent: Międzyrzeckie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji), *Rozwój e-usług w szpitalach powiatowych w Międzyrzeczu, Sulęcinie i Sulechowie oraz w Szpitalu dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Międzyrzeczu* (wartość dofinansowania UE: 10,4 mln zł, beneficjent: Szpital Międzyrzecki), *Wdrożenie i rozwój e-usług w administracji samorządowej oraz podnoszenie bezpieczeństwa teleinformatycznego* (wartość dofinansowania: 7,9 mln zł, beneficjent: Gmina Niegosławice).

Epidemia koronawirusa SARS-CoV-2 potwierdziła zasadność rozbudowy infrastruktury teleinformatycznej oraz wdrażania elektronicznych usług w administracji publicznej czy przedsiębiorstwach. Nastąpił wzrost wykorzystania narzędzi elektronicznych, jako podstawowej formy komunikacji społeczeństwa. Ze względu na czasowe zamknięcie firm i instytucji publicznych jedyną formą kontaktu z klientami była komunikacja telefoniczna i elektroniczna, dlatego wprowadzono elektroniczne biura obsługi klienta, pracę zdalną dla pracowników biurowych, transmisje on-line zebrań, posiedzeń, sesji, czy częściowo zajęcia edukacyjne.

Inteligentne miasta

Inteligentne miasta – *smart city*, wykorzystują technologie informacyjno-komunikacyjne w celu zwiększenia interaktywności i wydajności infrastruktury miejskiej i jej komponentów składowych, jednocześnie podejmując inwestycje w kapitał ludzki i społeczny oraz infrastrukturę komunikacyjną w celu aktywnego promowania zrównoważonego rozwoju gospodarczego i wysokiej jakości życia, w tym mądrego gospodarowania zasobami naturalnymi, przez partycypację obywatelską¹¹⁵. Lubuskie miasta sukcesywnie wdrażają poszczególne elementy *smart city* w takich obszarach jak transport i komunikacja, gospodarka, środowisko, inteligentne zarządzanie miastami, kapitał społeczny czy jakość życia. Wśród przykładów można wymienić m.in.: wdrażanie e-usług w instytucjach publicznych, termomodernizację budynków użyteczności publicznej, mikroinstalacje fotowoltaiczne na budynkach użyteczności publicznej i prywatnych, energooszczędne oświetlenia dróg i ulic, rozwój komunikacji niskoemisyjnej (budowa ścieżek rowerowych), promocja pojazdów z napędem ekologicznym, elektrycznym oraz hybrydy, tworzenie hot-spotów, innowacyjne ławki zasilane energią słoneczną, system antysmogowy pomiaru jakości powietrza – czujniki (np. Żagań, Żary, Gorzów Wielkopolski, Zielona Góra, Nowe Miasteczko, Zbąszynek, Kęszycza, Międzyrzecz, Nowogród Bobrzański, Szprotawa, Świebodzin), nowoczesna gospodarka odpadami (Gmina Krosno Odrzańskie zastosowała specjalne czipy w kontenerach, zdalną kontrolę odbioru śmieci, system GPS).

W Lubuskich miastach wojewódzkich **idea smart znacząco rozwinęła się w obszarze transportu i komunikacji**. W Zielonej Górze zastosowano nowoczesny monitoring miejski, wymieniono autobusy na elektryczne, elektroniczne systemy płatności parkingowych, Zielonogórski Rower Miejski, wdrożono zintegrowany system zarządzania ruchem miejskim (dynamiczna informacja pasażerska, tablice zmiennej treści, inteligentna sygnalizacja świetlna ruchu drogowego i pieszego, monitoring wizyjny, ważenie pojazdów, monitoring potoków pasażerskich, bilety elektroniczne, rozpoznawanie tablic rejestracyjnych). W Gorzowie Wielkopolskim wdrażany jest system zrównoważonego transportu miejskiego (budowa nowej i modernizacja istniejącej trasy tramwajowej, zakup i wdrożenie systemu informacji pasażerskiej i monitoringu, nowe wagony tramwajowe, modernizacja hali tramwajowej i stacji obsługi, system monitoringu torów odstawczych).

¹¹⁵ Azkuna I. (red.), *Smart Cities Study: International study on the situation of ICT, innovation and Knowledge in cities, The Committee of Digital and Knowledge-based Cities of UCLG, Bilbao, 2012.*

Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej zachęcając miasta do tworzenia przestrzeni miejskiej przyjaznej do życia przy użyciu inteligentnych rozwiązań ogłosiło konkurs pn. *HUMAN SMART CITIES. Inteligentne miasta współtworzone przez mieszkańców*. Wśród lubuskich samorządów udział w nim wzięła gmina Dobiegniew z projektem *Dobiegniew liderem inteligentnych ekologicznych rozwiązań* oraz gmina miejska Żagań projekt pn. *Poprawa stanu jakości powietrza oraz komfortu życia i zdrowia mieszkańców, poprzez zastosowanie innowacyjnego systemu zarządzania jakością powietrza i środowiska*.

Natomiast *Konkurs Smart City* ma na celu popularyzację osobowości i przedsięwzięć, które w znaczący sposób przyczyniły się do promocji rozwiązań, służących budowie inteligentnych miast w Polsce, oraz miast realizujących tę ideę. W 2017 r. w kategorii Człowiek Roku 2017 laureatem został Wadim Tyszkiewicz, Prezydent miasta Nowa Sól¹¹⁶.

Samorząd wojewódzki dostrzegając potrzeby rozwoju idei inteligentnych miast podjął współpracę z Uniwersytetem Zielonogórskim przekazując dotację na uruchomienie kierunku w zakresie elektromobilności z inteligentnym zarządzaniem miejskimi systemami.

4.6. Bezpieczeństwo publiczne

Bezpieczeństwo publiczne w regionie zapewnione jest przez właściwe skoordynowanie służb, organów administracji publicznej i samorządowej, które dążą do zapewnienia bezpieczeństwa w miejscach publicznych ze szczególnym uwzględnieniem tworzenia lokalnych systemów bezpieczeństwa oraz przeciwdziałają zjawiskom patologii i ochronie w szczególności dzieci i młodzieży. Podejmowane działania skoncentrowano również na podniesieniu bezpieczeństwa podczas imprez masowych (Pol'and'Rock Festival, Święto Województwa Lubuskiego, lubuskie festiwale filmowe czy żużlowe imprezy sportowe) i podniesieniu bezpieczeństwa w ruchu drogowym. Niezmiernie ważną inicjatywą realizowaną przez ROPS w Zielonej Górze wspólnie z Lubuską Policją jest tworzenie systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie m.in. poprzez projekty „Lubuskie przeciw przemocy” czy „Lubuska niebieska tarcza wobec przemocy”. Na szczególną uwagę zasługuje również efektywna współpraca transgraniczna lubuskiej policji i straży pożarnej z brandenburską i saksońską, przy znacznym wykorzystaniu środków pomocowych z Europejskiej Współpracy Terytorialnej.

O **poprawie bezpieczeństwa publicznego** w regionie świadczy m.in. znaczny spadek liczby wypadków drogowych. W 2022 r. liczba ta była o 38% mniejsza niż w 2012 r. Jest to efektem m.in. wdrażanego „Programu poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego województwa lubuskiego”. Liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję zmniejszyła się o ok. 36% w porównaniu z 2012 r., w tym znacząco w przypadku przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i bezpieczeństwu w komunikacji – drogowe (o ok. 57%) i przeciwko życiu i zdrowiu (spadek o 51%) i przestępstw o charakterze gospodarczym (o 19%). Podobna sytuacja wystąpiła w przypadku przestępstw przeciwko mieniu – spadek o 29%, ale także przestępstw o charakterze kryminalnym – spadek o 36%. Wzrosła liczba przestępstw przeciwko rodzinie i opiece o ok. 64%.

Samorząd Wojewódzki wspiera działania w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa publicznego poprzez m.in. **programy pomocowe dla policji oraz państwowej i ochotniczej straży pożarnej**, ale również poprzez programy edukacyjne skierowane do najmłodszych i osób starszych.

Samorząd Wojewódzki wspiera działania w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa publicznego poprzez m.in. programy pomocowe dla policji oraz państwowej i ochotniczej straży pożarnej, ale również poprzez programy edukacyjne skierowane do najmłodszych i osób starszych. W okresie 2012-2022 Samorząd przekazał lubuskiej Policji 1.624 sztuk urządzeń typu *DrugWipe 6S* do badania głównych grup narkotyków w ślinie, o łącznej wartości

¹¹⁶ <http://smartcityforum.pl/laureaci-konkursu-smart-city-2017/>, (04.04.2020).

135.503,28 zł. W 2017 r. Zarząd Województwa Lubuskiego przekazał policji profesjonalnego drona, który przeznaczono do wsparcia działań operacyjno-rozpoznawczych i poszukiwawczo-ratowniczych.

W celu zwiększenia bezpieczeństwa na lubuskich akwenach W 2017 r. Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe Województwa Lubuskiego otrzymało dotację w wysokości 100.000 zł z przeznaczeniem na wsparcie zadania publicznego z zakresu ratownictwa wodnego. W ramach zadania zakupiono dwa skutery wodne. Ich zakup miał na celu lepsze utrzymanie gotowości ratowniczej oraz operacyjnej sprzętu ratowniczego, co przyczyniło się do podniesienia jakości bezpieczeństwa wodnego na akwenach wodnych w województwie lubuskim. Z kolei w 2022 r. WOPR otrzymał dotację w wysokości 200.000 zł na przeprowadzenie 6 szkoleń w zakresie kwalifikacji przydatnych w ratownictwie wodnym, podnoszących kompetencje i uprawnienia członków WOPR WL oraz na zakup sprzętu ochrony osobistej i innego sprzętu dla ratowników wodnych obsługujących akweny wodne na terenie województwa lubuskiego.

Dużym wyzwaniem w zapewnieniu bezpieczeństwa publicznego dla służb i samorządów było pojawienie się pandemii COVID-19 w marcu 2020 r. W działania mające na celu walkę z COVID-19 włączyły się wszystkie służby. Straż graniczna swoje działania skoncentrowała na zapewnieniu bezpieczeństwa podróżnych przekraczających granice na 5 drogowych i 3 pieszych przejściach granicznych. Żołnierzy Wojska Polskiego, Żandarmerię Wojskową, Wojska Obrony Terytorialnej, Policję, Straż Pożarną zaangażowano w wiele zadań wspomagających nie tylko podmioty lecznicze, ale również potrzebujące rodziny i personel medyczny, Ośrodki Pomocy Społecznej, Domy Pomocy Społecznej, samorzady, pomoc kombatantom, weteranom, transport środków medycznych i środków ochrony indywidualnej. Policja wspierała szpitale w zakresie prowadzenia wstępnej kwalifikacji pacjentów oraz nadzoru osób przebywających na kwarantannie.

5. SFERA ZARZĄDZANIA ROZWOJEM REGIONU

5.1. Sprawność instytucjonalna

Zarządzanie jakością

Współczesne urzędy administracji publicznej na przestrzeni ostatnich lat podlegają procesowi przemian. Przyczynia się do tego między innymi dynamiczny rozwój nauk w dziedzinie organizacji i zarządzania administracją publiczną oraz związana z nią wzrastająca świadomość kadry zarządzającej JST, która dostrzega konieczność poszukiwania nowych, lepszych rozwiązań doskonalących funkcjonowanie urzędów. Nie bez znaczenia jest tu również wzrost świadomości i oczekiwań społeczeństwa względem instytucji publicznych.

Poprawa efektywności funkcjonowania urzędów administracji samorządowej jest możliwa poprzez implementację nowoczesnych koncepcji, metod i technik zarządzania ukierunkowanych na poprawę jakości. Popularnym rozwiązaniem w tym zakresie są systemy zarządzania jakością zgodne z wymaganiami normy ISO 9001. Wdrożenie takiego systemu pozwala na identyfikację oraz pewnego rodzaju uporządkowanie i usystematyzowanie zarówno realizowanych w organizacji procesów, jak i działań w zakresie doskonalenia. **System Zarządzania Jakością (SZJ)** zgodny z normą ISO 9001:2000 (ostatnia nowelizacja ISO 9001:2015) został wdrożony w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze w 2004 r. i był to pierwszy urząd marszałkowski w kraju, który otrzymał certyfikat jakości dla systemu zarządzania jakością, zgodnego z normą ISO 9001:2000. Każdego roku w okresie ważności certyfikatu jednostka, która go przyznała, przeprowadza audyty nadzoru, które mają dostarczyć dowodów na to, że system działa właściwie, jest doskonalony i zgodny z wymaganiami normy.

Potencjał strategiczny administracji samorządowej

Województwo lubuskie, od początku swojego funkcjonowania, działa w oparciu o opracowaną strategię rozwoju, będącą najważniejszym dokumentem samorządu województwa, określającą kierunki rozwoju regionalnego i wskazującym obszary szczególnej interwencji. **Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030** została przyjęta przez Sejmik Województwa Lubuskiego Uchwałą nr XXVIII/397/21 w dniu 15 lutego 2021 r. Była to trzecia aktualizacja strategii z 2000 r.

W listopadzie 2020 r. weszła w życie nowelizacja ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, której skutkiem były również zmiany zapisów ustawy o samorządzie gminnym. Wprowadzono m.in. szczegółowe regulacje dotyczące sporządzania strategii rozwoju gminy, w tym wymóg spójności strategii gminnej ze strategią rozwoju województwa. Opinie dotyczące spójności z ustaleniami i rekomendacjami w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w województwie lubuskim określonymi w SRWL 2030 wydawane są przez Zarząd Województwa Lubuskiego. Ze względu na to, że uchwalona w 2021 r. lubuska strategia opracowana została z wykorzystaniem przepisów przejściowych i nie zawierała wszystkich obligatoryjnych elementów, Zarząd Województwa Lubuskiego odstępował od wydawania opinii, jednocześnie informując gminy o obowiązujących w województwie kierunkach, celach i zasadach w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w województwie. Do dnia 12 maja 2023 r. 34 gminy przedstawiły do zaopiniowania strategię lokalne (40% ogółu lubuskich gmin), wpłynęły również 2 strategię ponadlokalne.

Raport *Strategie rozwoju samorządów w Polsce* z października 2020 r., opracowany przez Grant Thornton wskazuje, że 88% lubuskich jst posiadało aktualną strategię rozwoju i uplasowało to region lubuski na 4. miejscu w Polsce.

Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem w województwie w 2021 r. jest niewielki i wyniósł 9,3% (przy średniej dla kraju 31,7%), w stosunku do 2012 r. wzrósł nieznacznie o 1,9 p.p. Optymistycznym (z punktu widzenia jakości i możliwości zarządzania przestrzenią) jest fakt, iż zwiększył się w województwie (pomiędzy 2017 r. a 2020 r.) udział powierzchni obowiązujących planów miejscowych, których rysunki występują w postaci wektorowej z nadaną georeferencją z 16,8% do 29,7%.

Na rzecz efektywnego zarządzania rozwojem utworzono **Radę ds. Rozwoju Województwa Lubuskiego**, będącą organem opiniodawczo-doradczym Zarządu Województwa Lubuskiego w zakresie planowania strategicznego i rozwoju województwa lubuskiego. W celu monitorowania polityk publicznych powołano **Lubuskie Regionalne Obserwatorium Terytorialne**. Stworzony został również Regionalny System Informacji Przestrzennej (geoportal), zapewniający rzetelne, aktualne i łatwo dostępne dane związane z przestrzenią geograficzną, a w 2018 r. przyjęty został *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski*.

Zarząd Województwa Lubuskiego przyjął oddolną inicjatywę Zrzeszenia Gmin Województwa Lubuskiego powołania **Lubuskiej Rady Samorządowej** (LRS) w 2020 r. Zadaniem Rady jest podejmowanie dyskusji dotyczącej polityki regionalnej województwa lubuskiego przy współudziale samorządów, proponowanie inicjatyw współdziałania lubuskich JST, opiniowanie projektów dokumentów dotyczących rozwoju województwa, inicjowania przedsięwzięć wspierających rozwój regionu, ale również promowanie idei samorządu terytorialnego. Rada rekomenduje także Zarządowi Województwa Lubuskiego podział środków w ramach tzw. Lubuskiego Funduszu Samorządowego.

Na podstawie zapisów Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego na lata 2010-2020 wynegocjowany został z rządem Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubuskiego (KT) – instrument polityki regionalnej, służący koordynacji działań prorozwojowych podejmowanych przez rząd i samorząd województwa ukierunkowanych na osiąganie wspólnych celów rozwojowych wyznaczonych w stosunku do określonego województwa i zgodnych z celami strategii rozwoju tego województwa. Dokument podpisany 14 września 2014 r. określił 17 przedsięwzięć podstawowych i 14 warunkowych, których źródłami finansowania są środki przeznaczone na realizację regionalnego i krajowych programów operacyjnych, budżet państwa, budżet województwa oraz inne środki publiczne.

Do końca 2022 r. podpisano pięć aneksów do KT, w tym aneks (maj 2017 r.), który modyfikował listę przedsięwzięć. Zgodnie z właściwością stron wskazaną w KT, strona samorządowa odpowiada za realizację 9 przedsięwzięć, natomiast strona rządowa jest stroną odpowiedzialną za realizację 19 przedsięwzięć, a 3 przedsięwzięcia zapisane są jako rządowo/samorządowe (przedsięwzięcia realizowane w ramach ZIT MOF Zielonej Góry i Gorzowa Wlkp.). Strona samorządowa zrealizowała lub zakończy w 2023 r. realizację większości przedsięwzięć, za które jest odpowiedzialna. Funkcjonuje już Centrum Zdrowia Matki i Dziecka w Wojewódzkim Szpitalu Klinicznym w Zielonej Górze, zakończono budowę mostu przez rzekę Odrę wraz z budową nowego przebiegu drogi wojewódzkiej nr 282. W ramach przedsięwzięcia związanego ponadregionalnymi centrami usług medycznych w obszarze radioterapii, w Wielospecjalistycznym Szpitalu Wojewódzkim w Gorzowie Wlkp. powstał Ośrodek Radioterapii, rozbudowano i doposażono Zakład Radioterapii w Wojewódzkim Szpitalu Klinicznym w Zielonej Górze. Zrealizowano też 7 z 11 projektów np. dotyczących modernizacji połączeń drogi S3 z Nowej Soli przez Kożuchów i Żagań/Szprotawę z autostradami A18/A4. Zrezygnowano z realizacji 3 przedsięwzięć, a 1 został zawieszony do czasu pozyskania środków. Zakończono rozbudowę i modernizację Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze, a realizacja pozostałych 5 projektów zapisanych w KT w ramach przedsięwzięcia pn. *Wsparcie obszaru kultury w województwie lubuskim poprzez realizację projektów infrastrukturalnych kluczowych dla rozwoju regionu i państwa, służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego*, zakończy się w 2023 r.

Realizacja projektu, dotyczącego rozbudowy i modernizacji infrastruktury linii kolejowej nr 203 na odcinku Krzyż - Gorzów Wlkp. została zakończona w zakresie projektowania. Stan zaawansowania 3 przedsięwzięć określonych jako rządowo/samorządowe, realizowanych w ramach ZIT (na dzień 31.12.2022 r.): 1) Kompleksowe przedsięwzięcia z zakresu zrównoważonej mobilności miejskiej/ekologicznego transportu – zrealizowano 3 z 7 projektów; 2) Wsparcie działań z zakresu efektywności energetycznej zgodnie z podziałem interwencji pomiędzy programami krajowymi i regionalnymi – zrealizowano 16 z 19 projektów; 3) Wsparcie selektywne przedsięwzięć dotyczących sieci ciepłowniczych i chłodniczych – zrealizowano 7 z 11 projektów. Spośród 19 przedsięwzięć, za które odpowiedzialna jest strona rządowa, dwa zostały zrealizowane (stan na 31.12.2021 r.): budowa drogi S-3 oraz przedsięwzięcie dotyczące realizacji regionalnych agend naukowo-badawczych. Zakończono też 2 z 9 projektów tj. przedsięwzięcia pn. *Sieci Energetyczne Polski Zachodniej*.

Wykorzystanie środków Unii Europejskiej

Województwo Lubuskie od początku efektywnie korzysta z funduszy Unii Europejskiej, najpierw z programów przedakcesyjnych, następnie w ramach członkostwa w UE. Przedsięwzięcia realizowane ze wsparciem środków UE dotyczą wielu dziedzin życia, w tym infrastruktury technicznej i usług publicznych, przedsiębiorczości i innowacji, opieki zdrowotnej, ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego, edukacji czy rynku pracy.

W perspektywie 2007-2013 Zarząd Województwa Lubuskiego był Instytucją Zarządzającą dla **Lubuskiego Regionalnego Programu Operacyjnego 2007-2013 (LRPO)**. Łączna wartość zatwierdzonych wniosków o dofinansowanie (1.117 wniosków aplikacyjnych) ramach Programu wyniosła **572.272.277,50 euro** (2.535.108.962,55 zł), a wartość 1.017 zawartych umów o dofinansowanie to 467.390.092,63 euro (2.070.491.371,36 zł). Za zajęcie drugiego miejsca w rankingu regionów (oceniało kto najszybciej i najsprawniej wydawał dotacje z regionalnych programów operacyjnych) województwo lubuskie otrzymało premię z Krajowej Rezerwy Wykonania w wysokości ponad 200 mln złotych. Została ona przeznaczona, zgodnie z zaleceniami Unii Europejskiej, na wzmocnienie innowacyjnej gospodarki, ochronę środowiska i inwestycje w oświatę.

Średni poziom dofinansowania UE na jednego mieszkańca w Polsce w ramach programów *Umowy Partnerstwa na lata 2007-2013* wyniósł 9,4 tys. zł. Najwyższą wartością środków unijnych *per capita* – wynoszącą 13,9 tys. zł – charakteryzowało się województwo warmińsko-mazurskie. Województwo lubuskie z kwotą 9.905 zł *per capita* zajęło 8. pozycję¹¹⁷.

W okresie 2014-2020 przedsięwzięcia realizowane w województwie lubuskim uzyskują dofinansowanie ze środków unijnych w ramach **Regionalnego Programu Operacyjnego – Lubuskie 2020 (RPO-Lubuskie 2020)**, dla którego Zarząd Województwa Lubuskiego również pełni rolę Instytucji Zarządzającej. Zgodnie z Umową Partnerstwa alokacja środków unijnych na Program w tej perspektywie wynosi 906.929.693,00 euro. Wg stanu na dzień 31.12.2022 r. podpisano 1.374 umowy o dofinansowanie na kwotę dofinansowania środkami UE 4.034.428.863,75 zł.

W województwie lubuskim, oba miasta wojewódzkie wraz z ich obszarami funkcjonalnymi, w okresie programowania UE 2014-2020 realizowały w ramach RPO-Lubuskie 2020 instrument pn. **Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT)**. Jego założeniem była partnerska współpraca samorządów, w celu realizacji inwestycji odpowiadających w sposób kompleksowy na wspólne potrzeby miast wojewódzkich i sąsiednich gmin, zaliczonych do ich obszarów funkcjonalnych. Ze względu na brak ciągłości przestrzennej pomiędzy obszarami funkcjonalnymi Gorzowa Wlkp. i Zielonej Góry, wyodrębnione zostały dwa Związki ZIT: Miejski Obszar Funkcjonalny dla Miasta Gorzowa Wielkopolskiego, w którego skład wszedł Gorzów Wielkopolski (rdzeń) wraz z gminami: Bogdaniec, Deszczno, Kłodawa, Santok oraz Miejski Obszar Funkcjonalny dla Miasta Zielona Góra,

¹¹⁷ *Przegląd regionalny 2017*, część I, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Wykres nr 33, s. 98.

który objął Zieloną Górę (rdzeń) i gminy: Czerwieńsk, Sulechów, Świdnica, Zabór. W RPO – Lubuskie 2020 przewidziano szacunkową kwotę wsparcia na realizację ZIT-ów w wysokości ok. 104,66 mln euro (ok. 49,88 mln euro dla ZIT Gorzowa Wlkp. i ok. 54,78 mln euro dla ZIT Zielona Góra).

W perspektywie finansowej 2014-2020 w regionie lubuskim powołano ponadto inny instrument terytorialny pn. **Kontrakt Lubuski (KL)**. Jego idea była budowanie partnerskiej współpracy samorządów, również na obszarach nieobjętych instrumentem ZIT oraz wsparcie dla wspólnego rozwiązywania zdiagnozowanych problemów, poprzez działania wykraczające poza granice administracyjne pojedynczej gminy. Instrument ten przewidywał preferencje w finansowaniu projektów nim objętych w ramach RPO-Lubuskie 2020. W formule KT zrealizowano następujące przedsięwzięcia: w Nowosolskim Obszarze Funkcjonalnym - niskoemisyjny transport publiczny, w Żarsko-Żagańskim Obszarze Funkcjonalnym - niskoemisyjny transport publiczny, rozwój terenów inwestycyjnych oraz rozwijanie kompetencji kluczowych uczniów, a w powiecie międzyrzeckim - rozwój terenów inwestycyjnych. Część z samorządów uczestniczących w inicjatywie Kontraktu Lubuskiego w dalszym ciągu współpracuje ze sobą w celu opracowania m.in. strategii terytorialnych, które wskażą kierunek ich rozwoju na kolejne lata.

W roku 2020 Komisja Europejska ogłosiła realizację instrumentu **REACT-EU**, będącego narzędziem na rzecz zwalczania skutków pandemii wirusa SARS-CoV2. Środki w ramach tego instrumentu zasiliły alokację Regionalnego Programu Europejskiego – Lubuskie 2020. Pierwotna alokacja RPO wynosząca ponad 906 mln euro została powiększona o środki z REACT-EU w łącznej wysokości ponad 12,5 mln euro. Budżet RPO-L2020 wynosi łącznie 919 524 993 euro.

W województwie lubuskim w perspektywie 2014-2020 realizowane były także projekty w ramach **krajowych programów operacyjnych**: Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 (inwestycje infrastrukturalne przyjazne środowisku), Programu Operacyjnego Inteligentny Rozwój (badania i rozwój, innowacje), Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa (szybki internet, e-administracja, wsparcie osób wykluczonych cyfrowo), Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój (szkolnictwo wyższe, wsparcie osób młodych, innowacje społeczne).

Tabela 4. Wykorzystanie środków w ramach krajowych programów operacyjnych w perspektywie finansowej 2014-2020 w województwie lubuskim (stan na dzień 01.03.2023 r.)¹¹⁸.

Nazwa programu	Liczba zawartych umów	Dofinansowanie UE do realizowanych projektów (w zł)	Przykładowe projekty
Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020	110	2,91 mld	Budowa drogi ekspresowej S3 na odcinkach Sulechów-Nowa Sól i Nowa Sól – Kaźmierzów (łącznie kwota dofinansowania UE: ok. 1,1 mld zł) ¹¹⁹

¹¹⁸ Informacje dotyczące krajowych programów operacyjnych przygotowane zostały na podstawie Centralnego Systemu Teleinformatycznego SL2014 wg stanu na 01.03.2023 r. W przypadku projektów realizowanych na terenie kilku regionów, w systemie SL2014 udziały poszczególnych województw przydzielane są proporcjonalnie: udział województwa = kwota projektu dzielona przez liczbę województw. W analizie poszczególnych programów operacyjnych nie były brane pod uwagę projekty ogólnokrajowe (realizowane na terenie całego kraju). W związku z powyższym dane traktować należy jako przybliżone.

¹¹⁹ Według stanu na dzień 01.03.2023 r.

Program Operacyjny Inteligentny Rozwój	241	518,17 mln	Wdrożenie wyników prac B+R w firmie WITPOL Sp. z o.o., dofinansowanie UE: ok. 34,6 mln zł)
Program Operacyjny Polska Cyfrowa	27	127,35 mln	Zielonogórski i Gorzowski Orange Światłowód (dostęp do szerokopasmowego internetu dla kilkudziesięciu tysięcy gospodarstw domowych oraz kilkuset jednostek edukacyjnych na terenie powiatów województwa lubuskiego), dofinansowanie UE: ok. 69 mln zł
Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój	238	327,86 mln	Aktywizacja osób pozostających bez pracy poprzez projekty realizowane przez Powiatowe Urzędy Pracy (łącznie wartość dofinansowania UE: ponad 154 mln zł)

Źródło: Centralny System Teleinformatyczny SL2014.

Na początku 2019 r. rozpoczęły się prace nad przygotowaniem **programu regionalnego dla okresu programowania Unii Europejskiej 2021-2027**. Przygotowano Założenia programu oparte o projekty rozporządzeń unijnych, które konstytuowały przyszłą perspektywę finansową. Zarząd Województwa Lubuskiego przyjął dokument 2 lipca 2019 r. Prace nad programem przyspieszyły w roku 2021 do czego przyczyniło się przyjęcie (24 czerwca 2021 r.) rozporządzeń unijnych, które ostatecznie wskazywały kierunki polityki spójności w okresie programowania 2021-2027. 15 marca 2022 r. projekt Programu został oficjalnie przekazany do Komisji Europejskiej. Uwagi KE spłynęły do regionu 15 czerwca 2022 r. tym samym rozpoczynając kolejny okres intensywnych prac nad dokumentem.

Program Fundusze Europejskie dla Lubuskiego 2021-2027 (FEWL 2021-2027), to ponad 914,8 mln euro na inwestycje w regionie. Program został przyjęty przez Komisję Europejską 7 grudnia 2022 r. Jest zwieńczeniem kilkuletniego procesu, w który był zaangażowany nie tylko Zarząd Województwa Lubuskiego, ale szerokie gremium partnerów, zarówno tych reprezentujących samorządy lokalne, jak i społeczeństwo obywatelskie, partnerów społecznych i środowisko naukowe. Zarząd Województwa Lubuskiego przyjął Program po dostarczeniu przez KE decyzji, tj. 13 grudnia 2022 r.

W celu dalszego budowania partnerskiego podejścia do zarządzania rozwojem, program regionalny Fundusze Europejskie dla Lubuskiego 2021-2027 wydziela część alokacji do realizacji przez **instrumenty terytorialne**. Do końca 2022 r. na terenie województwa lubuskiego zawiązało się 13 porozumień gmin (tworzących 4 ZIT-y oraz 9 partnerstw JST) na potrzeby wdrażania wymiaru terytorialnego. Obszar wsparcia w ramach wymiaru terytorialnego z funduszy EFRR obejmuje katalog przedsięwzięć z zakresu: cyfryzacji i e-usług w samorządach, tworzenia warunków do rozwoju konkurencyjności MŚP, wsparcia OZE, adaptacji terenów zurbanizowanych do zmian klimatu, utrzymania bioróżnorodności i zachowania dziedzictwa naturalnego, mobilności i rozwoju transportu publicznego, rozwoju obszarów miejskich oraz wiejskich rewitalizacji. Dodatkowo z funduszy EFS+ wsparcie dotyczyć będzie w szczególności: edukacji oraz włączenia społecznego. Z kolei mieszkańcy obszarów wiejskich będą mogli skorzystać z mechanizmu Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność (RLKS), który wskazuje na dofinansowanie projektów edukacyjnych na poziomie ogólnym oraz dla dorosłych, wsparcia usług społecznych w gospodarstwach opiekuńczych, a także wsparcia inicjatyw lokalnych.

W regionie lubuskim wdrażane są również **programy transgraniczne** w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej. W perspektywie 2014-2020 realizowano Program Współpracy Interreg VA Brandenburgia Polska z alokacją 100 mln EUR, w ramach którego zakontraktowano 71 projektów ze środków EFRR oraz Program

Współpracy Interreg Polska Saksonia z alokacją 70 mln EUR, w ramach którego zakontraktowano 11 projektów na terenie województwa lubuskiego (Program obejmuje po stronie lubuskiej tylko powiat żarski).

W perspektywie 2021-2027 alokacja w Programie Współpracy Interreg VIA Brandenburgia-Polska wynosi 88,25 mln EUR, natomiast w Programie Współpracy Interreg Polska-Saksonia alokacja wynosi 60,3 mln EUR.

5.2. Finanse publiczne

Z danych pochodzących z opracowania *Budżety jednostek samorządu terytorialnego w województwie lubuskim w 2021 r.* Urzędu Statystycznego w Zielonej Górze, wynika, że w 2021 r. wynik budżetów JST ukształtował się na poziomie 460,4 mln zł. Relacja wyniku do dochodów wyniosła 5,5%, tj. poprawiła się w porównaniu z poprzednim rokiem. W 2020 r. wynik budżetów JST wyniósł 219,6 mln zł, a relacja wyniku do ogółu dochodów wyniosła wtedy 2,8%.

W budżecie województwa zanotowano nadwyżkę budżetową w kwocie 69,7 mln zł (wobec minus 6,6 mln zł sprzed roku). Relacja wyniku do dochodów województwa wyniosła 11,3% (wobec minus 1,1% w poprzednim roku).

Łączny wynik budżetów powiatów wyniósł 77,0 mln zł (wobec 74,2 mln zł w 2020 r.), a relacja wyniku do dochodów powiatów wyniosła 7,4% (wobec 7,6% w poprzednim roku). Spośród 12 powiatów w województwie lubuskim (bez miast na prawach powiatów), w 11 zanotowano nadwyżkę budżetową o łącznej wartości 78,7 mln zł.

Wynik budżetów gmin województwa lubuskiego wyniósł w 2021 r. 282,2 mln zł (wobec 156,9 mln zł w poprzednim roku). Spośród 80 lubuskich gmin (bez miast na prawach powiatu), w 69 gminach rok budżetowy zamknięto nadwyżką budżetową o łącznej wysokości 311,8 mln zł. W pozostałych 11 gminach zanotowano deficyt budżetowy o łącznej wysokości minus 29,6 mln zł. W poprzednim roku nadwyżkę dochodów nad wydatkami o łącznej wartości 220,3 mln zł zanotowano w 60 gminach, a deficyt o łącznej wysokości minus 63,4 mln zł w 20 gminach. W 2021 r. relacja wyniku ogółem do dochodów ogółem gmin wyniosła 6,1%, wobec 3,7% w poprzednim roku.

W miastach na prawach powiatu zanotowano nadwyżkę budżetową, w wysokości 31,5 mln zł (wobec deficytu w poprzednim roku w wysokości minus 5,0 mln zł), a relacja wyniku do dochodów wyniosła 1,5% wobec minus 0,3% sprzed roku.

W 2021 r. dochody JST wyniosły 8373,1 mln zł (8463 zł w przeliczeniu na jednego mieszkańca) i były wyższe w porównaniu z 2020 r. (o 8,2%). Wzrost dochodów zanotowano w budżetach JST wszystkich szczebli, największy w budżetach gmin (o 9,3%). W budżetach miast na prawach powiatu zanotowano wzrost na poziomie 8,8%, a w budżetach powiatów 7,0%. Najmniejszy przyrost dochodów zanotowano w budżecie województwa (na poziomie 0,3%).

Głównym źródłem dochodów budżetów jednostek samorządu terytorialnego są dochody własne, które w 2021 r. stanowiły 45,6% ogółu dochodów budżetów JST (w 2020 r. – 44,4%). Kolejne 29,7% stanowiły dotacje, a 24,7% – subwencja ogólna. Najwyższe dochody w 2021 r. ogółem wśród gmin (nie licząc miast na prawach powiatu) uzyskały gminy miejskie Nowa Sól (220,6 mln zł) i Świebodzin (213,2 mln zł). Natomiast w przeliczeniu na 1 mieszkańca najwyższe dochody ogółem zanotowano w gminach miejsko-wiejskich tj. Osno Lubuskie (8.575 zł), Rzepin (8.160 zł) oraz w gminie wiejskiej Bledzew (8.149 zł na 1 mieszkańca).

W 2021 r. wydatki JST wyniosły 7912,7 mln zł (7.888 zł w przeliczeniu w przeliczeniu na 1 mieszkańca), tj. o 5,2% więcej niż w 2020 r., przy czym wydatki bieżące, w porównaniu z 2020 r. wzrosły o 5,0% stanowiąc 83,7% ogółu wydatków JST. Wydatki majątkowe wzrosły o 6,4%, do poziomu 16,3% ogółu wydatków.

W 2021 r. najwięcej środków JST przeznaczyły na wydatki w dziale oświata i wychowanie (27,9% ogółu wydatków), a także w dziale rodzina (20,8%). Ponownie w większości działów klasyfikacji budżetowej w 2021 r. zanotowano wzrost wydatków JST w porównaniu z rokiem poprzednim. Wzrost wydatków nastąpił m.in. w dziale gospodarka mieszkaniowa (o 76,0%), kultura fizyczna (30,8%), oświata i wychowanie (o 10,1%) oraz w dziale administracja publiczna (o 9,9%). Spadek wydatków odnotowano m.in. w dziale ochrona zdrowia (23,1%), turystyka (o 30,6%).

Dochody budżetu województwa lubuskiego w 2021 r. stanowiły 7,4% dochodów JST w województwie i wyniosły 618,2 mln zł (w tym dochody własne 227,7 mln zł). Kwota wydatków ukształtowała się na poziomie 548,4 mln zł, w tym 389,0 mln zł stanowiły wydatki bieżące.

Nakłady inwestycyjne budżetów JST

Jednym z mierników pomagających określić sytuację gospodarczą regionu jest poziom wydatków majątkowych inwestycyjnych, które województwo ponosi w skali rocznej. Powiększają one majątek regionu, przyczyniając się jednocześnie do jego rozwoju społecznego i gospodarczego.

W 2021 r. wydatki majątkowe poniesione przez jednostki samorządu terytorialnego wyniosły łącznie 1291,6 mln zł i stanowiły 16,3% ogółu wydatków JST. Wydatki majątkowe wzrosły w porównaniu z 2020 r. o 6,4%. Z wydatków majątkowych na wydatki inwestycyjne przeznaczono 1192,3 mln zł, a ich wartość zmniejszyła się w skali roku o 0,7%.

W porównaniu z 2020 r. w budżetach powiatów wydatki inwestycyjne zwiększyły się o 25,5%, a w budżetach miast na prawach powiatów o 21,7%. Wydatki inwestycyjne budżetów gmin były o 1,6% wyższe niż przed rokiem (w tym w gminach wiejskich zanotowano wzrost wydatków inwestycyjnych o 24,0%, a w gminach miejskich i miejsko-wiejskich wystąpił spadek odpowiednio o 13,0% i 5,0%). W budżecie województwa zanotowano spadek wydatków inwestycyjnych, który wyniósł 38,3%.

Najwyższe wydatki inwestycyjne w 2021 r. w przeliczeniu na 1 mieszkańca zrealizowały miasta na prawach powiatu, w wysokości 1.270 zł (co oznacza wzrost o 22,7% w skali roku). Wydatki inwestycyjne gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca wyniosły 797 zł (wzrost o 2,3%), a powiatów 148 zł (wzrost o 26,3%). Z kolei wydatki inwestycyjne budżetu województwa zmniejszyły się w ujęciu rocznym do 159 zł (tj. o 37,8%).

5.3. Współpraca międzynarodowa i krajowa współpraca międzyregionalna

Krajowa współpraca ponadregionalna

Współpraca wszystkich polskich samorządów województw odbywa się przede wszystkim w ramach Związku Województw Rzeczypospolitej Polskiej (ZW RP). Celami ZW RP są: wspieranie idei samorządu terytorialnego, obrona wspólnych interesów województw oraz społeczno-gospodarczego rozwoju polskich regionów. Związek reprezentuje interesy województw na forum ogólnopolskim oraz międzynarodowym i ma swoich przedstawicieli m.in. w Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego, Komitecie Regionów UE i Kongresie Władz Lokalnych i Regionalnych Rady Europy.

W ramach ZW RP działa również Konwent Marszałków Województw RP. Analizuje i opiniuje on propozycje zmian legislacyjnych oraz omawia aktualne problemy samorządów województw. Posiedzenia Konwentu kończą się wypracowaniem wspólnych stanowisk, które następnie kierowane są do właściwych urzędów i instytucji centralnych oraz europejskich. Przy ZW RP działa także osiem tematycznych zespołów eksperckich pełniących funkcje opiniotawczo-doradcze.

Województwo Lubuskie jest także stroną ponadregionalnych porozumień i listów intencyjnych w określonych obszarach tematycznych, na przykład dotyczących Programu Odbudowy Ekosystemu Rzeki Odry, Odrzańskiej Trasy Rowerowej Blue Velo, czy też dotyczących organizacji międzyregionalnego transportu publicznego.

Do roku 2020 obowiązywała ponadto Strategia Rozwoju Polski Zachodniej (SRPZ). Dokument został opracowany przez reprezentantów pięciu województw: dolnośląskiego, lubuskiego, opolskiego, wielkopolskiego i zachodniopomorskiego. Wynikiem współpracy w ramach SRPZ było zidentyfikowanie ponadregionalnych projektów w obszarze infrastruktury transportowej, zdrowia, bezpieczeństwa energetycznego oraz współpracy badawczej i naukowej. Projekty te były m.in. uwzględniane w Kontraktach Terytorialnych dla Województw na lata 2014-2023.

Współpraca międzynarodowa

Województwo lubuskie prowadzi współpracę zagraniczną zgodnie z *Priorytetami Współpracy Zagranicznej Województwa Lubuskiego* przyjętymi przez Sejmik Województwa Lubuskiego w 1999 r. i zaktualizowanymi w 2010 r. Najważniejszym partnerem Lubuskiego jest sąsiednia **Brandenburgia**, a współpraca z tym niemieckim landem obejmuje wiele obszarów tematycznych. Realizację wspólnych przedsięwzięć ułatwiają programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej Interreg Polska (Województwo Lubuskie) – Brandenburgia. Rozwinęła się też współpraca z drugim sąsiednim landem niemieckim – **Saksonią**. Lubuskie uczestniczy w określonym zakresie (głównie powiat żarski) w programie Interreg Polska – Saksonia.

Instytucjonalną formą współpracy międzyregionalnej, w której województwo lubuskie czynnie uczestniczy, jest **Polsko-Niemiecka Komisja Międzyrządowa ds. Współpracy Regionalnej i Przygranicznej**. Komisja realizuje swoje zadania z wykorzystaniem wniosków z pracy czterech komitetów, tj. Komitetu ds. Współpracy Przygranicznej, Komitetu ds. Współpracy Międzyregionalnej, Komitetu ds. Gospodarki Przestrzennej i Komitetu ds. Edukacji. W latach 2014-2016 w ramach Komitetu Gospodarki Przestrzennej wypracowano wspólną wizję rozwoju przestrzennego dla polsko-niemieckiego obszaru powiązań. Obejmuje ona obszar tzw. Partnerstwa Odry, czyli województwa: zachodniopomorskie, lubuskie, dolnośląskie i wielkopolskie oraz kraje związkowe tj.: Meklemburgia-Pomorze Przednie, Berlin, Brandenburgia i Saksonia. Sama inicjatywa Partnerstwa Odry, służąca pogłębianiu powiązań politycznych, gospodarczych i infrastrukturalnych między regionami po obu stronach Odry i Nisy Łużyckiej, dotyczy m. in. takich dziedzin jak transport, infrastruktura, zdrowie i turystyka.

W październiku 2020 r. Samorząd województwa wyraził zgodę na przystąpienie Województwa Lubuskiego, w charakterze członka założyciela, do **Europejskiego Ugrupowania Współpracy Terytorialnej „Polsko-Niemiecki Geopark Łuk Mużakowa”**. Głównym jego celem jest koordynacja, ułatwianie i wspieranie polsko-niemieckiej współpracy transgranicznej pomiędzy jego członkami: Krajem Związkowym Brandenburgia, Wolnym Państwem Saksonia oraz Rzeczpospolitą Polską

Współpraca partnerska województwa lubuskiego, poza dwoma sąsiednimi landami niemieckimi, obejmuje kilkanaście innych regionów Europy i Azji. Ogółem **województwo lubuskie ma 15 regionów partnerskich**. Wieloletnie, intensywne kontakty z francuskim **Departamentem le Lot** koncentrują się m.in. na wymianie doświadczeń w zakresie polityki regionalnej, ochrony przeciwpożarowej i zwalczaniu klęsk żywiołowych oraz wymianie młodzieży. We Włoszech partnerem Lubuskiego jest **Abruzja**, a w Grecji **Kreta**. W Europie Środkowej i Wschodniej porozumienia zawarte zostały z regionami w: Rosji – **Obwód Pskowski, Obwód Wołogodzki**; Białorusi – **Obwód Homelski**, Słowacji - **Samorządowe Województwo Nitrzańskie**, Mołdawii - **Municipium Kiszyniów** oraz Ukrainy - **Obwód Iwano - Frankowski i Sumski**, a ostatnie umowy podpisano z serbską Prowincją Autonomiczną **Wojwodiny** oraz czeskim **Krajem Libereckim**. Jedynym pozaeuropejskim regionem, który współpracuje z województwem lubuskim jest chińska **Prowincja Hainan**. W lutym 2022 r. Zarząd Województwa Lubuskiego po agresji wojsk rosyjskich na niezawisły Naród Ukraiński podjął *Stanowisko*

o zawieszeniu wykonywania umowy o współpracy międzyregionalnej z Obwodem Pskowski i Obwodem Wołogodzki Federacji Rosyjskiej oraz z Obwodem Homelskim Republiki Białoruś.

Już ponad 30 lat aktywnie działają **Euroregiony: Sprewa-Nysa-Bóbr** oraz **Pro Europa Viadrina**, które powstały w 1993 r. Dzięki zarządzanym przez euroregiony Funduszom Małych Projektów Interreg, lubuskie samorzady i organizacje pozarządowe zrealizowały setki spotkań i innych projektów z partnerami z Niemiec.

W Brukseli działa **Biuro Regionalne Województwa Lubuskiego**. Zajmuje się m.in. promocją regionu na forum unijnym oraz udzielaniem informacji związanych z polityką regionalną, zmianami prawnymi oraz decyzjami zapadającymi w organach UE. Biuro dba o jak najlepszy wizerunek województwa oraz lobbuje na rzecz jego interesów w Komisji Europejskiej, Parlamencie i Komitecie Regionów.

5.4. Działania promocyjne i informacyjne

Samorząd Województwa Lubuskiego podjął we współpracy m.in. z instytucjami kulturalnymi, sportowymi, winiarzami i organizacjami pozarządowymi liczne działania mające na celu stworzenie atrakcyjnego wizerunku województwa i promocję marki **Lubuskie Warte Zachodu**. Promocja turystyczna odbywała się podczas krajowych i zagranicznych imprez targowych, natomiast gospodarcza – podczas misji gospodarczych.

Funkcjonujące w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze połączone stanowiska Centrum Obsługi Inwestorów i Eksporterów oraz Centrum Obsługi Inwestora pozwalają na wzrost poziomu umiędzynarodowienia polskich firm sektora MŚP, są miejscem pierwszego kontaktu dla przedsiębiorców zagranicznych, zainteresowanych inwestowaniem w województwie lubuskim oraz dla przedsiębiorców lubuskich, podejmujących i realizujących działalność eksportową.

Funkcjonujące COIE/COI systematycznie udzielały przedsiębiorcom informacji w zakresie niezbędnym do planowania, organizowania i realizacji eksportu i/lub inwestycji poza granicami Polski, jak również w kwestii napływu bezpośrednich inwestycji do lubuskiego. Wydawano publikacje, m.in. *Katalog Produktów Eksportowych Województwa Lubuskiego* i *Katalog Terenów Inwestycyjnych Województwa Lubuskiego* i *Odkryj Lubuskie*, organizowano spotkania, konferencje, kongresy, misje i wyjazdy studyjne. COIE uczestniczyło również w realizacji działań z zakresu promocji gospodarczej województwa podczas wielu krajowych i międzynarodowych wydarzeń o charakterze gospodarczym. Lubuskie prezentowane było na targach przemysłowych i inwestycyjnych, a lokalni przedsiębiorcy mieli możliwość udziału w kilkunastu misjach gospodarczo-samorządowych (w 2012 r. – Londyn, w 2014 r. – Miami, w 2015 r. – Kreta/Ateny, Skandynawia oraz USA, w 2016 r. – Białoruś/ Homel, w 2017 r. – Belgia/Bruksela, Luksemburg, Włochy/Mediolan, podczas Hannover Messe, USA/Miami – Camacol, Kazachstan, Chiny oraz Korea Płd., w 2018 r. – Francja, Rumunia, Wielka Brytania, Hiszpania, Niemcy, w 2019 r. – Niemcy, Hiszpania, Chiny, w 2022 r. - ZEA/Dubaj podczas EXPO DUBAJ 2020, Francja/Paryż podczas International Astronautical Congress). Efektem misji jest nawiązanie trwałych kontaktów międzynarodowych, co przekłada się na wzrost wymiany handlowej, głównie eksportu do państw europejskich, USA i Meksyku. Misje te pozwoliły już ponad 220 firmom z regionu zaprezentować swój eksportowy potencjał.

Samorząd Województwa od lat funduje również nagrody dla uczestników i laureatów różnych konkursów, m.in. Nagroda Gospodarcza Marszałka Województwa Lubuskiego (wręczana podczas Gali Kongresu Gospodarczego) oraz pn. Lubuski Lider Biznesu (od 2013 r. z dodatkową kategorią pn. Lubuski Lider Innowacji) oraz konkursu dla branży budowlanej pn. Lubuski Mister Budowy, nominuje także firmy i podmioty do innych prestiżowych konkursów

W latach 2012 - 2017 region lubuski był prezentowany m.in. na targach turystycznych w kraju (Poznań, Wrocław, Warszawa, Łódź, Szczecin, Opole, Kraków) i za granicą (Berlin, Cottbus, Bordeaux). W tym czasie realizowane

były kampanie promocyjne Lubuskiego Szlaku Wina i Miodu oraz lubuskiego pszczelarstwa, Lubuskich Parków Krajobrazowych i Narodowych oraz Lubuskiego Szlaku Militariów i Fortyfikacji. Wspierano również przedsięwzięcia służące kultywowaniu tradycji naszego regionu, w tym kulinarnych, m.in. poprzez organizację corocznego konkursu Nasze Kulinarne Dziedzictwo-Smaki Regionów, czy Lubuskiego Święta Plonów.

Samorząd Województwa Lubuskiego podejmuje we współpracy m.in. z instytucjami kulturalnymi, sportowymi, winiarzami i organizacjami pozarządowymi liczne działania mające na celu stworzenie atrakcyjnego wizerunku województwa i promocję marki Lubuskie Warte Zachodu. Promocja turystyczna odbywa się podczas krajowych i zagranicznych imprez targowych, poprzez organizację imprez o charakterze promocyjnym tj. Święto Województwa Lubuskiego, Winobranie Na Winnicy Samorządowej, Święto Młodego Lubuskiego Wina czy poprzez wspieranie wydarzeń na stałe wpisanych w kalendarz wydarzeń kulturalnych regionu, tj. międzynarodowy festiwal muzyki dawnej Muzyka w Raju, Przedśionek Raju, Lubuskie Lato Filmowe, czy Kozzi Gangsta Film Festiwal oraz Solanin Film Festiwal.

Rokrocznie ogłaszany jest także otwarty konkurs ofert na wsparcie realizacji zadań publicznych Województwa Lubuskiego w obszarze promocji województwa, w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego. W ramach konkursu dofinansowywane są zadania tj. organizowanie festiwali, konkursów, przeglądów, spotkań, plenerów, warsztatów, konferencji, seminariów, wystaw artystycznych, historycznych, muzealnych i innych imprez o zasięgu co najmniej regionalnym, mających istotne znaczenie dla polskiej kultury i sztuki, promocja produktu regionalnego i tradycyjnego, działania zwiększające atrakcyjność regionu poprzez marketing regionalny – wdrażanie Strategii Marki Lubuskie Warte Zachodu, opracowywanie i wydawanie publikacji promocyjnych i ulotek promocyjnych, produkcja filmów promujących walory województwa lubuskiego, organizacja eventów i imprez o znaczeniu medialnym.

Samorząd województwa mocno także inwestuje w sport i wspiera wydarzenia sportowe oraz przyszłych mistrzów. Od 2015 r. ogłaszany jest otwarty konkurs ofert na wsparcie w realizacji zadań publicznych Województwa Lubuskiego w zakresie działań sprzyjających promocji Województwa Lubuskiego poprzez sport w kraju i za granicą, który również cieszy się dużym zainteresowaniem wśród organizacji pozarządowych.

Od początku istnienia województwa lubuskiego, czyli od 1999 r., organizowane jest Święto Województwa Lubuskiego. W 2010 r., podczas jego obchodów, została po raz pierwszy zaprezentowana szerokiej publiczności marka Lubuskie Warte Zachodu, której celem było stworzenie wizerunku województwa jako miejsca, w którym warto inwestować, dobrze się mieszka i które warto odwiedzić.

Rokrocznie podczas Święta Województwa Lubuskiego mieszkańcy naszego regionu mogą skorzystać z szerokiej oferty kulturalno-artystycznej, kulinarnej, ukazującej walory turystyczne regionu, jego produktów regionalnych i lokalnych, czy też oferty społecznej. W każdej edycji wydarzenia organizowane są koncerty muzyki rozrywkowej bądź poważnej, spotkania z ciekawymi i wyjątkowymi ludźmi, warsztaty rękodzielnicze, degustacje produktów regionalnych, zapewnione są atrakcje dla dzieci. Nie brakuje także imprez o charakterze sportowo-rekreacyjnym i edukacyjno-naukowym.

W 2020 r. z uwagi na ograniczenia spowodowane pandemią COVID-19 Święto Województwa Lubuskiego nie odbyło się w tradycyjnej formie. Natomiast w kolejnych latach 2021-2022 odbyło się w zmienionej formule: w trakcie sezonu wakacyjnego świętowaliśmy w kilku miejscowościach: w 2021 r. była to Zielona Góra, Gorzów Wielkopolski oraz Zabór, a w 2022 r. Słubice, Pszczew, Żary, Dąbie i Kożuchów.

Samorząd województwa wspierał organizatorów festiwalu *Przystanek Woodstock* (w 2019 r. zmieniono nazwę na **Pol'And'Rock Festival**), w Kostrzynie nad Odrą. W latach 2011 – 2019 na terenie festiwalu województwo przygotowuje dla uczestników specjalną lubuską strefę. Prezentuje ona co roku inny temat przewodni, a jej celem jest promocja turystyczna regionu oraz propagowanie działań samorządu, m.in. prozdrowotnych i zachęcających

do aktywności. Podczas każdej edycji festiwalu organizowano również konferencję prasową z udziałem ambasadorów regionu, na której m.in. promowane są lubuskie produkty tradycyjne.

Samorząd województwa lubuskiego od 20 lat jest partnerem międzynarodowego festiwalu muzyki dawnej Muzyka w Raju, który w trakcie swojej historii stał się jedną z kulturalnych marek regionu. Odbywa się on na Ziemi Lubuskiej od 2003 r. W ciągu dwudziestu lat zyskał sobie renomę jednego z najciekawszych wydarzeń w polskim życiu muzycznym i zdobył wierną grupę słuchaczy, którzy w sierpniu zjeżdżają się z całego kraju i z Europy, by przez kilkanaście dni towarzyszyć wykonawcom z całego świata, dla których jest to często pierwszy kontakt z Polską i z polską publicznością. 21. edycja festiwalu muzyki dawnej (w 2023 r.) po raz pierwszy w historii obędzie się poza Paradyżem z uwagi na remont pocysterskiego klasztoru, w którym odbywały się koncerty. Organizator Festiwalu Fundacja Muzyki Dawnej Canor zapewnił samorząd, iż w tym roku festiwal zawita na pewno do Zielonej Góry, Gorzowa Wlkp., Świebodzina, Międzyrzecza i Żagania.

Zarząd województwa lubuskiego od lat wspiera i dofinansowuje także Lubuskie Lato Filmowe w Łagowie – najstarszy w Polsce festiwal filmowy, który jest drugą z kulturalnych marek regionu. Początkowo był to jedyny ogólnopolski festiwal filmów krajowych. Od 1990 r. festiwal stał się wydarzeniem o charakterze międzynarodowym, nastawionym na prezentację kina krajów Europy Środkowej i Wschodniej. W czasie trwania imprezy do Łagowa przyjeżdżają autorzy filmów, aktorzy i krytycy filmowi, którzy uczestniczą w seminariach oraz dyskusjach z publicznością w klimatycznym Łagowie Lubuskim. W 2023 r. odbędzie się już 52. edycja tego wyjątkowego festiwalu kina i jego miłośników.

W celu podtrzymania tradycji związanych z uprawą winorośli i produkcją wina na terenie Ziemi Lubuskiej oraz integracji środowisk winiarskich, w 2015 r. utworzono **Lubuskie Centrum Winiarstwa** (LCW). LCW, zlokalizowane w pobliżu 35-hektarowej Winnicy Samorządowej, prowadzi działalność dydaktyczno-edukacyjną, obsługę ruchu turystycznego tj. turystów indywidualnych oraz grup zorganizowanych. Na jego terenie odbyło się również w latach 2015-2017 wiele imprez promocyjnych, w tym m.in.: Majówka na Winnicy Samorządowej, I i II Winobranie Na Winnicy Samorządowej, I i II Święto Młodego Lubuskiego Wina, Weekendy Otwartych Winnic. W 2019 r. w LCW odbyły się ponadto I seminarium pn.: Wina musujące specjalnością lubuskiego winiarstwa oraz Światowy Dzień Pszczół, cykl warsztatów winiarskich pn. *Wakacyjna przygoda z winiarstwem*, sierpniowe Miodobranie, wystawa Augusta Gremplera. Lubuskie Centrum Winiarstwa współpracuje z Uniwersytetem Zielonogórskim, który wykorzystuje do wspólnych projektów winnicę samorządową oraz zaplecze technologiczne centrum.

Od momentu jego otwarcia w 2015 r. do końca 2022 r., LCW odwiedziło ponad **77 tysięcy osób** (w okresie luty - czerwiec 2020 r. LCW było nieczynne dla ruchu turystycznego z powodu ograniczeń covidowych), zarówno indywidualnych zwiedzających, jak i uczestników organizowanych imprez, wydarzeń, spotkań i warsztatów. Każdemu z nich oferowana była kompleksowa informacja na temat atrakcji regionu, foldery, mapy turystyczne oraz informatory.

Samorząd regionu w ramach zadania, jakim jest stwarzanie warunków do rozwoju powinien wesprzeć mieszkańców województwa lubuskiego także rzetelną i bieżącą informacją oraz poradnictwem, prowadzonym za pośrednictwem własnych, niezależnych narzędzi dystrybucji informacji. Realizacja polityki informacyjnej w tym zakresie staje się jednak trudna i ryzykowna z powodu nieprzewidywalności i nieokreśloności rozwoju zdarzeń, które unaoczniała pandemia COVID-19 i agresja Rosji przeciwko Ukrainie. Dynamika sytuacji wymaga więc stałego, sukcesywnego i konsekwentnego informowania, które nadałoby za tempem przemian polityczno-ustrojowych i społeczno-gospodarczych.

By sprostać takim zadaniom, niezbędne okazały się nowe, bardziej precyzyjne i wszechstronne instrumenty oddziaływania, zarówno w warstwie informacyjnej jak i poradniczej (użytecznej) z punktu widzenia obywatela, pracownika, przedsiębiorcy i beneficjenta. Stał w 2020 r. utworzono Biuro Lubuskiego Centrum Informacyjnego

(BCI) jako odrębne biuro w strukturze UMWL w Zielonej Górze. Swoje zadania BCI stworzone przez siebie narzędzia (kanały) dystrybucji informacji, którymi są: portal informacyjny lci-lubuskie.pl, zawierający treści pisane oraz audiowizualne (uruchomiony w 2021 r.); treści zamieszczane na profilach (fanpage) Lubuskiego Centrum Informacyjnego na portalach społecznościowych (Facebook, YouTube, Twitter); wydawanie od sierpnia 2021 r. nowego periodyku drukowanego, *Nasza Lubuska – Region* w nakładzie 85.000 egz. (dystrybucja do skrzynek pocztowych), który zastąpił wydawane wcześniej *Pismo Samorządowe Region*.

6. OTOCZENIE ZEWNĘTRZNE I PROGNOZOWANE TRENDY ROZWOJOWE

6.1. Otoczenie zewnętrzne

Otoczenie zewnętrzne województwa stanowią czynniki i procesy wpływające na jego funkcjonowanie i rozwój, przynosząc szanse, ale i zagrożenia, którym należy sprostać. Można wskazać na jego wymiar ekonomiczny, społeczny, technologiczny czy prawno-ustrojowy. Po napaści Rosji na Ukrainę w 2021 r., na znaczeniu zyskał wymiar geopolityczny i militarny.

Unia Europejska

Na sytuację społeczno-gospodarczą województwa lubuskiego silnie oddziałują procesy zachodzące w całej Unii Europejskiej. W swoim programie strategicznym na lata 2019–2024 Rada Europejska określiła cztery obszary priorytetowe: ochrona obywateli i swobód, rozwijanie silnej i prężnej bazy gospodarczej, budowanie neutralnej klimatycznie, ekologicznej, sprawiedliwej i socjalnej Europy, promowanie europejskich interesów i wartości na scenie światowej.

Do wzmocnienia rozwoju regionów kierowana jest polityka spójności. 8. raport dotyczący polityki spójności wskazuje, że w ciągu ostatniej dekady spójność gospodarcza i społeczna na poziomie Unii uległa poprawie, ale głównie dzięki stosunkowo silnemu wzrostowi w licznych słabiej rozwiniętych regionach, podczas gdy niektóre regiony o średnich dochodach doświadczają stagnacji. W niektórych regionach nadal istnieją luki w zakresie innowacyjności, przedsiębiorczości czy rozwoju cyfrowym. Skutki zmian demograficznych (migracji wewnętrznej i zewnętrznej, starzenia się społeczeństwa, wyludniania i drenażu mózgów) są odczuwalne we wszystkich państwach członkowskich, ale szczególnie w regionach słabiej rozwiniętych, wiejskich i peryferyjnych. Jednocześnie celów tematycznych polityki spójności na lata 2014-2020 zostało zastąpionych pięcioma celami politycznymi (CP) na lata 2021-2027. Są to:

- Bardziej inteligentna Europa – innowacyjna i inteligentna transformacja gospodarcza;
- Bardziej przyjazna dla środowiska niskoemisyjna Europa;
- Lepiej połączona Europa – mobilność i regionalne połączenia teleinformatyczne;
- Europa o silniejszym wymiarze społecznym – wdrażanie Europejskiego filaru praw socjalnych;
- Europa bliżej obywateli – zrównoważony i zintegrowany rozwój obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych w ramach inicjatyw lokalnych.

W sferze gospodarczej duży nacisk położony jest na innowacje i gospodarkę opartą na wiedzy. W ostatnich dziesięcioleciach siłą napędową około dwóch trzecich wzrostu gospodarczego w Europie były innowacje. Oczekuje się, że w latach 2021–2027 inwestycje w badania naukowe i innowacje wygenerują do 100 tys. nowych miejsc pracy w tym sektorze. Zgodnie z przyjętą w czerwcu 2022 r. Umową Partnerstwa na lata 2021-2027, Polska zobowiązana jest przeznaczyć z alokacji EFRR min. 25% na CP1 Bardziej inteligentna Europa.

Kluczowym obszarem działań UE, znajdującym także zrozumienie w polityce krajowej i regionalnej, są również kwestie środowiska. Na początku grudnia 2019 r. Europejska Agencja Środowiska opublikowała raport „Środowisko Europy 2020 — stan i prognozy” (SOER 2020). Stwierdzono w nim, że Europa nie osiągnie swoich celów na 2030 r., jeśli w ciągu najbliższych dziesięciu lat nie zostaną podjęte pilne działania w kwestii niepokojącego tempa utraty różnorodności biologicznej, zwiększającego się wpływu zmian klimatycznych oraz nadmiernej konsumpcji zasobów naturalnych. Polska jest zobowiązana do wydatkowania min. 30% (15.066 mln euro) na CP2 Bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna Europa dzięki promowaniu czystej i sprawiedliwej

transformacji energetyki, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, przystosowania się do zmian klimatu oraz zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem.

Wśród propozycji Komisji Europejskiej na rozwój UE w kolejnych latach należy zwrócić także uwagę na aspekty mające na celu lepszą integrację sektorów transportu, energii i technologii cyfrowych, aby przyspieszyć dekarbonizację i cyfryzację gospodarki UE, a także rozwiązania w zakresie ekologicznej mobilności, magazynowania energii oraz inteligentnych sieci. W lipcu 2021 r. Komisja Europejska zaproponowała pakiet pod nazwą *Fit for 55* (*Gotowi na 55 procent*). Jest to zestaw propozycji legislacyjnych służących dostosowaniu unijnej polityki klimatycznej, energetycznej, użytkowania gruntów, transportu i podatków do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych netto o co najmniej 55 proc. w perspektywie 2030 r., wobec poziomu z roku 1990. Pakiet ma być narzędziem Zielonego Ładu zmierzającego do neutralności klimatycznej UE w roku 2050.

Wprowadzanie rozwiązań gospodarki o obiegu zamkniętym, obniżenie emisyjności wytwarzania energii elektrycznej, poprawa efektywności energetycznej budynków i inwestycje w bardziej ekologiczny transport są w stanie skierować gospodarkę na tory rozwoju, które będą w większym stopniu zrównoważone środowiskowo. Rozbudowa sieci szerokopasmowej umożliwi równy dostęp do internetu. Biorąc pod uwagę powyższe prognozy oraz zapowiedziane kierunki strumieni finansowych w ramach perspektywy UE 2021-2027 należy się spodziewać zwiększania poziomu inwestycji w ekologiczne źródła ciepła i energii, niskoemisyjny transport oraz działania na rzecz adaptacji do zmian klimatu.

Unia Europejska musi się także zmierzyć ze skutkami COVID-19 oraz wojny w Ukrainie. W trakcie trwania pandemii COVID-19, UE i jej państwa członkowskie podjęły działania, których celem było zminimalizowanie jej negatywnego wpływu na zdrowie publiczne i gospodarkę, ale także lepsze przygotowanie Unii do radzenia sobie z przyszłymi kryzysami. W 2020 r. przywódcy UE uzgodnili m.in. pakiet odbudowy o wartości 750 mld EUR o nazwie *Next Generation EU*, którego głównym elementem jest Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności. Zgodnie z przyjętymi zasadami, co najmniej 37% środków z tego instrumentu powinno zostać przeznaczonych na wspieranie transformacji ekologicznej, a co najmniej 20% – transformacji cyfrowej. Przyjęto jednocześnie, że środki wypłacane będą państwom na podstawie krajowych planów odbudowy i zwiększania odporności, które zawierać będą zgodne z priorytetami UE projekty reform i inwestycji. Polski Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności (KPO), który zakłada wykorzystanie przyznanych Polsce 58,1 mld euro (23,9 mld euro bezzwrotnych dotacji oraz 11,5 mld euro pożyczek) zaakceptowany został przez Komisję Europejską oraz Radę Unii Europejskiej w czerwcu 2022 r. Warunkiem wypłaty środków w ramach KPO jest realizacja tzw. „kamieni milowych”, które będą odzwierciedlać postępy we wdrażaniu określonych w przyjętych dokumentach reform i inwestycji.

Według stanu na luty 2023 r., Polski Rząd nie wystąpił oficjalnie do Komisji Europejskiej o wypłatę środków z KPO, podczas gdy wnioski o płatność złożyła już zdecydowana większość państw członkowskich UE (22 kraje, za wyjątkiem Irlandii, Holandii, Polski, Szwecji i Węgier). W przypadku Polski jest to związane z brakiem spełnienia zobowiązań odnośnie realizacji kamieni milowych, w tym dotyczących przeprowadzenia reformy zapewniającej niezależność sądownictwa. Zaznaczyć należy jednocześnie, że Polsce przyznano wielokrotnie wyższą alokację środków niż pozostałym czterem wymienionym krajom, które środków dotychczas nie otrzymały. Opóźnienie w realizacji KPO, ze względu na tak dużą alokację stanowi realne zagrożenie utraty środków z uwagi na krótki horyzont czasowy jego realizacji i konieczności rozliczenia do sierpnia 2026 r.

Dużym wyzwaniem szczególnie dla krajów graniczących z Ukrainą jest również sprostanie potrzebom w zakresie zapewnienia zakwaterowania, edukacji i opieki zdrowotnej dla uchodźców uciekających przed wojną. UE wprowadziła zmiany w przepisach umożliwiające państwom członkowskim przekierowanie środków z funduszy polityki spójności i Europejskiego Funduszu Pomocy Najbardziej Potrzebującym (FEAD) na pomoc uchodźcom. Zmiany dotyczyły m.in. zapewnienia elastyczności w zakresie przenoszenia środków między programami

finansowanymi z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego w celu radzenia sobie z napływem uchodźców. Zgodnie z informacjami zamieszczonymi w październiku 2022 r. na stronie MSWiA, Komisja Europejska przeznaczyła około 695 mln zł (144,6 mln euro) dla Polski na pomoc uchodźcom ukraińskim opuszczającym terytorium Ukrainy z powodu trwającej wojny. Kwota w wysokości blisko 329 mln zł (68,4 mln euro) została przekazana w ramach Funduszu Azylu, Migracji i Integracji 2021-2027, zaś ponad 366 mln zł (76,2 mln euro) w ramach Funduszu Zintegrowanego Zarządzania Granicami 2021-2027. Szacuje się, że decyzje podjęte w pierwszych miesiącach po rozpoczęciu rosyjskiej agresji uruchomiły ok. 17 mld euro na obszarze UE (w tym poprzez udostępnienie niezaprogramowanych środków z funduszy spójności na lata 2014–2020 oraz transz w ramach programu REACT-EU).

Transgraniczność

Sąsiedztwo niemieckich landów Brandenburgii i Saksonii oraz bliskość Berlina ma duży wpływ na możliwości rozwojowe województwa lubuskiego. Lubuskie aktywnie brało udział w opracowaniu Wspólnej Koncepcji Przyszłości 2030 dla polsko-niemieckiego obszaru powiazań¹²⁰. Dokument jest wizją planistyczno-przestrzenną, określającą jak powinien wyglądać obszar po obu stronach Odry i Nisy Łużyckiej w 2030 r. Koncepcja obejmuje terytorium czterech krajów związkowych: Meklemburgii-Pomorza Przedniego, Brandenburgii, Berlina i Saksonii po stronie niemieckiej oraz czterech województw: dolnośląskiego, lubuskiego, zachodniopomorskiego i wielkopolskiego po stronie polskiej. Obszar ten jest jednocześnie terenem działań inicjatywy Partnerstwo Odry. Na obszarze tym o powierzchni 160.000 km² zamieszkuje 21 mln ludzi. Wspólnie w 2014 r. wytworzono tu produkt krajowy brutto w wysokości 430 mld EUR.

Determinantą rozwoju polsko-niemieckiego obszaru powiazań jest sieć największych miast i ich obszarów funkcjonalnych, którą tworzą: Berlin, Wrocław, Drezno, Lipsk, Poznań i Szczecin. Tę sieć rosnących metropolii uzupełniają miasta posiadające wiodące funkcje administracyjne: Poczdam, Zielona Góra, Gorzów Wielkopolski i Schwerin. Każde z tych miast ma różnorodne funkcje w dziedzinie gospodarki, turystyki, transportu, nauki, kultury i polityki. Do tego dochodzi gęsta sieć średnich i małych miast oraz różnorodne obszary wiejskie z ich specyficznymi walorami.

Istotną osią polsko-niemieckiego obszaru powiazań jest rzeka Odra z jej dopływem Nysą Łużycką, które razem z innymi rzekami i drogami wodnymi kształtują geografie wspólnego obszaru gospodarczego. Katastrofa ekologiczna, która miała miejsce w 2022 r. na Odrze, będącej rzeką graniczną na dużym odcinku granicy województwa lubuskiego pokazuje także, jak ważna jest współpraca transgraniczna w obszarze środowiskowym. *Wspólna Koncepcja Przyszłości 2030* formułuje wytyczne rozwoju skierowane również na inne obszary działania o szczególnym znaczeniu dla przyszłego rozwoju, jak: wykorzystanie zalet policentrycznej struktury osadniczej, poprawa połączeń transportowych, inwestowanie w ludzi, promowanie trwałego i zrównoważonego wzrostu, zabezpieczanie podstaw dla wysokiej jakości życia.

Obszar transgraniczny przynosi zarówno szanse, jak i zagrożenia. Dla lubuskich firm dużym atutem jest możliwość pozyskiwania klientów z zagranicy. Niemiecki klient korzysta przykładowo z usług stomatologicznych, medycyny estetycznej czy także z zakupu polskich towarów np. budowlanych, mebli¹²¹. Potencjał technologiczny niemieckiego przemysłu stwarza szansę na kooperację i wzrost innowacyjności lubuskiej gospodarki. Również uruchomienie w listopadzie 2020 r. portu lotniczego Berlin-Brandenburg im. Willy'ego Brandta znacznie

¹²⁰ Dokument został opracowany przez Komitet ds. Gospodarki Przestrzennej Polsko-Niemieckiej Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Regionalnej i Przygranicznej, <https://www.kooperation-ohne-grenzen.de/pl/koncepcja-przyszlosci/>, (20.04.2020).

¹²¹ <https://www.money.pl/gospodarka/zlodzieje-samochodow-odeszli-do-przeszlosci-teraz-polska-kojarzy-sie-niemcom-z-chirurgia-plastyczna-i-oknami-6457346205275777a.html>, (20.04.2020).

oddziałuje na obszar Polski zachodniej w obszarze transportu lotniczego i umożliwia rozwój współpracy w zakresie komunikacji.

Natomiast lubuscy przedsiębiorcy wskazują na wciąż realne zagrożenie odpływu pracowników do Niemiec. Obawy dotyczą m.in. zachęt uczniów do kontynuacji nauki w Niemczech, gdzie funkcjonuje system dualny i uczniowie podczas nauki otrzymują relatywnie wysokie wynagrodzenie.

W Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego do 2030 r. założono, że zmniejszy się stopień peryferyjności obszarów przygranicznych poprzez zwiększenie ich dostępności w relacjach wewnątrz krajowych i międzynarodowych. Zwiększy się integracja obszarów leżących po obu stronach granicy, co prowadzić będzie do stopniowego kształtowania transgranicznych obszarów funkcjonalnych. Obszary te sprawniej niż dotychczas wykorzystywać będą potencjał ludzki, środowiskowy, turystyczny, edukacyjny oraz kulturalny dla celów rozwojowych. Niestety, należy zauważyć, że nie zostały w krajowej polityce regionalnej zaproponowane żadne instrumenty finansowe wspierające pogranicze. Od wielu lat współpraca polsko-niemiecka opiera się na unijnych programach współpracy transgranicznej Interreg, umożliwiających transgraniczne inwestycje w kilku wybranych dziedzinach oraz małe projekty partnerskie w ramach działań euroregionów .

Otoczenie krajowe

Według raportu Komisji Europejskiej z maja 2022 r. pn. *Sprawozdanie krajowe 2022 – Polska*, nasz kraj z powodzeniem zmniejsza dystans rozwojowy w stosunku do reszty UE. Pandemia mocno uderzyła w gospodarkę, ale recesja w Polsce była łagodniejsza niż w UE. Zwrócono jednak uwagę, że inflacja znacznie przyspieszyła w latach 2021 - 2022, czyli jeszcze przed rozpoczęciem wojny w Ukrainie. Duże uzależnienie od importowanych paliw kopalnych przyczynia się do niestabilności cen energii. W gospodarce nie występują jednak znaczące zakłócenia równowagi makroekonomicznej, jednak Polska mogła lepiej wykorzystać dobrą sytuację gospodarczą sprzed pandemii COVID-19, aby przygotować swoje finanse publiczne na pogorszenie koniunktury.

Województwo lubuskie nadal słabo wypada w rankingach innowacyjności regionów – na poziomie europejskim, a także krajowym. Zgodnie z raportem Komisji Europejskiej dotyczącym innowacyjności pn. *Regional Innovation Scoreboard*, Lubuskie zajmuje 221. miejsce wśród regionów europejskich, w kraju wyprzedzając jednak województwa: zachodniopomorskie, warmińsko-mazurskie, świętokrzyskie, a także region mazowiecki (z wyłączeniem regionu Warszawskiego stołecznego, traktowanego oddzielnie). Region charakteryzuje się natomiast wysoką wartością eksportu do Niemiec w całości produkcji przemysłowej, co świadczy o konkurencyjności przedsiębiorstw. Lubuskie jest otoczone przez znacznie większe województwa i landy z silnymi metropoliami: Poznaniem, Wrocławiem, Szczecinem, Berlinem i Dreznem. To międzymetropolitalne położenie stwarza zagrożenia związane z tzw. wymywaniem zasobów, w tym zdolnej i ambitnej młodzieży. Równocześnie daje jednak szansę korzystnej kooperacji z partnerami dysponującymi znacznymi możliwościami technologicznymi i finansowymi.

W kontekście otoczenia krajowego istotne dla rozwoju JST i podmiotów prywatnych jest zapewnienie stabilnego prawa oraz stanu finansów publicznych. Niestety zmiany w zakresie systemu podatkowego w ramach Polskiego Ładu oraz nieskuteczna walka z inflacją powodują duże zagrożenie i obawy związane z rozwojem, w tym inwestycjami w pomiotach publicznych i prywatnych. Duży niepokój wzbudził też system podziału środków inwestycyjnych dla JST w ramach Polskiego Ładu, tj. Programu Inwestycji Strategicznych, w związku z brakiem jasnych kryteriów przyznawania środków oraz ich centralistycznym charakterem dystrybucji.

6.2. Prognozowane trendy rozwojowe

Prognozowane trendy rozwojowe należy rozumieć jako nowe zjawiska, czynniki identyfikujące uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego, które kształtują warunki funkcjonowania podmiotów publicznych, prywatnych,

okołobiznesowych oraz wpływają na jakość życia mieszkańców. Kształtowane w perspektywie długoterminowej są głównie wynikiem czynników zewnętrznych.

Biorąc pod uwagę zachodzące procesy globalizacji, na region wpływać będą trendy zidentyfikowane na poziomie światowym oraz krajowym. W pracach eksperckich nad Koncepcją Rozwoju Kraju do roku 2050 zidentyfikowano kluczowe megatrendy i trendy. Megatrendy rozumiane są jako: „procesy wieloletnie (długofalowe) zachodzące w skali globalnej i kształtujące uwarunkowania społeczne, technologiczne, ekonomiczne, środowiskowe, polityczne i przestrzenne, zatem oddziałujące na różne sfery życia poszczególnych mieszkańców i grup społecznych zamieszkujących różne obszary ziemi (państwa, regiony i mniejsze jednostki terytorialne). Jako kluczowe megatrendy, czyli wielkie siły kształtujące teraźniejszość i przyszłość Polski wskazano: wzrost globalnych problemów społecznych, przyspieszenie technologiczne, wyłanianie się nowej gospodarki, wzrost dynamiki zmian środowiskowych, transformacja globalnego porządku, reorganizacja przestrzeni¹²².

Wśród procesów wpływających na rozwój regionu lubuskiego w szczególności można wymienić transformację społeczno-demograficzną, postępującą rewolucję cyfrową w życiu jednostki i gospodarce, jak również zmiany klimatu i potrzeby ochrony środowiska.

Spoleczeństwo

Procesy demograficzne zachodzące w ostatnich latach w województwie lubuskim są tożsame z trendami ogólnoswiatowymi, ale również z przemianami ludnościowymi w Europie Środkowo-Wschodniej. Zgodnie z **prognozami demograficznymi GUS** liczba ludności w województwie lubuskim będzie stale się zmniejszać. Zaobserwować można dość istotne zmiany w strukturze wieku mieszkańców regionu, a mianowicie istotny spadek liczby młodych ludzi, przy wzroście liczby osób starszych. Wpływ na strukturę ludności w regionie ma bardzo niski współczynnik dzietności, jak również wzrost ruchu migracyjnego.

Starzejące się społeczeństwo i odpływ mieszkańców z regionu będą w znaczny sposób wpływać na liczbę pracujących oraz potrzeby pracodawców w zakresie zatrudnienia, a także na dostęp do miejsc pracy. Nowym, zauważalnym zjawiskiem na rynku pracy stali się imigranci zarobkowi, których w ostatnich latach znacząco przybyło w województwie lubuskim. Jednak prognozowanie skali tego zjawiska w najbliższych latach jest utrudnione, choć potrzeby rynku pracy prawdopodobnie będą sprzyjać przyjmowaniu imigrantów zagranicznych. Wymaga to jednak zmian prawnych i systemowych.

Trudna do prognozowania jest także kwestia uchodźców z Ukrainy. Nie ma możliwości przewidzenia końca konfliktu zbrojnego w Ukrainie i jego wyniku. Zatem trudno jest przewidywać, ilu uchodźców i kiedy wróci do kraju.

Dokonująca się rewolucja cyfrowa kreuje **nowe procesy społeczne**, a wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych wpływa na rozwój społeczeństwa informacyjnego. Wyraźnie zauważalna jest zmiana stylu życia Lubuszan wykorzystujących usługi i produkty cyfrowe w życiu codziennym, zarówno w indywidualnych gospodarstwach domowych, jak i w przestrzeni publicznej. W dłuższej perspektywie zmiany te wpłyną na podniesienie jakości ich życia – szczególnie rozwiązania wykorzystujące internet rzeczy. Zwrócić także należy uwagę na rozwój technologii informacyjnych, bowiem informacja w trybie natychmiastowym obiega media i sieci społecznościowe oraz rozwija się zakres usług cyfrowych, do których dostęp ma niemal każdy poprzez internet (e-bankowość, e-administracja, e-edukacja, telemedycyna, zakupy w sieci).

¹²² red. W. Dziemianowicz, I. Jurkiewicz, *Megatrendy społeczno-gospodarcze w kontekście Koncepcji Rozwoju Kraju 2050 Europejskie i krajowe trendy społeczno-gospodarcze*, Kraków – Warszawa 2022.

Warto dostrzec także procesy osłabiania się więzi rodzinnych oraz rozwoju mobilności, przy czym trendy technologiczne wskazują, że w przyszłości mobilność będzie połączeniem fizycznego przemieszczania się i obecności wirtualnej, co pociągnie za sobą kolejne istotne przemiany społeczne.

Gospodarka

Proces określany mianem **rewolucji przemysłowej 4.0.** opiera się na zwiększaniu tempa rozwoju technologii, obejmującej m.in. wspomniany wcześniej internet rzeczy oraz robotyzację, sztuczną inteligencję, autonomiczne samochody, druk 3D, nano i biotechnologię, komputery kwantowe¹²³. Warto także wspomnieć o dużych zbiorach danych i eksploracji tych danych (*big data*). Wytwarzanie produktów i usług cyfrowych jest dziś ważną gałęzią gospodarki. Postęp technologiczny wymusza zmiany modeli biznesowych w obszarze produkcji, konsumpcji, transportu i dostaw.

Zmiany zachodzące w regionalnej gospodarce wpisują się w czwartą rewolucję przemysłową, a dynamiczny rozwój przemysłu oparty na nowoczesnych technologiach w połączeniu z niskimi kosztami produkcji zwiększa jego konkurencyjność. Innowacyjny (nowoczesny) przemysł tradycyjny jest lubuską inteligentną specjalizacją zbudowaną na bazie specyfiki regionu, charakteryzującego się silną obecnością tradycyjnych sektorów gospodarki tj. przemysłu metalowego, motoryzacyjnego, drzewnego, meblarskiego i papierniczego. Zauważalny jest konsekwentny rozwój tradycyjnych gałęzi przemysłu, wykorzystujących nowe technologie. Rozwój lubuskiej gospodarki jest spójny z koncepcją inteligentnej reindustrializacji polskiego przemysłu opartej na nowoczesnych technologiach, ogłoszonej w SOR.

Wykorzystanie technologii cyfrowych jest zauważalne we wszystkich strategicznych obszarach rozwoju społeczno-gospodarczego województwa lubuskiego. Dostęp do internetu szerokopasmowego stanowi jedną z podstawowych potrzeb społecznych i gospodarczych. Rozwój cyfryzacji stymuluje dynamiczny rozwój przemysłu, energetyki, edukacji, transportu, smart-cities, czy administracji publicznej. Technologie cyfrowe kształtują nowy model gospodarki.

Zastosowanie technologii cyfrowych w rozwoju gospodarczym regionu przełożyło się na zainteresowanie wykorzystania przestrzeni kosmicznej oraz związanych z nią technologii zarówno w zakresie dostarczania usług komercyjnych i publicznych. Województwo lubuskie posiada potencjał naukowy oraz biznesowy, umożliwiający realizowanie działań z zakresu sektora kosmicznego, którego rozwój będzie oddziaływał na pozostałe branże.

Środowisko

W przyjętej przez rząd Polityce Ekologicznej Państwa 2030 (PEP) za najważniejsze trendy w obszarze środowiska uznano **nasilające się skutki zmian klimatu**, zwiększającą się konkurencję o zasoby naturalne, rosnącą presję na ekosystemy, przybierający na znaczeniu wpływ środowiska na zdrowie człowieka, wyczerpywanie się dotychczasowych źródeł finansowania ochrony środowiska¹²⁴.

Niekorzystne zmiany klimatu stały się odczuwalne w regionie lubuskim i mogą mieć poważne skutki dla dalszej perspektywy rozwoju m.in. lubuskiego rolnictwa oraz wpływać na środowisko przyrodnicze i społeczne. Prognozowane oddziaływanie dla obszaru Europy Środkowo-Wschodniej zgodnie z PEP obejmuje **częstsze ekstrema temperatury, większą intensywność opadów mogącą powodować powodzie o każdej porze roku, wzrost częstotliwości i intensywności huraganów, a także występowanie susz**. W projekcie planu

¹²³ Por. K. Schwab, *Czwarta rewolucja przemysłowa*, przekład A.D. Kamińska, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2018.

¹²⁴ *Polityka ekologiczna Państwa 2030*, dokument przyjęty przez Radę Ministrów 16 lipca 2019 r.

przeciwdziałania skutkom suszy wskazano, że obszar województwa lubuskiego jest zagrożony suszą rolniczą (wynik suszy atmosferycznej) i hydrologiczną (obniżenie poziomu wód podziemnych)¹²⁵.

Szczególnie zauważalne korzystne zmiany następują w świadomości Lubuszan, którzy wyrażają potrzebę życia w czystym środowisku. W życiu codziennym przejawia się to koniecznością zmniejszenia poziomu emisji substancji zanieczyszczających powietrze i gazów cieplarnianych, dotyczy to zarówno gospodarstw indywidualnych, jak i przedsiębiorstw. Edukacja ekologiczna i zmiany prawne spowodowały, że przy jednoczesnej rosnącej ilości odpadów komunalnych, następuje permanentny rozwój selektywnego zbierania i segregacji odpadów komunalnych. Spodziewany jest trend rozwoju w oparciu o **gospodarkę o obiegu zamkniętym**, dążącą do wydajnej produkcji, świadomej konsumpcji, po gospodarowanie odpadami i uzyskanie surowców wtórnych, które są ponownie wprowadzane do obiegu w gospodarce.

Trendy w rozwoju zielonej gospodarki wymagają także odpowiedniego podejścia do pozyskiwania energii. Prognozy na poziomie rządowym wskazują, że ze względu na potrzebę spełnienia celu **OZE** w elektroenergetyce w 2030 r. na poziomie 31,8%, zakłada się wzrost udziału OZE w wytwarzaniu energii elektrycznej, zwłaszcza po 2022 r. (fotowoltaiki) oraz morskiej energetyki wiatrowej (od 2025 r.)¹²⁶. Jednym z zobowiązań dotyczących wdrażania KPO w Polsce, jest rozwój energetyki wiatrowej, w tym wprowadzenie rozwiązań ułatwiających możliwości realizacji inwestycji w zakresie lądowych elektrowni wiatrowych.

Biorąc pod uwagę powyższe prognozy oraz zapowiedziane kierunki strumieni finansowych w ramach perspektywy UE 2021-2027 zwiększanie poziomu inwestycji w ekologiczne źródła ciepła i energii, niskoemisyjny transport oraz adaptację do zmian klimatu jest nieuniknione.

Przestrzeń

Polska wpisuje się w zidentyfikowany megatrend dotyczący reorganizacji przestrzeni. Zauważalna jest zarówno postępująca metropolizacja największych ośrodków, jak i regres mniejszych miast (w tym miast na prawach powiatu), w których prognozowana jest dalsza depopulacja, starzenie się struktury wiekowej i ubytek potencjału ekonomicznego. W wyniku tego obszary te są coraz słabsze i mniej konkurencyjne względem silnych obszarów miejskich. Podobnie w dalszym ciągu tracić ma na znaczeniu w wyniku depopulacji zdecydowana większość peryferyjnych obszarów wiejskich. Rozwijają się natomiast obszary związane z największymi ośrodkami miejskimi, lub będące w ponadprzeciętnej sytuacji ekonomicznej. Wzmoczona urbanizacja zwiększać będzie presję oddziaływania na środowisko i również w tym aspekcie istotny będzie rozwój zielono-niebieskiej infrastruktury.

W kontekście przyszłych możliwości rozwojowych wskazuje się na duże znaczenie organizacji nowoczesnych systemów transportowych. Możliwość szybkiego dotarcia do konkretnego miejsca warunkuje jego atrakcyjność (mieszkaniową, inwestycyjną, zatrudnieniową, turystyczno-wypoczynkową). Rozwój miast wymagać będzie zwiększenia udziału inwestycji infrastrukturalnych, w tym z wykorzystaniem inteligentnych rozwiązań. Przewidywany jest m.in. rozwój systemów autonomicznych w transporcie miejskim oraz szerokiego wykorzystania dronów cywilnych. Kluczowe w tym kontekście jest jednak upowszechnianie odpowiedniej infrastruktury, w tym publicznych punktów ładowania samochodów elektrycznych oraz szeroki zasięg sieci 5G. Wskazuje się jednocześnie, że Polska, szczególnie na tle Europy nie jest obecnie dobrze przygotowana do wdrożenia takich rozwiązań. Jednym ze znaczących wyzwań na kolejne lata pozostaje przekonanie ludzi do większego korzystania z transportu zbiorowego, jako efektywnej i bezpiecznej dla środowiska alternatywy.

¹²⁵ Projekt planu przeciwdziałania skutkom suszy, Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie, Warszawa, 12.08.2019.

¹²⁶ Wnioski z analiz prognostycznych – załącznik nr 2 do Zaktualizowanego projektu *Polityki energetycznej Polski do 2040 roku*, Projekt – w. 2.1 – 08.11.2019, Ministerstwo Energii, Warszawa 2019.

Wśród megatrendów wskazywana jest ponadto transformacja globalnego porządku (w tym wzrost znaczenia Azji, kryzys demokracji i wzrost napięć narodowych). Trudno obecnie ocenić jaki bezpośredni wpływ na rozwój województwa lubuskiego mogą mieć te procesy. W kontekście napięć narodowych nie można wykluczyć natomiast kolejnych wyzwań związanych z migracjami ludności na teren Polski. Położenie geopolityczne Rzeczypospolitej Polski pozwala przypuszczać, że do 2050 r. strategiczne interesy Kraju wobec potencjalnych zagrożeń nie zmienią się i nastąpi wzrost wydatków publicznych na obronność. Skutkować to może mniejszymi zasobami na realizację inwestycji w innych obszarach rozwojowych.

II. ANALIZA SWOT

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
SFERA SPOŁECZNA	
<ul style="list-style-type: none"> • Rozwijająca się oferta edukacyjna lubuskich uczelni; • Rozwijająca się infrastruktura kształcenia zawodowego i współpraca szkół z pracodawcami; • Wysoki wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami; • Niski poziom bezrobocia; • Dobrze rozwinięta sieć szpitali; • Rozwijająca się infrastruktura ochrony zdrowia i ratownictwa medycznego (bazy pogotowia lotniczego, radioterapia, Centrum Zdrowia Matki i Dziecka, PET, robot DaVinci, centra zdrowia psychicznego i ośrodki geriatriczne); • Relatywnie niskie zadłużenie SPZOZ; • Kształcenie kadry medycznej w regionie; • Oferta stypendialna dla studentów kierunków medycznych; • Realizacja programów zdrowotnych w zakresie wczesnej diagnostyki i profilaktyki chorób cywilizacyjnych; • Rozwój psychiatrii poprzez utworzenie centrów zdrowia psychicznego (w Zielonej Górze, Gorzowie Wlkp. i Międzyrzeczu) oraz Środowiskowego Centrum Zdrowia Psychicznego dla dzieci i młodzieży w Zielonej Górze; • Migracja pacjentów z innych województw do lubuskich szpitali, głównie w zakresie psychiatrii i leczenia uzależnień oraz chirurgii onkologicznej, neurochirurgii, ortopedii ostrej i kardiologii; • Poprawa kompleksowej opieki pediatrycznej w regionie oraz zmniejszenie migracji pacjentów pediatrycznych do innych ośrodków medycznych 	<ul style="list-style-type: none"> • Stale zmniejszająca się liczba ludności; • Negatywne trendy demograficzne (niski przyrost naturalny, ujemne saldo migracji, odpływ ludności w wieku produkcyjnym); • Niekorzystna struktura wiekowa - starzenie się społeczeństwa; • Braki w infrastrukturze i ofercie usług społecznych, szczególnie skierowanej do seniorów; • Mała liczba studentów, w tym studentów zagranicznych; • Niewystarczająca współpraca regionalnych uczelni z międzynarodowym środowiskiem akademickim; • Niedostateczna liczba instytucji opieki nad dziećmi do lat 3 oraz niski wskaźnik edukacji przedszkolnej na terenach wiejskich; • Migracja młodych ludzi do większych ośrodków aglomeracyjnych w Polsce (np. Poznań, Wrocław) i za granicę; • Zwiększająca się liczba zgonów z powodu chorób cywilizacyjnych; • Utrudniony dostęp do ambulatoryjnej opieki zdrowotnej i specjalistycznych usług medycznych, skutkujących migracjami pacjentów; • Niedobór kadry medycznej, starzenie się kadry, migracje lekarzy, pielęgniarek i położnych; • Znaczna grupa młodzieży NEET – nie uczącej się, nie pracującej, ani też nie szkolącej się; • Zły stan techniczny wielu zabytków architektury, konieczność pilnych, kosztownych remontów; • Niedostateczne wykorzystanie potencjału obiektów

<p>w kraju poprzez uruchomieniem Centrum Zdrowia Matki i Dziecka;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rosnący kapitał społeczny, aktywność organizacji i sektora ekonomii społecznej oraz rozwój instytucjonalny społeczeństwa obywatelskiego (lokalne grupy działania, budżety obywatelskie JST); • Dobry poziom bezpieczeństwa publicznego; • Opracowane i wdrażane programy polityki senioralnej i młodzieżowej; • Wsparcie procesów rewitalizacji w gminach; • Promocja sportu i upowszechnianie aktywności sportowej; • Bogate, różnorodne zasoby dziedzictwa kulturowego oraz zróżnicowana oferta kulturalna; • Otwartość wspólnoty regionalnej na wielokulturowość oraz migrantów; • Aktywna polityka równościowa. 	<p>zabytkowych;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Trudna sytuacja na rynku pracy wśród długotrwale bezrobotnych, mieszkańców wsi i osób powyżej 50 roku życia; • Znacząca liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej; • Wysoki współczynnik dzieci i młodzieży z zaburzeniami psychicznymi; • Niedostateczne wsparcie podmiotów ekonomii społecznej na obszarach wiejskich.
SFERA GOSPODARCZA	
<ul style="list-style-type: none"> • Nowe kierunki badań naukowych (m.in. w sektorze kosmicznym); • Wysoki poziom eksportu i korzystny bilans handlowy województwa; • Wysoki udział przemysłu w strukturze gospodarki regionalnej; • Aktywnie działające strefy przemysłowe (Kostrzyńsko-Słubicka Specjalna Strefa Ekonomiczna, strefy aktywności gospodarczej, parki przemysłowe i naukowo-technologiczne); • Wyznaczone kluczowe obszary rozwoju gospodarczego – Regionalne Inteligentne Specjalizacje; • Atrakcyjne obszary inwestycyjne dla inwestorów, w tym zagranicznych; • Wysoka przedsiębiorczość i zaradność 	<ul style="list-style-type: none"> • Mała liczba ośrodków naukowo-badawczych; • Niewystarczające zagospodarowanie i wykorzystanie niektórych terenów przeznaczonych pod inwestycje; • Niski udział regionalnego PKB w krajowym PKB; • Niewielka liczba dużych, rozpoznawalnych firm i przedsiębiorstw innowacyjnych; • Mała ilość inicjatyw klastrowych; • Niskie zainteresowanie kształceniem ustawicznym; • Niski poziom nakładów i zatrudnienia w sektorze B+R; • Słaby poziom transferu innowacji; • Trudności z pozyskaniem pracowników w wielu

<p>ekonomiczna mieszkańców regionu;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Relatywnie wysoka liczba imigrantów zarobkowych; • Rozwój Parku Technologii Kosmicznych oraz Centrum Badań Kosmicznych PAN oddział Zielona Góra; • Potencjał rodzimych firm w obszarze nowoczesnych technologii; • Rozwinięty sektor MŚP i formy jego wsparcia przez samorząd terytorialny; • Lokalizacja w regionie koncernów o zasięgu globalnym; • Obszary atrakcyjne dla turystyki weekendowej i aktywnej oraz rekreacji; • Winiarstwo i enoturystyka jako wyróżnik regionu; • Rozwój rolnictwa ekologicznego i produktów regionalnych. 	<p>branżach;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wysoka cena produktów regionalnych i ich mała dostępność; • Brak spójnej oferty turystycznej oraz nieefektywna współpraca pomiędzy podmiotami działającymi w obszarze turystyki (samorządy, LOTUR, PTTK i inne); • Braki w infrastrukturze turystycznej i konferencyjnej, w szczególności o wysokim standardzie.
SFERA PRZESTRZENNA	
<ul style="list-style-type: none"> • Korzystne położenie geograficzne w Europie Środkowej - przy granicy polsko-niemieckiej na skrzyżowaniu tranzytowych szlaków komunikacyjnych o znaczeniu międzynarodowym; • Policentryczna sieć osadnicza; • Rozwijające się powiązania miejskich obszarów funkcjonalnych; • Bardzo dobra dostępność komunikacyjna regionu: autostrady, drogi ekspresowe (autostrada A2 i A18, droga ekspresowa S3 - zaliczane do sieci TEN-T), Port Lotniczy Zielona Góra-Babimost, drogi kolejowe (linia kolejowa C-E 59, E-20); • Akceptowalna odległość i dobry dojazd do/z sąsiednich portów lotniczych (Berlin, Poznań, Wrocław, Szczecin); • Rozbudowa infrastruktury regionalnego lotniska Zielona Góra i systematyczny rozwój siatki połączeń; 	<ul style="list-style-type: none"> • Niedostatecznie rozwinięte funkcje metropolitalne Gorzowa Wielkopolskiego i Zielonej Góry; • Konkurencyjny charakter dwóch największych ośrodków miejskich o zbliżonej wielkości (Gorzowa Wielkopolskiego i Zielonej Góry); • Niezadowalający poziom usług publicznych w miastach średnich i małych; • Zróżnicowana terytorialnie sytuacja społeczno-gospodarcza gmin; • Nielad urbanistyczny na obszarach miejskich i niekontrolowana suburbanizacja; • Niezadowalający stan techniczny niektórych odcinków dróg, w tym stanowiących dojazdy do sieci TEN-T; • Niewystarczająca liczba przepraw mostowych i obwodnic miast w ważnych ciągach komunikacyjnych województwa;

<ul style="list-style-type: none"> • Zadawalająca gęstość dróg; • Poprawa stanu dróg wojewódzkich; • Rozwijająca się sieć ścieżek rowerowych; • Rozbudowana infrastruktura teleinformatyczna i powszechne korzystanie z internetu; • Rozwój sektora energetyki odnawialnej; • Dostępność surowców energetycznych i bogactw naturalnych; • Uporządkowana gospodarka ściekowa w większości miast; • Proekologiczne elektrociepłownie wykorzystujące paliwo z lokalnych złóż gazu ziemnego; • Cenne walory przyrodnicze regionu: wysoka lesistość, duża liczba jezior, liczne obszary chronione oraz unikatowe na skalę europejską osobliwości przyrodnicze; • W małym stopniu przekształcone środowisko naturalne na przeważającej części województwa; • Rozwój transportu ekologicznego. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niezadawalający stan infrastruktury kolejowej i brak elektryfikacji niektórych linii; • Niewystarczająca zewnętrzna i wewnętrzna dostępność kolejowa pod względem połączeń; • Zdegradowane drogi wodne (rzeka Odra, Warta, Noteć), brak żeglowności; • Niezadawalająca jakość i częstość połączeń komunikacji publicznej, w szczególności obszarów wiejskich z miastami; • Słabe skomunikowanie regionalnego lotniska Zielona Góra; • Niewystarczająca liczba transgranicznych połączeń komunikacyjnych z Niemcami; • Słaby rozwój sieci najwyższych napięć oraz zły stan elektroenergetycznej sieci dystrybucyjnej; • Wysoki poziom strat ciepła w przesyle oraz lokalne braki w dostępności do sieciowego gazu ziemnego; • Znaczny udział „niskiej emisji”, wysoki poziom zanieczyszczenia powietrza, szczególnie w miastach; • Niezadawalający stan urządzeń melioracyjnych i przeciwpowodziowych; • Problemy z osadami poczyszczalnianymi; • Brak spalarni odpadów; • Niezadawalający stan czystości rzek i jezior; • Trudności rozwojowe niektórych gmin związane z dużym zalesieniem i/lub pokryciem obszarami chronionymi; • Niedostateczne wykorzystanie zasobów mineralnych województwa; • Niewystarczająco rozwinięta infrastruktura wodno-kanalizacyjna na obszarach wiejskich; • Niekompletna sieć tras rowerowych; • Występowanie suszy na znacznych obszarach
--	--

	w regionie.
SFERA ZARZĄDZANIA	
<ul style="list-style-type: none"> • Rozwinięta promocja regionu (gospodarcza i turystyczna); • Aktywna współpraca transgraniczna (m.in. w ramach programu Interreg) i współpraca zagraniczna z regionami partnerskimi; • Wykorzystanie polityki jakości w funkcjonowaniu samorządu województwa; • Kształtowanie procesów rozwojowych w samorządach terytorialnych w oparciu o programowanie strategiczne; • Efektywne wdrażanie Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych; • Rozwój inicjatyw partnerskich lubuskich gmin; • Lokalne Grupy Działania jako doświadczone partnerstwo terytorialne na obszarach wiejskich; • Wykorzystanie środków UE w regionie; • Partnerska współpraca lubuskich podmiotów na rzecz rozwoju regionu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niedostateczna współpraca pomiędzy dwoma ośrodkami wojewódzkimi regionu; • Zauważalne deficyty we współpracy administracji publicznej z instytucjami otoczenia biznesu; • Brak pokrycia miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego znacznej części obszarów województwa; • Niewystarczające wykorzystanie internetu w kontaktach z administracją publiczną; • Wzrost obciążeń finansowych jst.
SZANSE	ZAGROŻENIA
SFERA SPOŁECZNA	
<ul style="list-style-type: none"> • Ułatwiony dostęp do informacji i wiedzy dzięki rozwojowi technologii informacyjnych i komunikacyjnych; • Możliwość pozyskania spoza województwa kadr w zakresie nowoczesnych technologii; • Społeczne zrozumienie w skali krajowej dla potrzeb rozwoju onkologii, geriatry oraz tzw. srebrnej gospodarki; • Rozwój turystyki medycznej; • Skuteczna polityka migracyjna i system integracji cudzoziemców; • Możliwość wykorzystania środków unijnych na 	<ul style="list-style-type: none"> • Niekorzystny trend demograficzny, zmniejszająca się liczba ludności; • Niedobór kadr na rynku pracy; • Niedostateczne rozwiązania systemowe w zakresie wspólnego kreowania oferty edukacji zawodowej i technicznej pomiędzy pracodawcami a sektorem edukacyjnym; • Niedofinansowanie służby zdrowia; • Deficyt kadry medycznej; • Negatywne skutki społeczne i zdrowotne pandemii COVID -19;

<p>rozwój usług społecznych;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Inicjatywy i programy wspierające seniorów na poziomie krajowym i UE; • Poprawa dostępności usług w ochronie zdrowia. 	<ul style="list-style-type: none"> • Rosnące koszty życia; • Negatywne skutki konfliktu zbrojnego w Ukrainie.
SFERA GOSPODARCZA	
<ul style="list-style-type: none"> • Dostępność środków UE na inwestycje publiczne; • Ograniczanie kosztów funkcjonowania podmiotów gospodarczych na całym świecie - poszukiwanie miejsc atrakcyjnych inwestycyjnie; • Wzrost atrakcyjności gospodarczej w związku ze znaczną poprawą dostępności zewnętrznej; • Rozwój usług transgranicznych i możliwość pozyskiwania klientów z zagranicy; • Upowszechnianie zdrowego stylu życia poprzez propagowanie aktywnych form wypoczynku i rekreacji, oraz popyt na wysokiej jakości żywność m.in. ekologiczną; • Rozwój zielonej gospodarki; • Rozwój ekologicznej produkcji rolniczej; • Rozwój terenów inwestycyjnych i potencjału parków technologicznych; • Zastosowanie sztucznej inteligencji w rozwoju gospodarczym; • Znaczące środki UE na innowacje i cyfryzację. 	<ul style="list-style-type: none"> • Znaczna konkurencja w pozyskiwaniu inwestorów, w tym renomowanych dużych firm; • Odpływ wykwalifikowanej kadry tzw. „drenaż mózgów”; • Ograniczenia finansowe we wspieraniu sektora rolnictwa; • Silna i atrakcyjna oferta i promocja turystyczna ze strony innych regionów; • Zakłócenia w gospodarce spowodowane sytuacją geopolityczną, w tym konfliktem zbrojnym w Ukrainie; • Zagrożenia związane z cyberbezpieczeństwem.
SFERA PRZESTRZENNA	
<ul style="list-style-type: none"> • Bliska odległość dużych ośrodków metropolitalnych – Berlin, Poznań, Szczecin i Wrocław; • Polityka UE nakierowana na rozwój odnawialnych źródeł energii, w tym znaczna ilość środków finansowych przeznaczonych na nowoczesne, niskoemisyjne technologie energetyczne; • Realizacja planów rozwoju elektroenergetycznych sieci przesyłowych oraz dystrybucyjnych na 	<ul style="list-style-type: none"> • Utrudnienia administracyjne w dostępie do zasobów naturalnych; • Niedostrzeganie deficytów infrastruktury kulturalnej z poziomu krajowego; • Zmiany klimatyczne i coraz częściej występujące niekorzystne zjawiska atmosferyczne (w tym powodzie, wichury i susze); • Kongestia transportowa na obszarach miejskich

<p>terenie województwa lubuskiego;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dywersyfikacja dostaw surowców energetycznych; • Wsparcie rozwoju OZE; • Program Ochrony Powietrza; • Rozwój żeglugi śródlądowej; • Wsparcie rozwoju miast średnich i małych ze środków krajowych i unijnych. 	<p>tzw. „wąskie gardła”;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nieefektywność działań w zakresie ochrony powietrza na poziomie krajowym; • Niewystarczające działania zapobiegające negatywnym skutkom zmian klimatu; • Ekspansywna gospodarka leśna, w tym również na terenach chronionych.
SFERA ZARZĄDZANIA	
<ul style="list-style-type: none"> • Ułatwiona z racji położenia współpraca transgraniczna; • Rozwój współpracy międzyregionalnej (w wymiarze międzynarodowym i krajowym); • Wzmocnienie i integracja programowania strategicznego i przestrzennego; • Rozwój instrumentów terytorialnych (ZIT, RLKS, IIT) oraz wsparcie rozwoju współdziałania partnerskiego; • Uruchomienie realizacji w pełnym wymiarze środków z KPO. 	<ul style="list-style-type: none"> • Dalsze niedostrzeżenie znaczenia i skali problemów województwa lubuskiego i całego pogranicza zachodniego przez krajowe ośrodki decyzyjne; • Nadmierne regulacje prawne w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych; • Tendencje centralistyczne rządu ograniczające kompetencje samorządu terytorialnego; • Brak lub ograniczone możliwości wykorzystania środków finansowych UE; • Nieuporządkowany system planowania przestrzennego; • Możliwa eskalacja wojen i konfliktów zbrojnych w regionie i na świecie; • Dezinformacja w przestrzeni publicznej.

III. PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE KLUCZOWE DLA REALIZACJI CELÓW STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO 2030

Cel strategiczny 1. Inteligentna, zielona gospodarka regionalna

1. Rozwój oferty parków naukowo-technologicznych i przemysłowych

Rozwój parków przemysłowo-technologicznych, z uwzględnieniem realizacji koniecznych inwestycji i projektów:

- 1) Park Naukowo-Technologiczny Uniwersytetu Zielonogórskiego sp. z o.o.: utworzenie Centrum Wdrożeń Ergonomicznych, działającego w celu poprawy ergonomii stanowisk pracy, kształtowania struktury przestrzennej stanowisk pracy oraz wdrażania innowacyjnych rozwiązań dla przemysłu, poprawa warunków do prowadzenia nowatorskich badań oraz opracowywania rozwiązań i wdrożeń z zakresu nanotechnologii, budownictwa zrównoważonego, odnawialnych źródeł energii, technologii dla zdrowia człowieka, modułowego budownictwa socjalnego i kryptografii, działania w ramach regionalnych inteligentnych specjalizacji: Zielona Gospodarka, Innowacyjny Przemysł, Zdrowie i Jakość Życia.
- 2) Gorzowski Ośrodek Technologiczny Park Naukowo-Przemysłowy sp. z o.o., m. in.: utworzenie Centrum Badań i Rozwoju Sztucznej Inteligencji w Gorzowie Wielkopolskim, którego celem jest zorientowanie na biznes w dziedzinie innowacyjnych technologii opartych na metodach sztucznej inteligencji w obszarze biogospodarki, wody, rolnictwa i zmian klimatycznych oraz Transgranicznego Centrum Nauk Przyrodniczych i Technicznych w Stanowicach, spełniającego funkcję edukacyjną oraz promującą zachowania proekologiczne.
- 3) Regionalne Centrum Technologii i Wiedzy „INTERIOR” sp. z o.o., m.in.: utworzenie funduszu seed capital/venture capital dla startupów oraz usług proinnowacyjnych platformy startowe, budowa inkubatora przedsiębiorczości dla inteligentnej specjalizacji „Zielona Gospodarka” w postaci modelowego budynku pasywnego, stworzenie Klastra Innowacyjnego Biznesu oraz rozszerzenie oferty Parku Interior poprzez zakup infrastruktury badawczo-rozwojowej.
- 4) Budowa i rozwój Europejskiego Centrum Elektromobilności, jako miejsca propagowania i rozwijania wiedzy i technologii w zakresie elektromobilności na poziomie regionalnym, krajowym, transgranicznym i europejskim. W ramach Europejskiego Centrum Elektromobilności funkcjonować będą takie instytucje jak: Akademia Elektromobilności, Inkubator Elektromobilności, Akcelerator Elektromobilności, Polska Izba Rozwoju Elektromobilności, kancelaria prawna dedykowana elektromobilności, a docelowo również laboratoria specjalistyczne oraz Technikum Elektromobilności i Kierunek bądź Studia Podyplomowe z zakresu elektromobilności Uniwersytetu Zielonogórskiego. Jednym z głównych elementów infrastrukturalnych do propagowania wiedzy będzie Centrum Kongresowo-Wystawiennicze i Centrum Szkoleniowe.

2. Rozwój działalności Parku Technologii Kosmicznych

Dokończenie budowy Parku Technologii Kosmicznych (PTK) w Zielonej Górze oraz jego rozwój w celu stworzenia w województwie lubuskim wiodącego ośrodka koordynującego rozwój innowacji w regionie oraz ośrodka badawczo-rozwojowego, m.in. w obszarze: inżynierii kosmicznej i satelitarnej oraz innowacyjnego przemysłu. Projekt zakłada również wyposażenie PTK, a w kolejnych latach m.in.: unowocześnianie infrastruktury laboratoryjnej, komercjalizację badań, inkubowanie innowacyjnych firm, utworzenie ośrodka badawczo-rozwojowego dla jednostek samorządu terytorialnego oraz organizacji pozarządowych.

3. Rozszerzenie działalności Centrum Obsługi Inwestora i Eksportera

Projekt obejmuje powołanie CENTRUM, które z jednej strony zapewni pomoc w komercjalizacji przedsięwzięć wymagających ochrony patentowej, a z drugiej strony wesprze lubuskich przedsiębiorców w ekspansji na rynki zagraniczne. Centrum składać się będzie z dwóch niezależnych, ale przenikających się części: Funduszu Patentowego oraz Centrum Wsparcia Inwestora i Eksportera. Projekt ma na celu

kontynuację prowadzenia Centrum Obsługi Inwestorów i Eksporterów, w ramach którego oferowane są przedsiębiorcom bezpłatne usługi o charakterze informacyjnym w zakresie prowadzenia działalności eksportowej i inwestycyjnej za granicą kraju oraz w obszarze przyciągania do Polski inwestorów zagranicznych. Projekt zostanie rozszerzony o komponent związany z ochroną własności intelektualnej - Lubuski Fundusz Patentowy, którego celem i główną ideą będzie wspieranie komercjalizacji przedsięwzięć wymagających ochrony patentowej, a jego celem będzie podniesienie efektywności komercjalizacji wynalazków powstających w województwie lubuskim. Fundusz zakłada pogłębienie relacji ze środowiskiem naukowym i badawczym, a także umożliwienie bezpośredniego dostępu do know-how, patentów, wzorów przemysłowych oraz wynalazków. Misją funduszu będzie pomoc naukowcom, wynalazcom, wizjonerom i innowacyjnym firmom (w tym startup-om) w procesie uzyskiwania patentów i komercjalizacji efektów swojej pracy oraz otrzymania pomocy w uzyskaniu praw ochronnych.

4. Lubuski System Innowacyjnych Start-upów

Projekt systemowy mający na celu prowadzenie spójnych działań z zakresu wsparcia działalności startup-owej na terenie całego województwa, m.in. poprzez granty/bony dla młodych firm na dofinansowanie udziału w targach, misjach, wystawach, kongresach, spotkaniach B2B, wsparcie kampanii promocyjnych, dostępu do aplikacji i narzędzi niezbędnych do prowadzenia nowoczesnego biznesu, szkoleń i warsztatów. Elementem wsparcia będzie również intermentoring czyli wymiana doświadczeń i rozwój umiejętności na bazie wiedzy i doświadczenia biznesowego. Program wsparcia startupów zostanie indywidualnie dopasowany do specyfiki branży i konkretnego startupu. W działaniu przewidziano także budowanie przedsiębiorczych i proinnowacyjnych postaw. W ramach działań nakierowanych na innowacyjność pozostałych programów, startupy o profilu programistycznym mogą wspierać tworzenie innowacyjnych aplikacji.

5. Ograniczenie niskiej emisji w województwie lubuskim

Przedsięwzięcie mające na celu obniżenie emisji z indywidualnych systemów grzewczych w sektorze budynków użyteczności publicznej oraz w sektorze bytowo – komunalnym poprzez eliminację niskosprawnych urządzeń na paliwa stałe. Realizacja zadania będzie polegać przede wszystkim na wymianie kotłów na paliwa stałe na nowe, efektywne, ekologiczne źródła ciepła, bądź na przyłączeniu ich do sieci ciepłowniczej, a także na prowadzeniu działań termomodernizacyjnych.

6. Centrum Technologii Środowiskowych – Zakład Termicznego Unieszkodliwiania Odpadów

Celem przedsięwzięcia jest lokalne i regionalne zmniejszenie ilości składowanych odpadów oraz wykorzystanie potencjału energetycznego wysoko kalorycznych frakcji odpadów komunalnych w mieście Gorzów Wielkopolski, gminach ościennych, jak i w subregionie gospodarki odpadami komunalnymi na obszarze województwa lubuskiego. Projekt stanowić ma domknięcie lokalnych systemów gospodarki odpadami, jak również pozwoli w gospodarce energetycznej na zamianę konwencjonalnych paliw kopalnych na paliwa alternatywne. Przedsięwzięcie zakłada wykorzystanie technologii spalania w standardach BAT i wybudowane oraz eksploatowane będzie w tzw. kogeneracji, czyli będzie wytwarzać jednocześnie energię elektryczną i ciepło, które kierowane może być do miejskiej sieci ciepłowniczej.

7. Lubuska Szkoła Przyszłości

Przedsięwzięcie skierowane do wszystkich szkół podstawowych na terenie województwa lubuskiego, którego celem jest wyrównanie dysproporcji w jakości kształcenia uczniów szkół podstawowych, rozwój i unowocześnienie kształcenia oraz zapewnienie wysokiego stopnia funkcjonalności nauczania zdalnego. Zakłada wprowadzenie do lubuskich szkół i pełne wykorzystanie nowoczesnych technologii we wszystkich obszarach edukacji, m.in. poprzez stworzenie nowoczesnego (innowacyjnego) systemu (platformy) edukacji obejmującej wszystkie szkoły podstawowe w województwie lubuskim. Projekt obejmie także stworzenie platformy edukacyjnej doskonalenia nauczycieli – narzędzia obejmującego m.in. system kursów i szkoleń, e-learning, możliwości samokształcenia i wymiany doświadczeń.

8. Stypendia dla studentów kierunku lekarskiego, pielęgniarstwa lub położnictwa oraz psychologii klinicznej lub psychoterapii

Stypendia dla studentów kierunków medycznych i okołomedycznych, przyznawane przez Samorząd Województwa Lubuskiego. Przyznane mogą być na okres 9 miesięcy, po zawarciu umowy stypendialnej, zobowiązującej do podjęcia pracy po uzyskaniu prawa wykonywania zawodu w regionie lubuskim. O stypendium ubiegać się mogą studenci III, IV, V i VI roku kierunku lekarskiego, studenci III roku studiów I stopnia oraz I i II roku studiów II stopnia kierunku pielęgniarstwa lub położnictwa oraz studenci II, III oraz IV roku szkoleń podyplomowych z psychologii klinicznej lub psychoterapii. Celem przedsięwzięcia jest zwiększenie w regionie lubuskim liczby lekarzy, pielęgniarek, położnych oraz psychologów klinicznych i psychoterapeutów.

9. Eksploatacja złóż miedzi na terenie województwa lubuskiego

Przedsięwzięcie zakłada budowę kopalni miedzi wraz z niezbędną infrastrukturą, w tym rozbudowę układu dróg, systemu elektroenergetycznego oraz pozostałej infrastruktury technicznej. Ma ono na celu wykorzystanie istniejącego potencjału w zakresie eksploatacji złóż miedzi zlokalizowanych na terenie województwa lubuskiego, co znacząco wpłynęłoby na wzrost gospodarczy całego regionu. Rozwój zagłębia miedziowego wpłynąłby również na rozbudowę układu dróg, systemu elektroenergetycznego czy pozostałej infrastruktury, polepszając dzięki temu warunki bytowe mieszkańców regionu. Lokalizacja zakładu górniczego, wymagałaby wzmocnienia układu zasilania południowej części województwa, co będzie miało odzwierciedlenie w pozostałych gałęziach gospodarki, stwarzając tym samym dogodne warunki dla rozwoju przedsiębiorczości.

10. Smart village – Inteligentna wioska

Przedsięwzięcie polegające na realizacji koncepcji smart village w lubuskich sołectwach. Ma ono na celu zapewnienie mieszkańcom wsi jak najlepszej przestrzeni do życia oraz wyrównanie poziomu życia z miastami, m.in. poprzez wdrożenie cyfrowych technologii i innowacji społecznych, rozwój usług publicznych, lepsze wykorzystanie zasobów i minimalizację negatywnego wpływu na środowisko naturalne. Inteligentne wioski korzystają ze współpracy i sojuszy z innymi społecznościami i podmiotami na obszarach wiejskich i miejskich. Wdrażanie strategii inteligentnych wiosek może się odbywać w oparciu o istniejące inicjatywy i może być finansowane z różnych źródeł publicznych i prywatnych.

11. Rozwój produktów tradycyjnych, regionalnych oraz lokalnych jako dywersyfikacja produktu turystycznego

Celem przedsięwzięcia jest wsparcie producentów produktów regionalnych na etapie produkcji, przechowywania/gromadzenia oraz dystrybucji. Działania obejmą zarówno zakup sprzętu, maszyn i urządzeń niezbędnych w ww. działaniach, jak i promocję lubuskich produktów regionalnych. Skutkiem będzie wzmocnienie istniejących produktów turystycznych (np. gospodarstw agroturystycznych) oraz powstawanie nowych.

12. Budowa wzorcowego pasywnego budynku biurowego wraz z Inkubatorem Przedsiębiorczości

Budynek stanowić będzie regionalną wizytówkę promującą i stymulującą ekobudownictwo oraz energooszczędne, oparte na OZE rozwiązania technologiczne, które mają na celu zminimalizowanie zużycia energii w trakcie eksploatacji. Budynek Inkubatora Przedsiębiorczości powstanie w ramach promocji efektywnych rozwiązań przyjaznych środowisku oraz pozwoli na zminimalizowanie kosztów eksploatacyjnych i klimatycznych. Pasywny charakter budynku przyczyni się do zwiększenia efektywności energetycznej budynków użyteczności publicznej i budownictwa indywidualnego.

CEL strategiczny 2. Region silny w wymiarze społecznym oraz bliski obywatelowi

13. Lubuskie Talenty – Program Stypendialny

Wsparcie kierowane do szczególnie uzdolnionych uczniów i słuchaczy lubuskich publicznych i niepublicznych szkół podstawowych i ponadpodstawowych, w tym specjalnych placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne (z wyłączeniem szkół prowadzących kształcenie zawodowe). Celem

projektu jest rozwój kompetencji kluczowych i umiejętności uniwersalnych na rynku pracy, a także podwyższenie potencjału edukacyjnego uczniów lubuskich szkół podstawowych i liceów ogólnokształcących szczególnie uzdolnionych w zakresie przedmiotów matematyczno - przyrodniczych, ICT lub językach obcych. Stypendium może otrzymać uczeń/słuchacz znajdujący się w trudnej sytuacji materialnej, wynikającej z niskich dochodów na osobę w rodzinie.

14. Lubuscy Seniorzy

W ramach działania Lubuscy Seniorzy corocznie prowadzony będzie konkurs dla NGO w zakresie wsparcia działalności na rzecz seniorów w województwie lubuskim. Finansowanie konkursów odbywać się będzie ze środków województwa lubuskiego. Zakładanym rezultatem będzie pobudzenie aktywności osób starszych poprzez wspieranie działań kulturalnych, sportowych, turystycznych i innych. Szczególna uwaga skierowana będzie na UTW i Związki Emerytów które są reprezentantami środowiska seniorskiego. Województwo lubuskie wprowadziło kartę seniora która będzie sukcesywnie wydawana na wnioski seniorów przez ROPS. Od 2016 działa Rada Seniorów która obecnie została umocowana ustawowo i będzie ciałem doradczym Zarządu Województwa. Na w/w działania województwo zabezpieczy środki własne które będą wspierały działalność w tym zakresie.

15. Lubuskie na rzecz rodzin

Przedsięwzięcie służące kompleksowemu wsparciu rodziny (biologicznej, adopcyjnej i zastępczej), realizowane przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej (ROPS) w Zielonej Górze. Jego celem jest zapewnienie osobom potrzebującym specjalistycznego wsparcia terapeutycznego i poradnictwa, które ma przelożyć się na poprawę jakości ich psychospołecznego funkcjonowania Projekt zakłada stworzenie w województwie lubuskim sieci dziesięciu powiatowych punktów wsparcia (poradni), organizujących i koordynujących formy pomocy dla mieszkańców każdego z powiatów, a także powołanie do życia dwóch Centrów Wsparcia Rodziny (w subregionie gorzowskim i zielonogórskim). Centra, zatrudniające szeroką kadrę specjalistów, będą świadczyć kompleksowe i nowoczesne usługi terapeutyczne. Wsparciem w ramach projektu objęte zostaną zarówno rodziny polskie, jak i ukraińskie.

16. Partnerska współpraca na rzecz rozwoju usług społecznych w regionie

Przedsięwzięcie dotyczy współdziałania w rozwoju usług społecznych, w tym usług innowacyjnych, poprzez wspieranie partnerskiej współpracy gminnych i powiatowych jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej. Jego celem jest budowanie systemu wsparcia usług społecznych, które po zakończeniu finansowania z EFS będą dalej stanowić element polityki społecznej gminy i powiatu finansowanej ze środków własnych oraz źródeł zewnętrznych. Jednostką odpowiadającą na poziomie regionalnym za koordynację działań w zakresie organizacji usług społecznych jest Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, natomiast na poziomie lokalnym - powiatowe centra pomocy rodzinie i ośrodki pomocy społecznej. Wsparciem zostaną objęte gminy, w których jest największy deficyt związany z realizacją usług społecznych.

17. Lubuscy Zawodowcy – Program Stypendialny

Wsparcie kierowane do szczególnie uzdolnionych uczniów i słuchaczy lubuskich publicznych i niepublicznych szkół o profilu zawodowym. Celem projektu jest rozwój kompetencji kluczowych i umiejętności uniwersalnych na rynku pracy oraz zwiększenie zdolności uczniów do zatrudnienia. Stypendium może otrzymać uczeń/słuchacz znajdujący się w trudnej sytuacji materialnej, wynikającej z niskich dochodów na osobę w rodzinie. Ponadto w ramach projektu realizowane będą zadania wizerunkowe mające na celu zwiększenie świadomości mieszkańców województwa lubuskiego w zakresie znaczenia szkolnictwa zawodowego i potrzeb kształcenia na kierunkach zawodowych.

18. Modernizacja infrastruktury ochrony zdrowia w województwie lubuskim w celu poprawy dostępności do usług medycznych, w tym w celu rozwoju opieki szpitalnej jednego dnia

Modernizacja infrastruktury ochrony zdrowia służy poprawie dostępności i jakości świadczonych usług medycznych oraz dostosowaniu podmiotów leczniczych do nowoczesnych standardów. Przedsięwzięcie obejmuje m.in. utworzenie Centrum Telemedycyny, modernizację energetyczną infrastruktury ochrony

zdrowia, poprawę warunków funkcjonowania infrastruktury ochrony zdrowia w zakresie ambulatoryjnej opieki specjalistycznej oraz rozwój centrów zdrowia psychicznego.

19. Programy polityki zdrowotnej

Opracowanie i wdrażanie programów polityki zdrowotnej wynika z rozpoznanych potrzeb zdrowotnych i stanu zdrowia mieszkańców województwa. Ukierunkowane są w szczególności na profilaktykę chorób nowotworowych oraz innych chorób cywilizacyjnych. Ich wykaz zawarty jest w Lubuskim Programie Ochrony Zdrowia 2030.. Programy to jeden z instrumentów realizacji przez jednostki samorządu terytorialnego zadań w obszarze zdrowia na rzecz społeczności lokalnej.

20. Promocja lubuskiego dziedzictwa kulturowego

Przedsięwzięcie zakłada stworzenie bazy informacyjnej i promocji dziedzictwa kulturowego regionu w oparciu o nowoczesne techniki digitalizacji i upowszechniania zasobów. Baza pozwoli na tworzenie produktów markowych i klastrów kulturowych na potrzeby ochrony zabytków i turystyki kulturowej. Przewidziane działania towarzyszące promocji regionu.

21. Aktywne lubuskie

Rozwój rekreacji, sportu i turystyki w województwie lubuskim m.in poprzez realizację zadań publicznych w ramach współpracy z organizacjami pozarządowymi, rozbudowę bazy sportowej i turystycznej poprzez realizację zadań inwestycyjnych, wzmocnienie oferty sportowej regionu poprzez rozbudowę i modernizację bazy sportowej WOSiR i jego działalności bieżącej oraz wsparcie zawodników reprezentujących województwo lubuskie poprzez przekazanie stypendiów sportowych Marszałka Województwa Lubuskiego.

22. Lubuskie Centrum Wsparcia Organizacji Pozarządowych

Utworzenie Lubuskiego Centrum Wsparcia Organizacji Pozarządowych ma na celu stworzeniu miejsca, w którym świadczone będą kompleksowe usługi oraz wsparcie na rzecz lubuskich NGO. LCWOP będzie nie tylko miejscem spotkań (np. w celu wymiany doświadczeń), doradztwa i szkoleń, ale także będzie miało za zadanie prowadzenie szeroko pojętej działalności na rzecz organizacji pozarządowych działających na terenie województwa lubuskiego np. poprzez pomoc w tworzeniu nowych, czy utrzymaniu funkcjonowania istniejących NGO oraz wzmocnienia ich potencjału.

23. Utworzenie uzdrowiska w gminie Łagów

Działania na rzecz uzyskania statusu obszaru ochrony uzdrowiskowej, zaś po powołaniu do życia zakładów lecznictwa uzdrowiskowego – statusu uzdrowiska.

CEL strategiczny 3. Przestrzeń zintegrowana i zrównoważona

24. Multimodalne centra logistyczne

Przedsięwzięcie obejmuje stworzenie multimodalnych centrów logistycznych na obszarach kluczowych dla transportu drogowego, kolejowego oraz wodnego wraz z wykorzystaniem lotniska Zielona Góra/Babimost w kontekście ruchu międzynarodowego: węzła drogi ekspresowej S3 i autostrady A2, Międzynarodowej Drogi Wodnej E30 oraz linii kolejowej E20 i zakładające budowę na terenie lotniska Zielona Góra/Babimost dworca towarowego do obsługi cargo i działań celno-skarbowych, zespołu magazynów składowych i składów celnych, zabezpieczenie obsługi Urzędu Celnego i Skarbowego w pomieszczenia i urządzenia kontroli, utworzenie węzła multimodalnego wraz z Centrum Transport-Spedycja-Logistyka oraz budowę multimodalnego terminalu kontenerowego w porcie Sulechów/Cigacice na Odrze, a także budowę multimodalnego centrum logistycznego (transport drogowy, kolejowy i żegluga śródlądowa) w Gorzowie Wielkopolskim wraz z terminalem – portem rzeczny na rzece Warcie.

25. Kontynuacja budowy i modernizacji sieci autostrad i dróg ekspresowych na terenie województwa lubuskiego

Poprawa i dostosowanie infrastruktury autostrad i dróg ekspresowych do obecnego i przyszłego natężenia ruchu, wraz z poprawą dostępności tych ciągów komunikacyjnych dla mieszkańców województwa

lubuskiego, poprzez realizację następujących zadań: przebudowa lubuskiego odcinka drogi krajowej nr 18, polegająca na podniesieniu jej do standardów autostradowych – autostrada A18, budowa MOP-ów na lubuskim odcinku drogi ekspresowej S3, rozbudowa węzła S3 Niedoradz do pełnego węzła obsługującego wszystkie kierunki.

26. Modernizacja dróg krajowych wraz z budową obwodnic

Poprawa i dostosowanie infrastruktury dróg krajowych do obecnego i przyszłego natężenia ruchu, w tym:

- 1) poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego oraz dostępności ciągów komunikacyjnych poprzez realizację budowy obwodnic miejscowości: Przytoczna (DK 24), Dobiegniew (DK 22), Kostrzyn nad Odrą (DK 31), Krosno Odrzańskie (DK 29), Wschowa i Dębowa Łęka (DK 12), Strzelce Krajeńskie (DK 22);
- 2) przebudowa/rozbudowa 25 odcinków dróg krajowych.

27. Budowa i modernizacja przepraw mostowych

Poprawa dostępności komunikacyjnej poprzez budowę i przebudowę przepraw mostowych na lubuskich odcinkach rzek, w tym m.in.: budowa przepraw mostowych na rzece Odrze w rejonie miejscowości Kostrzyn nad Odrą w ciągu drogi krajowej nr 22 i w rejonie miejscowości Krosno Odrzańskie w ciągu drogi krajowej nr 29, budowa mostu na Odrze w miejscowości Pomorsko, budowa mostu przez Odrę w Połęczku w ciągu DW 138, mostu w Nowogrodzie Bobrzańskim (DW 295), Żagańcu (DW 296), w m. Gościmiec (DW 157) i m. Ostrów (DW 138), przebudowa mostu w Brzózce (DK 32). Budowa i modernizacja innych obiektów mostowych leżących na sieci drogowej województwa lubuskiego w celu dostosowania ich do wymaganych parametrów technicznych .

28. Inwestycje priorytetowe na drogach wojewódzkich

Inwestycje na drogach wojewódzkich polegające na przebudowie, rozbudowie lub budowie nowych odcinków dróg i mostów realizowane będą w oparciu o zatwierdzony przez Zarząd Województwa Lubuskiego *Plan inwestycji priorytetowych planowanych do realizacji na drogach wojewódzkich w latach 2021-2027*. Nadal istniejącym problem jest niedostosowanie sieci drogowej do wzrastających potrzeb ruchowych. W związku z tym, konieczne jest inwestowanie w infrastrukturę drogową na ciągach dróg prowadzących m.in. do węzłów autostradowych i ekspresowych znajdujących się w sieci TEN-T (A-2, planowana A-18, S-3 a także A-4) oraz wpływających na poprawę bezpieczeństwa ruchu drogowego.

29. Modernizacja sieci dróg lokalnych wraz z budową obwodnic

Poprawa i dostosowanie infrastruktury dróg powiatowych i gminnych do obecnego i przyszłego natężenia ruchu, wraz z poprawą dostępności tych ciągów komunikacyjnych dla mieszkańców województwa lubuskiego, budowa obwodnic miejscowości w ciągu dróg powiatowych i gminnych, między innymi poprzez przebudowę dróg łączących mniejsze ośrodki miejskie z siedzibami władz gminnych oraz powiatowych lub drogami prowadzącymi pośrednio lub bezpośrednio do dróg wpisanych do sieci TEN-T. Budowa obwodnic miejscowości w ciągu dróg powiatowych i gminnych, które pozytywnie wpłyną na poprawę BRD.

30. Modernizacja oraz budowa nowych odcinków linii kolejowych

Modernizacje realizowane będą na podstawie Krajowego Programu Kolejowego do 2023 roku oraz następnego programu wieloletniego, obejmującego inwestycje na liniach kolejowych. Dla województwa lubuskiego szczególnie ważna będzie modernizacja i elektryfikacja linii kolejowej nr 203 na odcinku Krzyż-Kostrzyn z budową na stacji Kostrzyn torów łączących z linią nr 273 w stronę Zielonej Góry i Szczecina. Dla szybkiego połączenia stolic województwa niezbędne jest zwiększenie przepustowości linii kolejowej nr 358 na odcinku Zbąszynek - Czerwieńsk z uwzględnieniem dojazdu do portu lotniczego Zielona Góra - Babimost oraz modernizacja i elektryfikacja linii nr 367 Zbąszynek - Gorzów Wielkopolski. Ponadto należy uwzględnić potrzebę stworzenia nowej osi komunikacyjnej Żagań/Żary - Zielona Góra – Sulechów – Świebodzin – Międzyrzecz - Gorzów Wielkopolski - Szczecin, na bazie istniejących, nowych i zlikwidowanych linii kolejowych. Oczekiwana jest również dalsza modernizacja linii nr 273 Wrocław - Zielona Góra Gł. - Szczecin Gł. oraz nr 351 Poznań Gł.- Szczecin Gł. Ponadto istotne będą modernizacje linii kolejowych nr 370 Zielona Góra - Żary, nr 282 na odcinku Węglińiec – Żary, nr 358 Czerwieńsk - Guben, nr 275 na odcinku Miłkowitz -

Żagań - Lubsko oraz 14 na odcinku Leszno – Wschowa – Głogów – Szprotawa – Żagań – Żary - Forst, a także linii nr 364 na odcinku Wierzbnio – Międzyrzecz – Rzepin oraz nr 363 na odcinku od granicy z województwem wielkopolskim do Skwierzyny.

31. Poprawa stanu technicznego pasażerskich stacji i przystanków kolejowych wraz z budową centrów przesiadkowych na terenie województwa lubuskiego

Program Inwestycji Dworcowych (PID) jest jednym z projektów przewidzianych do realizacji w ramach *Strategii na rzecz odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*. W wyniku podejmowanych działań na dworcach poprawi się poziom obsługi pasażerów oraz nastąpi integracja kolei z innymi gałęziami transportu. Na liście dworców PKP przewidzianych do modernizacji jest obecnie 8 dworców z województwa lubuskiego.

32. Rozwój Portu Lotniczego Zielona Góra/Babimost wraz z poprawą dostępności komunikacyjnej

Przedsięwzięcie obejmujące projekty rozwojowe związane z poprawą bezpieczeństwa przy operacjach lotniczych i obsłudze pasażerów, w tym: poprawa stanu technicznego infrastruktury lotniskowej i wyposażenia zabezpieczającego bezpieczeństwo operacji lotniczych oraz bezpieczeństwa pasażerów, modernizacja i rozbudowa stanu technicznego infrastruktury i urządzeń służby kontroli ruchu lotniczego oraz rozbudowa i modernizacja urządzeń dla ochrony meteorologicznej lotniska, zakup nowego sprzętu ratunkowo-gaśniczego dla Lotniskowej Służby Ratowniczo-Gaśniczej, rozbudowa i modernizacja drogi wojewódzkiej DW 304 w celu poprawy dostępności komunikacyjnej poprzez budowę nowego przebiegu DW 304 łączącej drogę krajową DK32 z obwodnicą m. Babimost, w tym budowę obwodnicy miejscowości Klępsk, Janowiec, Kolesin oraz Nowe Kramsko, a także budowę nowego przebiegu DW 456 stanowiącej dojazd do portu lotniczego wraz z budową ścieżek rowerowych, budowa dojazdu dla transportu publicznego wraz z parkingiem oraz pieszo-rowerowym ciągiem między przyszłym przystankiem kolejowym Nowe Kramsko Lotnisko a terminalem Portu Lotniczego, budowa drugiego toru kolejowego między Babimostem a Kolesinem z przystankiem Nowe Kramsko Lotnisko oraz infrastrukturą przeładunkową dla Centrum Logistycznego przy lotnisku.

33. Rozwój ekologicznego transportu zbiorowego

Głównym celem jest rozbudowa oraz modernizacja infrastruktury i doposażenie taboru transportu publicznego w obszarze funkcjonalnym Gorzowa Wielkopolskiego i Zielonej Góry, a także o zasięgu regionalnym. Jako kontynuacja dotychczasowych działań niezbędne jest uzupełnienie brakującej infrastruktury związanej z transportem niskoemisyjnym, w tym budowa nowych linii tramwajowych, kolejowych i autobusowych, rozwój kolei aglomeracyjnej, centrów przesiadkowych oraz zapewnienie nowoczesnego taboru (autobusowego, kolejowego, tramwajowego) spełniającego normy ekologiczne, a w szczególności dostosowanego do zmian w otoczeniu (m.in. dostosowanie do wymagań osób z niepełnosprawnościami). Na poziomie wojewódzkim głównym celem przedsięwzięcia jest zakup i dostawa nowych hybrydowych zespołów trakcyjnych wyposażonych fabrycznie w napęd elektryczny oraz agregaty prądotwórcze zasilające zespół trakcyjny na liniach niezelektryfikowanych. Pojazdy zostaną przeznaczone do realizacji przewozów pasażerskich w ruchu międzyregionalnym i regionalnym. Ponadto powinna nastąpić optymalizacja stacji, przystanków kolejowych oraz połączeń pod kątem zwiększenia dostępności komunikacyjnej z uwzględnieniem struktury osadniczej i transportowej.

34. Modernizacja Odrzańskiej Drogi Wodnej E30 i Międzynarodowej Drogi Wodnej E70

Dostosowanie Międzynarodowej Drogi Wodnej E-30 i E-40 do klasy IV, w tym wyznaczenie nowego przebiegu drogi wodnej E-40, a także wpisanie obu dróg do sieci kompleksowej TEN-T. Projekt zakłada rozwój transportu wodnego poprzez modernizację Odrzańskiej Drogi Wodnej E30 (Odra) oraz Międzynarodowej Drogi Wodnej E70 (Warta, Noteć) na terenie województwa, stworzenie warunków do pełnienia przez rzeki województwa lubuskiego funkcji w transporcie towarowym i osobowym (turystycznym) i włączenie ich do europejskiego systemu dróg wodnych śródlądowych oraz tworzenie centrów logistyczno-operacyjnych konsolidujących różne środki

transportu - węzły zintegrowanego systemu transportowego. Ponadto powinien zostać opracowany Program Rekultywacji dla rzeki Odry, który będzie określał ramy i zakres rekultywacji po katastrofie ekologicznej w roku 2022. Programowane działania powinny doprowadzić do kompleksowej dobudowy ekosystemu rzeki oraz przywrócenie oraz intensyfikacji wykorzystania jej atutów turystycznych.

35. Rozbudowa infrastruktury rowerowej na terenie województwa lubuskiego

Celem przedsięwzięcia jest wzrost mobilności rowerowej w województwie lubuskim poprzez budowę zintegrowanego systemu dróg rowerowych z uwzględnieniem zapewnienia ciągłości powstających szlaków łączących ze sobą stolice województw z pozostałymi miejscowościami subregionów oraz poprzez budowę dróg rowerowych będących kontynuacją już istniejących ciągów rowerowych łączących miejscowości w ramach powiatów oraz gmin. Główny nacisk będzie kładziony na uzyskanie połączeń budowanych dróg rowerowych: z już istniejącą infrastrukturą rowerową wybudowaną ze środków krajowych lub europejskich. Dokumentem wyznaczającym cele i kierunki rozwoju systemu transportowego w zakresie mobilności rowerowej w województwie lubuskim jest „Polityka Rowerowa Województwa Lubuskiego 2030. Program rozwoju mobilności rowerowej”. Samorząd Województwa Lubuskiego przyznaje dotacje jednostkom samorządu terytorialnego na realizację zadań sprzyjających rozwojowi infrastruktury i mobilności rowerowej na terenie województwa lubuskiego.

36. Budowa i modernizacja źródeł wytwórczych opartych na zasobach lokalnych

W ramach przedsięwzięcia zakłada się budowę i modernizację źródeł wytwórczych znajdujących się na terenie województwa lubuskiego, wykorzystujących lokalne zasoby takie jak gaz ziemny czy energię odnawialną, a także nowoczesne rozwiązania oparte na paliwach wodorowych, magazynach energii oraz modułowych reaktorach jądrowych SMR, w celu ograniczenia deficytu energetycznego, równoważenia wytwarzania energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych i zwiększenia ich dyspozycyjności. Ze względu na liczne i korzystne uwarunkowania w zakresie ekologicznych paliw lokalnych, należy położyć szczególny nacisk na realizację projektów wykorzystujących potencjał regionu, tworząc nowe „zielone” miejsca pracy, przy jednoczesnym zachowaniu wysokich standardów środowiskowych, w tym zwiększaniu jakości powietrza poprzez działania modernizacyjne. Dodatkowo przedsięwzięcie jest powiązane z działaniami pozwalającymi na stabilizację wytwarzania energii z OZE oraz zamierzeniami wpisującymi się w koncepcję europejskiej transformacji energetycznej, wykorzystującymi paliwa wodorowe oraz pozostałe niskoemisyjne rozwiązania technologiczne.

37. Budowa i modernizacja kluczowych odcinków sieci elektroenergetycznej

Realizacja kluczowych odcinków sieci elektroenergetycznej jest niezbędnym elementem dla zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego województwa lubuskiego. Działania w ramach projektu będą dotyczyły m.in. budowy nowych stacji elektroenergetycznych najwyższych napięć Zielona Góra oraz Żagań wraz z sieciami przesyłowymi, a także wyprowadzenia sieci dystrybucyjnej wysokich napięć z tych stacji oraz z Baczyny k. Gorzowa Wielkopolskiego. Rozbudowa linii przesyłowych wraz z systemem dystrybucyjnym na poziomie wysokiego napięcia zagwarantuje stabilność regionalnego systemu elektroenergetycznego.

38. Poprawa ochrony przeciwpowodziowej w województwie lubuskim

Poprawa ochrony przeciwpowodziowej przez nowoczesną gospodarkę wodną, modernizację, rozbudowę i budowę urządzeń wodnych, zbiorników retencyjnych, kanałów lateralnych oraz budowę/rozbudowę i poprawę stanu wałów przeciwpowodziowych. Przedsięwzięcie obejmuje również realizację programów edukacji ekologicznej poprawiających świadomość i wiedzę na temat źródeł zagrożenia powodziowego, doskonalenie w zakresie prognozowania i ostrzegania o zagrożeniach meteorologicznych i hydrologicznych, skutecznego reagowania ludzi, firm i instytucji publicznych oraz skuteczności odbudowy i powrotu do stanu sprzed powodzi.

39. Program zapobiegania suszy

Celem programu są działania zapobiegające negatywnym skutkom suszy w województwie lubuskim poprzez retencjonowanie i odpowiednie wykorzystywanie wody opadowej w celu nawadniania terenów

rolnych oraz terenów przeznaczonych pod sadownictwo, a także zakup i wykonanie systemów podziemnego lub naziemnego magazynowania wody opadowej wraz z instalacją umożliwiającą jej wykorzystanie przez rolników oraz sadowników.

40. Edukacja ekologiczno-klimatyczna

Przedsięwzięcie obejmuje działania skierowane do uczniów i nauczycieli szkół podstawowych z terenu województwa lubuskiego, w szczególności z obszarów wiejskich. Jego celem jest kształtowanie postaw proekologicznych dzieci i młodzieży oraz dostarczanie rzetelnej wiedzy o środowisku, z wykorzystaniem nowoczesnych technologii w edukacji (m.in. multimedialnych metod komunikacji, eksperymentu, doświadczenia, interaktywnych pomocy dydaktycznych). W ramach projektu przewiduje się stworzenie nowoczesnego systemu edukacji ekologicznej w lubuskich szkołach oraz innowacyjnej wirtualnej platformy edukacji ekologicznej, a także stworzenie Centrum Edukacji Ekologicznej w m. Łęknica na terenie Światowego Geoparku Łuk Mużakowa. Planowane jest również prowadzenie przez Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Lubuskiego różnorodnych zajęć i akcji edukacyjnych z zakresu ekologii na terenie siedmiu parków krajobrazowych, w szkołach i wśród miejscowego społeczeństwa.

Cel strategiczny 4. Region atrakcyjny, efektywnie zarządzany i otwarty na współpracę

41. Promocja gospodarcza regionu

Projekt ma na celu prowadzenie spójnej promocji walorów gospodarczych województwa lubuskiego, obejmującej główne segmenty: wsparcie działalności eksportowej lubuskich przedsiębiorców, wsparcie startupów, promocję gospodarczą województwa w kraju i za granicą. W ramach projektu zostanie stworzony system, który w sposób kompleksowy będzie wspierał firmy w działalności na rynkach zagranicznych (misje gospodarcze wyjazdowe), napływ inwestycji zagranicznych i krajowych do regionu oraz promocję gospodarczą podczas dużych wydarzeń o charakterze gospodarczym (np. EXPO). Ponadto w ramach projektu przewidziano kampanie promocyjne obejmujące konkretne branże, niwelowanie barier i promocję współpracy na styku nauka-gospodarka; propagowanie przykładów korzyści, jakie przedsiębiorstwa mogą odnosić we współpracy z zagranicznymi partnerami; umożliwienie szerszego dostępu do bardziej szczegółowych, profesjonalnych informacji o otoczeniu biznesowym na rynkach zagranicznych, a także stworzenie platform do wymiany doświadczeń i komunikacji pomiędzy firmami w regionie w obszarze współpracy z przedsiębiorstwami zagranicznymi.

42. Lubuskie Centrum Kompetencji Cyfrowych i Usług Wspólnych – Data Center

Celem utworzenia Lubuskiego Centrum Kompetencji Cyfrowych i Usług Wspólnych jest zapewnienie świadczenia przez jednostki samorządu terytorialnego, ochrony zdrowia, kultury i wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne nowoczesnych e-usług rzecz mieszkańców województwa lubuskiego. Wymaga to budowy nowych oraz zaktualizowania istniejących baz danych przestrzennych wraz z budową Regionalnego Węzła Infrastruktury Informacji Przestrzennej, integrującego bazy danych wytworzone na wszystkich szczeblach samorządu terytorialnego, jak i w poszczególnych podmiotach administracji publicznej. System będzie oparty na georeferencyjnych danych w odniesieniu do których będą budowane tematyczne zbiory danych udostępniane na portalu mapowym. Jego użytkownicy będą mieli dostęp do różnorodnych, wiarygodnych danych pogrupowanych w różne kategorie tematyczne. Data Center stanowić będzie regionalne środowisko teleinformatyczne, służące świadczeniu usług publicznych drogą elektroniczną dla lubuskich instytucji publicznych, zapewni ciągłość dostępu, bezpieczne przechowywanie i przetwarzanie dużej ilości e-usług, danych i informacji.

43. Rozwój produktów turystycznych w oparciu o obiekty UNESCO: Geopark „Łuk Mużakowa” i Park Mużakowski

Celem przedsięwzięcia jest wzmocnienie rangi Światowego Geoparku UNESCO „Łuk Mużakowa” oraz Parku Mużakowskiego i wykreowanie obszaru parków na jeden z głównych produktów turystycznych

województwa lubuskiego. Wymaga to spełnienia wielu wymagań w zakresie geologii i krajobrazu, geochrony, ochrony dziedzictwa kulturowego, geoturystyki i zrównoważonego rozwoju oraz nakładów na infrastrukturę. Przedsięwzięcie obejmuje działania polegające przede wszystkim na eksponowaniu nowych obszarów i obiektów oraz ich skomunikowaniu siecią dróg rowerowych i szlaków, rozbudowie lokalnej infrastruktury, w tym turystycznej, rekreacyjnej oraz ochrony środowiska, a także stworzeniu sieci obiektów informacji turystycznej w oparciu o innowacyjne technologie ICT.

IV. KONSULTACJE SPOŁECZNE PROJEKTU STRATEGII

(niniejsza część zostanie uzupełniona po przeprowadzeniu konsultacji)

V. OCENA EX-ANTE PROJEKTU AKTUALIZACJI SRWL 2030

(niniejsza część zostanie uzupełniona po przeprowadzeniu oceny)

VI. PODSUMOWANIE OCENY ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO

(niniejsza część zostanie uzupełniona po przeprowadzeniu oceny)

Słowniczek pojęć

Ekonomia Społeczna – sfera aktywności obywatelskiej, która poprzez działalność gospodarczą i działalność pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych użyteczności publicznej (na rzecz interesu ogólnego) oraz rozwojowi lokalnemu. Podmiotami ekonomii społecznej są: przedsiębiorstwa społeczne, podmioty reintegracyjne, podmioty działające w sferze pożytku publicznego, podmioty sfery gospodarczej utworzone w związku z realizacją celu społecznego.

Gospodarka o obiegu zamkniętym (GOZ) – *circular economy*, koncepcja gospodarcza, w której produkty, materiały oraz surowce powinny pozostawać w gospodarce tak długo, jak jest to możliwe, a wytwarzanie odpadów powinno być jak najbardziej zminimalizowane. GOZ zmierza do racjonalnego wykorzystania zasobów i ograniczenia negatywnego oddziaływania na środowisko wytwarzanych produktów. Obejmuje wszystkie etapy cyklu życia produktu, od pozyskania surowca przez projektowanie produktu, jego produkcję, konsumpcję, zbieranie odpadów, aż do ich zagospodarowania.

Inne Instrumenty Terytorialne (IIT) – jest nowym instrumentem terytorialnym, który będzie wdrażany po raz pierwszy w perspektywie 2021-2027. Jest on najbardziej elastycznym spośród instrumentów terytorialnych, umożliwiającym interwencję zarówno w obszarach funkcjonalnych lub problemowych, realizowanych przez partnerstwo JST oraz przez pojedyncze JST, co daje władzom samorządowym możliwość wyboru instrumentów najlepiej odpowiadających w praktyce na potrzeby i możliwości danego obszaru. IIT będą mogły zostać wykorzystane do realizacji interwencji w ramach każdego z celów polityki spójności, jednakże przede wszystkim powinny zostać ukierunkowane na realizację inwestycji w CP 5. Dedykowanym IIT obszarem tematycznym jest rewitalizacja, która będzie mogła być wdrażana wyłącznie poprzez gminne programy rewitalizacji pełniące funkcję strategii IIT.

Inteligentne Specjalizacje – dziedzina życia gospodarki lub nauki stanowiąca nową, rozwojową specjalizację gospodarczą, która opiera się na wykorzystaniu unikalnych zasobów naturalnych regionów, połączeniu różnych branż, zastosowaniu innowacyjnych rozwiązań technologicznych. Inteligentne specjalizacje mają na celu doprowadzić do powstania nowych rynków aktywności gospodarczej, modernizacji oraz podniesieniu konkurencyjności regionów.

Inteligentne Miasta (*smart city*) – miasto wykorzystujące technologie informacyjno-komunikacyjne w celu zwiększenia interaktywności i wydajności infrastruktury miejskiej i jej komponentów składowych, a także do podniesienia świadomości mieszkańców. Inteligentne miasto podejmuje inwestycje w kapitał ludzki i społeczny oraz infrastrukturę komunikacyjną w celu aktywnego promowania zrównoważonego rozwoju gospodarczego i wysokiej jakości życia, w tym mądrego gospodarowania zasobami naturalnymi, przez partycypację obywatelską. Główne obszary smart city to: gospodarka i innowacje, mobilność oraz transport i komunikacja, środowisko naturalne, zarządzanie miastem, jakość życia, kapitał ludzki i społeczny.

Kapitał ludzki – ogół zgromadzonej przez ludność zasobów wiedzy, postaw, doświadczeń i umiejętności, które sprawiają, że są produktywni i konkurencyjni.

Kapitał społeczny – potencjał zgromadzony w społeczeństwie i w jednostkach w postaci instytucji, norm, wartości, zachowań, tworzący podstawę dla budowania opartych na zaufaniu relacji społecznych, które sprzyjając współpracy, kreatywności i wymianie wiedzy, przyczyniają się do osiągnięcia celów, których osoby indywidualne nie byłyby w stanie samodzielnie zrealizować. Relacje te tym samym przyczyniają się do równoważenia oraz szybszego i stabilniejszego rozwoju.

Klaster – sieć powiązań firm i instytucji z określonej branży na danym terytorium, które współpracują a jednocześnie konkurują ze sobą. Klastry wspierają rozwój gospodarczy poprzez specjalizację regionów, skupiając się na działalności, w ramach której firmy uzyskują większą produktywność poprzez dostęp do zewnętrznych korzyści skali lub innej przewagi konkurencyjnej.

Kontrakt programowy – mechanizm uzgodnień pomiędzy ministrem właściwym do spraw rozwoju regionalnego a zarządem województwa, określający zasady, kierunki i warunki dofinansowania programów operacyjnych służących realizacji umowy partnerstwa w zakresie polityki spójności na lata 2021-2027 opracowanych przez zarząd województwa, w tym przedsięwzięcia priorytetowe realizowane w tych programach.

Kontrakt sektorowy – mechanizm uzgodnień pomiędzy ministrem właściwym do spraw rozwoju regionalnego, ministrem właściwym ze względu na zakres objęty kontraktem sektorowym a zarządem województwa/zarządami województw, określający zasady realizacji programów rozwoju przygotowywanych przez właściwych ministrów w zakresie interwencji ukierunkowanej terytorialnie.

Miasta średnie – miasta powyżej 20 tys. mieszkańców z wyłączeniem miast wojewódzkich oraz mniejsze, z liczbą ludności pomiędzy 15-20 tys. mieszkańców będące stolicami powiatów.

Miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze – kategoria miast średnich, w których występuje trwanie funkcji w następujących obszarach: gospodarczych funkcji kontrolnych, przemysłowych, turystycznych, handlowych, kultury, dostępności do szkolnictwa wyższego oraz zagrożenia depopulacją.

Obszar strategicznej interwencji (OSI) – wskazany w strategii rozwoju obszar o zidentyfikowanych lub potencjalnych powiązaniach funkcjonalnych lub o szczególnych warunkach społecznych, gospodarczych lub przestrzennych, decydujących o występowaniu barier rozwoju lub trwałych, możliwych do aktywowania, potencjałów rozwojowych, do którego kierowana jest interwencja publiczna łącząca inwestycje finansowane z różnych źródeł, w tym w szczególności gospodarcze, infrastrukturalne i w zasoby ludzkie, lub rozwiązania regulacyjne.

Obszary zagrożone trwałą marginalizacją - zróżnicowane przestrzenne pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i funkcji gospodarczych skupiska gmin wiejskich i powiązanych z nimi funkcjonalnie małych miast, w których nastąpiła kumulacja negatywnych zjawisk społecznych i ekonomicznych.

Obszar zdegradowany – obszar, na którym zidentyfikowano stan kryzysowy z powodu koncentracji negatywnych zjawisk społecznych oraz ekonomicznych, środowiskowych, przestrzenno-funkcjonalnych lub technicznych. Najczęściej za obszary zdegradowane uznaje się niektóre fragmenty miast, choć problem może dotyczyć również obszarów wiejskich.

Ośrodki subregionalne – ośrodki koncentrujące funkcje gospodarcze i społeczne w uzupełnieniu oferty miast wojewódzkich, w tym usług publicznych, istotnych z perspektywy mieszkańców miast, jak i mieszkańców otaczających je obszarów wiejskich. W województwie lubuskim ośrodki subregionalne zaliczają się jednocześnie do kategorii miast średnich.

Ośrodki lokalne – pozostałe miasta powiatowe niezaliczone do ośrodków subregionalnych oraz kilka innych ważniejszych miast regionu, niebędących stolicą powiatu, które pełnią rolę uzupełniającą w stosunku do ośrodków subregionalnych m.in. w zakresie edukacji, kultury, transportu publicznego, usług teleinformatycznych.

Potencjał endogeniczny – specyficzna dla danego obszaru (regionu, powiatu, gminy, obszaru powiązanego funkcjonalnie) cecha, która może być podstawą jego dalszego rozwoju (przynoszącą korzyści społeczne i ekonomiczne) nie tylko ze względu na obiektywnie korzystne uwarunkowanie, które stanowi, ale często także ze względu na fakt odróżniania danego obszaru od jego sąsiedztwa (potencjał endogeniczny jako cecha różnicująca

obszary). Potencjał endogeniczny może być przewagą konkurencyjną i w ujęciu regionalnym może stanowić podstawę do budowy specjalizacji gospodarczej, natomiast w ujęciu lokalnym - powinien być podstawą dla budowy strategii rozwoju.

Porozumienie terytorialne – umowa zawierana pomiędzy zarządem województwa albo ministrem właściwym do spraw rozwoju regionalnego a lokalnymi jednostkami samorządu terytorialnego lub ich związkami, określająca w szczególności przedsięwzięcia priorytetowe, które mają istotne znaczenie dla rozwoju jednostek samorządu terytorialnego objętych porozumieniem.

Powiązania funkcjonalne – istotne powiązania strukturalno-przestrzenne, społeczno-ekonomiczne, infrastrukturalne lub inne stanowiące o potencjale terytorialnym – charakterze, dynamice, szansach i możliwościach rozwoju danego terytorium. Celem identyfikacji powiązań funkcjonalnych jest lepsze adresowanie działań rozwojowych i efektywniejsze wykorzystywanie dostępnych zasobów materialnych i niematerialnych.

Produkt Krajowy Brutto *per capita* (PKB *per capita*) – Produkt Krajowy Brutto przypadający na jednego mieszkańca jest to wskaźnik przy pomocy którego mierzony jest poziom zamożności obywateli.

Rewitalizacja – stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji.

Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) – postrzegany jako instrument realizacji Umowy Partnerstwa i programów służących jej realizacji. Narzędzie wspomagające rozwój określonych obszarów terytorialnych, umożliwiające lokalnym społecznościom wdrażanie działań rozwojowych odpowiadających na społeczne, środowiskowe i gospodarcze wyzwania danego obszaru.

Spójność terytorialna – stanowi ją sieć wzajemnych powiązań wielu aspektów współczesnej przestrzeni życiowej (spójność gospodarcza, transportowa, ekologiczna, rozwojowa, społeczna i inne), wyrażająca się poprzez minimalizację występowania konfliktów przestrzennych oraz równoważenia różnic potencjałów rozwojowych pomiędzy regionami, a także negatywnych efektów procesów rozwojowych (wynikających tak z indywidualnych cech poszczególnych regionów, jak i specyfiki rynków globalnych). W Unii Europejskiej spójność terytorialna stanowi wyższą formę, na którą składają się poszczególne polityki sektorowe, które funkcjonują równolegle i wzajemnie się przenikają. nie należy rozpatrywać spójności wewnętrznej wspólnotowej z rozdziałem na poszczególne ich aspekty. Rolą spójności terytorialnej powinno być integrowanie wszelkich dotychczasowych polityk w ścisłym odniesieniu do przestrzeni.

Srebrna gospodarka (*silver economy*) – gospodarka senioralna, system wytwarzania, dystrybucji i konsumpcji dóbr i usług ukierunkowany na wykorzystanie potencjału nabywczego osób starszych i starzejących się oraz zaspokajający ich potrzeby konsumpcyjne, bytowe oraz zdrowotne.

Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT) – są instrumentem przyczyniającym się do realizacji zintegrowanej strategii rozwoju miejskiego lub też innych strategii terytorialnych. Przede wszystkim służą zwiększeniu zaangażowania miast i ich obszarów funkcjonalnych w zarządzanie środkami strukturalnymi UE.

Zielona Gospodarka – służy poprawie dobrobytu człowieka, równości społecznej, a jednocześnie zmniejszeniu ryzyka dla środowiska naturalnego i niedoborów ekologicznych. Działalność ekonomiczna, której efektem jest poprawa jakości życia człowieka i jednocześnie zmniejszenie zagrożeń dla środowiska naturalnego. Pobudza wzrost dochodu i zatrudnienia dzięki publicznym i prywatnym inwestycjom wpływającym na zmniejszenie emisji CO₂ i zanieczyszczeń, sprzyja większej efektywności wykorzystania energii i zasobów, a także zachowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej.

Spis rysunków i tabel

Rysunek 1. Podział administracyjny województwa lubuskiego.	5
Rysunek 2. Struktura ludności według wieku w województwie lubuskim.	8
Rysunek 3. Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca według regionów w 2020 r. (ceny bieżące).	35
Rysunek 4. Wskaźnik zatrudnienia według województw w 2021 r.	37
Rysunek 5. Bezrobocie rejestrowane w województwie lubuskim w 2022 r.	38
Rysunek 6. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON w 2022 r.	44
Rysunek 7. Nakłady na działalność badawczo-rozwojową w 2021 r.	50
Rysunek 8. Miasta w województwie lubuskim.	65
Rysunek 9. Miejskie obszary funkcjonalne ośrodków wojewódzkich, ośrodków subregionalnych i ośrodków lokalnych wskazane w SRWL 2030 przyjętej w roku 2021.	70
Rysunek 10. Typy obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, na których występuje kumulacja problemów.	71
Rysunek 11. Mapa ilustrująca sytuację ogółem (2017 r.).	73
Rysunek 12. Główne sieci i węzły komunikacyjne województwa lubuskiego.	77
Rysunek 13. Liczba obsługiwanych pasażerów w Porcie Lotniczym Zielona Góra – Babimost (IEG) w latach 2018-2022.	81
Rysunek 14. Struktura powierzchni według kierunków wykorzystania oraz obszary prawnie chronione w 2021 r.	83
Rysunek 15. Gospodarstwa domowe wyposażone urządzenie z dostępem do internetu w 2021 r. (w % gospodarstw domowych ogółem).	98
Tabela 1. Dynamika produktu krajowego brutto (ceny stałe).	34
Tabela 2. Produkcja sprzedana przemysłu w województwie lubuskim.	41
Tabela 3. Obszary regionalnych inteligentnych specjalizacji.	53